МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЛАХОТНЮК ВОЛОДИМИР ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 332.1:336.143

ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ДОБРОБУТУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

051 «Економіка»
05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ **В.В. Плахотнюк**

Науковий керівник: **Ольга Іванівна Піжук**, доктор економічних наук, доцент

Ірпінь – 2025

АНОТАЦІЯ

Плахотнюк В.В. Забезпечення соціально-економічного добробуту регівонів України в умовах децентралізації. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка», Державний податковий університет, 2025.

Актуалізовано проблематику забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України в умовах децентралізації. Попри результати реформуванні системи місцевого самоврядування, зберігаються значні диспропорції у рівнях добробуту між регіонами, що посилюються під впливом кризових явищ, таких як пандемія COVID-19 та повномасштабна війна. Запровадження децентралізації надало регіонам більше повноважень і ресурсів, однак реформа автоматично не гарантує підвищення якості життя населення, оскільки потребує наявності чіткої стратегії розвитку, формування ефективних підходів управління громадою, врахування місцевих потреб та своєчасної адаптації до нових викликів. Особливої уваги потребує побудова дієвої моделі регіонального добробуту, що базується на збалансованій взаємодії економічного зростання та соціального забезпечення.

В умовах війни та післявоєнної відбудови зростає потреба у формуванні ефективних інструментів для посилення спроможності територіальних громад, активізації регіонального економічного потенціалу, зменшення міжрегіональної нерівності та підвищення якості публічних послуг. Водночас на перший план виходять питання інтеграції цифрових технологій у процеси управління, забезпечення прозорості бюджетних процесів, стимулювання участі громади у прийнятті рішень.

Зважаючи на глобальні тенденції розвитку соціально-орієнтованих моделей управління, актуальним є розгляда ролі місцевих бюджетів, як ключового елементу забезпечення добробуту. Особливого значення набуває дослідження інституційних механізмів підтримки соціальної згуртованості, економічного зростання, безпеки і справедливого розподілу ресурсів між регіонами. Досліджено взаємозв’язки між економічною ефективністю,

соціальним захистом та фінансовою спроможністю громад у сучасних умовах, визначено, що вони потребують системного підходу, який би поєднував сучасні економічні концепції, досвід провідних країн та інноваційні управлінські рішення.

Дослідження теоретико-методологічних засад і практичних механізмів забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів в умовах децентралізації є важливим науковим і практичним завданням, виконання якого дозволяє запропонувати підходи до формування та забезпечення добробуту громад, сприяти їх сталому розвитку, підвищенню конкурентоспроможності та формуванню довгострокових стратегій добробуту з урахуванням територіальних і глобальних викликів.

У першому розділі дисертаційного дослідження розкрито теоретико-методологічні засади забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів, здійснено глибокий аналіз наукових підходів до визначення сутності регіону як соціально-економічної системи. Обґрунтовано доцільність розгляду регіону не лише як адміністративно-територіальної одиниці, а як комплексного просторового утворення з внутрішньою соціально-економічною динамікою, залежною від сукупності ендогенних та екзогенних факторів. Систематизовано основні дефініції поняття «добробут» у соціальному та економічному контекстах, здійснено порівняльний аналіз категорій «розвиток регіону», «добробут регіону» та «сталий розвиток», що дозволило визначити добробут як фактичний стан забезпечення базових потреб громади та умов соціально-економічної стабільності.

У межах розділу визначено ключові структурні елементи економічної та соціальної підсистем регіону, а також визначено суб’єкти забезпечення регіонального розвитку, серед яких провідну роль відведено органам місцевого самоврядування, суб’єктам господарювання та інституціям громадянського суспільства. Визначено, що місцеві бюджети виступають фінансовою базою системи добробуту, забезпечуючи ресурси для функціонування соціальної інфраструктури та стимулювання економічної активності.

Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до аналізу соціального і економічного розвитку регіонів, з урахуванням ролі людського капіталу, якості публічних послуг, інституційної спроможності громад та фінансової автономії місцевих бюджетів. Виявлено, що ефективне управління розвитком територій можливе лише за умов цілісного сприйняття регіону як взаємопов'язаної соціально-економічної системи, що функціонує у межах національної економіки, та в межвх регіональної стратегії розвитку має власні цілі та потреби.

У другому розділі дисертації визначено, що запровадження децентралізаційної моделі сприяло зростанню доходів місцевих бюджетів, розширенню інструментів управління органів місцевого самоврядування та посиленню економічної спроможності громад. Водночас виявлено збереження територіальної диспропорційності у рівнях соціально-економічного добробуту, що свідчить про нерівномірну ефективність впровадження реформи у різних типах територій (міських, сільських, прикордонних, прифронтових регіонах).На основі проведених розрахунків здійснено оцінку добробуту регіонів на основі статистичних показників, що охоплюють фінансову, соціальну, інфраструктурну та демографічну складові. Запропоновано класифікацію регіонів за рівнем забезпеченості добробутом, що дозволило визначити кластери з високою, середньою та низькою соціально-економічною спроможністю.

Проведено багаторівневе просторове охоплення: від макрорегіонального до локального. Зокрема, проаналізовано соціально-економічний стан регіонів у розрізі п'яти кластерів — західного, східного, центрального, північного та південного — з урахуванням специфіки історичного розвитку, демографічного навантаження, безпекової ситуації та регіональної економічної спеціалізації. У ході дослідження було охопилено також області України, для яких було проведено порівняльний аналіз показників добробуту. На мікрорівні здійснено аналіз забезпечення соціальон-економічного добробуту на основі оцінки показників місцевих бюджетів на прикладі територіальних громад: Гайсинської ТГ, Новгород-Сіверської ТГ, Ірпінської ТГ та Кам'янець-Подільської ТГ. Окрему увагу приділено аналізу потреб територіальних громад в кризових умовах. Виявлено ключові проблеми, зокрема дефіциту ресурсів, потреби у

відновленні інфраструктури, зміцненні соціальних сервісів, підтримці вразливих категорій населення та створенні умов для регіонального економічного зростання.

На основі проведеного аналізу було ідентифіковано кластери громад за рівнем добробуту, а також виявлено негативні фактори у сфері публічного управління, фінансування соціальної сфери, цифрової доступності та міжрегіональної співпраці. Результати розділу дали змогу сформувати основу для формування підходів щодо підтримки громад з різною бюджетню спроможністю та рівнем впливу кризових факторів.

У третьому розділі дисертаційного дослідження розроблено теоретико-методичні підходи та запропоновано рішення щодо формування і реалізації пріоритетів соціально-економічного добробуту регіонів України. Визначено стратегічні орієнтири, на які має спиратися сучасна регіональна політика в умовах багатовекторних викликів, пов’язаних із війною, кризовою динамікою соціально-економічного середовища та необхідністю відновлення територій.

На основі комплексного аналізу сучасних моделей регіонального розвитку обґрунтовано доцільність впровадження адаптивного підходу до управління добробутом, який базується на синергії соціальних та економічних векторів, з урахуванням індивідуальних особливостей громад. Визначено вектори забезпечення добробуту у трьох взаємопов’язаних площинах: підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів; налагодження співпраці між органами місцевого самоврядування, підприємствами та громадою; стимулювання локальної економічної активності. Обґрунтовано необхідність стратегічного поєднання концепції «полюсів зростання» з підходами розвитку регіонів та їх громад в контекті наступного етапу реформи децентралізації. Запропоновано формування мережі міст-полюсів, здатних виконувати функції «локомотивів розвитку» на рівні укрупнених районів, а також використання «акупунктурного підходу» як інструменту точкового впливу на зони соціально-економічної напруги. Зазначений підхід дає змогу реалізовувати стратегічні рішення з максимальною чутливістю до локального контексту, підвищуючи еластиність та стійкість територіальних громад.

Сформовано концепцію системного забезпечення добробуту регіонів, яка інтегрує інструменти цифрової трансформації публічного управління, модернізації міжсекторальної взаємодії та стратегічного планування. Обґрунтовано доцільність стфорення та впровадження платформи «Цифрове місто» як багаторівневої інформаційної системи, що забезпечує залучення населення до розвитку громади, цифровізацію та автоматизацію державних послуг, прозорість бюджетних процесів і активізацію громадянської участі.

Результати третього розділу являють собою не лише систематизовані існуючі підходи до формування добробуту, а й запропоновано авторські підходи до забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів в умовах децентралізації та післявоєнної відбудови.

Ключові слова: соціально-економічний добробут, регіональний розвиток, децентралізація, територіальні громади, місцеві бюджети, бюджетна спроможність, органи місцевого самоврядування, економічна система регіону, соціальна політика, цифровізація, полюси зростання, стратегія регіонального розвитку.

ANNOTATION

Plakhotniuk V.V. Ensuring the socio-economic well-being of the regions of Ukraine in the context of decentralization. Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 051 “Economics.” State Tax University, 2025.

The dissertation addresses the pressing issue of ensuring the socio-economic well-being of Ukraine’s regions in the context of decentralization. Despite the outcomes of reforms in the system of local self-government, significant disparities in the levels of well-being between regions persist and are further exacerbated by crisis phenomena such as the COVID-19 pandemic and the full-scale war. The decentralization reform has granted regions more authority and resources, but it does not automatically ensure an improved quality of life for the population. Achieving this goal requires a clear development strategy, effective local governance mechanisms,

responsiveness to local needs, and timely adaptation to new challenges. Particular attention is paid to the need to develop a functioning regional well-being model based on a balanced interaction of economic growth and social support.

In wartime and during post-war recovery, the need to develop effective tools for strengthening the capacity of territorial communities, activating regional economic potential, reducing interregional inequality, and improving the quality of public services is increasing. At the same time, issues such as the integration of digital technologies into governance, transparency of budgetary processes, and civic participation in decision-making come to the fore.

Considering global trends toward socially oriented governance models, the role of local budgets as a key instrument in ensuring well-being becomes particularly relevant. Special attention is given to the study of institutional mechanisms that support social cohesion, economic growth, security, and the equitable distribution of resources among regions. The research explores the interconnections between economic efficiency, social protection, and the financial capacity of communities under modern conditions and concludes that these elements require a systemic approach combining contemporary economic theories, international experience, and innovative governance solutions. The study of the theoretical and methodological foundations and practical mechanisms for ensuring the socio-economic well-being of regions under decentralization is an important scientific and applied task. Its implementation allows for the development of approaches to the formation and support of community welfare, contributing to sustainable development, improved competitiveness, and the establishment of long-term regional well-being strategies that address both territorial and global challenges.

The first chapter of the dissertation presents the theoretical and methodological principles for ensuring socio-economic well-being at the regional level. It provides a thorough analysis of scientific approaches to understanding the region as a socio-economic system. The region is conceptualized not merely as an administrative-territorial unit but as a complex spatial entity with its own internal dynamics, shaped by a combination of endogenous and exogenous factors. The chapter systematizes key definitions of “well-being” in socio-economic contexts and compares related concepts

such as “regional development,” “regional well-being,” and “sustainable development,” concluding that well-being represents the actual state of satisfying basic community needs and ensuring socio-economic stability.

The chapter also outlines the structural components of regional economic and social subsystems and identifies the main stakeholders in regional development—local self-government bodies, economic actors, and civil society institutions. Local budgets are defined as the financial foundation for the well-being system, supporting social infrastructure and fostering economic activity.

A comprehensive approach is justified for analyzing regional development that incorporates human capital, public service quality, institutional capacity, and fiscal autonomy. Effective territorial management, the chapter argues, is only possible if the region is perceived as an interconnected socio-economic system functioning within the national economy and regional development strategies.

The second chapter reveals that decentralization has contributed to increased revenues for local budgets, expanded management tools for local self-governments, and enhanced the economic capacity of communities. Nevertheless, spatial disparities in well-being persist, highlighting uneven reform outcomes across various territories (urban, rural, border, and frontline areas). A multi-indicator statistical assessment of regional well-being was conducted, encompassing financial, social, infrastructure, and demographic dimensions. Based on the results, regions were classified into clusters of high, medium, and low socio-economic capacity.

The research applied a multilevel spatial analysis—from macroregions to local communities. It examined five macroregional clusters (western, eastern, central, northern, and southern) accounting for historical development, demographic pressure, security risks, and economic specialization. At the regional level, oblasts were analyzed comparatively, and at the local level, well-being indicators of selected territorial communities—Haisynska, Novhorod-Siverska, Irpinska, and Kamianets-Podilska—were assessed. Particular attention was paid to community needs under crisis conditions, such as resource shortages, infrastructure damage, weakened social services, vulnerable population groups, and insufficient conditions for local economic recovery.

The chapter identifies clusters of communities based on well-being levels and highlights critical weaknesses in public governance, social funding, digital access, and interregional cooperation. These findings form the basis for targeted support strategies for communities with varying fiscal capacities and exposure to crisis factors.

The third chapter develops theoretical-methodological approaches and offers practical solutions for defining and implementing the priorities of regional socio-economic well-being. It outlines strategic directions for regional policy in the face of complex challenges arising from war, socio-economic instability, and territorial recovery needs. An adaptive governance approach is proposed, integrating economic and social development vectors tailored to the specifics of individual communities. The chapter identifies well-being priorities across three interconnected dimensions: enhancing fiscal capacity, strengthening cooperation among municipalities, businesses, and citizens, and stimulating local economic activity.

The research substantiates the strategic combination of the "growth pole" concept with regional equity principles. It proposes the development of a network of growth centers (cities as “locomotives of development”) and the application of an “acupuncture approach” for targeted intervention in zones of socio-economic tension. This method enhances strategic flexibility and local resilience.

A systemic concept of regional well-being is developed, combining digital transformation tools, cross-sectoral cooperation, and strategic planning. The study advocates for the creation and implementation of the “Digital City” platform—a multi-level information system designed to support community engagement, e-governance, transparency in budget processes, and citizen participation.

The results of the third chapter present not only a synthesis of existing approaches but also the author’s original model for ensuring socio-economic well-being of regions under decentralization and post-war recovery.

Keywords: socio-economic well-being, regional development, decentralization, territorial communities, local budgets, fiscal capacity, local self-government, regional economic system, social policy, digitalization, growth poles, regional development strategy.

ЗМІСТ

ВСТУП 11

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ 18

1.1. Соціально-економічна система регіону як об'єкт наукового дослідження 18

1.2. Сучасні концепції забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів 36

1.3. Зарубіжний досвід підтримки соціально-економічного добробуту регіонів 53

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ 68

2.1. Особливості формування добробуту регіонів в результаті впровадження реформи бюджетної децентралізації 68

2.2. Аналіз стану соціально-економічного забезпечення регіонів України 90

2.3. Оцінка соціально-економічних потреб ТГ України 133

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ ПРІОРІТЕТІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ 165

3.1. Визначення пріоритетів соціального та економічного розвитку регіонів України 165

3.2. Формування механізму забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України 186

3.3. Інструменти забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України 205

ВИСНОВКИ 224

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 233

ДОДАТКИ 247

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах трансформації державного управління в Україні ключового значення набуває питання забезпечення соціально-економічного добробуту населення, зокрема на регіональному рівні. Запровадження реформи децентралізації спрямоване на створення більш ефективної, відповідальної та спроможної системи місцевого самоврядування, яка повинна стати основою для зростання добробуту громад.

Однак, попри успіхи у сфері бюджетної децентралізації та розширення повноважень органів місцевого самоврядування, спостерігаються суттєві диспропорції в рівнях соціально-економічного розвитку регіонів. Це вимагає пошуку ефективних підходів до оптимізації управлінських рішень, міжбюджетних відносин, а також розробки механізмів, здатних забезпечити сталість і справедливість розподілу ресурсів задля підвищення якості життя громадян.

Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного аналізу нових викликів, які постали перед регіонами, а також пошуку шляхів формування ефективної політики добробуту, яка враховуватиме як економічні, так і соціальні аспекти розвитку в умовах війни та післявоєнній перспективі. Дослідження цієї проблематики є важливим для забезпечення збалансованого регіонального розвитку, зниження рівня нерівності між громадами та посилення спроможності місцевої влади.

Дослідження проблематики забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів є предметом вивчення вітчизняних вчених економістів, зокрема: В.В. Валігура, І.С. Волохова, Г.В. Возняк, О.Д. Гордей, І.О. Луніна, О.Є. Дахнова, О.Ю. Матвєєва, Л.І. Карамушка, О.П. Кириленко, Т.А. Коляда, В.І. Кравченко, Л.О. Першко, А.В. Нечипоренко, М.О. Слатвінська, М.О. Скорик, К. В. Павлюк, О.І. Марченко, В.І. Мельник, А.С. Зілінська, Н.Б. Татарин, А.В. Руснакта, О. І. Чугунов, І.О. Цимбалюк, С.І. Юрій та інші.

Їхні праці були спрямовані на розкриття економічного змісту соціально-економічного розвитку регонів України та його забезпечення у протидії кризовим чинникам, шляхом імплементації авторських підходів та зарубіжного досвіду. Поміж основоположників теорій та моделей забезепечення соціально-економічного розвитку та добробуту, а також сучасних досілдників даної галзі доцільно виокремити наступних зарубіжних науковців: Б. Скеггс, Г. Еспен-Андерсен, Е. Губер, Е.О. Райтом, Одед Галор, Г. Саймон, Дж. Марч, Я. Маріс, Гру Харлем Брундландом, Амартія Сена, Майкл Портер, Філіп МакКан, Кевін Морган, Янрой Ву. Попри значні наукові напрацювання щодо забезпечення соціально-економічного добробуту територій, дана проблематика в контексті регіонів України залишається до кінця недослідженою. Проблема соціально-економічної диспропорції та диференціації забпезпечення добробутуру територій, з врахуванням впливу екзогенних та ендогенних кризових факторів залишають дану проблему недостатньо дослідженою та потребує подальшого вивчення. Це зумовило вибір теми дисертаційної роботи та її актуальність.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Окремі положення і результати дисертаційного дослідженнявикористано в межах виконання науково-дослідної роботи кафедриекономіки, підприємництва та бізнес-адміністрування факультетуподаткової справи, обліку та аудиту Державного податкового університету«Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики таперспективи розвитку» (державний реєстраційний номер 119Ш00718), умежах якої автором визначено основні фактори, що впливають на процес релокації підприємств. Проаналізовано вплив релокації на соціально-економічний добробут регіонів, включаючи створення додаткових робочихмісць, збільшення податкових надходжень та розвиток місцевої інфраструктури. У роботі обґрунтовано необхідність впровадження заходівз податкового стимулювання, надання грантової підтримки, а такожрозширення програм розвитку індустріальних кластерів у регіонах тарозробки стратегій інтеграції релокованих підприємств у місцевіекономічні структури для мінімізації ризиків регіонального дисбалансу.

Мета дослідження полягає у поглибленні науково-методичних основ концептуального забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів спрямованого на формування належних умов для задоволення потреб громад та їх розвитку шляхом створення умов ефективної взаємодії між суб'єктами регіонального розвитку за сприяння органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації.

Для досягнення поставленої мети нами виконанно наступні завдання:

- Узагальнити та визначити, соціально-економічну систему регіону, як об'єкт наукового дослідження;
- Диференціювати сучасні концепції забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів;
- Систематизувати зарубіний досвід підтримки соціально-економічного добробуту регіонів;
- Визначити особливості формування добробуту регоінів в результаті впровадження реформи децентралізації;
- Провести аналіз рівня забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України;
- Оцінити потреби ТГ у забезпеченні соціально-економічного добробуту регіонів України
- Визначити пріоритети забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України
- Сформовати та обгрунтувати доцільність системи забезпечення, формування та підтримки соціально-економічного добробутут регіонів України шляхом імпелементації цифрових технологій;
- Запропоновано інструменти забезпечення соціально-економічного добробутту регіонів та їх громад.

Об'єктом дослідження є є процеси формування та реалізації соціально-економічного добробуту регіонів України в умовах децентралізації.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади, механізми та інструменти забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України в умовах децентралізації.

Методологія дослідження. Методологічна основа дослідження базується на системному і діалектичному підході, загальнонаукових і фундаментальних положеннях економічної науки, елементах теорії регіональної економіки і публічних фінансів. Для досягнення мети і вирішення поставлених у роботі завдань використані загальнонаукові пізнання процесів і явищ регіонального соціально-економічного добробуту: наукової абстракції та конкретизації – при формуванні понятійного апарату наукового дослідження, синтезу та порівняльного аналізу – при дослідженні тенденцій та оцінки соціально-економічного добробуту регіонів України, кореляційного аналізу – при встановленні взаємозв'язку між показниками соціально-економічного добробуту, статистичні методи – для обробки даних при оцінці рівня соціально-економічного добробуту регіонів України, методичні прийоми табличного та графічного подання – для наочного відображення результатів дослідження.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі й нормативно-правові акти України з питань забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів, дані державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міністерства соціальної політики та Міністерства розвитку громад та територій; аналітичні дані офіційних сайтів провідних міжнародних організацій, зокрема USAID, ГО «Портал «Децентралізація», та рейтингових агентств; монографії та інша наукова література, електронні видання та інтернет-ресурси за темою дослідження, а також аналітичні розрахунки автора виконані у процесі дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних підходів та прикладних рекомендацій щодо забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України в умовах децентралізації. Найсуттєвішими теоретичними та практичними результатами, що становлять наукову новизну дисертаційної роботи, характеризують особистий внесок автора і виносяться на захист, є наступні:

Уперше:

– обґрунтовано необхідність розгляду органів місцевогосамоврядування як центрального елементу системи забезпеченнясоціально-економічного добробуту

регіонів для формування стратегійрозвитку, управління бюджетними ресурсами та координації взаємодії міжгромадськістю, бізнесом і державними структурами на регіональному рівні.Відмінність від існуючих підходів полягає в переході від фрагментарнихмоделей, де органи місцевого самоврядування не розглядалися як основнийкоординатор міжсекторальної співпраці в контексті забезпечення добробутунаселення до комплексного підходу, заснованого на принципах синергії тапартнерства. Практичне значення та потенційні наслідки впровадженнязапропонованого підходу полягають у створенні фінансово спроможнихгромад, зміцненні ролі місцевого самоврядування, підвищенні ефективностівикористання бюджетних ресурсів, активізації участі громадян і місцевогобізнесу в управлінні розвитком територій, а також у формуваннідовгострокових стратегій соціально-економічного добробуту, адаптованихдо потреб конкретного регіону.

Удосконалено:

– підходи до формування регіональної політики шляхомпоглибленого аналізу теорії «полюсів зростання» та її зіставлення звітчизняним досвідом реалізації реформи децентралізації. Такий підхід упоєднанні з аналізом сучасних наукових напрацювань щодо забезпеченнярегіонального добробуту дозволив обґрунтувати напрями формуваннямережі міст-полюсів. Визначено, що такі міста можуть відігравати рольнових центрів тяжіння соціально-економічного розвитку в умовахукрупнення районів та посилення інституційної спроможності громад урамках реформи децентралізації.

– підходи до стратегічного забезпечення соціально-економічногорозвитку регіонів шляхом вивчення існуючих моделей регіональногорозвитку та їх адаптації до сучасних умов, що дало змогу обґрунтуватидоцільність застосування «акупунктурного підходу» у реалізації стратегійдобробуту громад. Запропоновано використовувати цей підхід якінструмент локального впливу на ключові точки соціально-економічноїнапруги з урахуванням дії кризових чинників, що формують суспільнінастрої. Такий підхід дозволяє забезпечити точкову, але ефективну реакціюна локальні виклики, сприяючи підвищенню стійкості та адаптивностігромад.

Набули подальшого розвитку:

– методологічні підходи до оцінки та забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів, а саме для наукового обґрунтуваннявисновків було застосовано коефіцієнтний аналіз на основі BOOST-методології, що дозволило комплексно оцінити рівень соціально-економічного добробуту областей України. Подальшим кроком сталопроведення SWOT-аналізу, у якому враховано кластеризацію регіонів заознакою адміністративної диференціації (західні, східні, північні, південніта центральні регіони). На основі виявлених проблем і потенціалів у межахцієї класифікації здійснено систематизацію та адаптацію підходів доформування стратегій соціально-економічного добробуту, з урахуваннямспецифіки кожної групи регіонів та потреб їх громад.

– концептуальні засади цифрової трансформації місцевогосамоврядування в контексті забезпечення соціально-економічногодобробуту регіонів шляхом аналізу досвіду інтеграції світових практикцифровізації у сферу публічного управління, а також результатіввпровадження в Україні електронних сервісів, зокрема застосунку «Дія». Цедало підстави для наукового обґрунтування доцільності створення тавпровадження на національному рівні системи «Цифрове місто» якінструменту підвищення ефективності місцевого самоврядування.Запропонована система має забезпечити підвищення рівня добробутугромад шляхом оптимізації надання адміністративних послуг, посиленняпрозорості бюджетних процесів на місцевому рівні, а також стимулюванняучасті громадян і бізнесу в розвитку територіальних громад.

Практичне значення отриманих результатів. Дисертаційна робота Плахотнюка В.В. на тему «Забезпеченнясоціально-економічного добробуту регіонів України в умовахдецентралізації» має як теоретичну, так і практичну цінність. У дисертаціїпредставлена низка розробок щодо теоретичного і методичногообґрунтування забезпечення соціально-економічного добробуту регіонівУкраїни. Проведене дослідження спрямоване на забезпечення ефективногоуправління розвитком громади. Запропоновано підходи щодо:впровадження інноваційних моделей співпраці між органами місцевогосамоврядування, громадою та підприємницьким

середовищем;використання цифрових систем для здійснення контролю над соціально-економічними процесами в регіоні; впровадження електронногодокументообігу та цифрових сервісів для оптимізації роботи органівмісцевого самоврядування.

Практична цінність окремих результатів підтверджуються їх використанням у роботі органів місцевого самоврядування у процесах формування стратегії та проектів забезпечення соціально-економічного добробуту громад. Зокрема, Гайсинської міської ради, Вінницької області (від 10.04.2025 р. №02.2-08/02.-17-709); Кунківська сільська рада Гайсинського району, Вінницької області (від 11.04.2025,№241); Новгород-Сіверська міська рада, Чернігівської області (від.04.03.2025 №04-20/846) (додаток А).

Особистий внесок здобувача. Всі результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані здобувачем самостійно та знайшли відображення у 19 опублікованих автором працях.

Публікації. Основні результати дисертації висвітлені у 7 наукових статях, які опубліковані у наукових фахових виданнях України (5 особистих, 2 у співавторстві) та 12 тезах наукових доповідей (7 особитих, 5 у співавторстві) Плахотнюка В. В. (додаток Б). Кількість публікацій відповідають п.8 Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 12.01.2022 р. №44.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з вступу, п’яти розділів, висновків, списку літератури і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 237 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 223 сторінках. Робота містить список літератури із 146 найменувань, 39 таблиць, тв 31 рисунок.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

1.1. Соціально-економічна система регіону як об'єкт наукового дослідження

Кризові умові сьогодення негативно впливають, як на соціальний рівень життя регіонів, так і на економічну стабільність його елементів - бізнесу та домогосподарств. Під впливом глобалізації, розвитку ринкових відносин та цифрових технологій – добробут регіонів припинив залежати виключно від концентрації бізнесу. Основою розвиненого регіону, громади сьогодні є оптимально сформована соціально-економічна система регіонального розвитку.

Розглядаючи соціально-економічну систему регіону як об'єкт наукового дослідження, важливо визначити, що ми визначаємо за «регіон», та які структурні елементи відносимо окремо до соціальних та до економічних факторів.

На основі проведеного теоретичного аналізу підходів визначення категорії регіон та його економічного змісту (вибірку підходів визначення економічного змісту поняття «регіон» подано у додатку В) можемо визначити, що дефініція «регіон» не має уніфікованого визначення ні у вітчизняній, ні у зарубіжній науковій літературі. Вчений-економіст Тульчинська С. О. дослідила, що загалом налічується близько ста тлумачень понять «регіон» та «район» [1]. Термін «регіон» з'явився дещо пізніше, ніж «район», що обумовлено новим напрямом економічної науки – регіональної економіки. Поширеним є застосуванням терміну «регіон» як синоніму терміну «район», а також використовують даний термін для означення певних територій, що за своїми ознаками не відповідають прийнятій системі територіального поділу.

Історично поняття «регіон» (походить від латинського «region» – територія, місцевість, область, район) вживане в різних галузях знань з метою виокремлення територіальних частин за певними ознаками. У економічній науці дефініція «регіон» стала предметом дослідження відносно недавно, лише у другій половині минулого століття почали активно розробляти концепції

регіональної економіки. Дослідники використовують дане поняття у векторі окреслення певної території для вирішення загальнодержавних або ж міжрегіональних проблем [2].

Відповідно до ст. 17, 4 розділу Закону України «Про територіальний устрій України» (від 19.01.2012 № 9738): «Регіон - це адміністративно-територіальна одиниця, утворена з метою здійснення державної політики щодо збалансованого розвитку територій, забезпечення реалізації спільних інтересів жителів районів та міст-районів, що перебувають у його складі, та надання населенню визначених законом спеціалізованих та високоспеціалізованих адміністративних, соціальних та культурних послуг, які об'єктивно не можуть бути надані у районах та містах-районах» [3].

Згідно зі статтею 133 Конституції України: «Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, 24 області, райони, міста, райони в містах, селища і села» [4]. Під час адміністративної реформи, яка є складовою реформи децентралізації, Верховна Рада України прийняла Постанову № 807–IX від 17.07.2020 «Про утворення та ліквідацію районів» [5], яка передбачає ліквідацію низки районів та утворення нових. Відповідно з грудня 2020 року в Україні вступив у дію новий адміністративно-територіальний устрій, згідно з яким змінено перелік районів та територіальних громад, які до них входять. Разом з тим, підхід законопроекту щодо об'єднання територіальних узгоджується з вимогами статті 132 Конституції України [6], за змістом якої створення адміністративно-територіальних одиниць має здійснюватися з урахуванням насамперед економічних, географічних, політичних, екологічних, демографічних культурних, історичних, культурних та інших факторів, а не тільки волевиявлення відповідних територіальних громад. Згідно зі ст. 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою складають: «АР Крим, області, райони, міста, райони у містах, селища і села» [4], що схематично подано на рис. 1.1. Відповідно до адміністративно-територіального устрою України, досліджуючи проблему розвитку регіонів України, основними

об’єктами дослідження виступають об’єднані територіальні громади та бюджети їх суб’єктів (міст, сіл та селищ, які до неї належать).

Рис. 1.1. Структура адміністративного устрою України

Джерело: складено автором на основі [6]

Отже, на основі проведеного теоретичного аналізу можемо визначити, що регіоном виступає певна територія, яка може складатися з різних адміністративних одиниць, об’єднаних однією чи кількома спільними ознаками.

Кожний об’єкт дослідження повинен мати чіткі критерії визначення. Розвиток міст і сільських територій України за своїм змістом принципово різняться за рівнем соціально-економічного добробуту. Дана різниця спричинена не тільки базовим рівнем економічного розвитку, а й специфічними особливостями кожного регіону, його виробничою структурою, географічним положенням, інвестиційною привабливістю, концентрацією бізнесу, логістикою, демографічними показниками, етнічною складовою, наближеністю до кордону, виробничою спеціалізацією тощо. Вдале поєднання усіх зазначених різносторонніх факторів дозволяє громаді сформувати ефективну систему забезпечення соціально-економічного добробуту.

Окремо важливо охарактеризування поняття «добробут» у економічній та соціальній площині. Поняття «добробут» регіону часто ототожнюють із «розвитком регіону». Науковцями системно робиться спроба визначення категорії «розвиток». Зокрема, Т. Розанова [7] стверджує, що поняття «розвиток» включає три взаємопов’язані між собою характеристики: зміну, зростання та поліпшення [8]. Доцільно розмежувати дані поняття, найперше за лексичним

значенням, адже розвиток регіону – це процес, а добробут регіону – це фактичний його стан, який має відповідні ознаки. Поділяємо думку науковця Стоянець Н.В., яка до категорії «добробут» включає такі основні елементи: «Добробут населення – головний «продукт» розвитку регіону, який матеріалізується в конкретних видах продукції та послуг, що задовольняють потреби місцевого населення і приносять зиск в результаті виробництва; сприятливе підприємницьке та інвестиційне середовище; Органи місцевого самоврядування формують систему комунікації та підтримки інвесторів, створюють сприятливі умови розвитку бізнесу; створення робочих місць є однією з найважливіших завдань розвитку регіону. Нові робочі місця забезпечують збільшення показника «доходи населення», при цьому важливе значення має показник співвідношення між робочими місцями і запитами щодо необхідних робочих місць для регіону; «зовнішні ефекти», як правило, не відображаються в ринкових цінах на товари і послуги та вплив третіх осіб, що безпосередньо не беруть участь у ринкових угодах. Прикладом такого позитивного ефекту є впровадження нових технологій, переробка відходів, що призводить до отримання вигоди не тільки продавцями, але й покупцями послуги; благоустрій – це необхідна умова як матеріального, так і духовного добробуту людини; культура, відпочинок, «зовнішній вигляд» території регіону є найважливішими складовими духовного добробуту» [9].

Зазначимо, що благоустрій є одночасно поняттям і соціальним, і економічним. Зведення його трактування до житлового та вуличного благоустрою є недоцільним.

Проведене дослідження показало, що класифікацій та структурних елементів такого явища, як «соціально-економічний добробут» є чи мало, і за кожним типом виділяються окремі вектори розвитку регіонів. Загально визначено два основних напрями розвитку територіальних громад. Перший ґрунтується на тому, що розвиток регіону виходить з центру (серцевини співтовариства), а потім поширюється на периферію, до менш великих спільнот, і це знаходиться далеко від «центрів розвитку». Другий напрям базується на

децентралізації суб'єктів регіону, кожна громада керується своїми власними інститутами, які самостійно ініціюють та здійснюють розвиток ТГ.

Поряд з поняттям «добробут регіону» та «розвиток регіону» помилково тотожним вживають «сталий розвиток регіону». Поняття «сталий розвиток» ввів голова Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН Гру Харлем Брутланд у 1987 році. На його думку, сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [10].

Можемо розмежувати дані поняття наступним чином. «Розвиток регіону» - це насамперед процес, пов'язаний із покращенням соціально-економічних та інших показників регіону як окремо, так і загалом. «Сталий розвиток регіону» - це комплексний показник процесу розвитку регіону, який відповідає поставленим цілям сталого розвитку. А «добробут регіону» - це стан, за якого створені належні умови задоволення потреб, розвитку та комфортного проживання громадян та розвитку підприємств.

У ході дослідження визначено, що система економічного розвитку регіону є обширною, до її елементів, крім природних та трудових ресурсів відносяться ще чимало факторів, зокрема збільшення доходів на душу населення, економічне зростання, рівень задоволення потреб суспільства, зайнятість, стабільність підприємницького середовища. Проте головним елементом економічного розвитку регіону є місцевий бюджет, у якому акумулюються фінансові ресурси громади для забезпечення її подальшого добробуту. Схематично структура економічного розвитку регіону подана у додатку Г.

Вивчення економічного розвитку регіону як системи, потребує розуміння кінцевих показників, до яких має рухатися громада. Система економічних інтересів регіону спрямована на підвищення його спроможності. Дана система працює на сприяння та прискорення реструктуризації економіки регіону шляхом розвитку підприємницького середовища, інфраструктури та благоустрою регіону. Таким чином, кінцевим етапом створення ефективної системи економічного розвитку має бути поліпшення умов для економічного зростання та зайнятості, підвищення економічних можливостей та

конкурентоспроможності регіону, забезпечення економічної стабільності і якості життя для всіх жителів регіону.

Отже, економічний розвиток регіону характеризують його показники, які умовно можна поділити на три категорії. Перша категорія – показники, що характеризують фактори розвитку: наявні ресурси, джерела розвитку економіки; умови соціально-економічного розвитку. Друга категорія – показники, які характеризують результати розвитку: економічні, соціальні, демографічні, екологічні. Третя категорія – показники, що характеризують оцінку ступеня реалізації цілей розвитку економіки регіону [11].

Місцевий економічний розвиток являє соборю партисипативний процес, який об’єднує зацікавлені сторони громади, з метою формування економічного зростання на територіальному рівні та підвищення якості життя мешканців [12]. Вчений-економіст Пол Круґман зазначає, що економічний розвиток регіону полягає у зростанні економічної активності та продуктивності, що забезпечується шляхом розвитку інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності підприємств, залучення інвестицій та інновацій, а також інтеграції в глобальну економіку [13].

Професор Гарварду, Майкл Портер у праці «The Competitive Advantage of Nations» (1990) визначає економічний розвиток регіону, як здатність певної території забезпечувати високий рівень продуктивності та конкурентоспроможності підприємств через інновації, розвиток людського капіталу та ефективне управління ресурсами [14]. На складності системи регіонального розвитку наголошує Джеффрі Сакс у праці «The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time» (2005), зокрема автор зазначає, що економічний розвиток регіону включає багатовимірний процес підвищення економічного добробуту та поліпшення умов життя населення через розвиток економічної інфраструктури, а також освіти, охорони здоров'я та управління ресурсами [15]. Ми не можемо повністю поділити даний науковий погляд. Вважаємо, що розвиток освіти та охорони здоров’я доцільно віднести до соціального розвитку.

Отже, на основі проаналізованих підходів до визначення економічного змісту парадигми «економічний розвиток регіону», можемо зробити висновок, що економічний розвиток регіону доцільно розглядати як цілісну систему, яка створює для регіональних підприємств та домогосподарств належні умови розвитку, за яких задовольняються потреби громад у виробництві та споживанні матеріальних та нематеріальних благ. Економічний розвиток регіону залежний від наявних ресурсів — природних, виробничих, трудових, матеріальних, фінансових, науково-технічних, інформаційних, а також від рівня розвитку логістичної інфраструктури.

Забезпечення добробуту регіонів у нинішніх умовах потребує застосування системного управлінського підходу, який базується на тому, що регіони, з одного боку, є складовою системи вищого рівня (національної економіки), а з іншого – містять у собі ряд функціонуючих регіональних суб'єктів. Відповідно дослідження соціально-економічного добробуту регіонів потребує врахування також індивідуальних факторів кожної громади, що часто не враховується у макроекономічній політиці держави. Таким чином, важливою методологічною складовою для дослідження розвитку регіонів є аналіз соціально-економічного середовища регіону як єдиної системи, та аналіз їх підсистем – економічної та соціальної окремо.

Забезпечення економічного добробуту регіону здійснюється через реалізацію його економічного потенціалу. Україна володіє унікальним природноресурсним потенціалом, сукупні запаси ряду природних ресурсів (наприклад, мінеральні, ґрунтові, рекреаційні) в Україні є одними з найбільших у Європі. Ефективне використання природних ресурсів дозволяє створити конкурентний регіональний продукт, який виступає одним з основних інструментів підтримки добробуту громади. Вчений-економіст А. Мельник зазначає: ключове завдання стратегії територіального розвитку полягає в повному використанні ресурсів регіону з метою максимального задоволення потреб громади у матеріальних благах і підвищенні ефективності суспільного виробництва [16].

Розвиток підприємництва в умовах ринкових відносин та технологічного прогресу дозволяє збільшувати економічний потенціал регіону, попри відсутність природних ресурсів. Шляхом стимулювання концентрації підприємств, які займаються виробництвом, перевиробництвом на основі привезеної сировини. Збільшувати концентрацію підприємств у регіоні громада може за умови наявності трудових ресурсів громади та залучаючи грантову допомогу. Важливо також зважати на державні та міжнародні програми, що сприяють налагодженню співпраці громади із підприємствами.

Важливим елементом у забезпеченні економічного добробуту регіону має бути ефективне планування та реалізація економічного розвитку громади, що вимагає активної участі і взаємодії між партнерами з приватних, державних та неурядових організацій регіону – забезпечення даної взаємодії має здійснюватися органами місцевого самоврядування (далі ОМС). Органи місцевого самоврядування забезпечують злагодження у єдину систему основних елементів регіонального розвитку (рис. 1.2). Адже для економічного розвитку на місцевому рівні потрібна злагоджена робота усіх компонентів системи. У ході дослідження визначено, що ефективна взаємодія та продумана стратегія ОМС щодо забезпечення фінансової самодостатності регіону шляхом розвитку місцевого бюджету є основою для забезпечення економічного добробуту регіону.

Економічний розвиток громади формує основу для забезпечення фінансової самодостатності місцевих бюджетів, що слугують джерелом ресурсів для розвитку та підтримки ключових сфер життєдіяльності. Однак добробут громади неможливий без збалансованого розвитку соціального сектору, який визначає якість життя населення та сприяє соціальній стабільності. У цьому контексті місцевий бюджет виступає інтеграційною ланкою, що поєднує економічний та соціальний вектори розвитку: з одного боку, він акумулює доходи, отримані внаслідок економічної активності, з іншого — спрямовує ці ресурси на задоволення соціальних потреб. Такий взаємозв'язок підкреслює необхідність аналізу економічного розвитку громади та дослідження її соціального розвитку як об'єкта наукового дослідження.

Рис. 1.2. Ключові суб'єкти екосистеми місцевого економічного розвитку

Джерело: складено автором на основі [17]

В умовах сучасних викликів, (COVID-19 та розгортання повномасштабної війни), особливо вразливою є соціальна сфера, в межах якої реалізуються ключові потреби держави та її громадян. Складність регулювання та розвитку соціальної політики вбачається у полісистемності, адже одні підсистеми забезпечують задоволення духовно-фізичних потреб людини і суспільства в цілому (освіта, наука, культура, охорона здоров'я, рекреація, фізична культура і спорт), а інші підсистеми гарантують підвищення рівня життя, можливості відтворення робочої сили (соціальне страхування, зайнятість, соціальні послуги і гарантії) та поліпшення умов життя населення (громадське харчування, побутове обслуговування, зв'язок, громадський транспорт, житлово-комунальний сервіс) [18].

Система соціального розвитку регіону є не менш важливою за економічний розвиток. Його соціальна складова розвитку має бути спрямована на зміцнення соціальної інтеграції і соціального капіталу, покращення публічних послуг, підтримки ВПО, ветеранів, забезпечення імплементації та виконання підходів ГОБ (гендерно-орієнтоване бюджетування) тощо. Регіональна стратегія соціального розвитку має включати необхідні зміни в громадах, які дозволять

задовольнити соціальні, культурні, спортивні, освітні та інших потреби жителів громад.

Проблематиці соціальної політики державних інститутів на державному та регіональному рівнях присвячено чимало праць вітчизняних, а також зарубіжних вчених. Аналіз ідей розвитку регіональної соціальної політики вчених-економістів, проведений на основі даних додатку Д, показав, що існує у науковій літературі велика кількість підходів, які пояснюють зміст і роль соціальної політики. Однак досі не сформовано єдиної позиції щодо змісту поняття «соціальна політика». Визначено, що існує чи мало підходів до трактування даної дефініції, що спричинено її багатоаспектністю, складністю, а також абстрактність.

Проведений аналіз підходів науковців до визначення дефініції соціальної політики, що подано у додатка Е, дозволяє виділити спільні підходи науковців. Більшість учених розглядають соціальну політику як складну сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем), що визначає генеральний напрям соціальної роботи і є важливим доповненням до економічної політики країни (політики добробуту) [19]. Можемо зробити висновок, що об'єктом соціальної політики виступають соціальні відносини (сімейні, шлюбні, освітньо-виховні, соціально-трудові, житлово-комунальні та ін.), процеси життєдіяльності соціуму (природний та механічний рух населення, диференціація доходів тощо) і суспільні потреби (медичні, демографічні, освітні, трудові, соціально-побутові), які в сукупності складають соціальну сферу країни. Схематично структуру соціальної політики як об'єкта наукового дослідження подано на рис. 1.3.

Соціальний розвиток регіону залежить від соціальної політики уряду, а також від соціальних програм ОМС. Водночас, розвиток соціального сектору сьогодні доречно розглядати як інвестиції в соціальне забезпечення громадян, надаючи їм можливість брати участь у суспільному та економічному житті. Адже сучасна соціальна політика має бути не лише інструментом для надання фінансової та іншої допомоги вразливим категоріям населення з причин суспільної необхідності, а являти собою систему залучення громадян у підтримку добробуту громади та регіону [20].

Рис. 1.3. Структурні елементи соціальної політики, як об'єкту наукового дослідження

Джерело:[19, 20]

Проведене теоретичне дослідження дозволило виокремити основні підходи до визначення та побудови регіональної соціальної політики. У працях Кришень О.В. регіональна соціальна політика розглядається як: «Інструмент влади, який дозволяє регулювати та доповнювати ринкові механізми і соціальні структури щодо надання різноманітних соціальних послуг населенню (у сфері освіти, охорони здоров'я, зайнятості, соціального захисту тощо) на основі принципів перерозподілу, захисту та соціальної справедливості. Водночас державноуправлінський чи практико-орієнтований підхід розглядає регіональну соціальну політику в межах виключно соціально-економічного простору регіону» [21].

Не менш важливим у забезпеченні соціального розвитку громади та її добробуту є фактор безпеки. Дослідниця А. А. Халецька визначає: «Соціальна політика повинна орієнтуватися на створення умов для посилення рівня соціального захисту та соціальної безпеки, досягнення соціальної злагоди, стабільності та соціальної цілісності» [22]. У контексті поглиблення трансформаційних процесів на регіональну соціальну політику, , науковець пропонує розглядати соціальну політику, як специфічну форму управлінської діяльності, що базується на принципах партнерської взаємодії між органами

державної влади, ОМСта іншими суб’єктами публічного управління. Її головною метою є забезпечення найвищого рівня добробуту та якості життя населення територіальної громади шляхом дотримання принципів безпеки, соціальної компетентності та відповідальності. Дане трактування важливо доповнити врахуванням ролі регіональних підприємств у співпраці з ОМС та громадою.

Аналіз нормативно-правової бази реалізації регіональної соціальної політики свідчить про її поступове формування у відповідь на як внутрішні, так і зовнішні виклики. Починаючи з 2015 року, розвиток регіональної соціальної політики відзначається виразним окресленням пріоритетів, що узгоджуються з ключовими цілями адміністративно-територіальної реформи децентралізації та орієнтацією України на європейську інтеграцію. У цьому контексті однією з провідних функцій як державної влади, так і ОМС виступає створення належних умов і стандартів життя населення, що забезпечується через здійснення ефективної державної управлінської діяльності, спрямованої на сталий регіональний розвиток та попередження внутрішніх і зовнішніх соціальних ризиків.

Подібного погляду на значущість функції розвитку соціальної політики в умовах трансформаційних змін українського суспільства дотримуються й вітчизняні науковці В. Я. Бідак і Л. О. Павлова. Вони наголошують, що функція розвитку соціальної політики спрямована на досягнення максимально можливого рівня соціального добробуту громадян, тоді як захисна функція полягає у зменшенні масштабів соціального неблагополуччя та мінімізації соціальних ризиків [23].

На важливості ефективної соціальної політики у забезпеченні добробуту регіону наголошує Одед Галор, професор економіки в Університеті Брауна. У праці «Подорож людства. Витоки багатства і нерівності» Одед Галор зазначає, що економічний розвиток території неможливий без формування активної громади, яка зацікавлена у розвитку регіону. Поділяємо цю позицію автора, адже формування активної, згуртованої громади базується на ефективній соціальній політиці ОМС, яка містить насамперед розвиток культури та освіти у регіоні.

На основі проведеного теоретичного аналізу визначено: результативність підходів до реалізації соціальної політики на регіональному рівні багато в чому залежить від того, наскільки значущі та соціально ефективні відповіді будуть знайдені на запити українського суспільства в цій сфері. Серед таких запитів можна виокремити забезпечення соціальної справедливості; рівність доступу громадян до основних соціальних благ (безпека, охорона здоров'я, житло, освіта, належний соціальний захист); ліквідація значних диспропорцій у соціально-економічному розвитку різних соціальних груп; підвищення соціальної довіри та соціальної згуртованості в суспільстві.

Пріоритетними напрямками соціальної політики на державному рівні є політика у сфері доходів населення (встановлення соціальних стандартів життя, параметрів життєвого рівня, забезпечення зростання заробітної плати); політика зайнятості та охорони праці (законодавче встановлення засобів охорони праці, видів і форм соціального страхування, забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, запобігання безробіттю); соціальний захист (визначення та встановлення параметрів пенсійного забезпечення та інших видів соціального страхування, соціальної допомоги, соціального обслуговування, а також соціальних пільг і гарантій); демографічна політика (стимулювання репродуктивного зростання населення, державна допомога сім'ї, регулювання міграційних процесів); гуманітарна політика або політика розвитку соціальної сфери (охорона здоров'я, культурна, мовна, релігійна, молодіжна, рекреаційна політика, у сфері освіти, науки); молодіжна політика, житлова політика.

Завдання ОМС у забезпеченні соціального добробуту регіону полягає у формуванні ефективності урядової соціальної політики відповідно до специфіки території. Зокрема ОМС можуть мати вплив у наступних напрямках: забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, запобігання безробіттю, регулювання міграційних процесів, допомога сім'ям (які потребують соціальної підтримки), а також розвиток охорони здоров'я, культури, у сфері освіти та науки, релігійний розвиток громади, розвиток молодіжних програм, рекреаційна політика тощо. Забезпечення соціального добробуту у регіоні формує стійкість людського капіталу, що є невід'ємною

складовою забезпечення економічного потенціалу регіону. У ході дослідження визначено: соціальна та економічна політика є взаємозалежними, адже розвиток однієї базується на розвитку іншої, при побудові правильної політики ОМС, обидві галузі стають взаємоутворюючі. Отож з метою отримання системного розуміння проблематики соціального та економічного розвитку регіону, її доцільно досліджувати як єдину систему соціальної та економічної політики регіону.

Поділяємо думку вченого-економіста Жербило І.В.: «У нинішніх умовах соціальна сфера виконує як соціальні, так і економічні функції, формуючи певний рівень добробуту і відповідну модель соціальної держави. При цьому роль держави у питаннях соціального розвитку і захисту є визначальною. Рівень втручання держави у забезпечення соціального добробуту визначає модель соціальної політики» [24]. Класифікацію моделей та принципи соціальної політики, сформовану на основі досвіду зарубіжних країн, подано у додатку Ж, короткий опис моделей наведено у додатку К.

Такий системний підхід використовується у працях науковця Щепак В.В., який виокремлює соціальну та економічну підсистеми регіональної соціально-економічної системи. До соціальної підсистеми вчений відносить установи та організації, що функціонують на основі державного фінансування або принципів самофінансування, основним призначенням яких є надання соціальних послуг населенню ТГ. Економічну підсистему формують суб’єкти господарювання, що перебувають на самофінансуванні та здійснюють діяльність у різних галузях економіки — промисловості, сільському господарстві, мисливстві, лісовому та рибному господарстві, будівництві, торгівлі (оптовій та роздрібній), сфері послуг, готельно-ресторанному бізнесі, логістиці, зв’язку, фінансовій діяльності, операціях з нерухомістю тощо. Ключова функція яких полягає у задоволенні споживчого попиту незалежно від територіальної належності [24].

У структурі факторів, що визначають організацію та розвиток регіональної соціально-економічної системи, виокремлюють дві основні групи — територіальні та регіонально-економічні. Територіальні фактори відображають кількісні характеристики просторового розміщення елементів соціальної та

виробничої інфраструктури, зокрема маршрутів і графіків руху транспорту, режимів функціонування підприємств тощо. Регіонально-економічні фактори, своєю чергою, характеризують рівень доступності та якості побутових, комунальних, транспортних та інших послуг у регіоні, зокрема у контексті формування тарифної політики. Сукупна дія зазначених факторів впливає на діяльність підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, що орієнтуються на надання соціально важливих послуг ТГ [24].

Суб'єкти господарювання, які в умовах конкуренції мають регіональні обмеження від ОМС щодо їх діяльності, доцільно віднести до регіонально-залежної економічної підсистеми, схематично модель цієї системи подано у додатку Л. Вважаємо, що даний підхід Щепак В.В. доцільно розширити. Адже соціально-економічна система покликана забезпечувати добробут у громаді для бізнесу та домогосподарств, відповідно до соціальної складової необхідно додати також місцеві гранти, благоустрій міста, ефективність та різновид діяльності комунальних закладів, діяльність місцевих органів культурного розвитку, бібліотек, громадські та релігійні організації, волонтерські та інші об'єднання тощо. До економічної складової обов'язково потрібно віднести ефективне використання коштів місцевого бюджету, діяльність громад, гранти на розвиток підприємницької діяльності у регіоні, структуру податкових надходжень місцевого бюджету.

Побудова ефективної архітектури соціально-економічної моделі регіону можлива лише за умови, коли ОМС успішно поєднує соціальні та економічні фактори досягаючи синергетичного ефекту. Ефективне виконання соціальної та економічної функцій ОМС насамперед залежить від ефективності формування та виконання місцевого бюджету, а також створення умов ефективної співпраці між громадою, ОМС та місцевими підприємствами.

Місцеві бюджети є ключовим об'єктом дослідження, при вивченні проблематики соціально-економічного регіонального розвитку. Доцільно їх дослідити більш ширше як складову бюджетної системи України, та окремо, як фактор забезпечення соціально-економічного добробуту у регіоні. Сучасна бюджетна система України має три рівні та складається з державного бюджету

та місцевих бюджетів, до яких входять бюджет АР Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування (періодизація розвитку системи місцевих бюджетів в умовах незалежності України подана у додатку М). Місцеві бюджети насамперед покликані вирішувати задачі місцевих рівнів, чим більше регіональних завдань місцева влада може вирішити власним коштом, тим більшим є рівень фінансової самостійності регіону.

Основні підходи до визначення поняття «місцевий бюджет» подано у додатку Н. На основі проведеного теоретичного аналізу, визначено: місцевий бюджет є широким поняттям, що спричинено різноманітністю його функцій та широким спектром економічних відносин, які виникають у процесі формування та використання коштів місцевих бюджетів. Обширне визначення сутності місцевих бюджетів надає вчений-економіст В.М. Попов, зокрема науковець стверджує: «Значущість ролі місцевих бюджетів полягає в її різноманітності, адже вони є: фінансовою базою місцевого самоврядування; планами формування і використання фінансових ресурсів територіальних утворень; важливим чинником економічного розвитку і фінансової стабільності; інструментом реалізації державної регіональної політики; інструментом макроекономічного регулювання; важелем здійснення перерозподільних процесів; основним важелем фінансового вирівнювання; головним джерелом фінансових ресурсів для утримання і розвитку місцевого господарства, розв'язання місцевих проблем» [25].

Економічна сутність місцевих бюджетів полягає у формуванні цільових грошових фондів, які виступають основним фінансовим інструментом забезпечення функціонування місцевих, селищних та сільських рад. Ці фінансові ресурси спрямовуються на утримання, розвиток і модернізацію соціальної інфраструктури та місцевого господарства, що, у свою чергу, формує підґрунтя для досягнення соціально-економічного добробуту відповідного регіону [26]. Отже, місцеві бюджети слід розглядати як інструмент планування формування та використання фінансових ресурсів, необхідних для реалізації функцій і повноважень органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення соціально-

економічного розвитку територіальних громад. Перелік основних функцій місцевих бюджетів подано у додатку О.

Розглядаючи місцеві бюджети, як систему економічних відносин, які виникають у процесі формування, розподілу та використання фондів фінансових ресурсів територій, з метою забезпечення добробуту регіону, нами визначено наступну структуру цих взаємовідносин:

— між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування в контексті акумулювання доходів та їх розподілу між рівнями бюджетної системи, а також здійснення фінансування з місцевого бюджету в процесі виконання відповідних завдань;

— між органами місцевого самоврядування та населенням громади в процесі формування та використання коштів;

— між органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання.

Розгляд місцевих бюджетів в розрізі взаємовідносин суб'єктів бюджетного процесу на місцевому рівні дозволяє краще зрозуміти їхній економічний зміст та визначити роль місцевого бюджету у перерозподільних процесах, зокрема взаємовідносини місцевих бюджетів можна розглядати у трьох формах – організаційній, економічно-фінансовій та суспільно-політичній (рис. 1.4).

Поділяємо погляд науковця Д. А. Ковалевич щодо визначення важливості розвитку місцевих бюджетів як для забезпечення добробуту регіонів, так і для підтримки економіки держави в цілому, шляхом: «використання ресурсів місцевих бюджетів забезпечується фінансування заходів у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури та спорту, тобто здійснюється надання відповідних соціальних послуг; роль місцевих бюджетів як фінансового джерела та чинника підвищення економічного потенціалу; центральне місце місцевих бюджетів в економічній системі держави через акумуляцію значних фінансових ресурсів; чисельність місцевих бюджетів як ланки бюджетної системи; роль місцевих бюджетів у перерозподілі ВВП, здійсненні впливу на задоволення потреб населення, соціально-економічний розвиток регіону; роль місцевих бюджетів як фундаменту самостійності органів місцевого самоврядування та

фінансової основи розвитку територіальних громад (соціального, економічно-господарського, культурного, екологічного тощо)» [29], схематично дану структуру подано на рис. 1.5.

Рис. 1.4. Форми місцевих бюджетів як системи економічних відносин

Джерело: складено автором на основі [27, 28]

Досліджуючи місцеві бюджети як ключовий елемент забезпечення соціально-економічного добробуту регіону важливо розглядати їх суспільно-політичну форму. Зазначимо, що така форма враховує залежність економічних процесів (зокрема формування та виконання бюджетних коштів) від політичної ситуації в державі. Це важливий для врахування чинник, адже місцеві бюджети виступають осередком перерозподілу суспільних фондів у територіальному, а також соціальному вимірах.

Отже, на основі проведеного аналізу нами визначено, що соціальний та економічний розвиток регіону, як об’єкт наукового дослідження, важливо розглядати у системі, адже ці дві площини є взаємопов’язаними та базовими у формуванні добробуту громад. Соціально-економічна система регіону

функціонує як складна відкрита система, що включає в себе взаємопов'язані підсистеми. Її ефективність визначається здатністю місцевих інституцій не лише реалізовувати окремі функції (бюджетне забезпечення, надання соціальних послуг, залучення інвестицій), а й узгоджувати їх у стратегічному контексті досягнення регіонального добробуту.

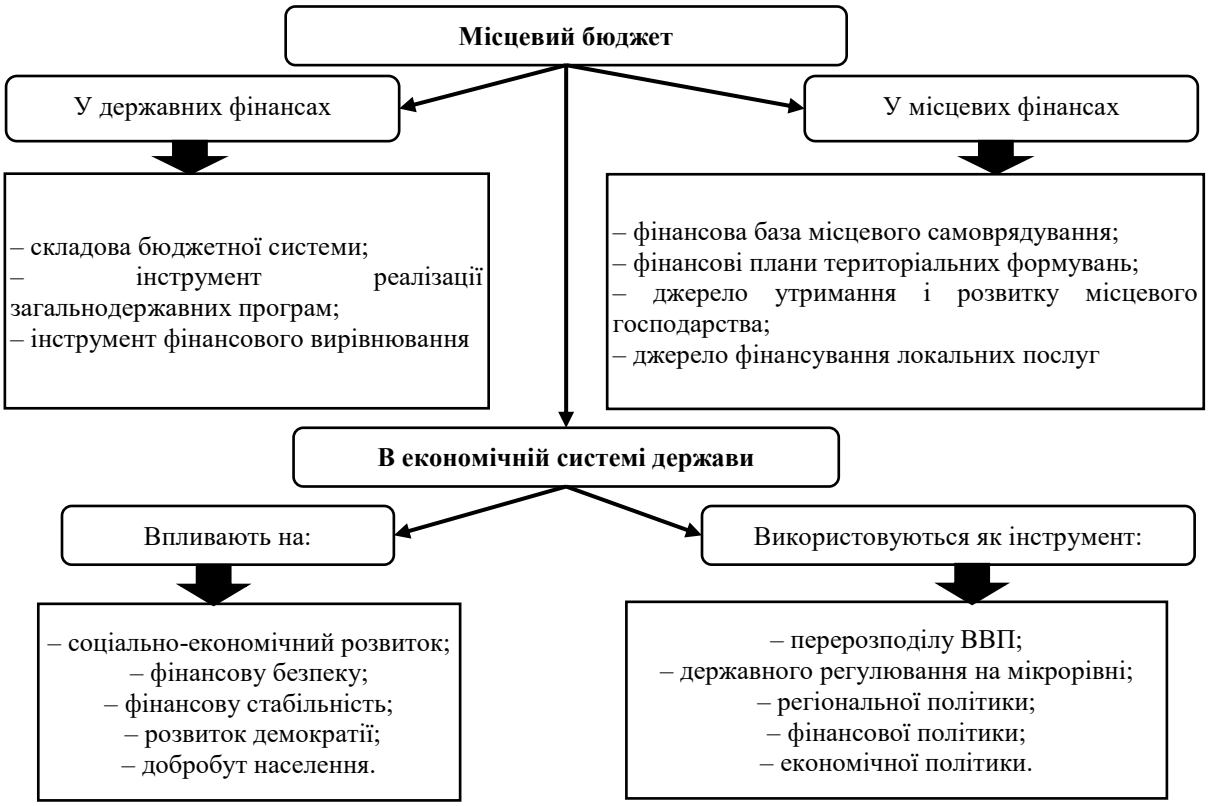

Рис. 1.5. Суспільна роль місцевих бюджетів

Джерело: складено автором на основі [30]

Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у формуванні соціально-економічного розвитку, забезпечуючи ефективне виконання місцевих бюджетів, реалізацію соціальних програм та координацію між місцевою владою, громадою та суб'єктами господарювання. Дослідження соціально-економічного добробуту регіонів доцільно здійснювати через аналіз показників місцевих бюджетів та програм діяльності ОМС, що дозволяє оцінити не лише обсяги фінансування, але й їх ефективність.

1.2. Сучасні концепції забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів

На сучасному етапі глобалізаційних та інтеграційних процесів, забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів стає одним із ключових

завдань державної політики. Стрімке зростання регіональних нерівностей у рівнях добробуту населення, соціальних стандартах та економічному потенціалі зумовлює необхідність розробки та впровадження ефективних концепцій розвитку, спрямованих на інтеграцію регіонів до загальнонаціональної економіки та підвищення їх конкурентоспроможності.

Під концепцією розуміють принципову позицію, задум, систему поглядів, вимог і умов організації бізнесу на різних етапах і рівнях виробничої діяльності, логічна схема функціонування підприємства. Кожна концепція повинна містити в собі систему поглядів, ідей, цільових настанов, інтересів, пронизаних єдиним задумом на вирішення проблеми, а також систему заходів та напрямків досягнення поставлених цілей і створення сприятливих умов для їх досягнення, в умовах невизначеності та існування внутрішніх і зовнішніх загроз.

В економічній літературі сформовано чимало концепцій, які розкривають сутність соціально-економічного розвитку регіону. Проведений теоретичний аналіз показав, що більшість концепцій є взаємодоповнюючими. Науковець Стоянець Н.В. систематизувала основні концепції регіонального розвитку у сім груп, які схематично подано на рис.1.6.

Рис. 1.6. Сучасні концепції економічного розвитку регіону

Джерело: складено автором на основі [31]

Доцільно розглянути кожну із цих груп концепцій окремо. Концепція економічного розвитку, як розвитку проблеми – прихильники цієї концепції, науковці Г. Саймон, Дж. Марч, стверджують: «Людський розум не може охопити всього різноманіття чинників, які пов'язані з економічним життям суспільства». Отже, керівники, які приймають рішення, змушені керуватися так званою обмеженою раціональністю, тобто приймати не оптимальні, а просто рішення, які відповідають певній ситуації. Тобто, визначають проблему, етапи її розв'язання, порядок реалізації і зворотний зв'язок. При цьому з метою ідентифікації проблеми встановлюються чіткі просторові (місто, територіальне утворення тощо) або соціальні (молодь, пенсіонери і т.д.) межі [31] .

Прихильники концепції «Економічний розвиток, як управління підприємницькою активністю» концентрують увагу на тому, що науковець Р. Борегард назвав «основним напрямом в практиці розвитку місцевої економіки», або, як стверджував дослідник Я. Маріс – «корпоративною парадигмою» [33]. Основна ідея полягає в тому, що роль бізнесу в економічному розвитку регіону є домінантною у порівнянні з органами управління, які регулюють соціальні очікування відповідно до потреб економіки. При цьому ОМС повинні забезпечувати відповідні умови економічного зростання регіону: ефективно, раціонально використовувати землю, працю, професійні навички, сировину, виробничу та соціальну інфраструктури, що знаходяться під їх юрисдикцією. Слід зазначити, що відповідно до основного напряму розвитку регіону, провідником прогресу є використання капіталовкладень, які породжують економічне зростання.

Основою концепції «Економічний розвиток, як створення «механізму зростання»» є системний підхід щодо економічного розвитку регіону: розвиток (перетворення основних ресурсів як-от земля, робоча сила, капітал, у валовий регіональний продукт). Тобто це є вдале поєднання місцевих органів влади з профспілками, підприємцями, ділові інтереси яких пов'язані з даним регіоном. До таких підприємств відносять підприємства сфери комунальних послуг, засобів масової інформації, нерухомості, роздрібної торгівлі, які прагнуть реалізувати свої інтереси через постійний розвиток.

Концепцію «Економічний розвиток як збереження природного і соціального середовища» часто називають екологічною або територіальною моделлю. Елементи її можна знайти в концепціях Блера і Премуса про еволюційний розвиток [34]; Нельсона – про «розвиток знизу» [34]; в теорії соціальних мереж Бейтса [35]. Однією з основних характеристик, що об'єднує роботи цих вчених, є демістифікація зростання і повага прав місцевого співтовариства до середовищ свого проживання, яка має як соціальні, так і природні складові, що взаємопов'язуються. Слід зазначити той факт, що особлива увага у рамках даної концепції приділяється не стільки зовнішнім економічним стимулам, скільки місцевим інтересам і тим внутрішнім каталізаторам, які сприяють розвитку місцевих громад.

Ключова ідея концепції «Економічний розвиток, як вивільнення людського потенціалу» полягає у необхідності посилення уваги ОМС до максимального використання потенціалу населення як найважливішої умови економічного розвитку. Вона значною мірою спирається на результати емпіричних досліджень, які вказують, що рівень і якість загальної освіти впливають на якість і продуктивність праці, а також на обсяг видатків, які сплачують підприємці, підвищуючи загальноосвітній рівень своїх працівників.

Прихильники концепції «Економічний розвиток, як результат керівництва» більшою мірою орієнтовані на підприємницькі здібності керівників, а також на здібності, які успішно реалізовуються в політиці. Узагальнюючи образ керівника, дослідниця Стоянець Н.С. доходить до висновку: «керівник – це елітний працівник, який робить все для того, щоб забезпечити економічне зростання регіону, або це окрема особистість, яка здатна до подолання бюрократичних перешкод, чи то банківських обмежень, чи проблем щодо планування розвитку регіону» [9]. Даний концептуальний підхід більше підходить до економічного розвитку підприємств, а не регіону, адже роль ОМС та їх керівників чітко регламентується законодавством і будь-яке перевищення службових обов'язків, яке у підприємництві можна було б вважати здатністю керівника долати труднощі, в галузі державного управління є зловживання службовим положенням, нехтуванням посадовими обов'язками та

відповідно карається законом. Водночас доцільно провести паралель, у розрізі активності ОМС у забезпечені соціально-економічного розвитку регіону. Адже основну динаміку розвитку та можливості для громади створює саме очільник громади та його команда. Проблема безініціативних ОМС є поширеною у регіонах України та потребує системного підходу до вирішення [36].

Поширеною у економічній теорії регіонального розвитку є також концепція «Економічного розвитку, як пошуку соціальної справедливості», у якій, зокрема, особлива увага приділяється необхідності соціального захисту населення, яке проживає на певній території, та повага до їх прав щодо визначення свого майбутнього. Професійний і бюрократичний підхід прихильників цього підходу розглядають як перешкоду регіональному економічному розвитку, тобто розвиток територіальних громад полягає в ідеї практичної допомоги людям, активно залучених у вирішенні складних соціальних і економічних завдань регіону.

Сучасні концепції соціально-економічного добробуту регіонів зосереджуються на багатофакторному підході, який враховує специфіку кожного регіону, його природні, економічні та соціальні ресурси, а також наявний рівень технологічного розвитку. Основними напрямками сучасних підходів до забезпечення соціально-економічного добробуту є концепції сталого розвитку, кластерного розвитку, регіонального інноваційного зростання та смарт-спеціалізації. Вони передбачають застосування комплексних інструментів для покращення інфраструктури, стимулювання інноваційної активності, підвищення рівня освіти та зайнятості населення.

Введення терміну «сталий розвиток» та його визначення було здійснено Гру Харлем Брундландом у 1987 році у праці «Our Common Future» [37]. У цій праці було визначено важливість інтеграції економічних, соціальних та екологічних політик для досягнення сталого майбутнього. Документ став основою для багатьох національних та регіональних стратегій сталого розвитку.

У контексті концепції сталого розвитку, добробут регіонів означає стан, який задовольняє потреби сьогодення, не підриваючи можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Концепція підкреслює необхідність

збереження екологічних ресурсів, соціальної справедливості та економічного зростання, орієнтованого на довгострокову стійкість. У контексті регіонального розвитку, сталий розвиток спрямований на інтеграцію економічних, соціальних та екологічних компонентів, враховуючи специфіку кожного регіону. Основні цілі сталого регіонального розвитку схематично подано у додатку П.

Практика забезпечення сталого розвитку регіонів реалізується через ряд підходів, які є інструментами для реалізації цілей сталого розвитку на рівні локальних територій. Ці підходи спрямовані на підвищення якості життя населення та забезпечення довгострокової стійкості розвитку регіонів. Враховуючи взаємодію економічних, екологічних і соціальних факторів, ці підходи вимагають адаптації до конкретних умов кожного регіону. Загалом можемо виділити наступні інструменти реалізації концепції сталого розвитку регіону.

1. Економічна диверсифікація. Економічна диверсифікація розглядається як ключовий підхід до забезпечення стійкого економічного зростання регіонів. Вона передбачає зменшення залежності від одного або кількох домінантних секторів економіки шляхом розвитку нових галузей, що підвищує стійкість регіону до зовнішніх економічних викликів. Дослідження, проведені у галузі регіональної економіки, підкреслюють важливість економічної диверсифікації для підвищення стійкості місцевих економік до глобальних економічних криз.

2. Зелена економіка. Зелена економіка є одним з основних підходів до сталого регіонального розвитку, який базується на використанні екологічно чистих технологій і відновлюваних джерел енергії. Метою зеленої економіки є забезпечення економічного зростання без шкоди для навколишнього середовища, що дозволяє підтримувати екологічний баланс та ефективне використання природних ресурсів. Дослідження у даній проблематиці вказують на те, що розвиток зеленої економіки в регіонах сприяє підвищенню енергоефективності, зменшенню викидів парникових газів та розвитку відновлюваних джерел енергії [38].

3. Соціальна інклюзія. Соціальна інклюзія є важливим елементом сталого регіонального розвитку, який забезпечує рівність можливостей та доступність

ресурсів для всіх верств населення, особливо для найбільш уразливих груп. Цей підхід передбачає забезпечення рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, робочих місць і житла, що сприяє підвищенню рівня соціальної згуртованості та зменшенню соціальної нерівності. Дослідження вченого-економіста Амартія Сена (1999), викладені у його книзі «Development as Freedom», підкреслюють важливість розширення можливостей людей як основного елемента сталого розвитку, що забезпечує не лише економічне зростання, але й покращення якості життя населення. Автор наголошує, що розвиток регіону полягає не лише у зростанні доходів, а й у розширенні реальних свобод та можливостей громадян [39].

4. Смарт-спеціалізація. Смарт-спеціалізація є відносно новим підходом до сталого регіонального розвитку, який базується на визначенні та підтримці унікальних конкурентних переваг кожного регіону. Смарт-спеціалізація передбачає концентрацію ресурсів на певних секторах, які мають найбільший потенціал для економічного зростання, інновацій та створення доданої вартості. Цей підхід дозволяє ефективно використовувати обмежені ресурси регіону та сприяє розвитку інноваційної діяльності. Європейська комісія активно підтримує смарт-спеціалізацію як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіонів та стимулювання інноваційного розвитку [40].

5. Розвиток на основі природних ресурсів. Розвиток на основі природних ресурсів акцентує увагу на раціональному та сталому використанні природних ресурсів, враховуючи їх обмеженість та необхідність збереження для майбутніх поколінь. Збереження та раціональне їх використання є ключовим елементом для досягнення сталого розвитку регіонів, особливо тих, які мають багаті природні ресурси. Дослідження викладені у статті "Regional Sustainable Development and Natural Resource Use" (The World Bank Economic Review) [41], підкреслюють важливість використання моделей сталого природокористування як інструменту для планування регіонального розвитку, що враховує екологічні та соціальні аспекти.

Окремо варто зазначити, що концепції кластеризації та смарт-спеціалізації також набувають все більшого значення у розвинених країнах, оскільки

передбачають гнучке поєднання традиційних та інноваційних секторів економіки, що дозволяє більш ефективно використовувати регіональні ресурси та формувати нові ринки. Подібні стратегії забезпечують не лише економічне зростання, але й соціальну стабільність, сприяючи вирішенню таких проблем, як безробіття та нерівномірність доходів населення.

Концепція кластеризації в регіональному розвитку активно досліджується у сучасній економічній науці. Майкл Портер у своїй праці «Competitive Advantage of Nations» заклав теоретичні основи кластерного підходу, зазначаючи, що кластери можуть посилювати економічну синергію, стимулювати інновації та підвищувати конкурентоспроможність регіонів [42]. Науковець Р. Мартін у своїй статті «Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea?» аналізує розвиток кластерів і їхній вплив на регіональну політику, відзначаючи як позитивні сторони, так і можливі ризики кластеризації [43]. Важливим є дослідження C. Ketels у праці "Recent Research on Competitiveness and Clusters: What Are the Implications for Regional Policy?" [44], дослідниця акцентує увагу на механізмах, через які кластери підвищують регіональну конкурентоспроможність та інтеграцію підприємств у глобальні ланцюги створення вартості.

Концепція кластеризації є важливим підходом до регіонального розвитку, що базується на створенні та підтримці кластерів — географічно зосереджених груп взаємопов'язаних підприємств, науково-дослідних установ, постачальників і суміжних організацій, які взаємодіють між собою. Основною метою кластерного підходу є посилення взаємозв'язків між учасниками кластера, що сприяє підвищенню їхньої конкурентоспроможності та стимулює інновації.

Кластери формуються з підприємств і організацій, які діють у тій самій галузі або в суміжних галузях і, завдяки територіальній близькості, отримують переваги від кооперації, спільного використання ресурсів та обміну знаннями. Ця концепція була популяризована Майклом Портером, який визначив, що кластери сприяють створенню синергетичних ефектів, стимулюють інновації та сприяють економічному зростанню. Вчений підкреслював, що кластери можуть

знижувати витрати на виробництво, забезпечувати доступ до кваліфікованих кадрів та технологій, а також покращувати доступ до ринків.

Кластерна концепція активно впроваджується в багатьох країнах світу. Наприклад, у Силіконовій долині (США) було створено один з найвідоміших кластерів у сфері високих технологій, що об'єднує провідні IT-компанії, університети (зокрема Стенфордський університет) та дослідницькі установи. Інший приклад — автомобільний кластер у Баден-Вюртемберзі (Німеччина), який об'єднує автомобільні підприємства, постачальників комплектуючих і науково-дослідні установи, що сприяє розвитку автомобільної галузі та впровадженню інновацій.

Аналіз наукових напрацювань та досвіду застосування концепції кластеризації у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону дозволяє визначити основні переваги та недоліки даної концепції, які подано у таблиці 1.1

Таблиця 1.1

Переваги та недоліки концепції кластеризації

Переваги кластеризації	**Характеристика:**
Посилення конкурентоспроможності	Підприємства в межах кластерів отримують конкурентні переваги завдяки доступу до спеціалізованих ресурсів і кваліфікованої робочої сили. Це знижує витрати на виробництво і підвищує ефективність.
Інновації та розвиток	Взаємодія між учасниками кластеру сприяє обміну знаннями та технологіями, що, у свою чергу, підвищує інноваційний потенціал регіону. Кластери стимулюють впровадження нових технологій і покращують адаптацію до ринкових змін.
Економія масштабу	Кластери дозволяють учасникам досягати економії масштабу за рахунок спільного використання інфраструктури, спільних закупівель матеріалів або компонентів, а також спільного доступу до ринків.
Розвиток людського капіталу	Кластери стимулюють розвиток спеціалізованих навичок і знань серед робітників, оскільки створюють можливості для навчання та розвитку, що сприяє зростанню кваліфікації працівників та підвищенню рівня зайнятості.
Недоліки кластеризації	**Характеристика:**
Інституційні та адміністративні бар'єри	Для успішної кластеризації необхідна наявність ефективних інституційних структур, що можуть забезпечити співпрацю між підприємствами, державними установами та дослідницькими організаціями. Відсутність належної координації або бюрократичні бар'єри можуть знижувати ефективність кластерних ініціатив.
Ризик локальної замкнутості	Підприємства в межах кластерів можуть бути надто сфокусованими на місцевих зв'язках і недостатньо інтегрованими у глобальні ринки. Це може знижувати їхню конкурентоспроможність на світовому рівні та обмежувати доступ до нових знань і технологій.
Нерівномірний регіональний розвиток	Концентрація ресурсів у певних кластерах може призвести до нерівномірного розвитку регіонів. Регіони, які не мають розвинених кластерів, можуть залишатися поза увагою інвесторів та державних програм підтримки, що поглиблює економічну нерівність між регіонами.
Ризик залежності від однієї галузі	Кластери часто формуються навколо однієї галузі, що може призвести до залежності регіону від економічного стану цієї галузі. У разі спаду або кризи в цій галузі весь регіон може зазнати значних економічних втрат.
Конкуренція за ресурси	У межах кластерів може виникати конкуренція за обмежені ресурси, такі як кваліфіковані кадри або сировина. Це може призводити до підвищення витрат для підприємств і знижувати загальну ефективність функціонування кластер.у

Джерело: сформовано автоном на основі [45]

Отже, кластеризація має значний позитивний вплив на регіональний розвиток, оскільки сприяє економічній диверсифікації, підвищенню конкурентоспроможності місцевих підприємств і залученню інвестицій. Регіони з добре розвиненими кластерами демонструють вищі темпи економічного зростання та стійкість до зовнішніх економічних шоків. Кластерний підхід дозволяє регіонам використовувати свої унікальні ресурси, розвивати спеціалізовані галузі та створювати умови для стабільного економічного зростання. Для побудови ефективної стратегії соціально-економічного розвитку ОМС повинні враховувати як переваги кластеризації, так і недоліки.

Смарт-спеціалізація є відносно новою концепцією регіонального розвитку, яка передбачає виявлення унікальних сильних сторін кожного регіону та концентрацію ресурсів для їх підтримки та розвитку. Метою цього підходу є підвищення конкурентоспроможності регіону шляхом створення доданої вартості та стимулювання інноваційної діяльності у сферах, де регіон має значний потенціал для економічного зростання. Концепція смарт-спеціалізації була активно розроблена та впроваджена в політику регіонального розвитку Європейського Союзу в рамках програми RIS3 (Research and Innovation Strategies for Smart Specialization) [46].

Однією з ключових особливостей смарт-спеціалізації є акцент на інноваціях і використанні наукових досліджень для створення конкурентних переваг. На відміну від традиційних підходів, що зосереджуються на рівномірному розвитку всіх секторів економіки, смарт-спеціалізація орієнтована на визначення тих сфер, у яких регіон може досягти найвищих результатів завдяки наявності унікальних ресурсів, знань або спеціалізованих виробничих потужностей. Це дає змогу ефективно використовувати обмежені ресурси, зосереджуючи їх на найперспективніших напрямах, з метою отримання максимального економічного ефекту.

У практичному вимірі смарт-спеціалізація передбачає активну взаємодію між державними органами, науковими установами, бізнесом та громадськістю. Такий підхід забезпечує узгодження інтересів різних учасників регіональної економіки та сприяє створенню інноваційної екосистеми, де інновації виникають

і розповсюджуються завдяки кооперації та синергетичній взаємодії. Важливим аспектом є використання підходу «підприємницького відкриття» (entrepreneurial discovery), який передбачає залучення підприємців до процесу виявлення нових векторів спеціалізації регіону та розвитку вже наявних конкурентних переваг [47].

Одним з основних дослідників концепції смарт-спеціалізації є науковець Домінік Форей, який у своїй праці «Smart Specialisation: Opportunities and Challenges for Regional Innovation Policy» акцентує увагу на механізмах, що дозволяють регіонам визначити свої унікальні конкурентні переваги, а також на ролі інноваційної політики у розвитку цих переваг [48]. Цю проблематику також досліджують Філіп МакКан, зокрема у своїй праці «Modern Urban and Regional Economics» науковець досліджує смарт-спеціалізацію у контексті регіональної економіки, підкреслюючи важливість узгодження економічної політики з інноваційними цілями для розвитку регіонів. Його роботи пояснюють, як смарт-спеціалізація може стимулювати економічне зростання у регіонах з різним рівнем розвитку [49]. Вчений-економіст Кевін Морган у своїй праці «The Idea of Smart Specialisation in the Evolution of EU Regional Policy» [50] досліджує еволюцію смарт-спеціалізації в рамках регіональної політики Європейського Союзу. Він аналізує впровадження стратегій смарт-спеціалізації в різних регіонах та виявляє основні переваги та виклики цього підходу. На основі теоретичного аналізу праць вищезазначених науковців, можемо визначити основні переваги та недоліки концепції смарт-спеціалізації для забезпечення соціально-економічного розвитку регіону (таблиця 1.2.).

Розробка стратегій смарт-спеціалізації включає аналіз регіональних особливостей та ресурсів, визначення пріоритетних напрямків розвитку, оцінку потенціалу для інновацій та запровадження механізмів підтримки цих пріоритетів. Наприклад, регіони, які мають потужну науково-технічну базу, можуть зосередитись на розвитку високотехнологічних секторів, таких як біотехнології або IT, тоді як регіони з багатими природними ресурсами можуть розвивати напрями, пов'язані з екологічно чистим виробництвом або агропромисловим комплексом [51].

Таблиця 1.2.

Переваги та недоліки концепції смарт-спеціалізації

Переваги смарт-спеціалізації	**Характеристика:**
Підвищення конкурентоспроможності	Смарт-спеціалізація дозволяє регіонам використовувати свої унікальні переваги для виходу на нові ринки та зміцнення позицій на вже наявних. Це сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіонів як на національному, так і на міжнародному рівнях.
Стимулювання інноваційної діяльності	Зосереджуючи увагу на наукових дослідженнях та інноваціях, смарт-спеціалізація стимулює розвиток інноваційних екосистем, що включають підприємства, науково-дослідні установи та державні структури.
Ефективне використання ресурсів	Завдяки концентрації ресурсів на найперспективніших напрямах, смарт-спеціалізація дозволяє максимально ефективно використовувати фінансові, людські та інші ресурси, що сприяє стійкому економічному зростанню.
Покращення взаємодії між учасниками економіки	Смарт-спеціалізація сприяє розвитку співпраці між науковими установами, бізнесом і владою, що дозволяє створювати нові продукти, послуги та технології, які відповідають потребам ринку.
Недоліки смарт-спеціалізації	**Характеристика:**
Високий рівень ризику	Смарт-спеціалізація передбачає концентрацію ресурсів на певних секторах економіки, що може призвести до значних ризиків, якщо ці галузі зазнають економічного спаду або втрачають конкурентоспроможність.
Нерівномірний розвиток	Орієнтація на специфічні напрямки може призвести до нерівномірного розвитку регіонів, де інші галузі залишаються без необхідної уваги та фінансування, що поглиблює регіональну нерівність.
Залежність від зовнішніх факторів	Залежність від конкретних секторів означає, що регіони стають більш вразливими до змін на глобальних ринках, політичних ризиків або технологічних змін.
Необхідність значних інвестицій	Для впровадження смарт-спеціалізації потрібні значні фінансові ресурси, особливо на етапі розвитку інноваційних екосистем та досліджень. Це може бути важким завданням для регіонів з обмеженим бюджетом.
Складність координації учасників	Смарт-спеціалізація вимагає тісної співпраці між державними органами, науковими установами та бізнесом, що часто ускладнюється через різні інтереси та недостатню координацію між учасниками.

Джерело: складено автором на основі [49-53]

Смарт-спеціалізація активно впроваджується у багатьох регіонах Європи, особливо в рамках Європейської регіональної політики. Наприклад, регіони Іспанії та Італії впроваджують стратегії смарт-спеціалізації у сферах агротехнологій, а також відновлюваних джерел енергії. У країнах Східної Європи, зокрема в Польщі, смарт-спеціалізація активно використовується для розвитку інформаційних технологій та біотехнологій [52].

В Україні концепція смарт-спеціалізації також починає впроваджуватися в регіональну політику. Наприклад, Львівська область зосереджується на розвитку IT-сектору, тоді як Полтавська область розвиває агропромисловий комплекс, використовуючи свої природні ресурси та можливості для інноваційного розвитку. Такий підхід дозволяє регіонам краще адаптуватися до змін ринку та досягати стійкого економічного зростання.

Загалом застосування вище зазначених концепцій дозволяє формувати умови для самодостатнього розвитку регіонів і підвищення їх внеску у національну економіку, що є необхідною умовою стійкого розвитку держави в цілому. Пріоритетними цілями концепцій регіонального розвитку повинні бути:

1. Забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів;
2. Створення сприятливих умов для розвитку підприємництва;
3. Покращення благоустрою населених пунктів;
4. Забезпечення синергетичної співпраці ОМС, підприємств та громади.

В Україні частково імплементовано елементи вищезазначених концепцій у реформу бюджетної децентралізації. Процес децентралізації розпочато 2014 року з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [53]. У центр змін поставлено об'єднані територіальні громади, як основні суб'єкти у забезпеченні соціально-економічного добробуту регіону. ТГ відіграють ключову роль у економічному розвитку країни як базові елементи національної економіки. Вони становлять основу для реалізації місцевих ініціатив, залучення інвестицій, розвитку підприємництва та створення нових робочих місць. Метою реформи є розширення повноважень ОМС та створення умов для забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів.

Фінансову самостійність регіонів (характеристика фінансової стійкості місцевих бюджетів подана у Додатку Р) забезпечує лише їх фінансова незалежність. У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року [54] зазначається, що самостійність місцевих бюджетів гарантується власними закріпленим за ними на стабільній основі законом загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрямок використання коштів місцевих бюджетів відповідно до зазначеного Закону [55].

Підходи до підвищення фінансової самостійності регіонів повинні бути зорієнтовані на збільшення дохідної частини бюджету, скорочення видатків та підвищення рівня їх ефективності, а також на збільшення владних повноважень органів місцевого самоврядування. Ще з кінця 2014 року в Україні розпочалася реалізація реформи бюджетної децентралізації, яка є основною умовою

концепції децентралізації влади, становлення результативної системи місцевих фінансів і, що- найважливіше, є дієвим організаційно-економічним засобом державного регулювання регіонального розвитку країни. Реформування бюджетної системи шляхом децентралізації стимулює регіони до фінансової автономії, пошуку додаткових фінансових джерел на місцях, а також активізації збільшення власного потенціалу регіонів, цільового та ефективного використання бюджетних коштів, збалансування потреби на фінансові ресурси з дійсними можливостями регіонів (рис.1.7).

Рис. 1.7. Структурні елементи фінансової децентралізації

Джерело: складено автором на основі [56]

Важливим компонентом забезпечення фінансової незалежності є самоврядування у сфері фінансів. Принцип незалежності реалізується в тому, що дану систему кожен ОМС влади створює індивідуально. ОМС визначає модель, внутрішню структуру, визначає співвідношення між елементами. Вагомою складовою діяльності ОМС є їхня бюджетна самостійність. Її рівень залежить як від обсягу бюджетних повноважень ОМС, так і від повноти їхнього забезпечення бюджетними ресурсами. Більш вузьким, порівняно з бюджетною самостійністю, є поняття «бюджетна самодостатність», рівень якої відображає спроможність органів місцевого самоврядування самостійно забезпечувати потреби в бюджетних ресурсах за рахунок закріплених на тривалий строк власних доходів, однак це не віддзеркалює широту бюджетних повноважень цих органів [57].

Бюджетна самостійність формується в результаті реалізації бюджетного потенціалу фінансової незалежності її органів влади – сукупності всіх можливостей забезпечення їхньої незалежності в питаннях формування, регулювання та використання місцевих бюджетів. Реалізацією бюджетного потенціалу фінансової основи місцевого самоврядування передбачається виконання таких груп завдань [57]: розширення їхніх повноважень з управління

місцевим бюджетом; поліпшення фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування; оптимізація способів їхнього формування та удосконалення структури бюджетних надходжень.

У зв'язку з тим, що фінансова основа місцевого самоврядування не породжує фінансову спроможність, держава має сприяти розвитку фінансової, матеріальної, та економічної основи регіону. Також держава повинна забезпечити всі правові умови за для нормального функціонування органів місцевого самоврядування.

Фінансова самостійність регіонів може бути реалізована, якщо ОМС зможуть будувати власні фінансові системи на основі своїх рішень. Обсяг фінансової компетенції ОМС має відповідати функціям і завданням, які покладаються на ці органи. Причому фінансова компетенція і відповідні повноваження повинні покладатись на відповідні органи одного і того ж рівня. Фінансова компетенція органів місцевого самоврядування обмежується настільки, наскільки інструментарій реалізації відповідних їм повноважень залишається у розпорядженні центральних органів влади.

Нині з метою зміцнення фінансової самостійності регіонів, в результаті реформи децентралізації, було розширено джерела формування наповнення місцевих бюджетів. Варто зазначити, що основними джерелами наповнення місцевого бюджету є податкові, неподаткові надходження, трансферти та інші надходження, що подані на рис. 1.8. Вдало проведена реформа бюджетної децентралізації сприяє активізації інвестиційної діяльності, нарощенню фінансового потенціалу регіонів, стимулюванню підприємницької активності, що, як наслідок, зміцнює економічний потенціал і забезпечує «ґрунт» для формування фінансово самостійних регіонів. Важливо зазначити, що відповідно до реформи бюджетної децентралізації органи місцевого самоврядування отримали додаткові джерела наповнення місцевих бюджетів, однак в структурі доходів місцевих бюджетів за період до реформи децентралізації та під час її впровадження основну частку становлять офіційні трансферти, що свідчить про низький рівень фінансової самостійності регіонів, а також про брак власних доходів місцевих бюджетів.

В результаті реалізації реформи децентралізації делегування значної кількості владних повноважень до місцевих органів влади повинно одночасно супроводжуватись підвищенням фінансової спроможності цих органів влади щодо їх виконання. Підтримання такої спроможності в Україні відбувається за рахунок надання міжбюджетних трансфертів. В той час, як світовій практиці трансферти є радше інструментом фінансового вирівнювання розвитку територіальних одиниць, аніж способом підтримки фінансової спроможності місцевих органів влади.

Рис. 1.8. Структура джерел наповнення місцевого бюджету
Джерело: складено автором на основі [56]

Отже, фінансова самостійність регіонів – це важлива складова ефективного економічного розвитку країни. Вона забезпечується розширенням прав органів місцевої влади, формуванням стійкої дохідної частини бюджету, а також ефективним використанням бюджетних коштів. Рівень фінансової самостійності регіонів певною мірою також залежить від кількості та потужності підприємств, які працюють на його території, адже вони є платниками податків, які і є основним джерелом наповнення місцевих бюджетів.

Водночас створення та адаптація концепцій регіонального розвитку у нинішніх реаліях України потребує врахування специфіки економічних відносин у період воєнного стану. З 24 лютого 2022 року на всій території України запроваджений воєнний стан, який, згідно з ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» [58], визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Продовження воєнного стану впливає на показники дохідності місцевих бюджетів, які стають основою для подальшого планування бюджетної політики та розуміння поточної економічної ситуації в регіоні. Враховуючи залежність результатів виконання місцевих бюджетів від обсягів державних трансфертів, за умови скорочення податкових надходжень (ПДФО, ЄП, ППП) виконання місцевих бюджетів за доходами у третьому та четвертому кварталах буде ускладнено. Враховуючи зазначене, органам місцевого самоврядування необхідно здійснювати змінити до плану видаткової частини місцевих бюджетів. Серед кризових факторів, спричинених війною, найбільш негативний вплив на економіку регіонів мають: міграція населення, зріст безробіття, скорочення темпів розвитку бізнесу, міграція підприємств, ускладнена логістика, зменшення обсягів діючих підприємств – дані фактори безпосередньо впливають на формування дохідної бази місцевих бюджетів, адже зменшується кількість платників податків.

Отже, проведений теоретичний аналіз сучасних концепцій регіонального розвитку дозволяє зробити висновок, що ефективна модель соціально-економічного зростання територій неможлива без поєднання підходів сталого

розвитку, смарт-спеціалізації, теорії кластерів та децентралізації. Провідною тенденцією в світовій практиці є поступовий перехід від політик субсидіювання до моделей активізації внутрішнього потенціалу регіонів через розвиток підприємництва, людського капіталу та локальної інфраструктури. Такі концепції мають адаптуватися до українських реалій через інтеграцію кризового управління, фіскальної гнучкості та інституційної спроможності ОМС.

Дані концепції є ключовими та частково враховані у реформі децентралізації. Реформа децентралізації активно впроваджується в Україні, має на меті посилення ролі місцевих громад у прийнятті рішень, зокрема в питаннях соціально-економічного розвитку. У цьому контексті впровадження сучасних концепцій розвитку регіонів набуває особливого значення, оскільки саме ТГ найкраще розуміють свої потреби. Важливим є те, що концепції смарт-спеціалізації та кластеризації можуть слугувати основою для формування стратегій розвитку об'єднаних територіальних громад, сприяючи ефективному використанню місцевих ресурсів та зміцненню економічної бази регіонів. Важливим результатом реалізації будь-якої концепції є збільшення фінансової самостійності регіонів. Підходом до забезпечення фінансової самостійності місцевих бюджетів в Україні є реалізація реформи бюджетної децентралізації, якою передбачається децентралізація повноважень органів влади, становлення ефективної системи місцевих фінансів, а також яка є інструментом регулювання регіонального розвитку.

1.3. Зарубіжний досвід підтримки соціально-економічного добробуту регіонів

В умовах сучасних кризових викликів в Україні досі не створенні умові забезпечення належного рівня соціально-економічного добробуту регіонів. Реформа бюджетної децентралізації створила чимало вигідних умов для формування добробуту громад, однак залишаються фактори, які гальмують створення фінансово спроможних та розвинених регіонів.

Система забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України має містити у собі аналіз досвіду зарубіжних країн. Адже реформа

децентралізації враховує лише досвід із забезпечення фінансової стійності та самостійності. Водночас ефективний розвиток регіону потребує залучення більшої кількості інструментів та ширших підходів. Вважаємо доцільним врахування досвіду: країн Західної Європи, Скандинавських країн, країн Східної Європи, країн Азії та окремо варто розглянути досвід США.

Досвід країн Західної Європи у забезпеченні соціально-економічного добробуту регіонів, зокрема Німеччини, Франції та Нідерландів, демонструє, що їх політики спрямовані на підтримку економічного розвитку через інновації, розвиток інфраструктури та соціальну інтеграцію. Важливою частиною цього процесу є співпраця між державою, приватним сектором та місцевими громадами [59].

Німеччина є однією з провідних країн Західної Європи, що використовує інноваційні парки та регіональні кластери для забезпечення соціально-економічного добробуту. Такі регіональні ініціативи, як програма «InnoRegio» та «REGION.innovativ», спрямовані на підтримку розвитку інновацій у менш розвинених регіонах. Ці програми фінансуються державою і сприяють створенню нових робочих місць, розвитку науки та технологій, а також підвищенню економічної активності на регіональному рівні.

Одним з найбільш відомих прикладів є інноваційний парк у Баварії, де підприємства співпрацюють з університетами та науково-дослідними інститутами для розробки нових технологій у галузях автомобільної промисловості та зеленої енергетики. Завдяки цьому підходу Баварія стала одним із найбільш економічно розвинених регіонів Німеччини з високим рівнем зайнятості та інновацій.

Згідно з даними Федерального статистичного агентства Німеччини (Destatis), рівень безробіття у Баварії у 2021 році складав лише 3,2%, що є одним із найнижчих показників серед регіонів Німеччини. Це свідчить про ефективність використання інноваційних парків для забезпечення зайнятості та розвитку економіки регіонів. Німецький професор Гаральд Батц у своїй праці «Regional Innovation Systems in Germany» досліджує вплив інноваційних парків на регіональний розвиток і підвищення конкурентоспроможності регіонів та

підкреслює важливість співпраці між науковими установами, бізнесом і владою для забезпечення сталого економічного зростання [60].

Регіональні кластери в Німеччині також відіграють важливу роль у забезпеченні економічного добробуту. Наприклад, кластер автомобільної промисловості у Штутгарті об'єднує понад 1500 компаній та науково-дослідних установ, що забезпечує розвиток інновацій у цьому секторі. Згідно зі статистичними даними, цей кластер забезпечує близько 300 тисяч робочих місць і робить значний внесок у ВВП регіону.

Цікавим є досвід Франції щодо підтримки розвитку сільських регіонів через програми децентралізації та державні інвестиції у сільськогосподарську інфраструктуру. Програма «Contrats de Plan État-Région» (CPER) передбачає фінансування проектів у галузі інфраструктури, охорони здоров'я, освіти та культури, що сприяє розвитку місцевих громад та зниженню нерівності між містом і селом. Завдяки цій програмі місцеві органи влади отримують можливість планувати та реалізовувати проекти, спрямовані на підвищення якості життя населення.

Згідно з даними Міністерства економіки та фінансів Франції, у 2021 році інвестиції в сільськогосподарську інфраструктуру становили близько 5 мільярдів євро, що забезпечило створення понад 50 тисяч нових робочих місць у сільських регіонах [61]. Також важливим елементом підтримки є розвиток кооперативів у сільських регіонах. Кооперативи забезпечують місцевих фермерів можливістю спільно реалізовувати продукцію, що дозволяє підвищити їхні доходи та забезпечити стабільність на ринку праці у сільській місцевості. Такий підхід допомагає зберігати економічну активність у сільських регіонах та зменшувати міграцію до міських центрів. Сільськогосподарські кооперативи забезпечують близько 30% виробництва агропромислової продукції Франції. За даними Національної федерації сільськогосподарських кооперативів (Coop de France), кооперативи об'єднують понад 450 тисяч фермерів і забезпечують роботою близько 75 тисяч працівників.

Нідерланди активно використовують інструменти залучення інвестицій та розвитку інновацій для забезпечення соціально-економічного добробуту

регіонів. Важливу роль у цьому процесі відіграють інноваційні центри та технопарки, зокрема «Brainport Eindhoven» — один із провідних інноваційних хабів Європи. «Brainport Eindhoven» зосереджується на розвитку високих технологій та співпраці між науковими установами, бізнесом та місцевою владою, що дозволяє створювати нові робочі місця та стимулювати економічне зростання.

Згідно з даними Нідерландського агентства інвестицій (Netherlands Foreign Investment Agency), у 2021 році в регіони Нідерландів було залучено понад 4,3 мільярда євро іноземних інвестицій, що сприяло створенню понад 10 тисяч нових робочих місць. Це свідчить про ефективність політики залучення інвестицій для розвитку регіонів і підвищення якості життя населення [62].

Досвід Нідерландів по створенню інноваційних хабів є цікавим для вивчення та імплементації в Україні. Зокрема інноваційний хаб «Brainport Eindhoven» є прикладом успішної кооперації між науковими установами та бізнесом. У 2022 році понад 40% стартапів у регіоні отримали фінансування від венчурних інвесторів, що дозволило створити понад 500 нових робочих місць та підвищити рівень інноваційної активності. Згідно зі звітом Нідерландського статистичного агентства (CBS), рівень безробіття в регіоні Ейндговен (у якому працює концепція інноваційного хабу) у 2021 році складав лише 2,8%, що свідчить про успішність інноваційної політики та залучення інвестицій у цей регіон.

До Скандинавських країн, які демонструють успішний досвід підтримки соціально-економічного добробуту своїх регіонів відносяться Швеція, Норвегія, Данія та Фінляндія. Їх досвід базується на поєднанні інноваційних рішень, підтримки підприємництва та ефективної соціальної політики. Підходи цих країн є прикладом інтегрованої регіональної політики, яка спрямована на забезпечення високого рівня життя, розвиток інфраструктури та зменшення соціальної нерівності

Одним із ключових інструментів підтримки соціально-економічного добробуту у Скандинавських країнах є створення та розвиток індустріальних парків. Особливу увагу приділяється створенню «зелених» індустріальних

парків, які спрямовані на розвиток екологічно чистого виробництва та використання відновлюваної енергетики. Данія активно підтримує розвиток таких парків, що поєднують економічну та екологічну стійкість, створюючи можливості для сталого зростання регіонів.

Зокрема індустріальний парк у Кальве (Kalundborg Eco-Industrial Park) є яскравим прикладом успішної реалізації концепції "зелених" індустріальних парків. Парк працює на відновлюваних джерелах енергії, включаючи енергію вітру, сонця та біомаси, що дозволяє значно зменшити викиди парникових газів. Виробничі підприємства у цьому парку використовують принцип симбіозу, обмінюючись відходами та ресурсами, що сприяє підвищенню ефективності виробництва та зниженню витрат. За даними Данського енергетичного агентства, частка відновлюваної енергетики у загальному енергобалансі Данії становила понад 47% у 2020 році, що свідчить про успішне впровадження інноваційних екологічних рішень [63].

Цікавий для вивчення досвід у створенні індустріальних парків має і Швеція. У Швеції активно підтримуються ініціативи, спрямовані на розвиток індустріальних парків, орієнтованих на інноваційні та екологічно чисті технології. Індустріальний парк «Medicon Valley» є важливим біотехнологічним кластером, що охоплює підприємства фармацевтичної та медичної галузі, а також науково-дослідні інститути, які забезпечують розвиток високотехнологічних секторів економіки. Завдяки цьому кластеру Швеція підвищила свою конкурентоспроможність на міжнародному ринку біотехнологій та створила численні робочі місця для місцевих жителів.

Вартий уваги також досвід Норвегії. Регіональна політика Норвегії зосереджується на підтримці віддалених та малонаселених регіонів, особливо у північній частині країни. Уряд активно інвестує в інфраструктурні проекти, такі як будівництво доріг, розвиток телекомунікаційних мереж і забезпечення доступу до енергії у віддалених регіонах. Крім того, Норвегія надає податкові пільги підприємствам, які працюють у важкодоступних регіонах, що стимулює економічну активність і зменшує міграцію населення до великих міст. Такі

заходи сприяють забезпеченню рівномірного розвитку країни та підвищенню рівня життя в малонаселених територіях [64].

Регіональна політика Фінляндії надає великого значення розвитку освітньої та науково-дослідної інфраструктури для підтримки регіонального розвитку. Програми перекваліфікації та підвищення кваліфікації спрямовані на забезпечення конкурентоспроможності населення на ринку праці. Університети та науково-дослідні інститути активно співпрацюють з місцевими підприємствами, розробляючи інноваційні рішення та технології, що сприяють розвитку регіональної економіки. Згідно з даними Міністерства освіти та культури Фінляндії, інвестиції в освіту та науку складають близько 7% ВВП країни, що є одним із найвищих показників у Європі [65].

Країни ж Східної Європи, такі як Польща, Чехія та Угорщина, мають свій унікальний досвід у забезпеченні соціально-економічного добробуту своїх регіонів. Після політичних і економічних змін 90-х років ці країни зіткнулися з численними викликами, пов'язаними з економічною трансформацією, реформами ринку праці та інтеграцією до Європейського Союзу. Їхні політики спрямовані на стимулювання економічного розвитку регіонів через інвестиції в інфраструктуру, підтримку малого та середнього підприємництва та розвиток інноваційних ініціатив.

Польща стала членом Європейського Союзу у 2004 році, що надало країні доступ до значних фінансових ресурсів для підтримки регіонального розвитку. Фонди ЄС стали важливим інструментом для фінансування інфраструктурних проєктів, розвитку освіти, охорони здоров'я та підтримки малого і середнього підприємництва. Зокрема інвестиції з Фонду згуртованості (Cohesion Fund) і Європейського фонду регіонального розвитку (ERDF) сприяли модернізації транспортної та комунальної інфраструктури в регіонах, що дозволило збільшити доступ до ринків праці та знизити рівень безробіття.

Згідно з даними Польського центрального статистичного офісу (GUS), рівень безробіття у 2021 році в Польщі знизився до 3,4%, що є одним із найнижчих показників у країнах Східної Європи. Це свідчить про ефективність

використання європейських фондів для створення нових робочих місць та підвищення економічної активності в регіонах [66].

Інвестиції у транспортну інфраструктуру дозволили модернізувати понад 5 тисяч кілометрів автошляхів та побудувати нові залізничні маршрути, що полегшило доступ до віддалених регіонів і підвищило економічну активність. За даними Європейської комісії, інвестиції з ERDF також сприяли створенню понад 120 тисяч нових робочих місць у різних регіонах Польщі з 2004 по 2020 роки [67].

Вчений-економіст Лешек Бальцерович, у своїй праці «Economic Freedom: Fundamentally Important and the Most Attacked» [68] аналізує вплив європейських інвестицій на розвиток регіонів країни та підкреслює, що інтеграція до ЄС дала змогу Польщі прискорити економічний розвиток та зменшити нерівність між регіонами. Бальцерович також зазначає, що фінансова підтримка з боку ЄС дозволила здійснити структурні реформи, необхідні для зміцнення економіки країни.

Особливістю регіональної політики Чехії є активна підтримка розвитку малого і середнього підприємництва, яке є основою економіки країни. Державні програми, спрямовані на підтримку МСП, включають надання пільгових кредитів, грантів та податкових пільг для підприємців. Також значну роль відіграють регіональні інноваційні центри, які сприяють розвитку нових технологій та підприємницької активності на місцевому рівні.

Згідно з даними Міністерства промисловості та торгівлі Чехії, у 2021 році понад 50% нових робочих місць були створені саме у секторі малого і середнього бізнесу. Це свідчить про важливість підтримки МСП для забезпечення зайнятості та економічного зростання в регіонах [69].

Інвестиції у підтримку МСП дозволили збільшити кількість підприємців у Чехії на 15% з 2010 до 2020 року, що сприяло стабілізації економіки та підвищенню її конкурентоспроможності. Наприклад, у регіоні Моравія-Сілезія завдяки підтримці держави було створено понад 10 тисяч нових підприємств, які забезпечили роботою близько 40 тисяч осіб. Вчений-економіст Мартін Файола, у своїй праці «Entrepreneurship and Regional Development in the Czech Republic»

[70] аналізує роль малого і середнього бізнесу в економічному розвитку країни та зазначає, що підтримка МСП є ключовим елементом регіональної політики, спрямованої на створення робочих місць та стимулювання інновацій. Дослідник підкреслює, що інвестиції у навчання та розвиток підприємницьких навичок населення є важливим фактором у підвищенні ефективності МСП та розвитку, як регіонів, так і держави в цілому. Згідно зі звітом Чеського статистичного управління, сектор МСП у 2021 році забезпечив понад 60% ВВП країни, що свідчить про важливу роль малого і середнього бізнесу в економіці Чехії.

Розвиток регіональної економіки Угорщини значною мірою залежить від інноваційних інфраструктур. Створення інноваційних парків та технологічних хабів стало важливим кроком у підтримці регіональної економіки. Наприклад, інноваційний парк у Дебрецені спеціалізується на біотехнологіях та інформаційних технологіях, залучаючи іноземні інвестиції та забезпечуючи розвиток нових технологій.

Згідно з даними Угорського статистичного управління (KSH), у 2021 році понад 30% іноземних інвестицій в Угорщині були спрямовані на розвиток регіональних інноваційних парків та технопарків, що сприяло створенню нових робочих місць та підвищенню рівня інноваційної активності в регіонах [71].

Інноваційні парки, такі як Debrecen Science Park, забезпечують співпрацю між науковими установами, бізнесом та державою. Завдяки цьому підходу в регіоні було створено понад 5 тисяч робочих місць у галузях високих технологій, що сприяло зміцненню економіки та підвищенню рівня життя населення.

Науковець Андраш Інхоф, у своїй праці «Innovation and Regional Competitiveness in Hungary» аналізує вплив інноваційних інфраструктур на конкурентоспроможність регіонів. Дослідник зазначає, що створення інноваційних парків стало ключовим фактором для забезпечення сталого економічного зростання регіонів Угорщини. Водночас даний успіх не можливий без належної державної підтримки та залучення іноземних інвесторів для розвитку інноваційних кластерів [73]. Згідно з даними Угорського агентства інновацій та технологій, у 2021 році інвестиції в дослідження та розвиток

становили 1,6% ВВП країни, що значно підвищило рівень інноваційної активності в регіонах [73].

Різноманітний досвід у забезпеченні соціально-економічного добробуту своїх регіонів мають країни Азії, що відображає як їхню історичну спадщину, так і сучасні виклики глобалізації. Китай є одним із провідних прикладів успішної регіональної політики завдяки запровадженню спеціальних економічних зон (СЕЗ), які стали важливим елементом його економічної стратегії. СЕЗ, такі як Шеньчжень, Чжухай та Шанхай сприяли значному економічному зростанню та модернізації регіонів, надаючи податкові пільги, спрощені регуляторні умови та підтримку іноземних інвестицій. З моменту створення першої СЕЗ у 1980 році, Шеньчжень перетворився з рибальського села на мегаполіс з населенням понад 12 мільйонів осіб та ВВП, який перевищує 400 мільярдів доларів США [74].

Крім того, уряд Китаю активно інвестує в інфраструктурні проекти, такі як високошвидкісні залізниці та транспортні хаби, які сприяють підвищенню мобільності та доступності віддалених регіонів. За даними Національного бюро статистики Китаю, з 2010 по 2020 рік було збудовано понад 35 тисяч кілометрів високошвидкісних залізниць, що сприяло збільшенню економічної активності в менш розвинених регіонах країни [75].

Вчений-економіст Янрой Ву, у своїй праці «Regional Development and Economic Growth in China» зазначає, що спеціальні економічні зони стали важливим каталізатором економічної трансформації Китаю, оскільки вони залучили великі обсяги іноземних інвестицій і створили сприятливі умови для бізнесу [76]. Науковець підкреслює, що саме завдяки СЕЗ Китай зміг швидко підвищити рівень економічного розвитку і значно скоротити бідність у регіонах.

Корисним для України буде аналіз досвіду Південної Кореї, яка зробила акцент на регіональній децентралізації та розвитку інноваційних кластерів для забезпечення економічного добробуту регіонів. Уряд впроваджує політику децентралізації, з метою зменшення диспропорцій між регіонами та столицею Сеулом, стимулюючи розвиток науково-технічних парків та інноваційних центрів. Наприклад, в регіоні Теджон створено «Daedeok Innopolis» — один із

провідних науково-дослідних кластерів країни, який об'єднує понад 30 науково-дослідних установ та університетів і понад 900 високотехнологічних компаній.

Згідно з даними Корейського статистичного управління, регіональні інноваційні кластери підтримували створення понад 50 тисяч робочих місць з 2010 по 2020 роки, що значно сприяло економічному розвитку регіонів за межами Сеулу [76]. Така політика допомогла створити збалансовані умови для економічного розвитку, зменшуючи залежність від столиці та забезпечуючи можливості для регіональної зайнятості.

Успіх регіону Теджон є підтвердженням важливості науково-технічних парків для стимулювання економічної активності. За даними Інституту розвитку науки і технологій Кореї (KIST), у 2021 році Теджон виробив близько 25% усіх високотехнологічних продуктів країни, що свідчить про важливість інноваційних кластерів для національної економіки [78].

Сінгапур, хоча є містом-державою, пропонує цікавий досвід забезпечення соціально-економічного добробуту своїх регіонів через поєднання урядових соціальних програм та підтримки малого бізнесу. Уряд Сінгапуру активно підтримує житлове будівництво через програму Housing and Development Board (HDB), яка забезпечує понад 80% населення доступним житлом. Ця програма створює умови для соціальної інтеграції різних соціальних груп і забезпечує збалансований розвиток районів міста.

Також важливою складовою регіональної політики є підтримка малого і середнього бізнесу через програми грантів і кредитів. Enterprise Singapore надає фінансову допомогу для стимулювання підприємництва, що сприяє створенню нових робочих місць і підвищенню економічної активності в різних районах міста. У 2021 році понад 12 тисяч малих і середніх підприємств отримали гранти на загальну суму 1,5 мільярда доларів Сінгапуру, що сприяло створенню більше ніж 25 тисяч нових робочих місць [79].

За даними звіту Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), малий і середній бізнес становить близько 99% від загальної кількості підприємств у Сінгапурі та забезпечує близько 70% зайнятості населення, що підкреслює важливість їх підтримки для економіки країни [80].

У процесі регіонального розвитку Індія зустрілася із численними викликами у забезпеченні соціально-економічного добробуту своїх регіонів, особливо сільських, проте уряд активно впроваджує програми для розвитку інфраструктури та підвищення рівня життя сільського населення. Однією з таких програм є iPradhan Mantri Gram Sadak Yojan»" (PMGSY), спрямована на будівництво та модернізацію сільських доріг для забезпечення кращого доступу до ринків, медичних і освітніх закладів. Згідно з даними Міністерства сільського розвитку Індії, з моменту запуску програми у 2000 році було збудовано понад 600 тисяч кілометрів доріг, що значно поліпшило транспортну доступність у сільській місцевості [81].

Зазначимо, що програма Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA) забезпечує гарантію зайнятості для сільських мешканців, що дозволяє зменшити рівень бідності та підвищити соціально-економічний добробут. У 2021 році через MGNREGA було забезпечено роботою понад 70 мільйонів осіб, що робить її однією з найбільших програм зайнятості у світі [82].

Сполучені Штати Америки мають значний досвід у забезпеченні соціально-економічного добробуту регіонів, який базується на поєднанні державних і приватних ініціатив, а також на активній участі ОМС. Враховуючи масштабність країни та різноманіття її регіонів, США застосовують комплексний підхід до регіонального розвитку, що включає інвестиції в інфраструктуру, підтримку малого та середнього бізнесу, а також реалізацію соціальних програм, спрямованих на зниження нерівності.

Федеральний уряд США відіграє важливу роль у підтримці регіонального розвитку через низку програм, таких як гранти та субсидії для місцевих громад. Однією з ключових ініціатив є програма грантів Community Development Block Grant (CDBG), яка надає фінансову підтримку містам і округам для реалізації проєктів у галузі житлового будівництва, розвитку інфраструктури та соціальних послуг. Згідно з даними Міністерства житлового будівництва і міського розвитку США (HUD), у 2021 році через програму CDBG було виділено понад 3 мільярди доларів на підтримку місцевих ініціатив у різних регіонах країни [83].

Програма CDBG дозволяє фінансувати різноманітні проєкти, включаючи реконструкцію житлових районів, будівництво громадських центрів, ремонт доріг та водопровідних мереж. Зокрема, у штаті Техас через програму було виділено понад 200 мільйонів доларів для модернізації водопостачання в сільських районах, що підвищило доступність базових послуг для понад 100 тисяч мешканців.

Іншим важливим прикладом є програма економічного розвитку Economic Development Administration (EDA), яка надає підтримку регіонам для створення робочих місць та стимулювання економічного зростання. У 2020 році через EDA було надано фінансування на суму понад 1,5 мільярда доларів для підтримки регіональних проєктів, спрямованих на модернізацію інфраструктури та розвиток нових технологій [84].

EDA також здійснює підтримку проєктів, пов'язаних із розвитком малого бізнесу, модернізацією транспортної інфраструктури та впровадженням нових технологій у сільських регіонах. Наприклад, у штаті Огайо через EDA було профінансовано створення індустріального парку, що сприяло залученню інвестицій та створенню понад 3 тисяч нових робочих місць у регіоні.

Підтримка малого та середнього бізнесу (МСП) є важливою складовою регіональної політики США. Адміністрація малого бізнесу (SBA) надає фінансову допомогу у вигляді кредитів і грантів для підприємців, що сприяє створенню нових робочих місць і зміцненню економічної стабільності регіонів. Зокрема, програма 7(a) Loan Program забезпечує підприємців доступом до фінансування на вигідних умовах, що дозволяє розвивати бізнес у віддалених і економічно слабких регіонах.

Згідно зі звітом SBA, у 2021 році понад 60 тисяч підприємців скористалися програмами підтримки, що дозволило створити або зберегти більше ніж 500 тисяч робочих місць по всій країні. Це свідчить про значну роль малого бізнесу у забезпеченні зайнятості та економічного добробуту регіонів США [85].

Зокрема, програма 7(a) Loan Program також відіграє важливу роль у підтримці жінок-підприємців та підприємців з-поміж національних меншин, що сприяє економічній інтеграції та зменшенню соціально-економічної нерівності.

Згідно з даними SBA, у 2021 році понад 20% кредитів було надано підприємцям із недостатньо представлених спільнот, що сприяло розвитку різноманітності в економіці країни.

Іншим прикладом є програма Microloan Program, яка забезпечує невеликі кредити для підприємців, що розпочинають бізнес або розширюють свою діяльність. У 2021 році через цю програму було видано понад 5 тисяч мікрокредитів на суму понад 85 мільйонів доларів, що сприяло розвитку малого бізнесу, особливо у віддалених і сільських регіонах.

Розвиток регіональних інноваційних кластерів є ще одним важливим елементом регіональної політики США. Такі кластери, як Кремнієва долина (Silicon Valley) у Каліфорнії або Біотехнологічний коридор у Бостоні, є прикладами успішної співпраці між бізнесом, науковими установами та урядом, що сприяє розвитку нових технологій і створенню високооплачуваних робочих місць. Згідно з даними Міністерства торгівлі США, у 2021 році регіональні кластери забезпечили понад 10% загальної економічної активності країни, що свідчить про їх значний внесок у розвиток інновацій та підвищення конкурентоспроможності регіонів) [86]. Інноваційні кластери також забезпечують можливості для створення стартапів і розвитку малого бізнесу, що сприяє зміцненню економіки на місцевому рівні.

Кремнієва долина є найбільш відомим прикладом інноваційного кластера, де співпраця між університетами, такими як Стенфордський університет, венчурними капіталістами та технологічними компаніями сприяє створенню нових технологій і стартапів. У 2021 році в Кремнієвій долині було створено понад 50 тисяч нових робочих місць у галузі високих технологій, що свідчить про її важливу роль у національній економіці.

Соціальні програми є важливим аспектом забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів США. Такі програми, як Medicaid і Supplemental Nutrition Assistance Program (SNAP), забезпечують доступ до медичних послуг та продуктів харчування для найбільш вразливих верств населення. Згідно зі звітом Центру бюджетних і політичних пріоритетів (CBPP), у 2021 році через програму SNAP було надано допомогу понад 40 мільйонам

осіб, що сприяло зменшенню рівня бідності та підвищенню якості життя населення [87]. Програма «Medicaid», яка забезпечує медичну допомогу для осіб із низьким рівнем доходу, охопила понад 75 мільйонів американців у 2021 році. Це дало можливість зменшити кількість осіб, що не мають доступу до медичних послуг, та підвищити рівень здоров'я населення, особливо у сільських та економічно відсталих регіонах.

Іншим прикладом є програма Opportunity Zones, яка передбачає надання податкових пільг інвесторам, що вкладають кошти у розвиток економічно відсталих регіонів. З моменту створення програми у 2017 році було залучено понад 75 мільярдів доларів приватних інвестицій, що сприяло створенню нових робочих місць і розвитку інфраструктури у цих регіонах. За даними Міністерства фінансів США, Opportunity Zones охоплюють понад 8 тисяч зон по всій країні, що забезпечує розвиток економічно відсталих територій та сприяє економічному відродженню місцевих громад [88].

Отже, проведений аналіз дозволив узагальнити досвід провідних країн світу щодо підтримки соціально-економічного добробуту регіонів. Зокрема, акцент зроблено на інноваційні парки, децентралізаційні реформи, розвиток кооперативного сектору, підтримку МСП, інвестицій у людський капітал та інфраструктуру. Цей досвід формує основу для удосконалення регіональної політики України. Оцінка зарубіжного досвіду свідчить, що ефективна регіональна політика вимагає інтеграції декількох підходів: фінансової автономії місцевого самоврядування, орієнтації на інновації, залучення приватного сектору до спільного фінансування соціальних програм, а також переорієнтації бюджетної політики на розвиткові функції. Практика країн Західної Європи, Скандинавії, США та Азії демонструє позитивний ефект таких заходів для зниження міжрегіональної нерівності та посилення конкурентоспроможності територій.

Висновки до І розділу:

1. У результаті аналізу соціально-економічної системи розвитку регіону як об’єкта наукового дослідження, встановлено: збалансований розвиток

залежить від синергії соціальної політики та економічної спроможності. Регіон як об'єкт наукового дослідження має розглядатися не лише через призму територіального управління, а як активна інституційна одиниця із власною структурою ресурсів, ризиків і можливостей. У цьому контексті соціально-економічний добробут виступає інтегральним показником. Формування дієвого механізму управління даною системою повинно залишатися ключовим завданням сучасної регіональної політики.

Визначено: взаємозалежність соціальної та економічної політики полягає в їх спільній меті – задоволенні потреб та підвищенні рівня добробуту територіальної громади та регіону в цілому. Виконання цієї мети можливе при відповідному фінансуванні, яке залежить від обсягу надходжень до місцевих бюджетів, та при створенні умов ефективної співпраці громади, ОМС та місцевих підприємств.

2. Змістовна оцінка сучасних підходів до регіонального розвитку, викладених у підпункті 1.2 свідчить: в центрі успішних моделей лежить принцип інтегрованого управління соціально-економічними процесами на регіональному рівні. Пріоритетними інструментами сучасної регіональної політики визначено: стратегічне планування з акцентом на смарт-спеціалізацію, розвиток партнерських мереж, активізацію кластерної взаємодії, а також системну підтримку інституційного розвитку органів місцевого самоврядування. Визначено, що у світовій практиці основна увага зосереджується не лише на темпах зростання, а й на якості розподілу ресурсів, інклюзивності розвитку та екологічній стійкості територій.

3. Порівняльний аналіз моделей підтримки регіонального розвитку дозволяє зробити висновок про доцільність переосмислення української парадигми регіональної політики — від орієнтації на утримання до акценту на стимулювання. Особливу увагу слід приділити розробці механізмів фінансової мотивації органів місцевого самоврядування, диверсифікації джерел регіонального зростання, розбудові партнерств між державою, підприємницьким кластером і громадою, а також підтримці інноваційної інфраструктури.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

2.1. Особливості формування добробуту регіонів в результаті впровадження реформи бюджетної децентралізації

Забезпечення соціально-економічного розвитку держави, відповідно до двох теорем економічного добробуту [89], повинно базуватися на створенні умов для формування добробуту її регіонів. У сучасних умовах забезпечення регіонального розвитку особливого значення набуває реформа децентралізації, яка передбачає передачу значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності від центральних органів влади до місцевих громад. Цей процес є важливим інструментом стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів, оскільки надає громадам можливість самостійно вирішувати ключові питання розвитку території, залучати інвестиції, покращувати інфраструктуру та забезпечувати якісний рівень життя населення.

Реформа децентралізації, яка розпочалась в Україні у 2014 році, стала фундаментальною основою для змін у фінансовій, адміністративній та соціальній сферах. Вона не лише перерозподілила джерела фінансування між рівнями влади, але й створила умови для підвищення ефективності управління територіями. Основним результатом цієї реформи стало створення об’єднаних територіальних громад (ОТГ), які отримали фінансову автономію, доступ до розширеної податкової бази та можливість впливати на формування бюджетів.

Успіх реформи децентралізації має прямий взаємоутворюючий зв’язок із динамікою соціально-економічного розвитку регіонів. Відповідно, актуальним стає вивчення тенденцій розвитку регіонів у контексті їхньої здатності адаптуватися до нових умов, впроваджувати інноваційні підходи до управління та забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток територій. Аналіз цих тенденцій є важливим як з точки зору наукового обґрунтування стратегій регіонального розвитку, так і для формування практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності моделі управління розвитком територій.

У основі забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів лежить формування фінансово спроможних громад. Реформа децентралізації була спрямована на підтримку фінансової спроможності громад та на розширення рівня їх фінансової самостійності. Фінансова самостійність регіонів залежить від рівня самостійності їх місцевих бюджетів, наповнення яких залежить переважно від показників економічного розвитку регіону, чисельності населення, середньої заробітної плати в регіоні, кількості суб'єктів господарювання тощо [90].

Процес створення громад в Україні з 2016 року мав пасивні темпи. Найперше, на нашу думку, це було пов'язано з небажанням місцевих органів влади об'єднуватися, адже це передбачає скорочення кількості керівних державних органів на місцях та визначає лише одного керівника територій. Зокрема саме особисті прагнення зберегти керівну державну посаду у місті, селі, селищі – змушували керівників ОМС відтерміновувати створення ОТГ. Другим фактором , який стримував ОМС від створення ТГ була відсутність розуміння ефективності нової адміністративної системи. По-третє, не бажання фінансово спроможних громад об'єднуватися у одну адміністративну одиницю із фінансово слабшими громадами. Низькі теми створення ТГ на етапі початку реформу підтверджують показники рис. 2.1.

Динаміка створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в Україні, відповідно до графіку рис. 2.1, відображає вплив адміністративно реформи децентралізації, розпочатої у 2014 році для зміни адміністративного устрою в Україні. У перші роки реформи децентралізації спостерігався поступовий приріст кількості ОТГ: з 366 громад у 2016 році до 665 у 2017 році, 806 у 2018 році та 1029 у 2019 році. Зокрема, протягом 2016–2017 рр. кількість ТГ зросла на 299 , а за період 2017–2018 рр. – на 141 (що значно менше), а протягом періоду 2018–2019 рр. – на 223. Найбільш інтенсивний період формування громад припадає на 2020 рік, коли їх кількість досягла свого піку — 1469 громад. Даний показник залишався незмінним у 2021 році, що свідчить про стабільність у процесі завершення формування адміністративно-територіальної структури в межах реформи. Наявність такої тенденція зумовлює процес укрупнення дрібних адміністративно-територіальних одиниць, з метою покращення їх фінансового

забезпечення для реалізації покладених на них функцій. Загалом, така тенденція є позитивною, адже дозволяє збільшувати ефективність управління фінансовими ресурсами регіону, розвивати населенні пункти, забезпечувати покращення їх інфраструктури, оптимізовувати якість послуг ОМС тощо [27].

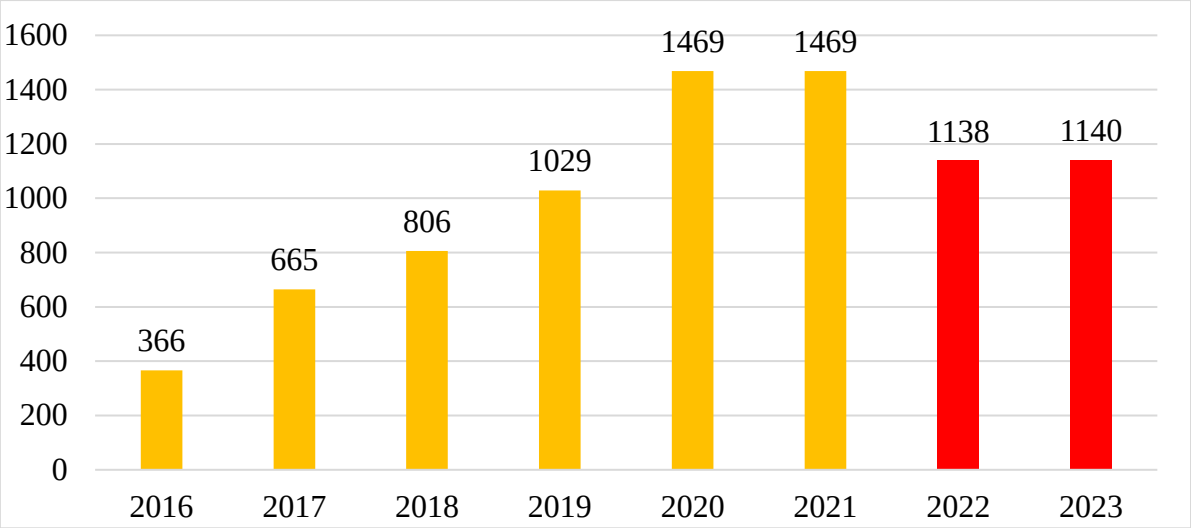

Рис. 2.1. Динаміка кількості об'єднаних територіальних громад в Україні за 2016-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Зазначимо, що на початку 2019 року рейтинг областей з формування ТГ очолювали наступні області: Хмельницька, Запорізька, Житомирська, Чернігівська та Волинська області. На початку 2020 – Житомирська, Чернігівська, Дніпропетровська, Хмельницька та Запорізька області. П'ятірка регіонів з найнижчими показниками не змінилася. На початку 2019 року це були Полтавська, Вінницька, Київська Кіровоградська, а також Закарпатська області. На початку 2020 – Львівська, Київська, Закарпатська, Вінницька та Кіровоградська області. Доцільно також зазначити, що 25 жовтня 2020 року відбулися місцеві вибори на новій територіальній основі громад і районів – в результаті сформовано 1420 територіальних громад [91].

Однак повномасштабна війна, яка розпочалася у 2022 році, значно вплинула на цей процес. Кількість ТГ на підконтрольних та звільнених територіях України становить 1138.Така ситуація свідчить про суттєві виклики для регіонального розвитку та управління в умовах військової агресії.

Аналіз темпів зростання та зменшення кількості громад демонструє, що період з 2016 по 2021 роки був успішним для реформи децентралізації, що

супроводжувалося політичною волею, фінансовою підтримкою та активною участю місцевих громад у процесі об'єднання. Натомість у 2022 році війна стала критичним фактором, який сповільнив та ускладнив процеси розвитку громад.

З метою оцінки соціально-економічного добробуту регіонів, найперше доцільно здійснити порівняння показників валового внутрішнього продукту та доходів місцевих бюджетів. Зазначимо, що валовий внутрішній продукт є одним із головних показників, за допомогою якого визначається рівень надходжень до державного та місцевих бюджетів. З початку реформи децентралізації та утворення ТГ частка доходів загального фонду бюджетів територій (без врахування трансфертів) у ВВП стабільно збільшувалася – із 6,15 відсотків у 2016 році до 6,92 відсотків за підсумками 2019 року (рис. 2.2.).

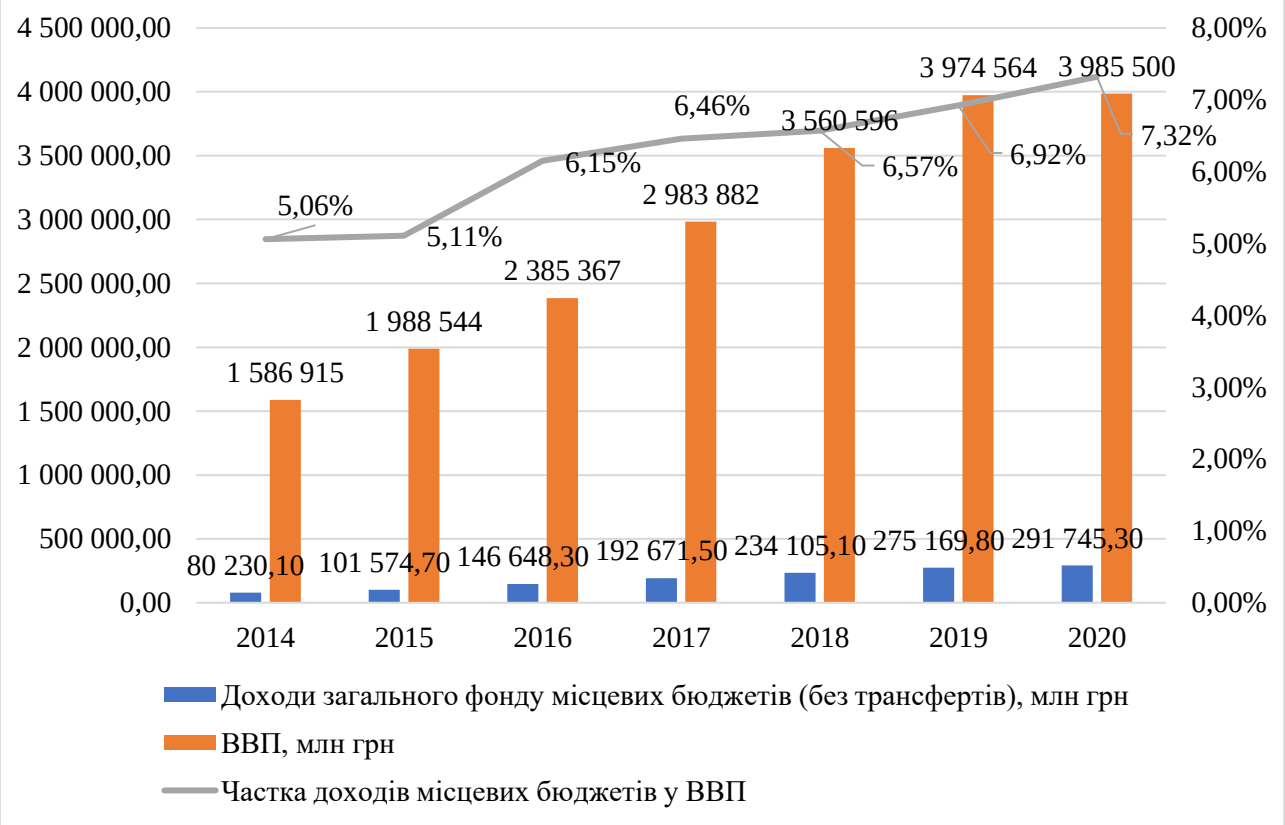

Рис. 2.2. Співвідношення доходів місцевих бюджетів загального фонду до ВВП України (2014-2023 роки)

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Відповідно до показників рис. 2.2., можемо визначити зростання абсолютних значень доходів місцевих бюджетів із 80,2 млрд грн у 2014 році до 291,7 млрд грн у 2020 році є прямим наслідком реформи децентралізації, яка

розпочалася у 2014 році. Основним механізмом реформи стало розширення джерел наповнення місцевих бюджетів, зокрема за рахунок передачі частини податків (зокрема, податку на доходи фізичних осіб) на місцевий рівень. Це дозволило громадам отримати ширшу дохідну бюджетун складову та самостійно розпоряджатися своїми ресурсами, що стало стимулом для розвитку місцевої економіки.

Валовий внутрішній продукт країни за цей період також зростав, збільшившись із 1,59 трлн грн у 2014 році до 3,98 трлн грн у 2020 році. Це зростання можна пов’язати зі стабілізацією макроекономічної ситуації після кризових явищ 2014–2015 років, хоча економіка залишалася під впливом зовнішніх викликів, таких як військові дії на сході країни. У свою чергу, зростання ВВП створювало базу для збільшення податкових надходжень, які формували доходи місцевих бюджетів.

Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП демонструє стійке зростання з 5,06% у 2014 році до 7,32% у 2020 році. Це збільшення загалом свідчить про те, що більші можливості для акумулювання доходів на місцевому рівні стимулюють громади до покращення інфраструктури, залучення інвестицій та створення нових робочих місць.

Отже, показники рис.2.2 ілюструють складний механізм, у якому фінансова децентралізація сприяє зростанню місцевих бюджетів, що, у свою чергу, позитивно впливає на розвиток національної економіки та добробуту населення. Дана взаємозалежність чітко демонструє, що реформа є системною і позитивно впливає на забезпечення сталого регіонального та національного розвитку.

Реформа децентралізації має важливі соціально-економічні наслідки. Зокрема передача ресурсів на місцевий рівень дозволила громадам ефективніше задовольняти локальні потреби, зокрема у сфері освіти, охорони здоров’я та благоустрою. Це мало на меті посприяти зміцненню довіри громадян до місцевої влади, що дозволило б створило позитивний цикл розвитку, де зростання доходів стимулює розвиток, а розвиток, у свою чергу, сприяє збільшенню доходів.

Зазначені дії, у свою чергу, сприяють збільшенню економічної активності, що генерує додаткові податкові надходження. Водночас позитивний результат створюють ОТГ, які створенні навколо обласних та районих центрів, переважна ж більшість громади України не мають ресурсів та не здійснюють діяльність спрямовану на забезпечення соціально-економічного добробуту громади.

Можемо визначити, що створення ТГ та розширення їх фінансової бази дозволило оптимізувати процеси регіонального розвитку. Громади стали центрами акумулювання значних фінансових ресурсів в регіоні. Розширення повноважень ОМС, зокрема надання самостійному у питаннях використання коштів місцевих бюджет мало на меті спрямувати бюджетні кошти у проблемні галузі відповідно до специфіки кожної території.

В результаті реалізації реформи децентралізації, протягом 2014-2024 років частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України значно збільшилась. Це підтверджують показники рис. 2.3. Водночас варто зазначити, що важливою причиною збільшення обсягів бюджетів у абсолютних показниках є також високий рівень інфляції в країні, який стався у 2014-2015 роках.

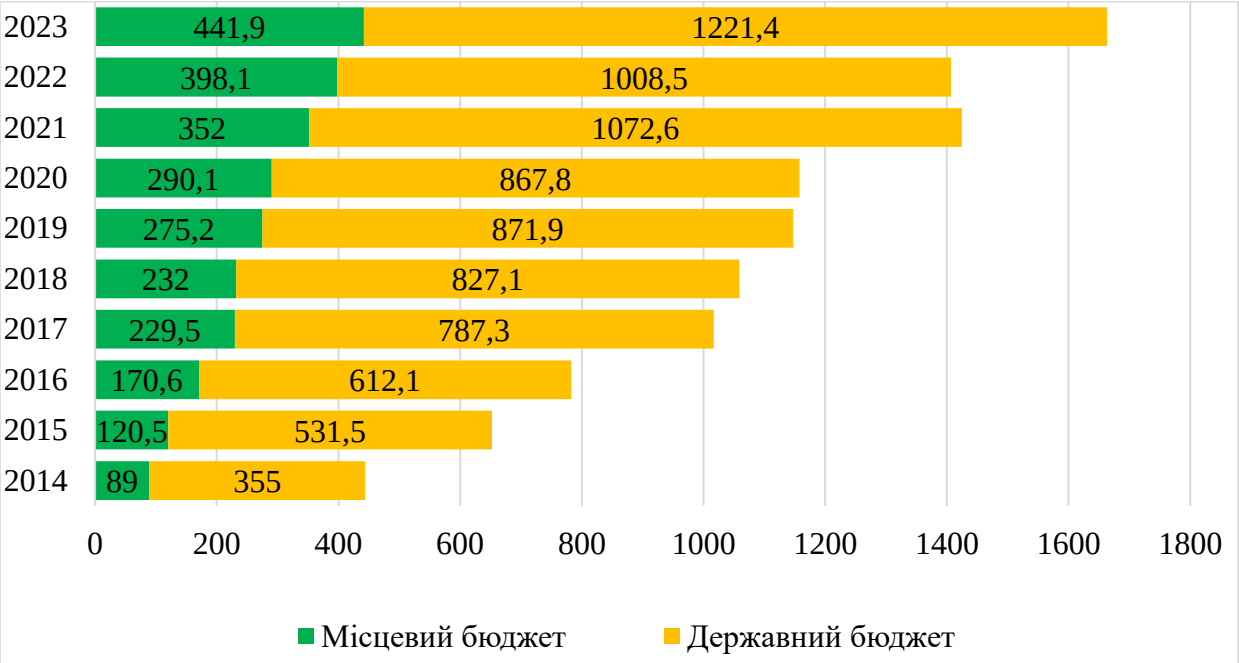

Рис. 2.3 Співвідношення доходів місцевого та державного бюджетів України (млрд. грн)

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Загалом доходи місцевих бюджетів зросли з 89 млрд грн у 2014 році до 441,9 млрд грн у 2023 році. Найбільш стрімке зростання спостерігалося у 2021 році, що спричинено також завершенням етапу формування ОТГ. Особливо помітним було зростання доходів після 2020 року, що можна пояснити як впливом структурних змін, так і адаптацією громад до нових умов управління. У 2023 році місцеві бюджети досягли найвищого рівня доходів за досліджуваний період, проте високі показники 2023 року не можемо вважати індикаторами успішності реформи децентралізації та регіонального розвитку, адже дане збільшення спричинене інфляцією та іншими кризовими факторами. Відповідно доцільно окремо проаналізувати структуру зведеного бюджету України (таблиця 2.1), з метою виявлення структурних елементів, які зазнали змін під впдливом екзогених факторів коронакризи у 2020 році та повномасштабної війни у 2022 році.

Таблиця 2.1.

Показники зведеного бюджету України (млн. грн)

Доходи зведеного бюджету	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	1 184 290,8	1 289 849,2	1 376 673,8	1 662 333,6	2 196 634,6	3 104 819,5
Податкові надходження	986 348,5	1 070 321,8	1 136 687,2	1 453 804,1	1 343 225,0	1 638 085,0
Податок та збір на доходи фізичних осіб	229 900,6	275 458,5	295 107,3	349 785,5	420 672,6	496 343,0
Податок на прибуток підприємств, з них:	106 182,3	117 316,8	118 471,8	163 844,5	130 561,8	159 290,4
Місцеві податки і збори, з них:	61 026,4	73 575,3	75 686,2	89 896,6	84 305,1	100 008,8
Єдиний податок	29 564,2	35 270,2	38 031,0	46 282,4	47 226,1	55 805,4
Неподаткові надходження	192 716,6	212 858,5	234 421,6	202 591,8	368 730,2	1 028 082,7
Доходи від власності та підприємницької діяльності, з них:	89 030,6	116 045,6	120 734,9	57 700,3	88 484,5	125 690,0
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, з них:	23 002,4	15 019,8	13 889,1	17 778,9	12 437,4	19 555,9
Доходи від операцій з капіталом	2 801,0	3 111,9	3 552,5	3 790,9	2 887,0	3 722,2
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	1 559,0	1 184,2	1 176,0	1 366,0	481 314,0	434 145,8

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Аналіз динаміки доходів зведеного бюджету України за період 2018–2023 років дозволяє дослідити ключові зміни в структурі бюджетного наповнення, викликані впливом зовнішніх викликів та реформування державних фінансів. У структурі доходів виділяються основні дохідні джерела: податкові та

неподаткові надходження, доходи від операцій із капіталом і фінансова допомога міжнародних партнерів. Комплексний аналіз цих показників є основою для визначення бюджетоутворюючих факторів в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів забезпечення соціально-економічного добробуту.

Загальний обсяг доходів зведеного бюджету за досліджуваний період зріс майже втричі, із 1 184,3 млрд грн у 2018 році до 3 104,8 млрд грн у 2023 році. Така динаміка вказує на синергетичний ефект економічного зростання, структурних реформ та мобілізації фінансових ресурсів із зовнішніх джерел у кризових умовах. Податкові надходження залишаються найбільш вагомим джерелом наповнення бюджету, демонструючи стабільне зростання із 986,3 млрд грн у 2018 році до 1 638,1 млрд грн у 2023 році. Основний внесок забезпечує ПДФО, обсяг якого зріс більш ніж удвічі, до 496,3 млрд грн у 2023 році. Зростання цього показника свідчить про розширення податкової бази, зростання офіційної зайнятості та покращення податкового адміністрування. Додаткові податкові джерела, зокрема податок на прибуток підприємств і місцеві податки, демонструють аналогічно позитивну динаміку.

Місцеві податки та збори, які зросли з 61 млрд грн у 2018 році до 100 млрд грн у 2023 році, є прямим результатом ефективності реформи децентралізації та ОМС. Розширення фінансової бази місцевих бюджетів забезпечило підвищення економічної автономії громад та створення стимулів для ефективного управління фінансовими ресурсами. Цей процес також сприяв локальному економічному зростанню, що знайшло відображення у збільшенні частки місцевих доходів у структурі бюджету. Адже покращення податкових надходжень створює умови формування фінансової бази для забезпечення добробуту громад та регіонів.

Неподаткові доходи зазнали значного зростання у 2022 році (368,7 млрд грн) та досягли рекордного рівня в 2023 році (1 028,1 млрд грн). Неподаткові доходи, які в 2022 році зросли до 368,7 млрд грн, а у 2023 році досягли рекордного рівня у 1 028,1 млрд грн, та стали важливим джерелом наповнення бюджету в умовах воєнного часу. Зростання цієї категорії надходжень було зумовлене кількома ключовими факторами. По-перше, мобілізація додаткових фінансових ресурсів у відповідь на військову агресію. Військовий стан

передбачав запровадження нових механізмів залучення коштів, зокрема конфіскацію майна, сплату штрафів за порушення законодавства, а також доходи від перерозподілу державних резервів. По-друге, посилення контролю за фінансовими потоками та державним майном стало важливим чинником збільшення неподаткових надходжень. Впровадження більш ефективного управління державними підприємствами, збільшення орендної плати та контроль за виплатою дивідендів сприяли підвищенню ефективності використання ресурсів. Також, економічні зміни, викликані війною, стимулювали державу до оптимізації процесів збору адміністративних платежів, включаючи спеціальні дозволи та ліцензії. По-третє, значну роль у зростанні неподаткових доходів відіграли штрафи та адміністративні збори. Підвищення розмірів штрафів, розширення видів санкцій за порушення митного та податкового законодавства дозволили суттєво збільшити надходження до бюджету. По-четверте, підтримка з боку міжнародних партнерів стала вагомим джерелом фінансових надходжень у 2022–2023 роках. Фінансова допомога у вигляді грантів та спеціальних програм підтримки економіки частково включається у неподаткові доходи, що посприяло зниженню бюджетного дефіциту.

Окремо варто зазначити, що доходи від міжнародної фінансової допомоги, які досягли свого піку в 2022 році (481,3 млрд грн), стали важливим джерелом фінансової підтримки України в умовах військової агресії. Незважаючи на подальше зниження цих показників до 434,1 млрд грн у 2023 році, міжнародна допомога залишається вагомим компонентом фінансування критично важливих державних програм.

Представлені результати дослідження дозволяють зробити висновок про адаптивність бюджетної системи України до внутрішніх і зовнішніх викликів. Значне зростання доходів бюджету стало можливим завдяки ефективному управлінню податковими і неподатковими ресурсами, посиленню ролі місцевих бюджетів та підтримці з боку міжнародних партнерів. Ці фактори свідчать про потенціал бюджетної системи у забезпеченні фінансової стабільності та

економічного відновлення в умовах криз. У ході подальшого аналізу доцільно розібрати саме структуру податкових надходжень до місцевих бюджетів.

Адміністративна складова реформи децентралізації змінила економічну структуру регіонів. Зокрема укрупнення районів та завершення формування ТГ у 2020-2021 роках спричинило акумулювання основних фондів грошових коштів у бюджетах громад, а не у районих, водночас розширилась участь обласних бюджетів у забезпеченні розвитку регіону, що підтверджується показниками на рис. 2.4. Водночас окремої уваги заслуговує така адміністративна одиниця, як м. Київ, яка через свої масштаби та специфіку має бюджет, який перевищує сукупність обласних бюджетів України.

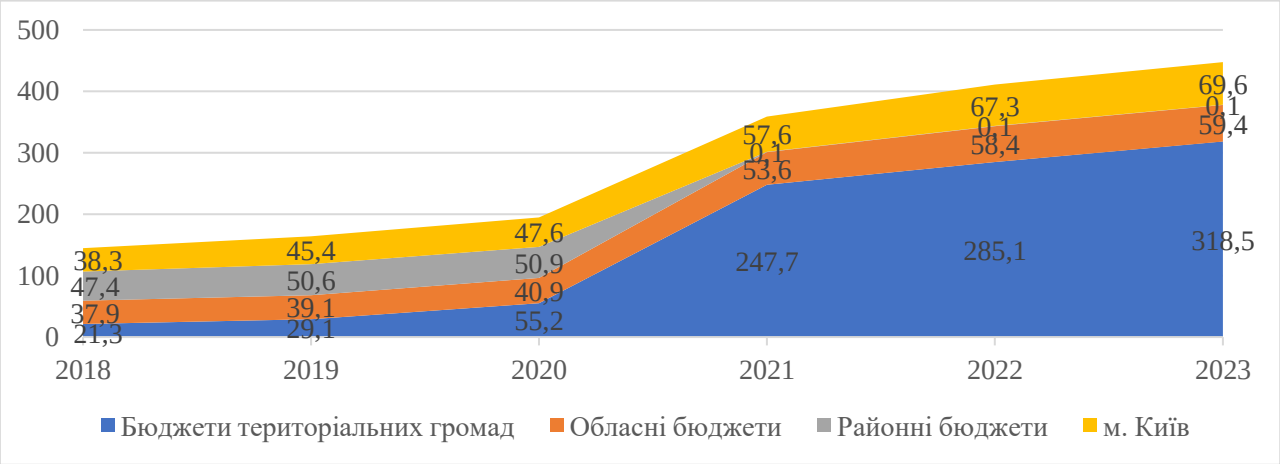

Рис. 2.4. Розподіл бюджетних коштів за видами бюджетів (млрд. грн)

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Зміни на адміністративному та бюджетному рівнях зумовлені адміністративно-територіальною реформою, що розпочалася у рамках децентралізації. Одним із ключових її аспектів стало скорочення повноважень та функцій районних рад і перерозподіл фінансових ресурсів на рівні громад. Замість фінансування через районні бюджети, основні ресурси були передані безпосередньо територіальним громадам, що підвищило їх фінансову автономію. Цей перерозподіл фінансових потоків відображає перехід до нової моделі управління, де фінансова відповідальність та ресурси концентруються на рівні територіальних громад, які ближче до місцевих потреб і мають більше повноважень для їх вирішення. Значне скорочення доходів районних бюджетів після 2020 року є наслідком цього структурного реформування фінансової системи в Україні.

Фінансування повноважень районних рад відповідно до нового законодавство може здійснюватися в межах надходжень до районних бюджетів, а також за рахунок залучення на договірних засадах коштів сільських, селищних та місцевих бюджетів для реалізації спільних соціальних, а також інфраструктурних, економічних та інших проектів. Відповідно, можемо визначити, що дана зміна позитивно вплине на фінансовий стан регіонів, але в той же час негативно вплине на розвиток регіонів з низьким фінансовим потенціалом, адже тепер кошти не будуть розподілятися з районного бюджету, а кожна громада формувати бюджет самостійно [93].

Доходи Києва також демонструють сталу тенденцію до зростання. У 2018 році вони складали 38,3 млрд грн, а до 2023 року зросли до 69,6 млрд грн. Найбільший приріст спостерігався між 2021 і 2022 роками (з 57,6 до 67,3 млрд грн), що свідчить про підвищення фінансового потенціалу столиці. Водночас збільшення у 2022-2023 роках спричинене також зростання обсягів надання фінансової допомоги громадам з державного бюджету та від міжнародних партнерів на виконання оборонних, соціальних та гуманітарних програм.

Показники рис. 2.4 чітко відображають зміни у структурі бюджетної системи України в результаті реформи децентралізації. Бюджети територіальних громад значно зросли, ставши основним центром фінансових надходжень, тоді як районні бюджети втратили свою роль. Бюджет міста Києва та обласні бюджети також демонструють позитивну динаміку, але зростання є більш помірним порівняно з громадами. Ця динаміка свідчить про посилення фінансової автономії місцевих громад, що повинно посприяти формуванню та забезпеченню соціально-економічного добробуту громад.

Перерозподіл бюджетних повноважень дозволяє створити належні умови на створення умов для сталого розвитку регіонів та функціонування їх галузей, а також розвиток соціально-культурної сфери, житлово-комунального господарства та міського транспорту в межах фінансових можливостей бюджету. Роль місцевих бюджетів ключова у соціально-економічному розвитку регіону. Розвиток регіону залежить від розвитку, збільшення дохідної частини бюджету

території та від створення оптимальних механізмів формування видаткової частини бюджету.

Доходи місцевих бюджетів, як вже зазначалося, включають податкові, неподаткові та інші надходження. Неподаткові надходження до місцевих бюджетів, відповідно до показників рис. 2.5. мають найменшу частку у структурі доходів місцевих бюджетів. Водночас фінансова самодостатність регіонів досі залишається на доволі слабкому рівні, адже частка офіційних трансфертів до 2020 року була вищою за показники податкових надходжень та по сьогодні залишається доволі значною.

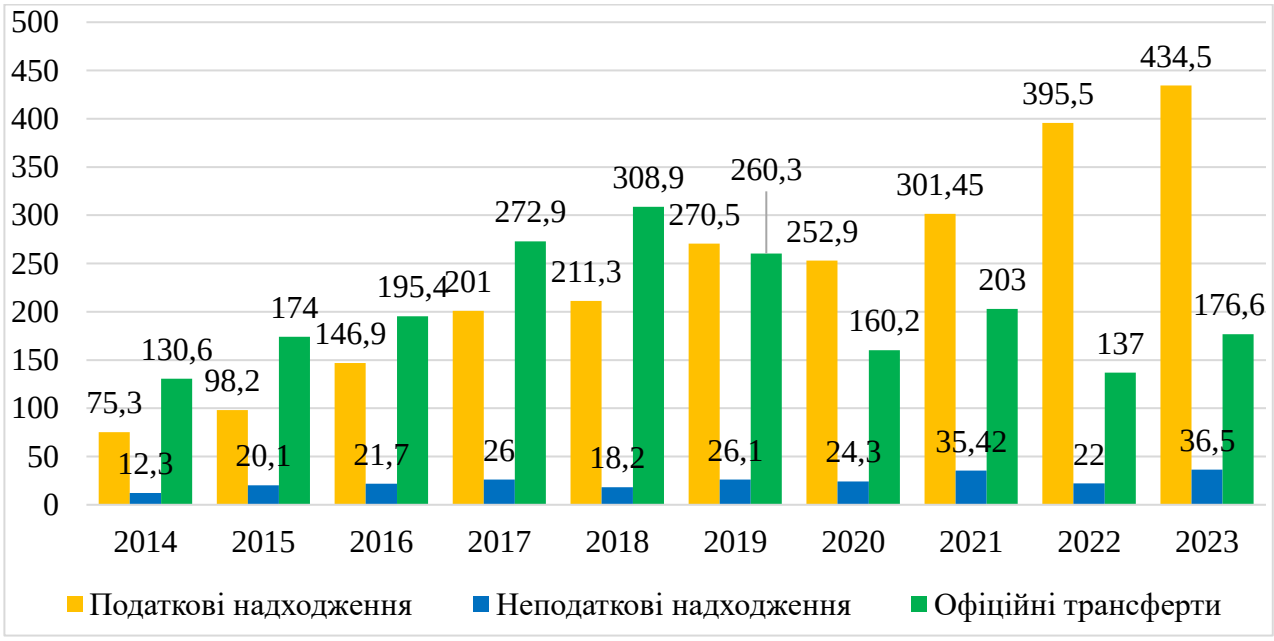

Рис. 2.5. Структура доходів місцевих бюджетів України (млрд. грн.)

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Офіційні трансферти є важливим джерелом фінансування місцевих бюджетів в Україні, особливо в контексті реформування бюджетної системи та впровадження децентралізації. Показники рис. 2.5. показують динаміку трансфертів за період 2014–2023 років, яка відображає зміну підходів до їх надання, фінансові виклики та адаптацію бюджетної системи до нових умов.

У 2014 році обсяг офіційних трансфертів становив 12,3 млрд грн, що відповідало значній залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів з державного бюджету. У наступні роки спостерігається стале зростання обсягів трансфертів, які у 2017 році досягли 272,9 млрд грн. Цей період характеризується активним впровадженням реформи децентралізації, яка

передбачала передачу фінансових ресурсів на місцевий рівень з метою забезпечення бюджетної автономії громад.

Значне зниження обсягів трансфертів у 2020 році до 160,2 млрд грн можна пояснити економічними викликами, пов'язаними з пандемією COVID-19, яка змусила уряд оптимізувати видатки та переглянути фінансові зобов'язання перед місцевими громадами [94]. Проте у 2021 році спостерігається незначне зростання трансфертів до 203 млрд грн, що було спричинено потребою у відновленні економічної активності та підтримці соціальної інфраструктури.

Динаміка трансфертів за аналізований період демонструє їхню залежність від фінансово-економічних умов, стратегічних рішень держави та реформ, спрямованих на децентралізацію. Поступове зниження обсягів трансфертів після 2018 року свідчить про зростання фінансової автономії місцевих бюджетів, що стало результатом перерозподілу податкових надходжень на користь територіальних громад. Водночас значні коливання обсягів у 2020–2023 роках підкреслюють адаптивність бюджетної системи до кризових умов та зміну бюджетних пріоритетів у зв'язку із зовнішніми викликами.

За період 2019-2023 років доходи загального фонду місцевих бюджетів, без урахування міжбюджетних трансфертів, зросли на 166,8 млн грн або на 61%. Відповідно доходи загального фонду збільшувались випереджаючим темпом відносно місцевих податків і зборів (рис. 2.6).

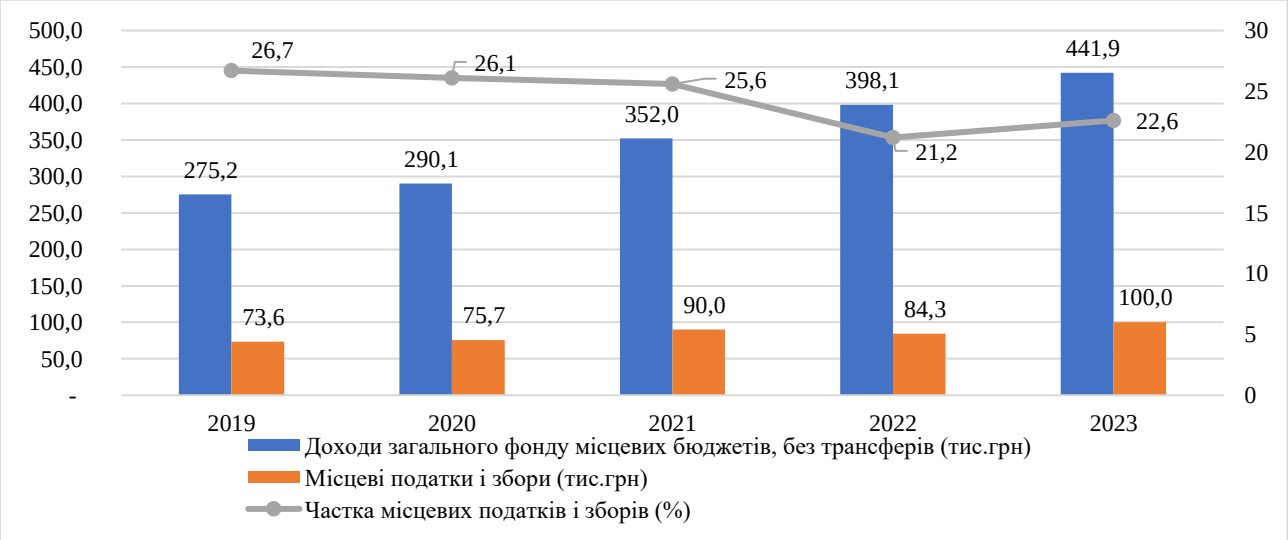

Рис. 2.6 Частка місцевих податків та зборів у структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів без врахування трансфертів.

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Показники рис. 2.6. чітко відображають динаміку доходів місцевих бюджетів України без врахування трансфертів у 2022 та 2023 роках, а також приріст цих показників у відсотковому вираженні. Проведений аналіз дозволяє визначити суттєву регіональну диференціацію, зумовлену впливом військових дій та адаптацією економіки регіонів до кризових умов.

Загалом, на основі аналізу показників рис. 2.6 та рис. 2.7, можемо визначити, що офіційні трансферти залишаються важливим інструментом підтримки місцевих бюджетів, хоча їхня роль змінюється залежно від політичних, економічних та соціальних обставин. Ця динаміка свідчить про поступовий перехід до моделі фінансової самодостатності місцевих громад, яка базується на децентралізованій системі бюджетного управління.

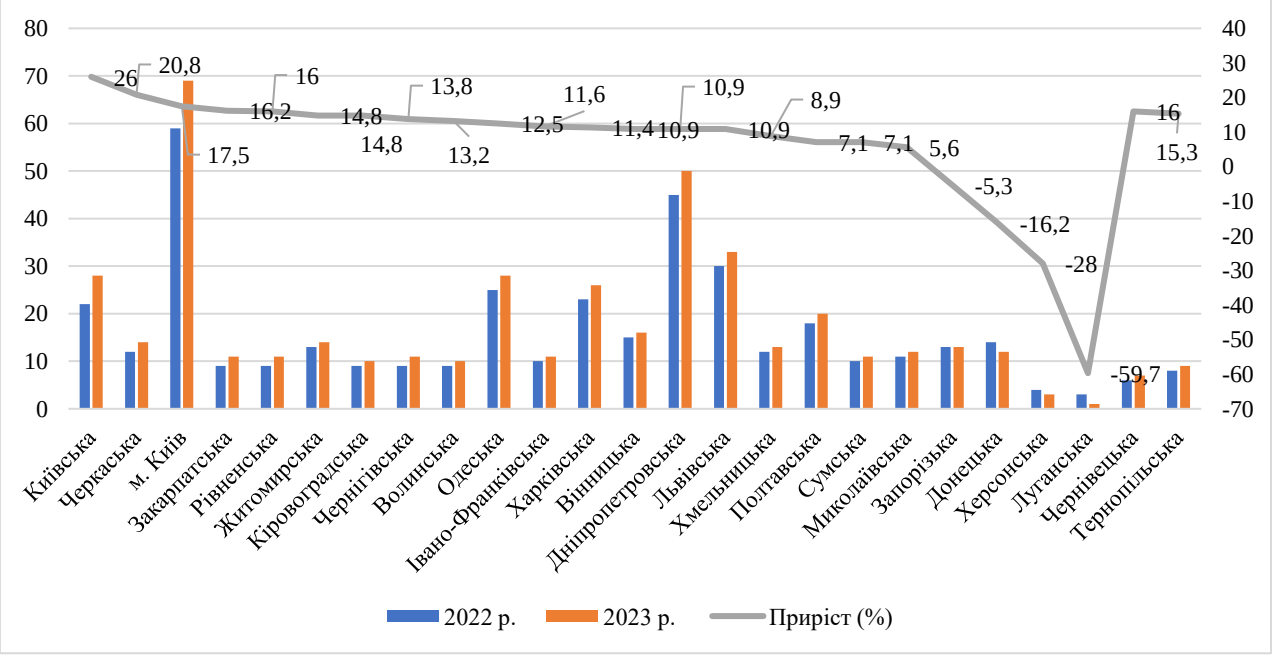

Рис. 2.7. Доходи загального фонду місцевих бюджетів (без врахування трансфертів)

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Динаміка доходів місцевих бюджетів без врахування трансфертів у 2023 році демонструє суттєві регіональні відмінності. Регіони, які не перебувають у зоні активних бойових дій, показують зростання доходів завдяки збільшенню податкових надходжень. Натомість регіони, що зазнали значних втрат через окупацію чи бойові дії, демонструють відповідно скорочення доходів.

У 2023 році у більшості регіонів доходи місцевих бюджетів без врахування трансфертів демонструють зростання порівняно з 2022 роком. Важливо також

враховувати вплив релокації на зміну доходів місцевих бюджетів [95]. Це свідчить про певне відновлення економічної активності навіть у складних умовах війни. Основними джерелами зростання є податки із зарплат військовослужбовців та доходи від місцевих податків. На основі показників рис. можемо визначити три групи регіонів за рівнем доходів без врахування трансфертів, які подано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Вибірка регіонів за типом доходів без врахування трансфертів (станом на 2022-2023 рр.)

Регіони з найвищим приростом доходів	**Регіони з помірним приростом**	**Регіони зі зниженням доходів**
Київська область (+26%),	**Львівська область** (+11,6%),	**Чернігівська область** (-59%),
м. Київ (+20,8%),	**Одеська область** (+12,5%),	**Луганська область** (-28%),
Закарпатська область (+16,2%),	**Дніпропетровська область** (+10,9%),	**Херсонська область** (-16,2%),
Рівненська область (+16%).	**Харківська область** (+11,4%).	**Тернопільська область** (-7%).
Ці регіони демонструють зростання доходів за рахунок збільшення надходжень від військових податків і розвитку релокованого малого та середнього бізнесу.	Ці регіони, хоча й зазнають впливу війни (особливо прифронтові області, такі як Харківська облю), зуміли забезпечити стабільність податкових надходжень.	Зниження доходів у цих регіонах пояснюється безпосереднім впливом бойових дій, частковою окупацією територій та значним скороченням економічної активності. Втрата податкової бази стала ключовим фактором скорочення доходів у цих регіонах.

Джерело: сформовано автором на основі даних [30, 89]

Найбільшу частину у сегменті доходів місцевих бюджетів становлять податкові надходження (рис. 2.8) [96]. Чітко можемо простежити зростання місцевих бюджетів у порівнянні з податковими надходженнями у період з 2016 по 2023 роки. Така тенденція є наслідком передачі частини податкових доходів на місцевий рівень, зокрема податку на доходи фізичних осіб.

Динаміка податкових надходжень свідчить про поступове розширення податкової бази країни та покращення податкового адміністрування. У 2020 році податкові надходження становили 252,9 млрд грн, а у 2023 році вони досягли 434,5 млрд грн. Це зростання вказує на адаптацію податкової системи до

економічних викликів, зокрема у воєнний період, коли було впроваджено додаткові механізми мобілізації доходів.

Як можемо визначити з аналізу показників рис. 2.8, у структурі власних та закріплених доходів місцевих бюджетів значно переважають податкові надходження. Найбільша частина податків спостерігається у 2019 році, а найменша – у 2018 році. За період з 2015 по 2019 рік обсяг податків та зборів коливався від 86 відсотків до 88 відсотків, проте їх частка у загальній сумі не була меншою 80 відсотків.

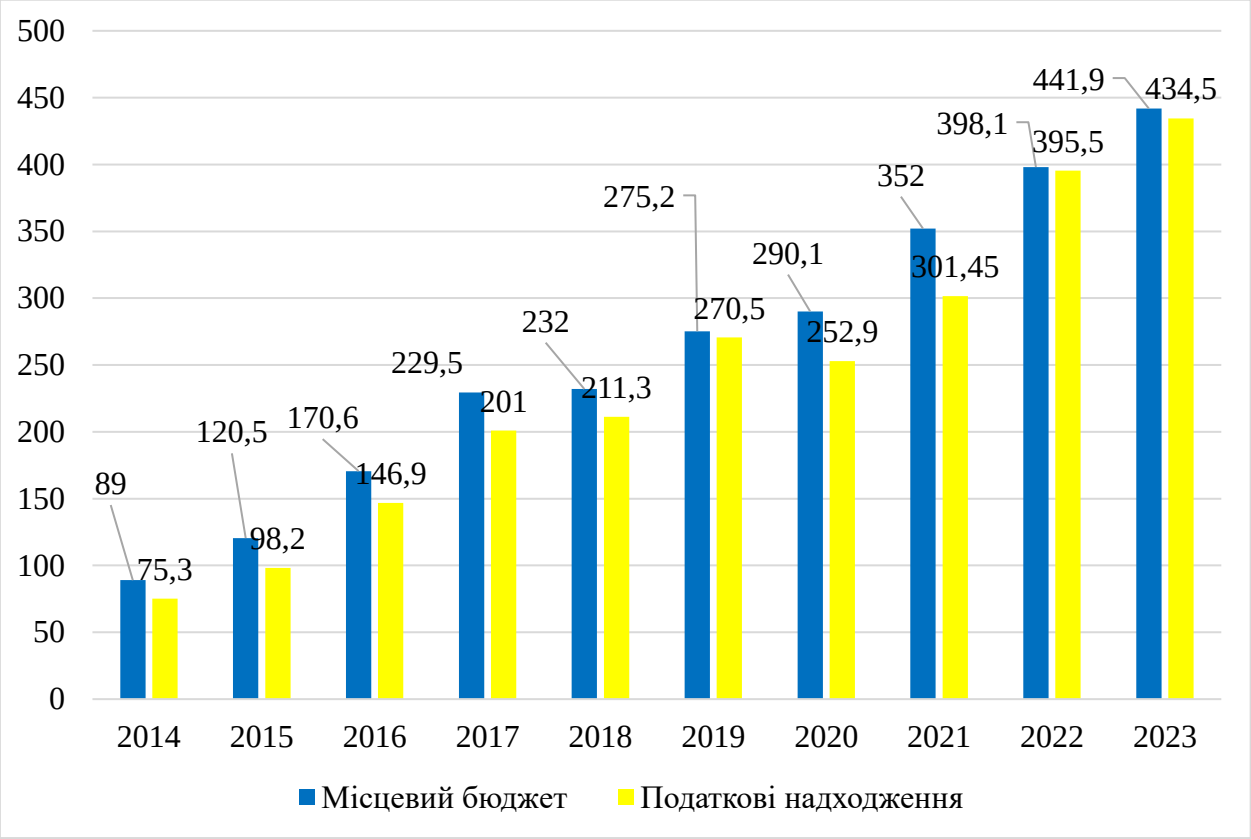

Рис. 2.8. Динаміка доходів та податкових надходжень до місцевих бюджетів (млрд. грн)

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Період 2021–2023 років характеризується практичною рівністю між доходами місцевих бюджетів і податковими надходженнями. Це свідчить про посилення взаємозв'язку між податковою базою і місцевими фінансами, оскільки більша частина податкових надходжень прямо залежить від економічної активності на місцевому рівні. Отже, можемо визначити, що попри вплив кризових факторів, податкові надходження формують основну частину

загальних доходів до бюджетів, а тому відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової самостійності регіонів.

Протягом 2019-2023 років частка місцевих податків і зборів, відповідно до показників таблиці 2.3, у обсязі доходів загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) становила в середньому 24,4%, коливаючись від 21,2% у 2022 році до 26,7% у 2019 році. Таким чином, впродовж періоду, що взято для аналізу, частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) зменшилася на 4,1 відсоткових пункти – з 26,7% у 2019 році до 22,6% у 2023 році.

Таблиця 2.3.

Показники надходжень місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів протягом 2019-2023 років, тис.грн

№	Показники / звітні періоди	2019	2020	2021	2022	2023
1	Плата за землю, всього	32 835,6	31 471,7	35 263,6	29 568,4	34 528,9
	у тому числі:					
	земельний податок	13 349,6	12 813,6	13 843,9	11 126,3	12 086,8
	орендна плата за землю	19 486,0	18 658,1	21 419,7	18 442,1	22 442,1
2	Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	4 882,3	5 758,9	7 820,8	7 118,9	9 140,0
3	Транспортний податок	276,0	202,8	158,4	103,5	160,5
4	Єдиний податок	35 270,2	38 031,0	46 282,4	47 226,1	55 805,4
5	Збір за місця для паркування транспортних засобів	114,9	91,2	254,1	101,8	151,4
6	Туристичний збір	196,2	130,6	244,0	186,4	222,6
7	**Разом місцевих податків і зборів**	**73 575,2**	**75 686,2**	**90 023,3**	**84 305,1**	**100 008,8**
8	**Доходи загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів)**	**275 169,8**	**290 114,8**	**352 013,5**	**398 131,4**	**441 937,0**
9	Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду (р.7/р.8)	26,7%	26,1%	25,6%	21,2%	22,6%

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Аналіз показників рис. 2.9. дозволяє простежити вплив економічних і соціальних факторів на формування місцевих бюджетів. Визначено, що податок на доходи фізичних осіб залишається найбільшим джерелом наповнення місцевих бюджетів. Його обсяг стабільно зростав протягом досліджуваного

періоду, збільшившись із 165,4 млрд грн у 2019 році до 289,4 млрд грн у 2023 році. Таке зростання відображає підвищення рівня заробітної плати, покращення адміністрування податків і зміцнення податкової дисципліни.

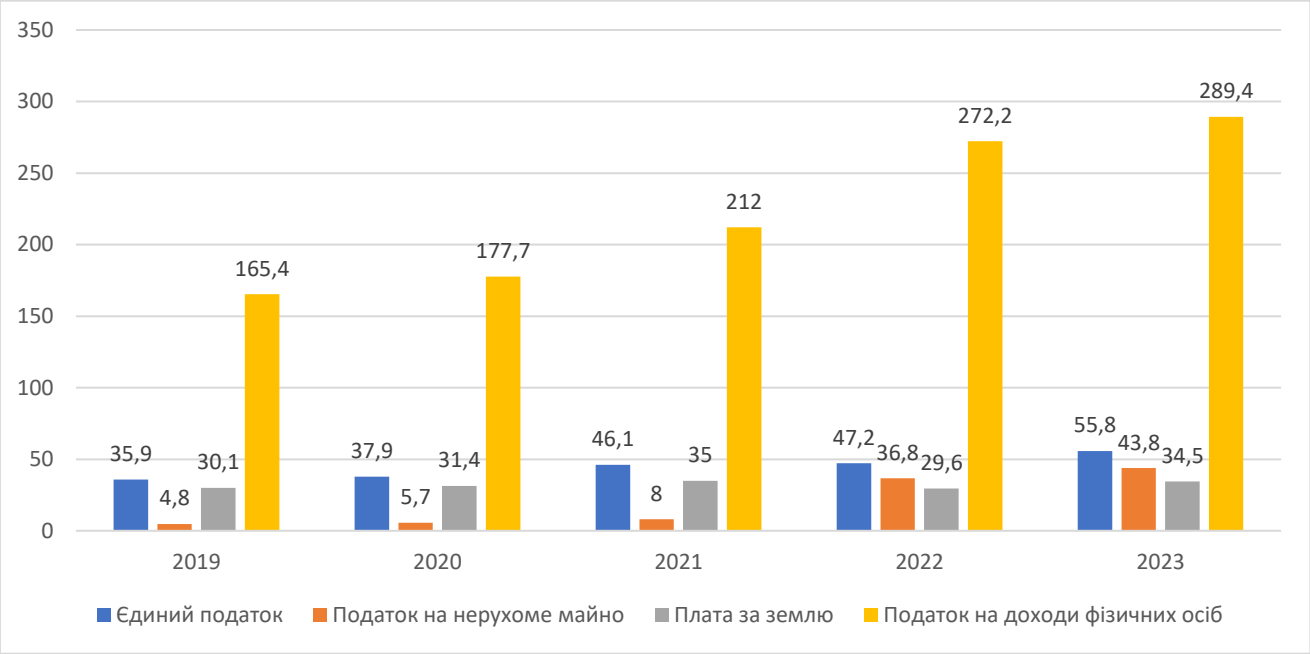

Рис. 2.9. Динаміка основних податкових надходжень місцевих бюджетів України (млрд грн)

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

У 2019 році із восьми регіонів, що мають темпи приросту податку на доходи фізичних осіб вищі за середній показник по Україні, лише два регіони забезпечили приріст понад 23 відсоток. Найнижчий приріст мали Кіровоградська, Луганська та Закарпатська області. У 2020 році обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб за січень-листопад склав 157 407,3 мільйони грн, приріст надходжень проти січня-листопада минулого року становить 6,6 відсотків, що позитивно, враховуючи, що ПДФО вираховується з сум заробітної плати працівників, яка у 2020 році, у зв'язку з пандемією COVID-19 або ж зменшилась або ж взагалі не виплачувалась частині працівників. Найнижчий приріст у 2020 році мають Донецька, Полтавська, Закарпатська області та м. Київ (Додаток С).

Концентрація підприємств в регіоні визначає його специфіку та прямо впливає на фінансову спроможність території. Зокрема до місцевого бюджету зараховується єдиний податок, який є важливим джерелом доходів для підтримки малого та середнього бізнесу, також демонструє стійке зростання. У

2019 році його обсяг становив 35,9 млрд грн, а у 2023 році досяг 55,8 млрд грн. Цей показник свідчить про адаптивність спрощеної системи оподаткування до кризових викликів.

Плата за землю має нестабільну динаміку: після скорочення у 2020 році до 31,4 млрд грн вона зросла до 43,8 млрд грн у 2023 році. Коливання у цьому сегменті пов'язані з територіальними обмеженнями через воєнні дії та змінами у використанні земельних ресурсів, а також наявністю маніпуляцій щодо користування землею у регіонах. Податок на нерухоме майно залишається найменш значущим у структурі місцевих податків, проте демонструє позитивну динаміку. У 2019 році його обсяг складав 4,8 млрд грн, тоді як у 2023 році цей показник зріс до 36,8 млрд грн. Збільшення надходжень пояснюється зростанням вартості нерухомості та розширенням бази оподаткування.

Загалом, показники рис.2.9 відображають зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів завдяки стабільному зростанню ключових податків. Найбільший внесок у загальний обсяг надходжень забезпечує ПДФО, тоді як інші джерела, такі як єдиний податок та податок на нерухомість, демонструють стійку позитивну динаміку, підкреслюючи їхню важливість у забезпеченні фінансової стабільності місцевих громад.

У ході дослідження було співвіднесено показники частки податку із зарплат військовослужбовців у доходах місцевих бюджетів України у період до повномасштабної війни – 2021 рік, та з початком повномасштабного війни – 2022 рік. Відповідно до показників рис. 2.10, можемо визначити, що у 2022 році відбулося суттєве збільшення частки податку із зарплат військовослужбовців у доходах місцевих бюджетів України після початку повномасштабної війни у 2022 році порівняно з 2021 роком. Це явище є наслідком проведення мобілізації для забезпечення обороноздатності країни та зміни підходів до формування заробітної плати військовослужбовців.

Різниця між областями в частці податку відображає територіальну специфіку військових дій. У 2021 році частка податку із зарплат військових у доходах місцевих бюджетів була незначною в усіх регіонах, що відображає стабільну довоєнну економічну ситуацію. З початком повномасштабної війни у

2022 році ця частка зросла в середньому у 3–5 разів, залежно від регіону. Наприклад, у Луганській області приріст склав понад 45%, у Миколаївській — близько 40%, а в Чернігівській — понад 30%, що також пов'язано з тим, що деокупація Чернігівщини, Миколаївщини та успішний контрнаступ на Харківщині у результаті потребували створення на теориторії областей новий військових частин для підтримки оборонного потенціалу цих територій.

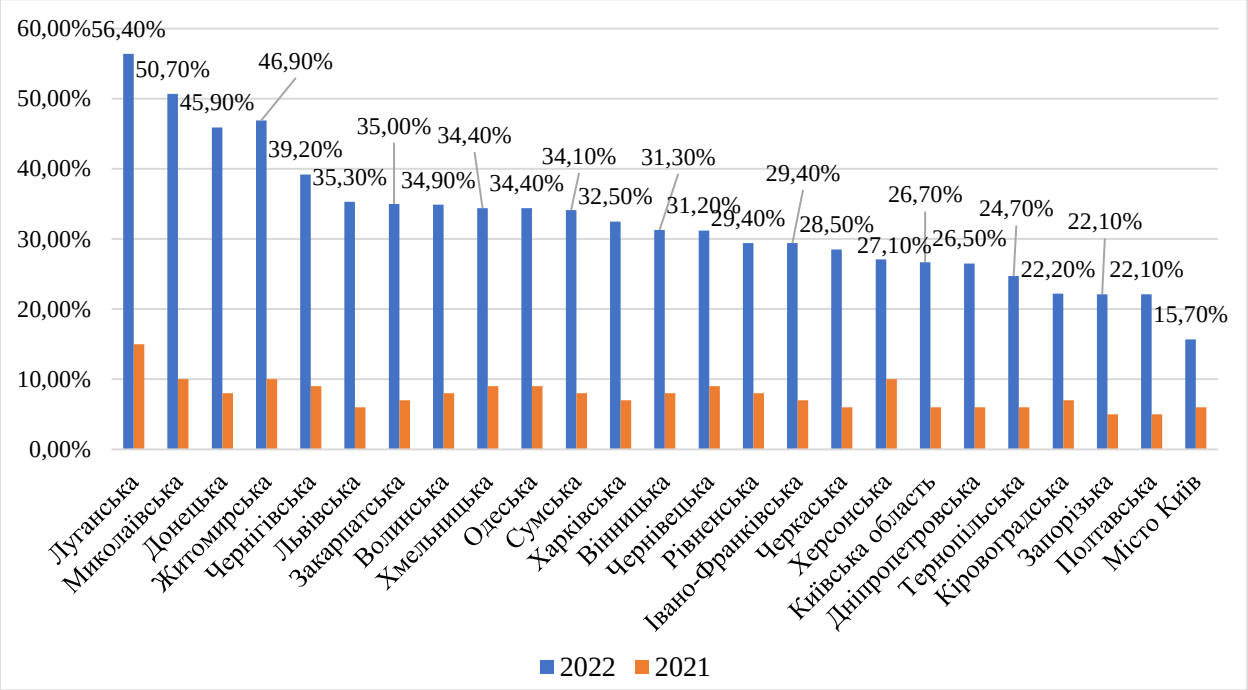

Рис. 2.10. Частка обсягу надходжень ПДФО з доходів військовослужбовців у доходах від справляння ПДФО, %

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Місто Київ демонструє найнижчу частку податку із зарплат військовослужбовців у доходах місцевих бюджетів у 2022 році (15,7%). Таке відношення показників пояснюється високим рівнем диверсифікації джерел доходів столиці, де переважають податкові надходження від підприємницької діяльності і комунальної діяльності, які значно перевищують надходження від ПДФО військовослужбовців.

Динаміка сплати ПДФО та аналіз частки відрахувань військовослужбовців, підкреслює критичну роль податку із зарплат військових у доходах місцевих бюджетів у 2022 році, що свідчить про трансформацію фінансових потоків під впливом війни. Ця ситуація підкреслює як фінансову підтримку військових операцій, так і залежність місцевих бюджетів від оборонних витрат, що має не

припинятися надалі враховуватися при плануванні бюджетної політики у післявоєнний період. Зазначимо, якщо з доходів місцевих бюджетів 2023 року виключити податок на доходи фізичних осіб з військовослужбовців, темпи зростання надходжень загального фонду у 2023 році відносно 2019 року становитимуть 32%, що на 4 відсоткових пункти менше від зростання місцевих податків і зборів [1]. Виключення податку на доходи фізичних осіб з військовослужбовців із порівняльної бази надходжень є цілком доцільним, адже даний платіж у 2022 та 2023 роках не відображає економічну активність і не є результатом соціально-економічного розвитку громад.

Бюджетна спроможність регіонів, як ключовий аспект реформи децентралізації, відображає здатність місцевих громад акумулювати фінансові ресурси для забезпечення потреб населення, реалізації інфраструктурних проєктів та підтримки економічної активності. Аналіз бюджетної спроможності регіонів є важливим для розуміння дисбалансів у фінансовій системі та оцінки ефективності реформ децентралізації в Україні. Показники рис. 2.11 відображають рівень бюджетної спроможності за областями, що дозволяє оцінити регіональні особливості наповнення місцевих бюджетів.

Бюджетна спроможність областей України у 2023 році у відсотковому співвідношенні, демонструє помітні регіональні відмінності. На основі проведеного аналізу можемо поділити регіони на три групи відповідно до рівня їх бюджетної спроможності. Найвищі показники бюджетної спроможності зафіксовано у Київській області (90,8%) та Харківській області (90,7%), що свідчить про значну економічну активність, розвинену податкову базу та високу ефективність адміністрування фінансів. Ці регіони мають потужний економічний потенціал, що зумовлює їхню здатність акумулювати значні фінансові ресурси для місцевих бюджетів. Високі показники бюджетної спроможності також демонструють Запорізька (90%), Вінницька (89,8%) та Луганська (88,6%) області. Ці регіони характеризуються стабільними надходженнями до бюджетів завдяки розвитку промисловості та аграрного сектору, які забезпечують вагомий внесок до місцевих податкових доходів.

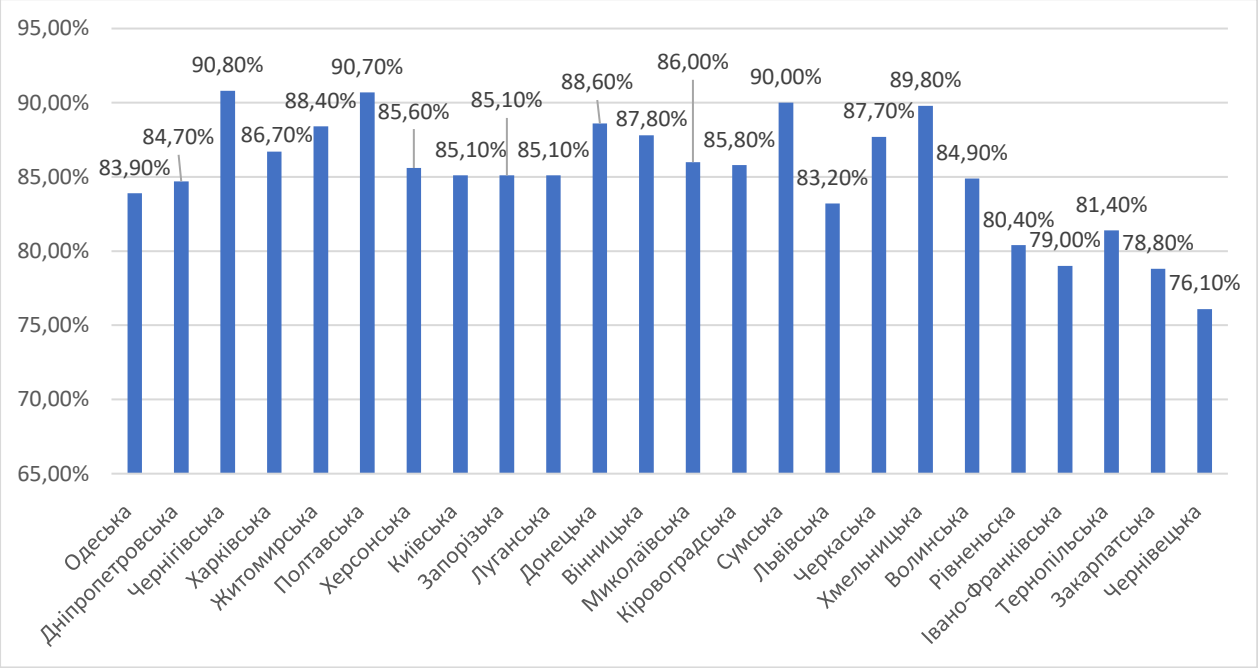

Рис. 2.11. Агрегована бюджетна спроможність за областями у 2023 р.

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Середні значення бюджетної спроможності зафіксовано у Львівській (83,2%), Одеській (83,9%) та Дніпропетровській (84,7%) областях. Незважаючи на значну економічну активність, ці регіони зазнають впливу зовнішніх факторів, зокрема війни, що може обмежувати їхню здатність збільшувати податкові надходження.

Найнижчі показники бюджетної спроможності у 2023 році продемонстрували Чернівецька (76,1%), Закарпатська (78,8%) та Тернопільська (79%) області. Ці регіони традиційно мають слабшу економічну базу, зумовлену переважанням сільськогосподарського сектору, обмеженими можливостями для промислового розвитку та відносно низькою густотою економічної активності.

Аналіз бюджетної спроможності областей України у 2023 році демонструє значну регіональну диференціацію, яка зумовлена різним рівнем економічного розвитку, податковою базою та ефективністю місцевого самоврядування. Найвищі показники характерні для економічно розвинених регіонів із потужною промисловою та аграрною базою, тоді як найнижчі значення зафіксовані у регіонах із меншою економічною активністю. Ці дані підкреслюють необхідність продовження реформ децентралізації, спрямованих на вирівнювання фінансових дисбалансів між регіонами та підтримку менш спроможних областей через державну політику вирівнювання.

Отже, впровадження реформи бюджетної децентралізації суттєво вплинуло на розвиток регіонів України, сприяючи підвищенню фінансової автономії місцевих громад, оптимізації бюджетних потоків та покращенню управління місцевими ресурсами. Збільшення частки власних доходів у структурі місцевих бюджетів дозволило громадам ефективніше розвивати соціальну та економічну інфраструктуру, а також адаптуватися до сучасних викликів, зокрема в умовах воєнного стану. Проведений аналіз процесів формування та розвитку об'єднаних територіальних громад засвідчив наявність чітких етапів в імплементації бюджетної децентралізації в Україні. У період 2016–2020 років спостерігалося активне зростання кількості громад, що свідчить про політичну волю до реалізації адміністративної реформи та початкову ефективність її фінансових інструментів. Проте наслідки повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році призвели до дестабілізації процесів розвитку, зменшення кількості громад, втрати контрольованих територій та загального уповільнення темпів реформи. Разом з тим, у 2023 році простежується адаптація регіонів до кризових викликів, яка створює передумови для подальшого відновлення регіонального добробуту.

2.2. Аналіз стану соціально-економічного забезпечення регіонів України

Соціально-економічне забезпечення регіонів — не просто підсистема національного господарства, а основа стійкості держави в умовах тривалих внутрішніх і зовнішніх викликів. Рівень добробуту населення, ефективність використання ресурсів, функціонування базової інфраструктури, доступ до послуг, здатність до саморозвитку — усе це формується на регіональному рівні. Без комплексного аналізу забезпечення соціально-економічного добробуту у регіонах України будь-які національні програми залишаються неефективми.

Широкий спектр факторів, від яких залежить регіональний розвиток створили кілька видів соціально-економічних архітектур, об’єднавши регіони у кілька груп (туристичні, промислові, аграрні, змішані, тощо). Порушення РФ територіальної цілісності України у 2014 та Повномасштабна війна, розпочата в

2022 році, разом із соціально-економічними та політичними факторами спричинили глибокі негативні трансформації економічного та соціального простору України, що проявилося у наступних аспектах та викликах: фізичне руйнування інфраструктури та виробничих потужностей; втрата економічної активності; міграційні процеси; зростання соціальної напруженості; ведення політики реінтеграції постраждалих територій; потреба у формуванні нових точок економічного зростання; зменшення ефективності використання ресурсів.

Регіональна диспропорція в Україні є системною проблемою, яка проявляється у значних розбіжностях між економічними і соціальними показниками окремих регіонів. Економічна диспропорція полягає у тому, що регіони з високим рівнем урбанізації та промислового розвитку, такі як Київ, Дніпро, Львів, суттєво випереджають периферійні області, наприклад, Закарпаття або Чернівецьку область. Соціальна нерівність найперше проявляється у показників рівня доходів населення, доступу до якісних послуг освіти, медицини та інфраструктури. В Україні дані показники варіюються залежно від регіону. В умовах сучасних викликів забезпечення соціально-економічного добробуту ускладнюється проблемами міграції та втрати людського потенціалу. Відтік населення з регіонів активних бойових дій у пошуках кращих умов життя поглиблює економічну стагнацію регіонів.

Для повноцінного оцінювання соціально-економічного добробуту регіонів одним з основоположних макроекономічних індикаторів є валовий регіональний продукт (ВРП), показники якого подано у додатку Т. Він відображає загальну додану вартість, створену всіма видами економічної діяльності в межах певного регіону, і виступає базою для аналізу продуктивності, фіскального потенціалу та ефективності бюджетного забезпечення.

У сучасних умовах глибокої просторової трансформації національного господарства, зумовленої як зовнішніми викликами (повномасштабна війна, релокація бізнесу, порушення логістичних ланцюгів), так і внутрішніми структурними дисбалансами, Дослідження динаміки ВРП дає змогу нам виявити не лише рівень економічного зростання регіонів, а й потенційні ризики та зони напруги, що потребують державного втручання або переорієнтації регіональної

політики. Зазначимо, що повномасштабна війна 2022 року вплинула на державну політику висвітлення статистичних даних, тому показники ВРП доступні лише по 2021 рік. Важливо зазначити, що аналіз показників м. Севастополя та АР Крим здійснити неможливо, через відсутність статистичних даних.

На основі проведеного аналізу, визначено, що до економічно потужних регіонів також входять Харківська, Львівська та Київська області, кожна з яких перевищила показник у 290 млрд грн ВРП у 2021 році. Зокрема, Харківщина забезпечила 319,8 млрд грн (+195 млрд грн до рівня 2015 року), Львівщина — 296,2 млрд грн (+201,5 млрд грн), Київщина — 291,5 млрд грн (+187,5 млрд грн). Ці регіони характеризуються високою концентрацією промислового виробництва, торгово-логістичної інфраструктури, ринку праці та інституційно-інвестиційного середовища.

Порівняльний аналіз темпів приросту ВРП у регіональному розрізі, що подано у додатку У, та на рис. 2.12, засвідчує наявність глибокої територіальної нерівномірності. Зокрема, показники динаміки ВРП нестабільні, та залежать від специфіки регіону. Це свідчить про асиметричний характер економічного відновлення та зростання, яке в одних регіонах носить системний, а в інших — фрагментарний або залежний від зовнішньої підтримки характер.

Найвищі абсолютні показники ВРП, відповідно до показників додатку Т та додатку У фіксуються в м. Києві, Дніпропетровській, Київській, Одеській та Харківській областях. Це обумовлено концентрацією промислового виробництва, фінансових установ, торговельно-логістичної інфраструктури та наукоємних сервісів. Разом з тим, високі темпи приросту ВРП спостерігалися не лише у традиційно розвинених регіонах. Позитивна динаміка відзначається також у Івано-Франківській, Хмельницькій областях, що може свідчити про поступову зміну просторових економічних акцентів під впливом релокації бізнесу, розвитку сфери послуг і внутрішнього туризму.

Натомість у таких регіонах, як Луганська, Чернівецька, Тернопільська та Закарпатська області, спостерігається не лише нижчий рівень ВРП, але й порівняно нижчі темпи його приросту, що вказує на збереження системної структурної відсталості. Зокрема, для Луганської області зростання у 2021 році

було значним (близько +40%), однак у цілому рівень ВРП залишається одним із найнижчих у країні, що свідчить про нестійкий характер відновлення економіки на тлі воєнних дій.

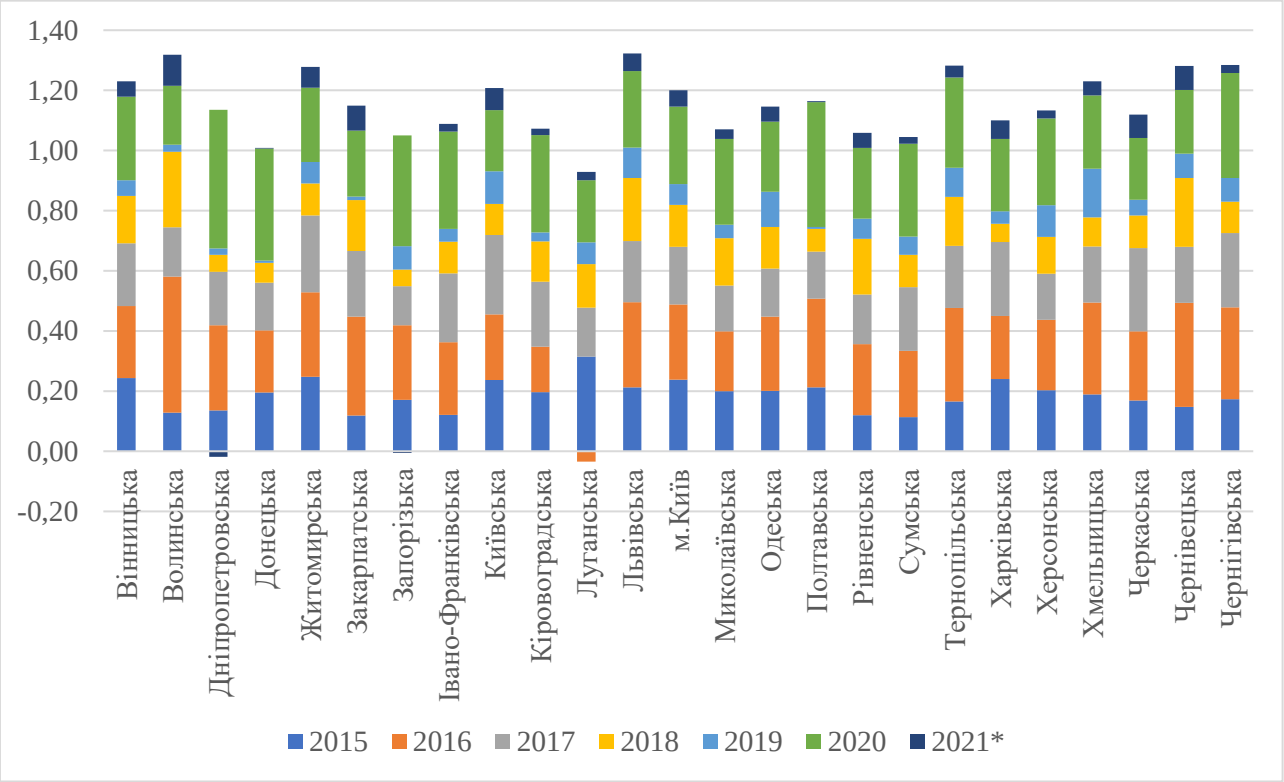

Рис. 2.12. Темп приросту валового регіонального продукту, %
**розрахунок 2021 року зроблено із врахуванням прогнозного значення ВРП за 2022 рік*

Джерело: складено автором на основі [91, 92, 97]

Відповідно до показників рис.2.12, можемо визначити, що середній темп приросту ВРП у 2015–2021 роках свідчить про високі динамічні характеристики у Львівській області (35,47%), Житомирській (32,75%), Волинській (32%) та Вінницькій (31,64%). Це вказує на можливість певних регіонів демонструвати швидке економічне зростання навіть без домінуючої початкової бази. Зростання тут переважно зумовлене трансформацією структури господарства, розвитком агропереробки, зростанням внутрішнього попиту, залученням трудових ресурсів і реалізацією програм розвитку територій.

Оцінка динаміки валового регіонального продукту дозволила виокремити регіони з різними типами економічного розвитку залежно від поєднання початкового рівня ВРП та темпів його приросту. Особливої уваги заслуговує група регіонів, які, попри високі початкові значення ВРП у 2015 році, демонструють лише помірні темпи зростання. Типовим прикладом такої ситуації

є Донецька область, яка мала один із найвищих початкових показників (115,0 млрд грн), проте її середньорічний темп приросту за період 2015–2021 років становив лише 24,39%. Така ситуація, ймовірно, пов'язана з обмеженою інвестиційною привабливістю регіону, впливом воєнних дій, зменшенням промислового потенціалу та тінізацією частини економічної активності.

З іншого боку, значну наукову та практичну цінність становить група регіонів із порівняно невеликим початковим рівнем ВРП, але високими темпами економічного зростання. До таких належать: Львівська область (35,47%), Чернігівська (34,49%), Тернопільська (34,28%), Хмельницька (31,96%), Житомирська (32,75%), Вінницька (31,64%), Волинська (32,00%) та Чернівецька область (32,49%). У 2015 році обсяг ВРП у цих регіонах коливався від 18 до 95 млрд грн, що засвідчує їх відносно скромний початковий економічний потенціал. Однак упродовж наступних шести років вони забезпечили стабільне зростання, обумовлене розвитком агропромислового сектору, активізацією місцевого підприємництва, розширенням внутрішнього попиту, модернізацією економічної структури та кращим використанням наявних ресурсів.

З метою підвищення якості аналізу соціально-економічного стану регіонів України доцільно розглядати ВРП не лише як окремий показник економічної потужності, а в поєднанні з рівнем безробіття, який слугує індикатором доступності населення до ринку праці, стійкості зайнятості та соціальної стабільності. Даний підхід дозволяє глибше зрозуміти, чи трансформується економічне зростання у економічні можливості для населення, та чи відбувається структурне розщеплення між виробництвом доданої вартості та доступом до трудових ресурсів.

Аналіз показників безробіття у регіонах України за 2019–2023 роки, поданих на рис. 2.13., дозволяє визначити дві фази дестабілізації — у 2020 році внаслідок коронакризи, а також у 2022 році з початком повномасштабної війни. У 2020 році, попри незначний спад ВРП, зростання безробіття було короткостроковим і локалізованим, тоді як у 2022 році обидва показники зазнали спаду, зокрема це спостерігається у Донецькій, Луганській, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській, та Харківській областях. Дані регіони втратили не

лише частину ВРП, а й оптимальні умови для функціонування ринку праці. Водночас, окремі області західної України, зокрема Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, та Хмельницька у 2022–2023 роках демонструють вищі темпи приросту ВРП на особу, а також поступове скорочення рівня безробіття, що свідчить про еластичність соціально-економічної системи даних регіонів до кризових викликів та створення нових векторів економічного розвитку.

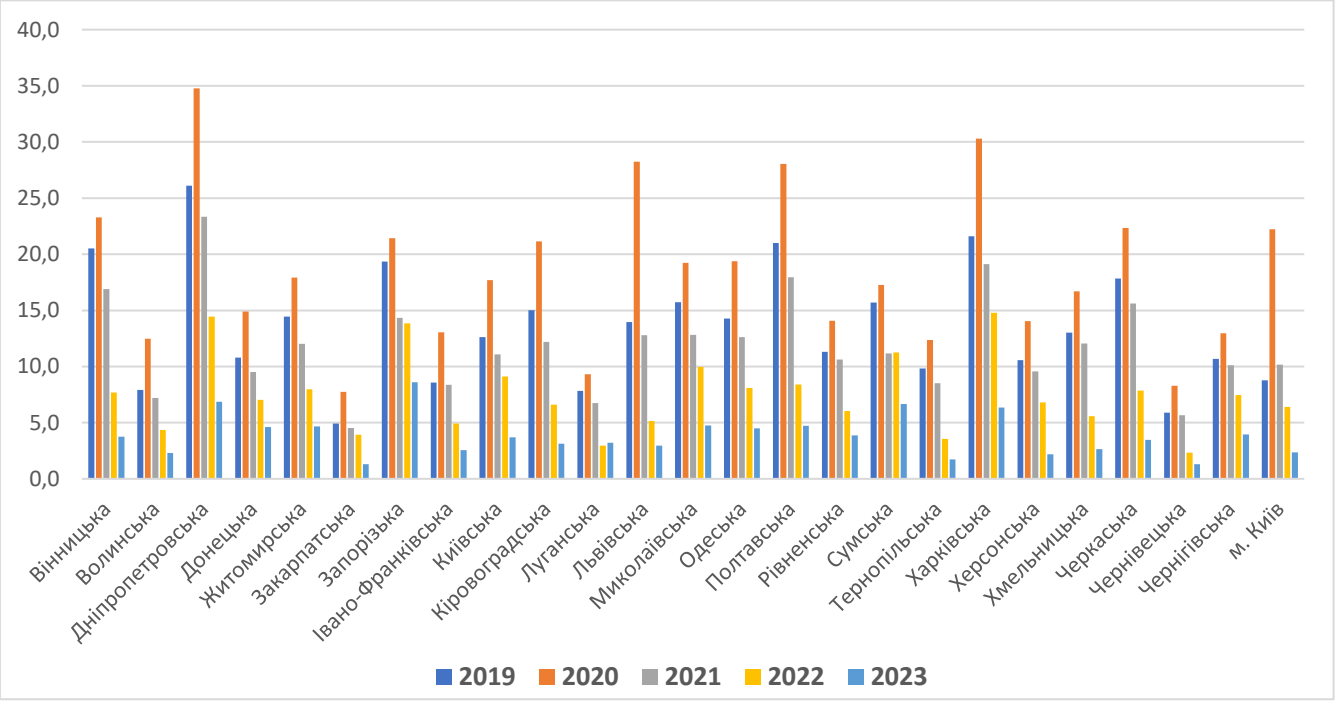

Рис. 2.13. Рівень безробіття у регіонах України (2019-2023 рр.), тис. осіб.

Джерело: складено автором на основі [91, 97]

Диспропорційність у рівні зайнятості по регіонах підтверджує необхідність комплексної оцінки регіонів, у яких високий рівень ВРП супроводжується аналізом рівня залучення населення до економічного процесу. Високий ВРП на одну особу в умовах критично високого безробіття, як у деяких прифронтових регіонах, може свідчити про концентрацію капіталу без розширення робочих місць. Водночас, регіони з оптимальним ВРП та стабільним або зниженим рівнем безробіття, демонструють більш збалансований соціально-економічний профіль.

Визначені відмінності у соціально-економічному розвитку регіонів підтверджує важливість врахування не лише абсолютних показників економіки, але й їх динаміки, що дозволяє виявляти регіони «потенційні лідери» — території

з потенціалом до прискореного розвитку, які за правильних умов можуть забезпечити високі темпи економічного зростання.

Водночас, економічна вага регіонів подана у ВРП не завжди корелюється з демографічною або просторовою, що є свідченням недосконалості даного показника через проблеми інституційного середовища, інфраструктурних бар'єрів та фіскального вирівнювання. Зокрема ВРП буде вищим у тих регіонах, де більша кількість жителів, робочих місць та розвиток інфраструктури. Тому для покращення якості аналізу економічного добробуту регіонів доцільно співвіднести отримані показники з показниками ВРП на 1 особу по регіонах (таблиці 2.4).

Зазначимо, що ВРП на 1 особу — ключовий індикатор, без якого неможливе об'єктивне порівняння регіонів у контексті добробуту, податкового навантаження, ефективності бюджетного фінансування та регіонального вирівнювання. ВРП на душу населення дозволяє визначити економічний потенціал регіону у протистоянні та здатності до адаптації у кризових умовах, зокрема в період пандемії COVID-19 та перед початком повномасштабної війни. Дослідження охоплює три ключові часові зрізи: повний період зростання (2015–2021), докризовий стан (2019), та кризові передвоєнні роки пандемії (2020–2021).

У межах дослідження проаналізовано динаміку ВРП на одну особу в розрізі 24 областей України та міста Київ у період 2015–2021 років. Найвищі значення ВРП на одну особу системно демонструє місто Київ, де у 2021 році обсяг перевищив 431,6 тис. грн. Це майже у четверо більше, ніж середній рівень по країні, що свідчить про домінуюче становище столиці у національному економічному просторі. Київ акумулює значну частку фінансових потоків, інтелектуального капіталу, офісних функцій та податкових надходжень. Протягом 2015-2021 років найвищі абсолютні прирости відбулися також у Дніпропетровській області (+120,8 тис. грн) та Київській області (+113,7 тис. грн). Темпи зростання перевищили 200% у Житомирській області (+212,6%), Вінницькій (+206,5%), Тернопільській (+203,7%) та Чернівецькій (+199,2%) — переважно регіонах з нижчою економічною базою при початку реформи децентралізації.

Таблиця 2.4.

ВРП на 1 особу по областях України за період 2015-2021 років

	Область	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	***2021-2015***	***2021-2019***	***2019-2015***
1	**Вінницька**	**37270**	**46615**	**58296**	**71098**	**83133**	**88380**	**114218**	76948	31085	45863
2	Волинська	30387	34310	49937	58294	73192	75193	90331	59944	17139	42805
3	Дніпропетровська	65897	75396	97043	114750	122298	126209	186697	120800	64399	56401
4	Донецька	26864	32318	39299	45936	49385	50124	69446	42582	20061	22521
5	Житомирська	30698	38520	49700	62905	70225	76017	95948	65250	25723	39527
6	Закарпатська	22989	25727	34197	41706	48853	49538	60632	37643	11779	25864
7	**Запорізька**	**50609**	**59729**	**75196**	**85764**	**91452**	**99738**	**138521**	87912	47069	40843
8	Івано-Франківська	33170	37220	46282	57030	63237	66245	88227	55057	24990	30067
9	**Київська**	**60109**	**74216**	**89904**	**112510**	**123216**	**135817**	**162696**	102587	39480	63107
10	Кіровоградська	39356	47469	55128	67743	77788	81166	109183	69827	31395	38432
11	Луганська	10778	14251	13873	16300	18793	20297	24684	13906	5891	8015
12	**Львівська**	**37338**	**45319**	**58183**	**70169**	**85177**	**94317**	**119049**	81711	33872	47839
13	м.Київ	155904	191736	238687	283175	320898	342247	431616	275712	110718	164994
14	**Миколаївська**	**41501**	**50091**	**60486**	**70325**	**82121**	**86750**	**112864**	71363	30743	40620
15	**Одеська**	**41682**	**50159**	**62643**	**72731**	**82879**	**92823**	**115129**	73447	32250	41197
16	Полтавська	66390	81145	105994	123722	134383	136608	195825	129435	61442	67993
17	Рівненська	30350	33958	42004	49038	58318	62485	77599	47249	19281	27968
18	Сумська	37170	41741	51367	62943	70550	75815	100760	63590	30210	33380
19	Тернопільська	24963	29247	38563	46828	54821	60565	79412	54449	24591	29858
20	**Харківська**	**45816**	**57150**	**69409**	**86889**	**92835**	**97428**	**122227**	76411	29392	47019
21	Херсонська	30246	36585	45486	52914	59972	66973	87378	57132	27406	29726
22	Хмельницька	31660	37881	49858	59576	65893	77153	96964	65304	31071	34233
23	**Черкаська**	**40759**	**48025**	**59612**	**76881**	**86279**	**91817**	**112145**	71386	25866	45520
24	Чернівецька	20338	23365	31495	37443	46135	50110	61088	40750	14953	25797
25	**Чернігівська**	**35196**	**41726**	**55139**	**69712**	**78098**	**85435**	**117225**	82029	39127	42902
26	м.Севастополь	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
27	Автономна Республіка Крим	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано автором на основі [91, 92, 97]

До високопродуктивних регіонів також, відповідно до показників на 2021 рік, належать Дніпропетровська (186,7 тис. грн), Запорізька (138,5 тис. грн), Полтавська (153,6 тис. грн) та Київська області (162,7 тис. грн). Ці регіони вирізняються промисловим профілем, експортною орієнтацією та наявністю великого корпоративного сектора. У них спостерігається також відносно стабільна зайнятість і високий рівень економічної концентрації.

Найнижчі показники ВРП на одну особу у 2021 році зафіксовано в Луганській області — лише 24,6 тис. грн, що майже в 18 разів менше за рівень Києва. Також у дану категорію входять наступну області — Закарпатська (60,6 тис. грн), Чернівецька (61,0 тис. грн), Тернопільська (79,4 тис. грн) області. Низькі значення у даних регіонах зумовлені наступними факторами: демографічне скорочення, деіндустріалізація, воєнні дії, обмежену інвестиційну привабливість, недостатню податкову базу та переважання сировинного типу господарства. Якщо ж аналізувати динаміку по регіонах, то найвищі середньорічні темпи приросту ВРП на одну особу мають такі області Житомирська — +35,43%, Вінницька — +34,41%,Волинська — +32,88%, Чернівецька — +32,13%, Івано-Франківська — +31,58%.

Зазначені регіони вирізняються нижчим стартовим рівнем, проте змогли організувати умови прискореного зростання за рахунок внутрішньої адаптації, розвитку МСП, розвитку агропереробки та модернізації локальних економічних систем. Успіхи даних регіонів підтверджують ефективність регіональної мобілізації при правильних стимулах.

Зазначимо, що найповільнішу динаміку зростання визначено у Луганській області — лише +13,84%, Херсонській — +16,86%, Кіровоградській — +18,93%. Незважаючи на певний приріст у абсолютних показниках, ці регіони залишаються позаду за темпами наближення до середніх. Дані три регіони мають різну економічну спеціалізацію. Визначені тенденції підтверджують висновок по диспропорційний розвиток регіонів та засвідчують потребу у цільовій державній політиці регіонального вирівнювання, модернізації економіки та підвищення ефективності місцевого управління.

Окремо було проведено порівняння показників між 2019 і 2021 роками, що дозволяє оцінити вплив коронакризи на соціально-економічний добробут регіонів. Найвищі темпи приросту за цей період зафіксовані у м. Київ (+33,87%), Київській області (+30,25%), Дніпропетровській (+52,66%) та Чернівецькій області (+46,38%). Дані регіони швидко відновлюються та паралельно здійснюють збільшення рівня продуктивності, підтверджуючи свою здатність

адаптуватися до кризових умов та ефективно використовувати внутрішній попит, цифрову трансформацію й логістичну перевагу.

Водночас порівняння 2019 та 2020 років показує, що майже всі регіони мали мінімальні прирости або ж у найбільш оптимальному варіанті зберігали стабільність. Середній приріст по країні склав менше 5%, що свідчить про гальмування регіонального економічного розвитку. Деякі регіони, як-от Одеська, Черкаська, Херсонська області, демонструють стагнацію, що пов'язано з обмеженням споживчої активності, порушенням транспортних ланцюгів та зниженням інвестиційної активності. Водночас окремі регіони, зокрема Житомирська (+8,25%), Хмельницька (+8,38%) та Чернівецька (+9,9%) області, продемонстрували помірне зростання навіть у кризовий 2020 рік, що свідчить про стійкість до зовнішніх викликів та еластичність регіональної економіки.

Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією проти України у 2022 році, спричинила глибокі трансформації в структурі соціально-економічного розвитку регіонів, що відображається у відсутності чіткої динаміки валового регіонального продукту. Найбільших втрат зазнали східні та південні області (Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська, Харківська та Миколаївська області), які до війни відігравали ключову роль у промисловому виробництві країни. Внаслідок бойових дій, руйнування інфраструктури, масової міграції населення та релокації бізнесу, ці регіони втратили значну частину економічного потенціалу. За даними макроекономічного моніторингу, у ряді постраждалих областей скорочення ВРП у 2022 році перевищило 50%, що свідчить про загострення кризи регіональної моделі національного розвитку.

Отже, проведений аналіз валового регіонального продукту у період 2017–2021 років дозволяє отримати наступні висновки:

- по-перше, зростання ВРП має чітку просторову нерівномірність, що підтверджує диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів та важливість у цілеспрямованій регіональній політиці;
- по-друге, темпи приросту свідчать про поступову зміну економічної кон'юнктури, зокрема західні області демонструють більшу динаміку розвитку, ніж на початку реформи децентралізації;

- по-третє, ВРП як індикатор потребує поєднання з соціальними й бюджетними показниками для комплексної оцінки добробуту та ефективності регіональних економічних систем;
- по-четверте, об'єктивні дані ВРП можуть слугувати базою для формування індексу соціально-економічної віддачі, що стане інструментом для ранжування регіонів за ефективністю використання власного економічного потенціалу;
- по-п’яте, водночас західні та частина центральних регіонів, попри воєнні ризики, демонструють відносну стійкість та еластичність. Зокрема, такі області як Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька продемонстрували зростання ВРП на одну особу, обумовлене релокацією підприємств, активізацією малого бізнесу, зростанням внутрішнього попиту та інвестицій у критичну інфраструктуру. Ці процеси не лише переорієнтовують економічну географію України, але й формують нові точки зростання у повоєнний період. Таким чином, війна не лише поглибила регіональну асиметрію соціально-економічного розвитку, але й актуалізувала потребу в еластичній, просторово диференційованій регіональній політиці, що враховує ступінь втрат, потенціал до відновлення та структурну трансформацію ВРП.

В умовах зовнішніх криз, обмеженості державних ресурсів та зростаючих міжрегіональних диспропорцій зростає потреба у застосуванні інтегральних показників забезпечення соціально-економічного добробуту. Такі індикатори мають поєднувати динаміку ВРП з іншими ключовими параметрами: рівнем бюджетних видатків, доходів населення, зайнятості, доступу до базових соціальних послуг. Відповідно, обрахунок показників соціально-економічного добробуту регіонів доцільно здійснювати на основі отриманих показників аналізу ВРП та BOOST-аналізу.

BOOST-аналіз дозволяє шляхом залучення ряду бюджетних показників аналізувати добробут регіонів та громад. Проведений аналіз доходів і видатків місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу за 2018–2021 роки подано у додатку Ф, а також на рис. 2.14 та 2.15. Дані показники дозволяють зробити висновок про стійке зростання бюджетного забезпечення в усіх регіонах

України. Водночас швидкість, структура й результативність цього зростання є суттєво відмінними, що вимагає системного порівняння у зв'язку з обсягами валового регіонального продукту (ВРП) та особливостями просторового розвитку.

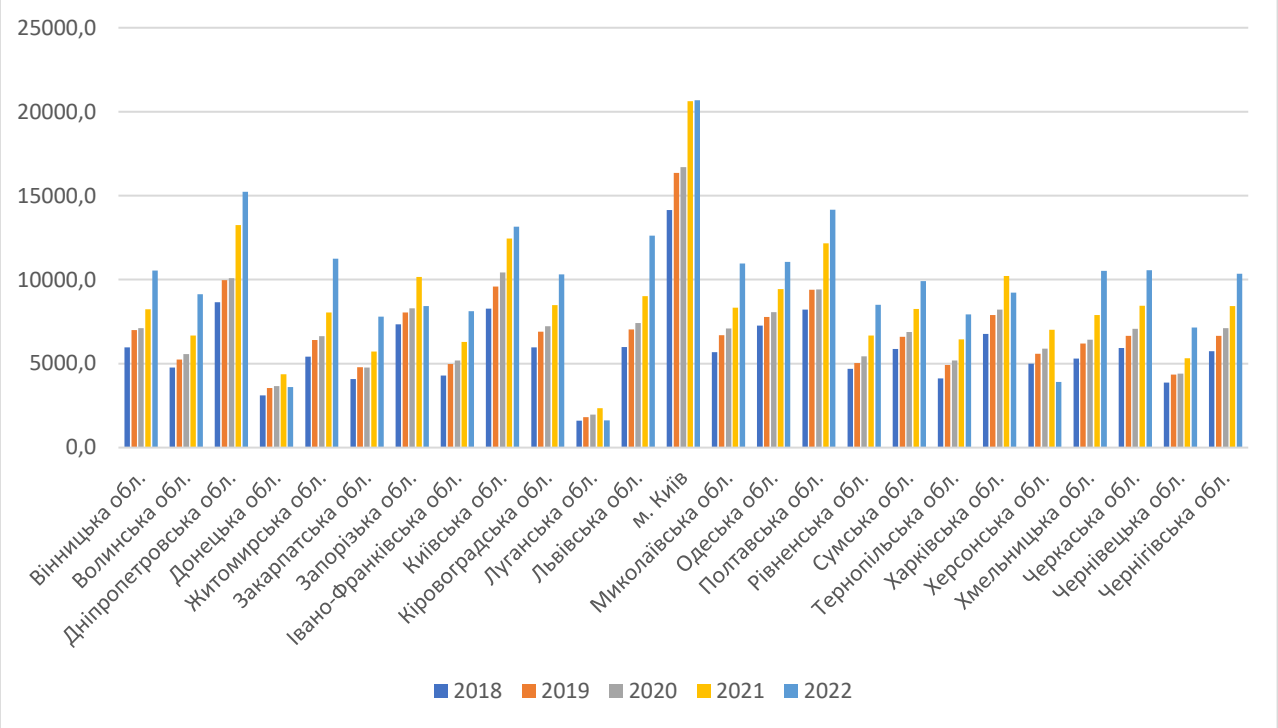

Рис. 2.14. Показники доходів місцевих бюджетів по областях України, без врахування місцевих трансфертів у розрахунку на 1 особу (2018-2022 рр.)

Джерело: складено автором на основі [91, 92, 97]

Найвищі обсяги доходів і видатків на одну особу у 2021 році спостерігаються у м. Києві, Дніпропетровській, Київській, Харківській та Одеській областях. Ці регіони мають високу податкову базу, значну частку ВРП у структурі національної економіки, і відповідно — ширші бюджетні можливості. Так, у Дніпропетровській області бюджетне забезпечення на одну особу зросло з 25,9 тис. грн у 2018 до 30,5 тис. грн у 2021, при середньорічному прирості в 17,7%. Зіставлення доходів і видатків із ВРП на душу населення свідчить, що високий обсяг бюджету не завжди є наслідком ефективного використання економічного потенціалу. У Полтавській, Харківській, Запорізькій областях, попри високий ВРП на особу, бюджетне забезпечення залишається нижчим за очікуване — це вказує на втрати фіскального потенціалу, зокрема через централізовану податкову систему та тінізацію доходів. Натомість у

Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській областях, де рівень ВРП на особу є нижчим, темпи зростання видатків на душу випереджають середні, що свідчить про покращення мобілізації ресурсів на місцях.

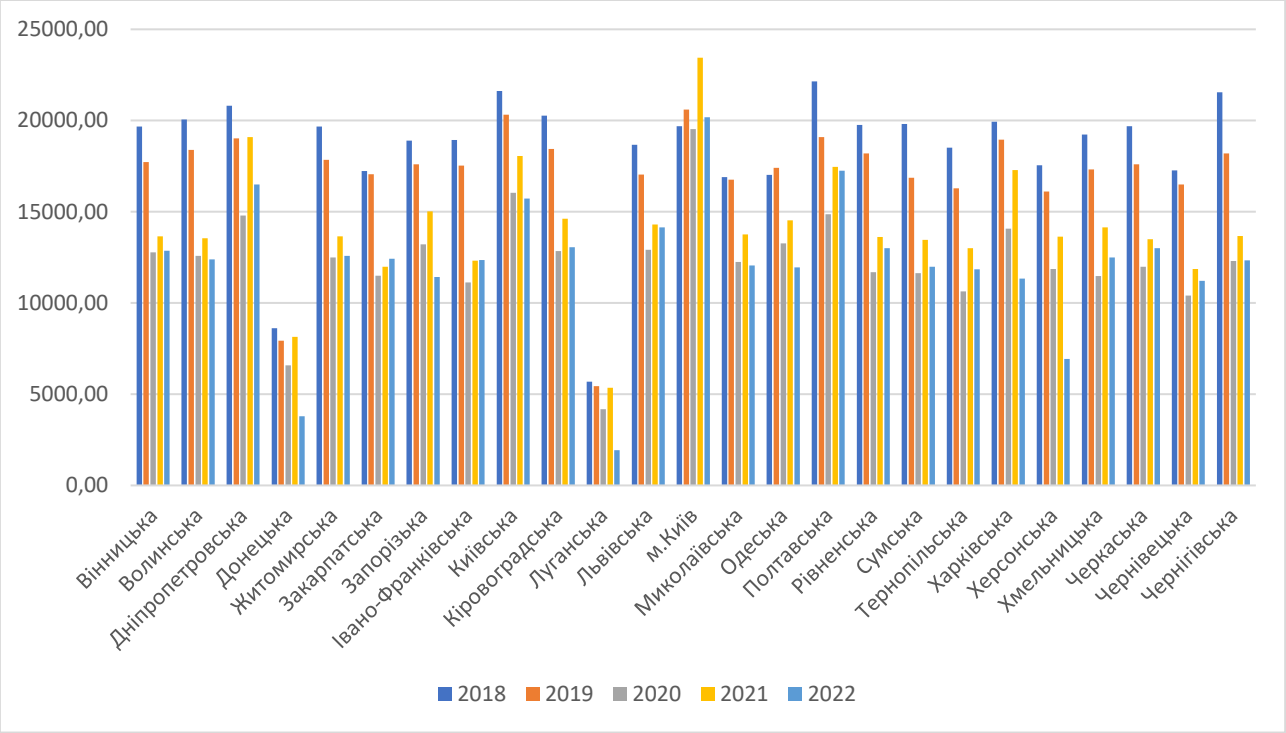

Рис. 2.15. Показники видатків місцевих бюджетів по областях України, у розрахунку на 1 особу (2018-2022 рр.)

Джерело: складено автором на основі [91, 92, 97]

Отже, у період 2018–2021 років усі регіони України демонстрували позитивну динаміку зростання доходів і видатків місцевих бюджетів на одну особу, однак темпи зростання та рівень фінансової забезпеченості залишаються нерівномірними. Такі відмінності є наслідком поєднання кількох факторів: структурного стану економіки, демографічної динаміки, податкової спроможності громад і ролі трансфертної підтримки з державного бюджету.

Найвищий середній темп приросту доходів і видатків за 2018–2021 роки продемонстрували Черкаська, Тернопільська, Хмельницька та Львівська області — понад 20% щороку. Ці регіони, попри помірний рівень валового регіонального продукту, зуміли наростити фінансові можливості, що свідчить про ефективніше адміністрування доходів, переорієнтацію місцевої економіки, а також активну участь у державних програмах розвитку. Для порівняння, у м. Києві, Запорізькій, Одеській та Харківській областях, які мають вищий ВРП, темпи зростання

бюджетних показників були помітно нижчими (у межах 10–13% на рік). Це вказує на слабке бюджетне відображення економічної активності — ймовірно, через централізацію податкових надходжень, високу частку тіньового сектора та неефективну модель міжбюджетного розподілу.

У регіонах із низькою економічною потужністю — Закарпатська, Чернівецька, Луганська області — обсяги бюджетного забезпечення залишаються найнижчими як у 2018, так і в 2021 роках. Причиною є не лише слабка податкова база, а й низька концентрація населення, еміграція, обмежений розвиток інфраструктури та залежність від дотацій. Це створює замкнене коло податкової та соціальної вразливості: низький ВРП створює обмежені доходи , які у свою чергу - слабкі видатки , в результаті отримуємо гальмування розвитку соціально-економічного добробуту в регіоні.

При порівнянні динаміки бюджетного забезпечення з рівнем ВРП на душу населення виявлено суттєві структурні дисбаланси. Регіони з середнім ВРП, але високими темпами зростання доходів і видатків (зокрема Тернопільська та Черкаська області), демонструють ефективну мобілізацію власного податкового ресурсу. Водночас економічно розвиненіші області (м. Київ, Одеська, Харківська області) із низькою динамікою бюджетних показників втрачають частину потенціалу через фіскальну централізацію та неефективне адміністрування. У низці регіонів високі видатки зумовлені не економічною активністю, а трансфертною підтримкою (додаток Х), яка не сприяє формуванню фінансової самодостатності регіонів та соціально-економічному добробуту регіонів. Водночас, у Закарпатській, Луганській та Чернівецькій областях фіксується системно низький рівень бюджетного фінансування, що формує ризики щодо можливості отримання якісних соціальних послуг в регіонах.

Загалом, здійснивши співвіднесення показників бюджетного забезпечення та ВРП на одну особу нами виділено чотири типи регіонів по рівно соціально-економічного добробуту:

— Самодостатні: м. Київ, Київська, Дніпропетровська області (високі ВРП та бюджетні показники).

— Економічно сильні, з фіскальною недостатністю: Полтавська, Харківська, Одеська (високий ВРП, помірне бюджетне забезпечення).

— Бюджетно підтримувані: Тернопільська, Черкаська, Івано-Франківська (середній ВРП, високі витрати з бюджету на одного громадянина).

— Системно вразливі: Луганська, Закарпатська, Чернівецька (низький ВРП і низькі видатки на одного громадянина).

На основі аналізу динаміки ВРП та BOOST-аналізу проведена комплексна оцінка з врахуванням взаємозв'язку між економічним потенціалом регіону, його фіскальною спроможністю, соціальною ефективністю бюджетної політики та ступенем залежності від трансфертів. Відповідно, визначено ряд показників, які охоплюють основні фактори забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів [98].

З метою оцінки бюджетної стійкості та ефективності реалізації реформи децентралізації у регіональному вимірі в контексті формування фінансово самодостатніх громад, доцільно обрахувати та проаналізувати індекс дотаційності по регіонах. Даний показник відображає частку міжбюджетних трансфертів у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів і дозволяє виявити рівень залежності регіону від фінансової підтримки з державного бюджету. Аналіз індексу дотаційності є важливим аспектом комплексного дослідження соціально-економічного добробуту регіонів, оскільки він сигналізує про спроможність регіонів формувати власну дохідну базу для забезпечення соціальних і економічних потреб громади. У таблиці 2.5 подано обраховані значення індексу дотаційності місцевих бюджетів. Зазначимо, що чим нижче значення індексу, тим більша здатність регіону формувати власні ресурси без зовнішньої підтримки.

Середнє значення індексу по регіонах України у 2018 році становило 0,68, а вже у 2021 році — 0,45, з подальшим зниженням до прогнозованих 0,36 у 2025 році. Це могло б свідчити про поступове зменшення залежності регіонів від дотацій, що є позитивним наслідком фіскальної децентралізації та розвитку місцевої податкової бази. Проте якщо врахувати, що з 2022 року відбулося скорочення обсягів офіційних трансфертів через повномасштабне вторгнення, з

метою перенаправлення даних коштів на підтримку обороноздатності країни. Також важливо враховувати скорочення трансфертів до бюджетів тимчасово окупованих громад. Частина регіонів, як-от м. Київ, Дніпропетровська, Київська, Львівська області, демонструють низький рівень дотаційності, тоді як Чернівецька, Луганська, Закарпатська області залишаються хронічно залежними від державної підтримки.

Таблиця 2.5

Показники індексу дотаційності місцевих бюджетів по регіонах

№	Область	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
1	**Вінницька**	0,70	0,60	0,44	0,40	0,27	0,31	0,29	0,24
2	**Волинська**	0,76	0,71	0,55	0,51	0,36	0,37	0,37	0,31
3	**Дніпропетровська**	0,57	0,47	0,30	0,33	0,20	0,21	0,24	0,17
4	**Донецька**	0,62	0,54	0,39	0,46	0,31	0,46	0,67	0,70
5	**Житомирська**	0,72	0,64	0,46	0,43	0,27	0,31	0,35	0,26
6	**Закарпатська**	0,77	0,72	0,59	0,54	0,41	0,40	0,41	0,37
7	**Запорізька**	0,60	0,53	0,36	0,34	0,30	0,41	0,50	0,51
8	**Івано-Франківська**	0,77	0,71	0,53	0,50	0,38	0,38	0,39	0,33
9	**Київська**	0,60	0,52	0,35	0,34	0,26	0,29	0,28	0,18
10	**Кіровоградська**	0,71	0,63	0,43	0,43	0,29	0,31	0,27	0,24
11	**Луганська**	0,72	0,66	0,51	0,56	0,46	0,75	0,88	0,89
12	**Львівська**	0,67	0,58	0,41	0,37	0,24	0,26	0,25	0,20
13	**м.Київ**	0,27	0,22	0,15	0,14	0,11	0,11	0,09	0,07
14	**Миколаївська**	0,66	0,60	0,43	0,40	0,26	0,30	0,39	0,30
15	**Одеська**	0,57	0,55	0,38	0,35	0,25	0,29	0,30	0,23
16	**Полтавська**	0,63	0,51	0,35	0,34	0,24	0,26	0,24	0,18
17	**Рівненська**	0,76	0,72	0,54	0,52	0,38	0,39	0,40	0,35
18	**Сумська**	0,70	0,61	0,41	0,41	0,27	0,30	0,30	0,25
19	**Тернопільська**	0,78	0,70	0,52	0,52	0,37	0,36	0,33	0,31
20	**Харківська**	0,66	0,58	0,41	0,41	0,26	0,35	0,38	0,35
21	**Херсонська**	0,72	0,65	0,50	0,50	0,52	0,70	0,72	0,70
22	**Хмельницька**	0,72	0,64	0,44	0,45	0,27	0,30	0,31	0,25
23	**Черкаська**	0,70	0,62	0,41	0,40	0,26	0,29	0,29	0,22
24	**Чернівецька**	0,78	0,73	0,58	0,54	0,41	0,40	0,42	0,37
25	**Чернігівська**	0,88	1,04	1,14	1,13	1,19	1,12	1,18	1,16

Джерело: розраховано автором на основі [91, 92, 97]

Зазначимо, що у 2020–2021 роках у ряді регіонів відбулося зниження індексу дотаційності, що зумовлено короткостроковою активізацією податкових надходжень через вплив коронакризи. Водночас у 2022–2023 роках спостерігається часткове зростання індексу у постраждалих регіонах через втрату податкової бази та зниження економічної активності, що стало наслідком бойових дій, міграції населення та руйнування інфраструктури.

З позиції регіональної політики, індекс дотаційності дозволяє виявити диспропорції регіонального розвитку, та виокремити області які потребують не просто бюджетної підтримки, а структурної регіональної перебудови, стимулювання підприємництва та підвищення інституційної спроможності ОМС. Застосування даного індикатора у комплексі з іншими соціально-економічними показниками дозволяє побудувати типологію регіонів за рівнем податкової незалежності та визначити бюджетні ризики у довгостроковій перспективі.

Для оцінки ефективності використання економічного потенціалу регіону у контексті забезпечення соціально-економічного добробуту населення доцільним є застосування індексу бюджетної віддачі, який відображає відношення бюджетних видатків на одну особу до обсягу валового регіонального продукту на одну особу таблиця 2.6. Зазначимо, що індекс бюджетної віддачі є інформативним індикатором фіскальної ефективності, соціальної справедливості та фінансової спроможності регіонів.

Індекс бюджетної віддачі відображає частку регіонального валового продукту, яка перерозподіляється через видатки місцевого бюджету у розрахунку на одну особу. Він є об’єктивним показником того, наскільки ефективно економічний потенціал регіону використовується для фінансування потреб населення. Більші значення індексу свідчать про збільшену соціально-фінансову участь держави у житті громадян, тоді як низькі значення можуть вказувати на фіскальну обмеженість або ж тінізацію економіки регіону.

У процесі оцінки бюджетної віддачі регіонів України на основі співвідношення видатків місцевих бюджетів на душу населення до обсягу валового регіонального продукту на душу населення за 2021 рік, було виявлено суттєву міжрегіональну диференціацію. Найвищі значення індексу демонструють такі області: Луганська, Закарпатська, Чернівецька, Рівненська та Тернопільська. У цих регіонах індекс бюджетної віддачі перевищує 0,16, що свідчить про порівняно високий рівень фінансування місцевих потреб за умов обмеженого економічного потенціалу. Такі значення сформувалися у результаті переважної орієнтації бюджетної політики на соціальну підтримку населення та

залежності від дотацій з державного бюджету. Зокрема, в умовах низького ВРП на одну особу, високі показники бюджетної віддачі можуть відображати не лише намагання компенсувати обмежені ринкові можливості, а й непропорційність між економічною активністю і обсягом бюджетного забезпечення.

Таблиця 2.6

Індекс бюджетної віддачі по регіонах України за період 2015-2021 років

№	Область	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021-2015	2019-2015	2021-2019
1	Вінницька	0,18	0,18	0,22	0,28	0,21	0,14	0,12	-0,06	0,03	-0,09
2	Волинська	0,24	0,26	0,25	0,34	0,25	0,17	0,15	-0,09	0,01	-0,10
3	Дніпропетровська	0,11	0,13	0,13	0,18	0,16	0,12	0,10	-0,01	0,04	-0,05
4	Донецька	0,12	0,11	0,15	0,19	0,16	0,13	0,12	0,00	0,04	-0,04
5	Житомирська	0,23	0,23	0,25	0,31	0,25	0,16	0,14	-0,09	0,03	-0,11
6	Закарпатська	0,29	0,31	0,31	0,41	0,35	0,23	0,20	-0,09	0,06	-0,15
7	Запорізька	0,13	0,15	0,17	0,22	0,19	0,13	0,11	-0,03	0,06	-0,08
8	Івано-Франківська	0,21	0,24	0,26	0,33	0,28	0,17	0,14	-0,07	0,07	-0,14
9	Київська	0,12	0,12	0,15	0,19	0,16	0,12	0,11	-0,01	0,04	-0,05
10	Кіровоградська	0,18	0,18	0,22	0,30	0,24	0,16	0,13	-0,05	0,06	-0,10
11	Луганська	0,19	0,19	0,29	0,35	0,29	0,21	0,22	0,03	0,10	-0,07
12	Львівська	0,19	0,20	0,21	0,27	0,20	0,14	0,12	-0,07	0,01	-0,08
13	м.Київ	0,06	0,06	0,07	0,07	0,06	0,06	0,05	-0,01	0,00	-0,01
14	Миколаївська	0,16	0,16	0,19	0,24	0,20	0,14	0,12	-0,04	0,04	-0,08
15	Одеська	0,16	0,16	0,20	0,23	0,21	0,14	0,13	-0,03	0,05	-0,08
16	Полтавська	0,11	0,12	0,13	0,18	0,14	0,11	0,09	-0,02	0,03	-0,05
17	Рівненська	0,24	0,26	0,29	0,40	0,31	0,19	0,18	-0,06	0,07	-0,14
18	Сумська	0,19	0,22	0,24	0,31	0,24	0,15	0,13	-0,05	0,05	-0,11
19	Тернопільська	0,26	0,30	0,30	0,40	0,30	0,18	0,16	-0,10	0,03	-0,13
20	Харківська	0,14	0,14	0,17	0,23	0,20	0,14	0,14	0,00	0,07	-0,06
21	Херсонська	0,21	0,21	0,24	0,33	0,27	0,18	0,16	-0,06	0,06	-0,11
22	Хмельницька	0,22	0,23	0,25	0,32	0,26	0,15	0,15	-0,08	0,04	-0,12
23	Черкаська	0,17	0,19	0,22	0,26	0,20	0,13	0,12	-0,05	0,03	-0,08
24	Чернівецька	0,32	0,35	0,36	0,46	0,36	0,21	0,19	-0,12	0,04	-0,16
25	Чернігівська	0,19	0,20	0,23	0,31	0,23	0,14	0,12	-0,08	0,04	-0,12

Джерело: розраховано автором на основі [91, 92, 97]

Натомість найнижчі значення індексу зафіксовано у м. Києві, Полтавській, Дніпропетровській, Запорізькій та Київській областях. Зокрема, для м. Києва індекс становить лише 0,051, що є мінімальним значенням серед усіх регіонів. Ці регіони мають один із найвищих рівнів ВРП на душу населення, проте обсяги бюджетних видатків на одного мешканця не відповідають масштабам економічної активності. Така диспропорція вказує на низький рівень

бюджетного перерозподілу в межах регіону та обмеженість фінансової участі місцевої влади у забезпеченні добробуту населення. Причинами цього є найперше слабка фіскальна автономія, а також наявність тіньових сегментів економіки у регіонах, прибутки з яких не потрапляють у публічні фінанси.

Аналіз індексу бюджетної віддачі дозволяє встановити наявність суттєвих міжрегіональних диспропорцій у рівні перерозподілу економічного потенціалу через місцеві бюджети. Встановлено, що в регіонах із відносно низьким ВРП на одну особу (Луганська, Чернівецька, Закарпатська, Тернопільська області) індекс бюджетної віддачі є стабільно високим і перевищує середній рівень по країні. Високе значення індексу у цих областях не є свідченням фінансової спроможності, а радше вказує на компенсаційний механізм з боку держави.

Отже, індекс бюджетної віддачі є індикатором подвійної регіональної нерівності — як з боку фіскального потенціалу, так і з боку ефективності механізмів бюджетного забезпечення. Наявність стійкого розриву між економічно сильними та соціально захищеними регіонами вказує на деформовану просторову модель розвитку, у якій місцеві бюджети не завжди є адекватним інструментом підтримки добробуту населення.

Проведено обрахунок індексу бюджетного потенціалу регіонів, результати подано ц таблиці 2.6. Даний індекс виступає ключовим індикатором фінансової спроможності територій акумулювати ресурси для забезпечення виконання делегованих повноважень та стратегічного розвитку регіону. У контексті децентралізації та зростаючого навантаження на місцеві бюджети, зумовленого зовнішніми кризами, зокрема пандемією COVID-19 та повномасштабною війною, даний показник дозволяє визначити, які регіони створювати та акумулювати достатні обсяги доходів (без врахування трансфертів) у співвідношенні до обсягу валового регіонального продукту.

Аналіз індексу бюджетного потенціалу за 2018–2021 роки підтверджує наявність значних міжрегіональних відмінностей у спроможності регіонів формувати власну дохідну базу. Найвищі значення показника спостерігаємо у м. Києві, Київській, Дніпропетровській та Полтавській областях, де обсяг власних доходів місцевих бюджетів у розрахунку на одиницю ВРП є найбільш

стабільним. Що свідчить про концентровану економічну активність, низьку частку тіньового сектору та ефективне податкове адміністрування у даних областях.

Таблиця 2.6

Індекс бюджетного потенціалу по регіонах України за 2018-2021 роки

№	Область	2018	2019	2020	2021	Зміна 2021-2018
1	**Вінницька**	0,084	0,084	0,080	0,072	-0,012
2	**Волинська**	0,082	0,072	0,074	0,074	-0,008
3	**Дніпропетровська**	0,075	0,082	0,080	0,071	-0,004
4	**Донецька**	0,068	0,072	0,073	0,063	-0,005
5	**Житомирська**	0,086	0,091	0,087	0,084	-0,002
6	**Закарпатська**	0,098	0,098	0,096	0,094	-0,003
7	**Запорізька**	0,085	0,088	0,083	0,073	-0,012
8	**Івано-Франківська**	0,075	0,079	0,078	0,071	-0,004
9	**Київська**	0,074	0,078	0,077	0,076	0,003
10	**Кіровоградська**	0,088	0,089	0,089	0,078	-0,010
11	**Луганська**	0,098	0,096	0,097	0,095	-0,003
12	**Львівська**	0,085	0,082	0,079	0,076	-0,010
13	**м.Київ**	0,050	0,051	0,049	0,048	-0,002
14	**Миколаївська**	0,081	0,082	0,082	0,074	-0,007
15	**Одеська**	0,100	0,094	0,087	0,082	-0,018
16	**Полтавська**	0,066	0,070	0,069	0,062	-0,004
17	**Рівненська**	0,096	0,086	0,087	0,086	-0,010
18	**Сумська**	0,093	0,094	0,091	0,082	-0,011
19	**Тернопільська**	0,088	0,090	0,086	0,081	-0,007
20	**Харківська**	0,078	0,085	0,084	0,084	0,006
21	**Херсонська**	0,094	0,093	0,088	0,080	-0,014
22	**Хмельницька**	0,089	0,094	0,083	0,081	-0,008
23	**Черкаська**	0,077	0,077	0,077	0,075	-0,002
24	**Чернівецька**	0,103	0,094	0,088	0,087	-0,016
25	**Чернігівська**	0,082	0,085	0,083	0,072	-0,010

Джерело: розраховано автором на основі [91, 92, 97]

Водночас низький індекс бюджетного потенціалу характерний для низки західних і прикордонних регіонів (Закарпатська, Чернівецька, Луганська області), що відображає обмежену фіскальну базу, високий рівень трудової міграції та переважання малоефективного сектора дрібного підприємництва. Такі регіони є фінансового залежними й демонструють низьку здатність до самофінансування у кризових умовах.

Загалом динаміка індексу у 2020 році свідчить про зниження бюджетного потенціалу в більшості регіонів під впливом пандемії COVID-19. Водночас у

2021 році спостерігається часткове відновлення у регіонах із диверсифікованою економікою, що дозволяє говорити про різний рівень еластичності територіальних громад до зовнішніх викликів.

Соціально-економічний добробут регіону відображає ефективність акумулювання ресурсів для задоволення потреб громади. Відповідно нами було проведено оцінку податкового навантаження на економіку регіонів, що дозволила нам встановити співвідношення між обсягом зібраних податків та валовим регіональним продуктом. Цей індекс відображає реальний рівень податкового тиску на економічні суб'єкти в регіоні, а також показує ефективність податкової політики. В умовах обмеженого доступу до ресурсів, зростаючої тінізації економіки та розбалансування регіональних бюджетів, показник податкового навантаження виступає не лише індикатором податкової спроможності, а й критерієм стійкості до кризових викликів. Відповідно до показників індексу податкового навантаження, поданих на рис. 2.16, можемо визначити, що у 2018–2021 роках значення цього показника коливалися у межах 4–9% залежно від регіону. У даний період спостірегіються низькі значення податкового навантаження у місті Києві (близько 4,4–4,6%), попри найвищий обсяг ВРП. Водночас найвищі значення продемонстрували Луганська, Одеська, Сумська області (до 8,7%).

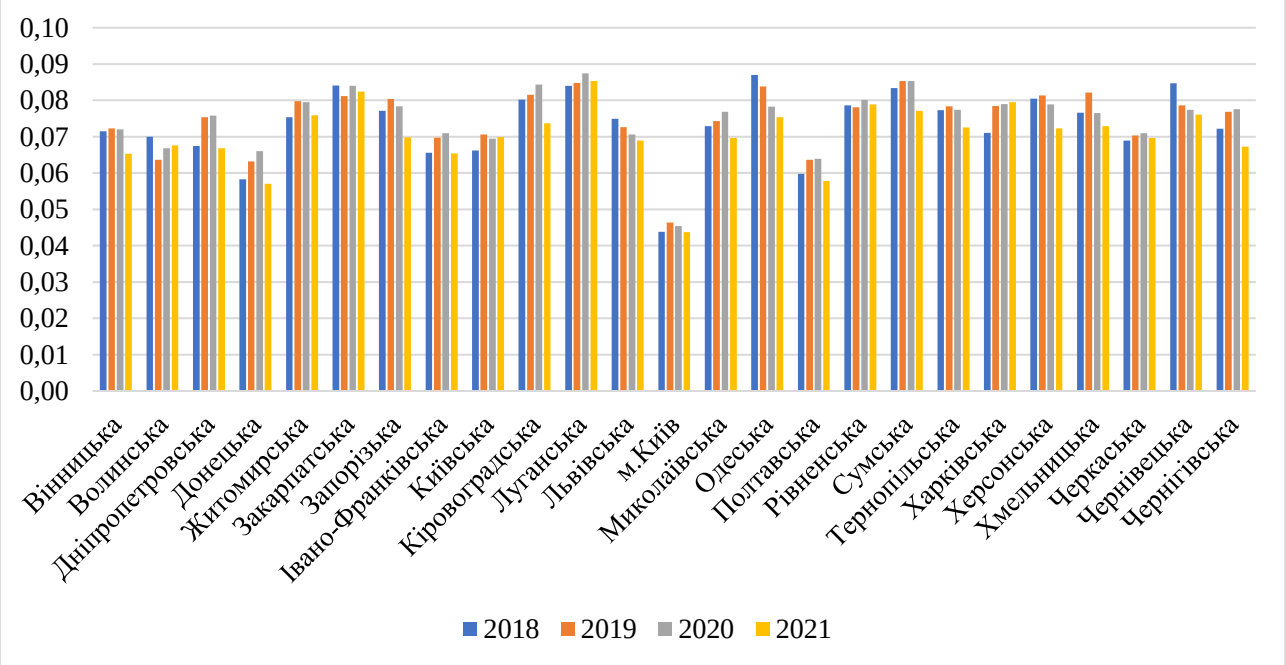

Рис. 2.16. Індекс податкового навантаження на економіку регіону, %

Джерело: розраховано автором на основі [91, 92, 97]

Зазначимо, що пандемія COVID-19 у 2020 році також суттєво вплинула на податкову ефективність регіонів. Через зниження ділової активності, поширення спрощеної системи оподаткування, карантинні обмеження та падіння споживчого попиту у більшості регіонів податкове навантаження не зросло, а в окремих випадках — знизилось. У 2021 році частина областей відновила темпи росту податкових надходжень, однак структурні диспропорції залишились сталими.

Загалом, регіони із порівняно слабкою економікою, але високим податковим навантаженням, демонструють відносну ефективність у мобілізації доходів, водночас важливо враховувати ймовірність зниження показника ВРП (через значну тінізацію або низьку базу порівняння). З іншої ж сторони, регіони та їх міста з кращим рівнем економічного добробуту, такі як Київ, втрачають частину потенційного ресурсу через централізовану модель розподілу податків та специфіку доходів від великого підприємництва.

Визначено, що різниця у податковому навантаженні між регіонами зумовлена низкою чинників. По-перше, економічна структура кожного регіону суттєво впливає на податкову спроможність. Індустріальні області із великими підприємствами (Полтавська, Дніпропетровська, Запорізька) демонструють високий ВРП, однак податкові надходження до місцевих бюджетів залишаються помірними.

По-друге, тінізація економіки знижує реальне податкове навантаження. У регіонах із високою часткою тіньового сектору значна частина економічної активності не оподатковується, що призводить до втрат податкового потенціалу. В результаті, отримане зниження ВРП математично впливає на завищення показників податкового навантаження у слабких регіонах, де невелика база ділиться на значний обсяг офіційних податкових надходжень.

Забезпечення належного рівня податкових надходжень до бюджетів громад є важливим фактором до формування їх фінансової самодостатності та створення умов для забезпечення соціально-економічного добробуту. Найперше рівень податкових доходів залежить від кількості та структури суб’єктів господарювання, які є основними платниками податків. У додатку Ц подано

аналіз динаміки кількості діючих підприємств по регіонах України за період 2018–2023 років. Данні слугують індикатором економічної активності, структурної стабільності та інституційної стійкості регіонального господарства. Зниження кількості підприємств відображає не лише зниження підприємницької діяльності, але й погіршення ділового середовища, зниження інвестиційної привабливості та втрату податкової бази, що має критичні наслідки для формування бюджетного потенціалу та реалізації стратегій регіонального розвитку.

Упродовж аналізованого періоду загальна тенденція вказує на скорочення кількості діючих підприємств у більшості регіонів, що відображає як наслідки повномасштабного вторгнення, так і довгострокові структурні проблеми. Найбільші зменшення можемо спостерігати у місті Київ, Дніпропетровській, Харківській, Одеській та Донецькій областях. Це обумовлено значною концентрацією підприємств в цих регіонах до війни, їх високою інтегрованістю у міжрегіональні економічні зв’язки, а також фізичними втратами інфраструктури та логістичних ланцюгів. У свою чергу, в західних і частині центральних регіонів, таких як Чернівецька, Тернопільська, Рівненська області, зниження кількості підприємств було значно меншим або навіть відносно стабільним, що свідчить про вищу еластичність регіональних суб’єктів господарювання до зовнішніх викликів.

На основі проведених досліджень, визначено, що оцінка соціально-економічного рівня регіонів потребує також обрахунку коефіцієнтів оцінювання ефективності функціонування регіональної економіки, які б відображали залежність вище обрахованих показників та кількості діючих підприємств по областях (таблиця 2.7).

Окремі взяті показники, попри їхню важливість, не дозволяють повністю оцінити взаємозв’язок між масштабами економічної активності, фінансовою спроможністю підприємств та здатністю області до самофінансування. Саме тому доцільно використати систему коефіцієнтів, які забезпечують порівняльну оцінку рівня підприємницької активності, економічної продуктивності суб’єктів господарювання та податкового навантаження. Що дозволить краще

проаналізувати структурні особливості соціально-економічного регіонального розвитку та виявити ризики забезпечення добробуту регіонів та перспективи їх зростання.

Таблиця 2.7

Коефіцієнти кореляції активності підприємств у забезпеченні соціально-економічного добробуту регіонів

№	Кефіцієнт та методика обрахунку	Характеристика	Нормативні значення	Методика формування нормативних значень
1	Коефіцієнт підпр. активності = Кількість підприємств / Кількість населення × 1000	Показує скільки підприємств припадає на 1 тис. жителів.	> 7 підприємств на 1000 осіб — високий рівень підприємницької активності (характерно для економічно динамічних регіонів ЄС). 4–7 — середній рівень (стандарт для регіонів з еластичною економікою). < 4 — низький рівень (ознака депресивності, слабкого розвитку МСП).	Норматив взято на основі середніх значень у країнах ЄС (Eurostat), а також даних досліджень USAID та OECD щодо оптимального розподілу МСП у структурі зайнятості.
2	Коефіцієнт економічної продуктивності = ВРП / Кількість підприємств	Показує середню створену додану вартість на одне підприємство.	> 25 млн грн/підприємство — високий рівень ефективності (характерно для капіталомістких регіонів із великими підприємствами). 10–25 млн грн/підприємство — середній рівень. < 10 млн грн/підприємство — низький рівень економічної віддачі (часто через фрагментовану структуру, тіньову економіку або сировинну залежність).	Нормативи визначено на основі аналізу даних Держстату та міжнародних порівнянь у межах ЄС та країн Центрально-Східної Європи.
3	Коефіцієнт фіскального навантаження = Доходи бюджету / Кількість підприємств	Визначає середній обсяг надходжень, який забезпечує одне підприємство.	> 2,5 млн грн/підприємство — висока фіскальна віддача. 1,2–2,5 млн грн/підприємство — допустимий рівень. < 1,2 млн грн/підприємство — слабка податкова ефективність (може свідчити про тінізацію, фіскальні пільги або кризу локального бізнесу).	Інтервали побудовані на базі середніх бюджетних надходжень на одне підприємство по Україні за даними BOOST-аналітики, а також на практиках звітності DESPRO і USAID DOBRE.

Джерело: сформовано автором

У ході дослідження було здійснено оцінку коефіцієнта підприємницької активності в регіональному розрізі за період 2018–2022 років. Даний коефіцієнт дозволяє визначити регіональні відмінності у діяльності підприємницького середовища, а також виявити динамічні тенденції трансформації регіональної економіки. Відповідно до результатів розрахунків, поданих у таблиці 2.8, можемо визначити, що протягом 2018–2021 років в Україні спостерігалася помірно позитивна динаміка середнього рівня підприємницької активності: від 15,3 підприємств на 1000 осіб у 2018 році до 16,17 у 2021 році. Зростання пояснюється стабілізацією макроекономічного середовища, розвитком інфраструктури та створенням програм підтримки МСП, а також цифровізацією

державних послуг. Однак у 2022 році показник знизився до 15,47, що є прямим наслідком повномасштабної війни, яка призвела до зниження ділової активності, руйнування інфраструктури, зменшення чисельності населення через міграцію та релокації бізнесу.

Таблиця 2.8

Коефіцієнт підприємницької активності по областях України у розрахунку на 1000 жителів

	Області	2018	2019	2020	2021	2022	2022-2018
1	Вінницька	13,62	14,26	14,42	14,72	14,41	0,79
2	Волинська	14,25	14,76	14,97	15,28	15,09	0,84
3	Дніпропетровська	15,48	16,50	16,49	16,66	16,45	0,97
4	Донецька	7,37	7,62	7,59	7,66	7,10	-0,28
5	Житомирська	13,89	14,39	14,40	14,48	14,19	0,30
6	Закарпатська	12,59	12,94	13,14	13,26	12,98	0,39
7	Запорізька	15,93	16,59	16,70	17,04	15,95	0,02
8	Івано-Франківська	13,90	14,34	14,21	14,07	13,89	-0,01
9	Київська	20,56	21,27	21,11	20,90	19,66	-0,89
10	Кіровоградська	15,92	16,94	17,02	17,11	16,93	1,01
11	Луганська	6,51	6,72	6,63	6,64	5,67	-0,84
12	Львівська	16,07	17,10	17,52	17,90	17,54	1,47
13	м.Київ	41,43	44,73	44,96	44,97	42,11	0,68
14	Миколаївська	18,50	19,52	19,01	19,05	17,39	-1,11
15	Одеська	17,46	18,07	18,16	17,70	16,76	-0,71
16	Полтавська	15,71	16,22	16,23	16,29	15,91	0,20
17	Рівненська	12,10	12,64	12,98	13,21	12,87	0,77
18	Сумська	12,45	12,95	13,00	12,89	12,42	-0,03
19	Тернопільська	13,72	14,26	14,37	14,47	14,29	0,56
20	Харківська	14,50	15,12	15,44	15,91	14,67	0,18
21	Херсонська	15,95	16,48	16,30	16,25	14,48	-1,46
22	Хмельницька	14,31	14,83	14,84	15,00	14,76	0,46
23	Черкаська	15,91	16,64	16,56	16,63	16,07	0,16
24	Чернівецька	11,90	12,24	12,40	12,22	11,97	0,07
25	Чернігівська	13,64	14,16	14,14	13,95	13,14	-0,50

Джерело: розраховано автором на основі [91, 92, 97]

Структурний аналіз показує, що найвищі значення коефіцієнта системно демонструє м. Київ (понад 42 підприємства на 1000 осіб), що майже втричі перевищує середній рівень по країні. Це свідчить про високу щільність підприємств сфери послуг, концентрацію ділових послуг, фінансових установ, інтелектуального капіталу та офісів корпорацій. Високі значення також зафіксовані в Київській, Львівській, Дніпропетровській та Одеській областях — регіонах із розвиненою промисловістю, торгівлею та логістичною інфраструктурою. Натомість найнижчі значення мають Луганська, Рівненська,

Чернівецька та Закарпатська області, де рівень коефіцієнта не перевищує 10 одиниць, що є свідченням структурної слабкості, переважанням сировинних галузей, низьку активність підприємств, а також може свідчити про високий рівень тінізації економіки.

Динамічний аналіз дозволяє виявити кілька ключових тенденцій. По-перше, більшість регіонів демонстрували стабільне або помірне зростання до 2021 року, що пов'язано з розширенням МСП, зростанням внутрішнього споживання, інституційною підтримкою підприємництва. По-друге, у 2022 році відбулося зниження показників у 80% регіонів. Найбільшого скорочення зазнали східні та частина південних областей (Луганська, Донецька, Харківська, Запорізька), де активні бойові дії зупинили активність підприємств. Водночас Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області змогли утримати та навіть покращити показники завдяки релокації підприємств, адаптації до нових умов і структурній мобілізації регіональної економіки.

У ході дослідження виявлено чіткий причинно-наслідковий зв’язок між рівнем підприємницької активності та іншими соціально-економічними параметрами. Регіони з високим коефіцієнтом активності мають, як правило, вищі показники ВРП на одну особу, більші доходи місцевих бюджетів та менший рівень дотаційності. Це свідчить про наявність тісної кореляції між розвитком МСП, фіскальною спроможністю та загальним рівнем добробуту. Водночас у регіонах із низьким коефіцієнтом спостерігається слабка бюджетна база, низький рівень соціальних видатків та обмежена інфраструктурна спроможність, що формує замкнене коло економічної відсталості.

Таким чином, коефіцієнт підприємницької активності виступає індикатором не лише економічної ініціативи, але й інституційної зрілості регіонів. Його динаміка є надійним барометром змін у соціально-економічному середовищі та дозволяє своєчасно ідентифікувати точки росту та осередки стагнації. Отримані результати доцільно використовувати для побудови регіональних типологій, а також для подальших інтегральних оцінок соціально-економічного добробуту на рівні територіальних одиниць.

У межах аналізу соціально-економічного добробуту регіонів України важливе місце посідає оцінка коефіцієнта економічної продуктивності підприємств, він дозволяє оцінити середню економічну віддачу одного підприємства, а також порівняти продуктивність підприємницького-середовища між різними областями. У науковій економічній літературі даний коефіцієнт також подається, як показник ефективності регіонального виробництва та здатності регіону до капіталізації підприємницької активності. Розраховані показники подано у таблиці 2.9, відповідно, можемо визначити, що у 2018 році середній показник продуктивності підприємств в Україні становив 4,76 млн грн на одне підприємство. Протягом наступних років спостерігалося стійке зростання: до 5,15 млн грн у 2019 році, 5,44 млн грн у 2020 році, а у 2021 році він досяг 7,04 млн грн. У 2022 році, попри воєнні умови, продуктивність зросла до 7,72 млн грн, що може свідчити про селективне збереження стійких суб'єктів господарювання, а також закриття підприємств із низькою економічною віддачею. Протягом 2018–2021 років середнє зростання становило понад 2,28 млн грн, що вказує на поступове підвищення капіталомісткості та спеціалізації виробництва в регіонах.

Регіональний аналіз показує, що найвищі значення у 2022 році зафіксовані у м. Києві (12,44 млн грн), Дніпропетровській області (11,18 млн грн), Полтавській (10,87 млн грн) та Київській (9,85 млн грн). Дані регіони з високою часткою промислового виробництва, великого бізнесу та активної участі у зовнішній торгівлі. Вони мають високий рівень концентрації ВРП при відносно стабільній кількості суб'єктів господарювання, що створює умови для зростання продуктивності. Найнижчі показники у 2022 році демонструють Закарпатська (4,49 млн грн), Чернівецька (4,59 млн грн), Тернопільська (4,68 млн грн) та Луганська області (4,78 млн грн). Ці регіони мають обмежену промислову базу, переважання мікропідприємництва та залежність від сільського господарства, що формує низьку економічну віддачу на одного суб'єкта господарювання.

Динаміка продуктивності по регіонах за період 2018–2021 років демонструє, що найбільше зростання показника відбулося у Київській області (+4,02 млн грн), м. Києві (+3,92 млн грн), Дніпропетровській (+3,67 млн грн) та

Полтавській областях (+3,66 млн грн). Це свідчить про посилення капіталомісткого профілю підприємств, модернізацію виробничих потужностей, а також зростання ролі інновацій у формуванні доданої вартості.

Таблиця 2.9

Коефіцієнт продуктивності економіки по областях України

№	Область	2018	2019,00	2020	2021	2022	2022-2018
1	Вінницька	5247035,0	5858193,0	6103364,6	7710775,4	8388038,4	2463740,4
2	Волинська	4097132,8	4967294,9	5012563,1	5893573,7	6626604,6	1796440,9
3	Дніпропет-ровська	7442942,1	7446392,5	7618112,3	11127388,4	11220041,9	3684446,3
4	Донецька	6255240,9	6508465,4	6579150,5	9023121,0	9852039,9	2767880,1
5	Житомирська	4550728,9	4905759,2	5256602,0	6579588,8	7281538,2	2028859,9
6	Закарпатська	3313431,9	3780127,0	3765755,9	4562104,1	5069010,6	1248672,2
7	Запорізька	5412360,1	5543138,9	5941740,7	8059219,1	8706139,0	2646859,0
8	Івано-Франківська	4108690,0	4419016,1	4651059,9	6247977,0	6533344,0	2139287,1
9	Київська	5452299,1	5772400,9	6445253,9	7798587,5	8872540,1	2346288,5
10	Кіровоград-ська	4279062,0	4622090,1	4741693,5	6324736,4	6645192,0	2045674,3
11	Луганська	2512776,6	2808322,3	3052854,7	3702506,9	4493611,1	1189730,3
12	Львівська	4372776,4	4990921,4	5370019,3	6624958,1	7214004,8	2252181,7
13	м.Київ	6816407,5	7153878,0	7606109,2	9581755,0	10823134,3	2765347,5
14	Миколаївська	3818359,9	4228133,6	4542156,2	5880553,2	6751840,1	2062193,3
15	Одеська	4166843,1	4590825,5	5102328,3	6483128,1	7235530,6	2316285,0
16	Полтавська	7913136,4	8324695,5	8375516,7	11937958,8	12436886,1	4024822,5
17	Рівненська	4060222,9	4623721,6	4803968,7	5856003,7	6347199,9	1795780,8
18	Сумська	5083970,6	5481602,0	5799408,8	7750092,0	8361790,0	2666121,4
19	Тернопільська	3422530,3	3857683,0	4200080,4	5465490,6	5803409,9	2042960,3
20	Харківська	6014670,6	6157626,4	6286700,2	7633091,5	8903068,6	1618420,8
21	Херсонська	3332447,1	3655512,3	4090757,0	5338539,8	6242723,2	2006092,6
22	Хмельницька	4180511,8	4461728,7	5180049,4	6426289,3	6924771,4	2245777,5
23	Черкаська	4859457,2	5215808,8	5517517,6	6693238,1	7584043,1	1833780,9
24	Чернівецька	3150144,0	3773550,7	4032399,5	4983747,3	5528044,7	1833603,2
25	Чернігівська	5147324,7	5557368,9	6004857,1	8329589,7	9240259,7	3182265,0

Джерело: розраховано автором на основі [91, 92, 97]

Загалом визначено, що високий коефіцієнт продуктивності тісно корелюється з високим рівнем ВРП на душу населення, більшими доходами місцевих бюджетів та низькою дотаційністю. У свою чергу, низький рівень продуктивності характерний для регіонів з високим рівнем безробіття, низьким рівнем урбанізації та відносною фіскальною вразливістю. Відповідно, коефіцієнт економічної продуктивності виступає надійним індикатором реальної віддачі підприємницької діяльності, дозволяючи порівняти економічну щільність та ефективність бізнесу між регіонами. Його інтеграція у систему комплексної

оцінки соціально-економічного добробуту регіонів є доцільною, зважаючи на здатність показника фіксувати структурні зрушення в економіці та відображати стійкість до зовнішніх викликів.

Забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів та їх громад являє собою багатофакторний механізм, який поєднує, як бюджетні, податкові так і підприємницькі фактори. Важливо розуміти кореляцію між ними, тому нами розраховано та проаналізовано коефіцієнт податкового навантаження (який подано у таблиці 2.10) у розрізі регіонів України за 2018–2021 роки. Даний показник відображає рівень бюджетного тиску на економічну активність, а також здатність підприємницького сектору генерувати дохід для територіальних громад.

Таблиці 2.10

Коефіцієнт податкового навантаження по областях України

№	Область	2018	2019,00	2020	2021	2022	2021-2018
1	Вінницька	13959,25	15489,89	15692,86	18033,33	24132,85	10173,60
2	Волинська	232741,85	245214,42	257634,37	304858,35	428494,64	195752,79
3	Дніпропетровська	1880682,29	2080699,74	2074994,53	2649641,74	3060069,02	1179386,73
4	Донецька	261143,87	279652,08	288662,92	342007,69	287462,37	26318,50
5	Житомирська	215124,26	246244,60	255695,67	306470,25	459988,53	244864,27
6	Закарпатська	302238,40	345137,18	343857,45	412693,46	580235,50	277997,10
7	Запорізька	790194,69	836374,85	849665,19	1021511,81	854602,88	64408,20
8	Івано-Франківська	216832,22	243499,43	251681,46	301473,19	420668,61	203836,39
9	Київська	767084,86	870587,02	956658,90	1161794,99	1258443,21	491358,36
10	Кіровоградська	155042,70	169899,64	179039,31	208884,41	264048,83	109006,13
11	Луганська	228347,29	244252,31	263972,46	317190,61	223927,67	-4419,61
12	Львівська	1077914,24	1230365,74	1314876,62	1598711,46	2624428,73	1546514,48
13	м.Київ	1029690,60	1129691,25	1125907,18	1366670,64	1405310,69	375620,09
14	Миколаївська	52622,98	56477,04	59479,82	69300,52	96207,80	43584,82
15	Одеська	825752,84	846065,47	901027,08	1058243,66	1368673,35	542920,51
16	Полтавська	276532,78	303555,04	302440,81	397920,83	486086,19	209553,41
17	Рівненська	246516,98	258207,00	278870,42	342614,91	451066,66	204549,67
18	Сумська	453942,60	484147,04	491053,84	573254,28	698762,26	244819,66
19	Тернопільська	320466,72	368831,12	387743,43	488686,48	629425,17	308958,45
20	Харківська	1263355,58	1416332,95	1463746,00	1803986,48	1643768,93	380413,35
21	Херсонська	133669,79	143036,27	147543,57	170336,67	102469,68	-31200,11
22	Хмельницька	404841,89	459280,01	481905,68	593820,41	891992,25	487150,36
23	Черкаська	395259,76	425883,75	453390,92	533444,18	676457,49	281197,72
24	Чернівецька	182056,86	197929,40	201003,35	243615,96	341342,37	159285,51
25	Чернігівська	536384,90	597079,75	630264,12	751381,68	931758,69	395373,79

Джерело: розраховано автором на основі [91, 92, 97]

У 2021 році найвищі значення коефіцієнта визначено у місті Київ, Полтавській, Запорізькій, Дніпропетровській та Харківській областях, де рівень

бюджетного навантаження перевищив 3 млн грн на одне підприємство. Ці регіони характеризуються високою концентрацією великого бізнесу, значною питомою вагою промислових підприємств, а також потужною податковою базою. Зокрема, у Полтавській області спостерігається зростання показника з 3,06 млн грн у 2018 році до 3,45 млн грн у 2021 році, що свідчить про посилення податкової продуктивності підприємств. Натомість найнижчі значення коефіцієнта фіскального навантаження протягом усіх років демонструють Закарпатська, Чернівецька, Луганська області. Так, у Закарпатській області у 2021 році фіксується лише 0,88 млн грн на підприємство. Низькі показники свідчать про низьку податкову спроможність підприємницького сектору, зменшення обсягів продукції та ймовірну тінізацію економіки. Даний показник також підтверджує, що у більшості даних регіонів переважає МСП та високий рівень неофіційної зайнятості, що ускладнює мобілізацію бюджетних ресурсів.

У динаміці спостерігається загальна позитивна тенденція зростання коефіцієнта у більшості регіонів, зокрема у Хмельницькій, Львівській, Черкаській та Івано-Франківській областях. Це вказує на оптимізацію процесів адміністрування податків у регіонах та зміцнення бюджетоутворюючої функції МСП. Наприклад, у Хмельницькій області показник зріс з 1,27 до 2,06 млн грн, що перевищує медіану по вибірці.

Кризовий 2020 рік, попри коронакризу, не спричинив істотного зниження коефіцієнта податкового навантаження, що пояснюється адаптацією підприємств до нових умов, наявністю податкових пільг і відтермінувань по сплаті податків, а також програмами державної підтримки критичних секторів. Водночас темпи приросту були помітно нижчими порівняно з іншими роками, а у деяких регіонах (Чернівецька, Херсонська, Закарпатська) спостерігалося тимчасове зниження показника.

Отже, розрахований коефіцієнт податкового навантаження виступає критично важливим для оцінки податкової спроможності регіонів. Зазначимо, що високі значення даного показника не завжди є ознакою надмірного податкового тиску, але часто свідчать про ефективне адміністрування та наявність потужного корпоративного сектору. Водночас, стабільно низькі

показники вказують на наявність системних ризиків у регіональній економіці та потребу у стратегічному стимулюванні зменшення тінізації економіки, зростанню інвестицій та реформі міжбюджетних відносин.

У додатку Ч подано статистику видатків місцевих бюджетів по областях за 2018-2022 роки, зокрема видатки видатки на освіту, видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу, видатки на охорону навколишнього середовища, видатки на охорону здоров'я, видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, а також розраховано дані видатки на одного мешканця.

Загалом, на основі проведених розрахунків визначено, що протягом 2018–2021 років майже всі області України демонстрували стабільне зростання видатків на освіту в розрахунку на одного мешканця, що свідчить про поступову реалізацію реформ децентралізації та розширення фіскальних повноважень громад. Найвищі темпи приросту за цей період зафіксовано у Волинській (+53,3%), Вінницькій (+54,3%) та Житомирській (+50,5%) областях. Ці області традиційно демонстрували високий рівень локального самоврядування й активну реалізацію освітніх програм.

У 2020–2021 роках, на тлі пандемії COVID-19, помітне зростання видатків у більшості регіонів було спричинене необхідністю адаптації шкільної інфраструктури до дистанційного навчання, закупівлі техніки, оновлення цифрових ресурсів. Наприклад, Дніпропетровська область показала приріст у +28,9%, Житомирська — +27,6%, а Вінницька — +23,5%.

Натомість у 2021–2022 роках, з початком повномасштабного вторгнення РФ, динаміка істотно змінилася. Відбувся різкий спад видатків на освіту. У Донецькій області видатки на освіту на одного мешканця скоротились на -34,6%, у Дніпропетровській — на -4,5%, у Житомирській — на -2,6%. Це є прямим наслідком бойових дій, руйнування шкільної інфраструктури, вимушеної міграції та бюджетного перерозподілу на безпекові потреби.

Слід зазначити, що позитивна динаміка до 2021 року не збереглась у 2022 році. Видатки у багатьох регіонах були або скорочені, або ж заморожені. Це свідчить про зниження можливостей громад забезпечувати стабільне фінансування освіти в умовах війни. Найбільш постраждали прифронтові та

окуповані регіони (Донецька, Луганська, частково Запорізька та Харківська області).

Видатки на громадський порядок та безпеку на одного мешканця демонструють системне зростання майже у всіх регіонах України протягом 2018–2022 років. Абсолютні прирости варіюються від +1600 до +5000 грн на одного жителя. Найбільше зростання зафіксовано у Дніпропетровській (+4881 грн), Житомирській (+2156 грн), Донецькій (+1793 грн), Волинській (+1685 грн) та Вінницькій (+1693 грн) областях.

Зазначимо, що у 2020–2021 роки через пандемію COVID-19 спостерігалося помірне зростання фінансування (в середньому 5–15% по більшості регіонів), пов'язане з підтримкою громадського порядку, адаптацією судової системи до обмежень, а також збільшенням потреб в охороні медичних закладів та забезпеченні правопорядку під час карантинів. Також у 2021–2022 роки, після початку повномасштабного вторгнення РФ відбулося різке багатократне зростання видатків на громадський порядок та безпеку — від +280% (Вінницька) до понад +800% (Дніпропетровська, Житомирська). Це пояснюється зміщенням пріоритетів регіональної бюджетної політики у бік підтримки правоохоронних структур, територіальної оборони, судової влади, посилення органів захисту населення та відповідної логістики в умовах війни.

Проведена регіональна оцінка показала, що найвищі прирости продемонстрували регіони з високим рівнем урбанізації, близькістю до зон бойових дій, а також ключовими логістичними вузлами (Дніпропетровська, Житомирська, Донецька області). Водночас низка західних областей продемонстрували більш помірну динаміку, через менший рівень загроз на перших етапах повномасштабного вторгнення.

Аналіз видатків місцевих бюджетів по регіонах за статтею видатків «Охорона здоров'я» свідчить про різко негативну динаміку даних видатків на одну особу в більшості регіонів України у період 2018–2022 років. У порівнянні з іншими секторами, фінансування охорони здоров'я за рахунок місцевих бюджетів демонструє системне скорочення, що є тривожним сигналом у

контексті демографічної вразливості та зростання потреб у медичних послугах в умовах кризи.

У всіх досліджуваних областях, включаючи Вінницьку, Волинську, Дніпропетровську, Донецьку та Житомирську, зафіксовано зниження рівня видатків від -57% до -87% за п’ятирічний період. Найбільше падіння — у Донецькій області (-87,2%), що є наслідком активних бойових дій, втрати інфраструктури та медичних установ. Навіть у більш віддалених від фронту регіонах, таких як Волинська (-73,5%) та Житомирська (-73,1%), тенденція до скорочення є стійкою.

Регіональний аналіз показав, що регіони з активними бойовими діями (Донецька, частково Дніпропетровська) мають найнижчі поточні обсяги медичних видатків, що свідчить про системну деградацію доступу до послуг. Західні області, які прийняли частину внутрішньо переміщених осіб, змушені збільшувати локальне навантаження, але обмежені ресурсно через зниження надходжень. Загалом стан видатків у найкритичніші періоди був наступний, у 2020 р. видатки знижуються внаслідок переходу до централізованої моделі фінансування через НСЗУ, що вивело більшість медичних витрат із складу місцевих бюджетів. Після адаптації до коронакризи у 2021 році спостерігаємо, що падіння поглиблюється — частково через адаптацію до змін у моделі фінансування, частково через пандемічне перенапруження фінансів. У 2022 році в умовах повномасштабної війни фінансування охорони здоров’я у місцевих бюджетах майже не відновлюється, хоча у деяких регіонах (Вінницька, Волинська, Житомирська області) зафіксовано незначне зростання (+9–22%).

У ході дослідження здійснено аналіз показників по громадах, областях, а також важливо врахувати регіональну адміністративну структуру розподілу областей на західні, східні, центральні, південні та північні. Зокрема адміністративно Західну Україну формують 9 областей: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька. Східна Україна — Харківська, Донецька та Луганська області. Центральна частина – це Дніпропетровська, Кіровоградська, Вінницька, Полтавська, Черкаська області. Північний регіон України — це

Житомирська, Київська, Сумська і Чернігівська області. До південних регіонів України відносяться Херсонська, Одеська та Миколаївська області, а також Автономна Республіка Крим та місто Севастополь. Саме за даною класифікацією областей у регіони, за адміністративним критерієм проведено SWOT-аналіз.

Аналіз соціально-економічних характеристик західного регіону України (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області) засвідчує суттєву неоднорідність потенціалу розвитку даних територій. SWOT-аналіз західного регіону України подано у таблиці 2.11. Львівська та Хмельницька області вирізняються найвищими темпами зростання валового регіонального продукту (ВРП) та високим рівнем підприємницької активності. У даних регіонах сформовано сильний малий і середній бізнес, який виступає основою для формування фіскального ресурсу територіальних громад. У Тернопільській та Івано-Франківській областях зростання індексу бюджетної віддачі свідчить про ефективне використання бюджетних коштів і концентрацію ресурсів у соціально важливих галузях.

Водночас прикордонні регіони — Закарпатська та Чернівецька області — зберігають ознаки податкової залежності. Вони характеризуються стабільно високим рівнем трансферної залежності, обмеженим розвитком підприємницького сектора та слабким бюджетним потенціалом. Низькі показники економічної продуктивності підприємств у цих регіонах вказують на домінування малих та малих підприємств з незначним внеском у формування доданої вартості. Це ускладнює зростання регіональної фінансової самодостатності.

Період 2020–2021 років, позначений впливом пандемії COVID-19, не завдав значних змін показникам соціально-економічного добробуту, водночас коронакриза підсилила важливість стійкості та еластичності регіональних економічних систем добробуту. Західні області продемонстрували вищу стійкість до зовнішніх кризових впливів завдяки диверсифікованій структурі господарства, а також активному громадянському суспільству. Початок повномасштабної війни у 2022 році ще більше змістив акценти — регіони стали

центрами прийому внутрішньо переміщених осіб і релокованих підприємств, що створило нові можливості розвитку, та додало викликів у розвитку інфраструктури та бюджетної політики областей.

Таблиця 2.11

SWOT-аналіз областей західного регіону України

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
— Стабільне зростання ВРП: Львівська, Івано-Франківська, Хмельницька області демонструють високі темпи приросту ВРП (понад 30% за 2015–2021), що свідчить про динамічний розвиток навіть за умов зовнішніх криз. — Високий рівень бюджетної віддачі: Тернопільська, Рівненська, Чернівецька області мають відносно високий індекс бюджетної віддачі (0,16–0,19), що свідчить про здатність перерозподіляти економічний ресурс на соціальні потреби. — Масштабна релокація бізнесу: Після 2022 року значна частина підприємств перемістилася саме в ці регіони, що формує нові точки зростання. — Високий індекс підприємницької активності у Львівській та Хмельницькій областях — понад 7 підприємств на 1000 осіб, що є вище середнього по країні. — Низький рівень дотаційності у Львівській області свідчить про прогрес у фінансовій самостійності.	— Хронічна дотаційність: Закарпатська та Чернівецька області демонструють стабільно високий індекс дотаційності (0,4–0,5 у 2021 році), що вказує на фіскальну залежність. — Низька економічна продуктивність: Висока кількість підприємств не конвертується в значний ВРП у ряді регіонів (особливо у Чернівецькій та Закарпатській областях). — Низький рівень ВРП на 1 особу: В окремих областях, зокрема в Чернівецькій та Закарпатській, він у 6–7 разів нижчий за київський. — Низький бюджетний потенціал: У більшості регіонів індекс бюджетного потенціалу знижується або лишається на рівні 0,07–0,08, що свідчить про слабку спроможність нарощувати власні доходи.
МОЖЛИВОСТІ	**ЗАГРОЗИ**
— Розвиток кластера критичної інфраструктури та переробної промисловості: Релоковані підприємства потребують стабільних логістичних, освітніх та сервісних умов, що може активізувати локальні ринки. — Активізація малого та середнього бізнесу: Західні регіони демонструють зростання підприємницької активності, що можна підсилити через програми підтримки стартапів та агротеху. — Прикордонне співробітництво з ЄС: Географічне положення відкриває можливості для участі в програмах ЄС (Interreg, Horizon, тощо). — Туристичний і креативний сектор: Після стабілізації безпекової ситуації можливий стрибок у внутрішньому та зовнішньому туризмі.	— Міграційний тиск: Тимчасове збільшення населення внаслідок переселення може спричинити тиск на інфраструктуру та соціальні послуги. — Нестача інвестицій та інституційної підтримки: Регіони з високою дотаційністю можуть втратити шанси на самостійний розвиток без чіткої стратегії підтримки. — Тінізація економіки: Особливо актуальна для малих підприємств та агросектору, що знижує податкову ефективність. — Ризик інституційної перевантаженості: Бюджети регіонів можуть не витримати соціального навантаження без оновлення механізмів міжбюджетного вирівнювання.

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

Отже, західні області України поєднують динамічний розвиток з наявністю низки структурних проблем. Позитивним є стійке зростання ВРП, активізація

підприємницької діяльності, ефективне використання бюджетних ресурсів у частині регіонів (зокрема Львівська, Хмельницька, Тернопільська області). Водночас наявність хронічної дотаційності та низької економічної віддачі у прикордонних областях (Закарпатська, Чернівецька) вимагає системних змін. Регіон має значний потенціал подальшого зростання за умов цільової державної підтримки, модернізації інфраструктури, розвитку індустріальних кластерів та інтеграції в європейські регіональні програми. Формування ефективної регіональної політики забезпечення соціально-економічного добробуту повинно бузуватися на системній оцінці взаємозв'язку бюджетних, економічних, соціальних, громадських та підприємницьких показників розвитку.

Аналіз забезпечення соціально-економічного добробуту східного регіону України, до складу якого входять Харківська, Донецька та Луганська області, виявляє наявність глибоких структурних диспропорцій, що істотно посилилися у період пандемії COVID-19 і критично загострилися після початку повномасштабної війни у 2022 році. До воєнних подій регіон мав вагомі конкурентні переваги, зокрема розвинену індустріальну основу, високий рівень урбанізації та потужну логістичну інфраструктуру. SWOT-аналіз західного регіону України подано у таблиці 2.12.

Харківська область, як провідний науково-освітній центр, демонструвала стабільне зростання ВРП (319,7 млрд грн у 2021 році), високу ділову активність та накопичення людського капіталу. Водночас Донецька та Луганська області вже тоді характеризувалися хронічною фіскальною залежністю, зниженим рівнем економічної продуктивності та поглибленням демографічної деградації.

Період пандемії COVID-19 загострив виклики адаптаційної здатності. Економічний стан областей регіону виявилася недостаньою до зовнішніх викликів через її монофункціональність, ймовірно високий рівень тінізації та податкову вразливість. Станом на 2021 рік ВРП на одну особу в Луганській області становив лише 24,6 тис. грн — найнижчий показник серед усіх регіонів України. Із повномасштабне вторгнення у 2022 році значні території Донецької та Луганської областей опинилися під окупацією або у зоні активних бойових дій, що призвело до руйнування інфраструктури, масового згортання виробничої

діяльності, втрати податкової бази та падіння ВРП. Індекс дотаційності в Луганській області досяг критичних значень (0,89), що підтверджує поглиблення фіскальної несамостійності.

Таблиця 2.12

SWOT-аналіз областей східного регіону України

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
— Індустріальний потенціал: До повномасштабної війни регіон концентрував значну частину промислового виробництва (важка промисловість, енергетика, хімія), що забезпечувало високі обсяги ВРП (Харківщина — понад 319 млрд грн у 2021 році). — Освітній та науковий центр (Харків): Розвинена система вищої освіти, технопарки та наукові установи, що потенційно здатні забезпечити відновлення економіки через інноваційні рішення. — Високий рівень урбанізації та інфраструктури (до 2022): В регіоні була сформована щільна логістична та виробнича інфраструктура.	— Системна дотаційність (Луганська та Донецька області): Високі значення індексу дотаційності (у Луганській області у 2023 — 0,75, у 2025 — 0,89), що свідчить про критичну залежність від державної підтримки. — Деструкція економіки внаслідок війни: Масштабні руйнування інфраструктури, втрати промислових потужностей, зниження податкової бази, скорочення ВРП на понад 50% у 2022. — Найнижчі показники ВРП на душу населення: У 2021 році Луганська область мала лише 24,6 тис. грн/особу — в 18 разів менше, ніж у Києві. — Нестійкість до криз: Пандемія COVID-19 та війна виявили слабку адаптивну здатність інституцій, залежність економіки від окремих галузей, демографічну деградацію.
МОЖЛИВОСТІ	**ЗАГРОЗИ**
— Реіндустріалізація за рахунок державно-приватного партнерства: Впровадження програм з відновлення індустріальної бази може забезпечити зростання зайнятості та ВРП. — Релокація бізнесу на деокуповані території (у перспективі): Умовне завершення бойових дій дозволить залучити програми міжнародної допомоги та інвесторів. — Використання людського капіталу Харківщини для цифрової економіки: Перенаправлення освіти та ІТ-потенціалу на розвиток постіндустріальних кластерів. — Трансформація бюджетної моделі: Перехід від дотаційного до стимулювального фіскального регулювання може збільшити місцеву мотивацію до нарощування податкового ресурсу.	— Тривала окупація та бойові дії: Фрагментація регіону унеможливлює комплексне планування та реалізацію стратегій розвитку. — Втрата людського капіталу: Масова міграція (зокрема молоді) знижує демографічну спроможність регіону до економічного відновлення. — Дефіцит фіскального потенціалу: У 2022–2023 роках зафіксовано різке зростання дотаційності та зниження бюджетної віддачі. — Ризик структурної пастки: Без реформи економічної моделі регіон може залишитись у стадії хронічної стагнації та соціального напруження.

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

У цьому контексті Харківська область зберігає стратегічне значення для післявоєнного відновлення. Завдяки науково-освітньому потенціалу, наявності технопарків та ІТ-кластерів, регіон здатен стати ядром цифрово-орієнтованої та інноваційної економіки. Переформатування моделі розвитку східного регіону

має спиратись на принципи реіндустріалізації, стимулювання локального виробництва, підтримки малих та середніх підприємств, а також модернізації критичної інфраструктури за участі міжнародної фінансової підтримки.

Отже, попри надзвичайно високі ризики та глибоку деструкцію економічної структури, Східний регіон України має потенціал до стратегічного відновлення за умови реалізації комплексної регіональної політики. Необхідною умовою є перехід від вузькоспеціалізованої, промислово орієнтованої економіки до диверсифікованої, інституційно стійкої моделі з акцентом на людський капітал, технології та безпеку. Інструментами такої політики мають стати індикатори динаміки ВРП, фіскального навантаження, рівня дотаційності, продуктивності підприємницької активності та соціальної адаптивності.

Центральний регіон України, до складу якого входять Дніпропетровська, Кіровоградська, Вінницька, Полтавська та Черкаська області, відіграє стратегічну роль у національному господарстві. SWOT-аналіз західного регіону України подано у табоиці 2.13. Регіон характеризується високим рівнем економічної концентрації та диверсифікацією галузевої структури, включаючи гірничо-металургійний сектор, агропромислове виробництво та хімічну промисловість. Найвищі обсяги валового регіонального продукту (ВРП) зафіксовано в Дніпропетровській області (582 млрд грн у 2021 році) та Полтавській області (понад 266 млрд грн), що підтверджує потужний податковий потенціал та індустріальну вагу цих територій.

Позитивна динаміка малого та середнього підприємництва у Вінницькій і Черкаській областях свідчить про зменшення залежності від великого капіталу й поступову модернізацію економічної моделі. Водночас Полтавська і Дніпропетровська області, попри лідерство за ВРП, демонструють значний потенціал для підвищення бюджетної ефективності, зокрема шляхом оптимізації видатків та поліпшення адміністрування податків.

Разом з тим, виявлено низку внутрішньо-регіональних диспропорцій. Зокрема, Кіровоградська область відзначається найнижчими темпами приросту ВРП та слабким індексом бюджетної віддачі, що вказує на недостатнє використання наявного потенціалу. Спільною рисою для більшості територій є

галузева вузькість, що посилює ризики у разі зовнішньоекономічних потрясінь. Також актуальними залишаються проблеми нерівномірного розвитку між урбанізованими центрами й периферійними громадами, що ускладнює інтеграцію територій у єдиний економічний простір.

Таблиця 2.13

SWOT-аналіз областей центрального регіону України

СИЛЬНІ СТОРОНИ	**СЛАБКІ СТОРОНИ**
— Високий ВРП та податковий потенціал: Дніпропетровська та Полтавська області демонструють високі абсолютні показники ВРП (відповідно 582 млрд грн та 266 млрд грн у 2021 році), що свідчить про наявність потужного промислового та енергетичного комплексу. — Фінансова спроможність та низька дотаційність: За індексом дотаційності (0,33 для Дніпропетровщини, 0,24 для Полтавщини), ці регіони демонструють відносну фінансову самостійність. — Розвинений сектор великого бізнесу та експортна орієнтація: Центр має вагомі позиції у металургії, добувній промисловості, хімії, що забезпечує сталість валютних надходжень та бюджетного ресурсу.	— Нерівномірність розвитку та високі міжрегіональні контрасти: Кіровоградська та Черкаська області мають помірний рівень ВРП, що супроводжується нижчою продуктивністю підприємств, меншою кількістю активних підприємств і помірними темпами зростання. — Низький рівень бюджетної віддачі: Наприклад, індекс бюджетної віддачі у Кіровоградській області знизився з 0,30 у 2018 році до 0,13 у 2021 році, що вказує на слабку ефективність бюджетного фінансування. — Податкова концентрація та ризики надмірної залежності від окремих галузей: Спеціалізація на добувних і важких промислових галузях створює вразливість до коливань зовнішніх ринків.
МОЖЛИВОСТІ	**ЗАГРОЗИ**
— Диверсифікація економіки через розвиток МСП і переробки: Зростання підприємницької активності (особливо у Вінницькій та Черкаській областях) створює передумови для модернізації структури господарства. — Використання логістичного положення: Центральне розташування створює перспективи розвитку транспортних хабів та міжрегіональної кооперації. — Залучення інвестицій через індустріальні парки та державні програми: З огляду на інфраструктурну базу регіонів, можлива реалізація пілотних проектів відновлення.	— Ризики енергетичної та екологічної нестабільності: Через концентрацію металургії, хімії та агро-підприємств регіон є вразливим до коливань цін на енергоносії та змін кліматичної політики. — Міграційне скорочення та втрата людського капіталу: Особливо у Кіровоградській області — один із найнижчих показників приросту ВРП та демографічна стагнація. — Погіршення інфраструктури та зношення основного капіталу: Частина регіонів має високий знос виробничих фондів та інженерної інфраструктури, що обмежує довгострокову ефективність.

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

Період коронакризи 2020–2021 років не завдав критичного удару по регіону, однак супроводжувався тимчасовим перевищенням темпів зростання видатків над доходами, що негативно вплинуло на індекс бюджетної ефективності. Зокрема Вінницька та Черкаська області продемонстрували оптимальні результати фінансової мобілізації з мінімальною дотаційною залежністю, що свідчить про посилення фіскальної автономності.

Центральне географічне положення, наявність потужної логістичної інфраструктури та багатогалузева основа створюють підґрунтя для формування інноваційно-промислових кластерів у післявоєнний період. Серед ключових напрямів регіональної трансформації — розвиток індустріальних парків, модернізація транспортних вузлів, стимулювання міжрегіональної кооперації та залучення інвестицій на умовах державно-приватного партнерства.

Отже, можемо зробити висновок, що Центральний регіон України поєднує в собі високий економічний потенціал із потребою в структурних перетвореннях, спрямованих на підвищення бюджетної ефективності, зниження податкової залежності та розширенням кластерів підприємницької діяльності. Ефективна реалізація регіональної політики потребує комплексного підходу з урахуванням показників динаміки ВРП, податкового навантаження, рівня дотаційності, підприємницької активності та стійкості бюджетної системи.

Північний регіон України, до складу якого входять Житомирська, Київська, Сумська та Чернігівська області, поєднує помірне економічне зростання з низкою структурних обмежень, обумовлених як зовнішніми викликами, так і внутрішніми диспропорції. SWOT-аналіз західного регіону України подано у таблиці 2.14. Зазначимо, завдяки вигідному розташуванню поруч зі столицею, даний регіон має суттєвий потенціал для розвитку логістичних, агропереробних та деревообробних кластерів.

Київська та Житомирська області демонструють стабільне зростання валового регіонального продукту (ВРП) на одну особу, що свідчить про модернізацію економіки та здатність адаптуватися до кризових умов. Зокрема, у Київській області спостерігається зростання податкових надходжень без збільшення дотаційної залежності, що вказує на підвищення рівня фіскальної самостійності. Водночас у Сумській та Чернігівській областях зафіксовано зниження ефективності бюджетного адміністрування, що проявляється у зменшенні податкового навантаження та зниженій бюджетній віддачі.

Суттєвим викликом для регіону є скорочення підприємницької активності, особливо в менш урбанізованих територіях із невисокою щільністю населення. У Чернігівській області, попри позитивну динаміку ВРП, спостерігається

зменшення кількості суб'єктів господарювання, що свідчить про низький рівень економічного зростання. Відтік трудових ресурсів, зниження споживчого попиту та демографічний спад негативно впливають на регіональні ринки праці й стабільність податкових надходжень у громадах.

Таблиця 2.14

SWOT-аналіз областей північного регіону України

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
— Стале зростання ВРП на душу населення у Київській та Житомирській областях свідчить про поступову модернізацію економічного середовища та здатність до адаптації у кризових умовах. — Висока фіскальна дисципліна у Київській області: зростання власних доходів місцевих бюджетів без значного збільшення дотаційності. — Географічна перевага: розташування регіонів у безпосередній близькості до столиці формує умови для транзиту, логістики та кооперaційного зростання. — Розвинене агровиробництво та промисловість середньої капіталоємності – особливо у Житомирській і Чернігівській областях.	— Зменшення коефіцієнта фіскального навантаження та бюджетної віддачі у більшості регіонів, зокрема у Сумській та Чернігівській, що вказує на проблеми з ефективністю бюджетного адміністрування. — Високий рівень тінізації малого підприємництва, що негативно впливає на реальні податкові надходження. — Скорочення підприємницької активності. — Відтік населення та трудова міграція, що зменшує споживчий попит і ослаблює локальні ринки праці.
МОЖЛИВОСТІ	**ЗАГРОЗИ**
— Розвиток кластерних моделей у сферах деревообробки, агропереробки та IT-сектору, з урахуванням близькості до Києва. — Підвищення ефективності міжмуніципальної кооперації, що дозволить масштабувати місцеві ініціативи. Використання практики агломерацій. — Підтримка державних програм регіонального вирівнювання та доступ до міжнародних донорських програм на відновлення та інфраструктурний розвиток.	— Ризик повторних дестабілізуючих подій (війна, енергетична криза, релокація бізнесу) може посилити залежність від трансфертів. — Інфраструктурне старіння та відставання у модернізації комунальних систем, особливо у Сумській області. — Зростаючий податковий тиск без відповідного зростання підприємницької бази може посилити фіскальну вразливість. — Проблеми з координацією регіональної політики та слабка інтеграція до загальнонаціональних стратегій економічного відновлення.

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

Отже, області, розташовані на півночі України потребують цілеспрямованої та диференційованої регіональної політики, яка дозволить не лише подолати існуючі виклики, але й створити передумови для стійкого соціально-економічного розвитку. У цьому контексті ключовим є комплексне застосування індикаторів ВРП, підприємницької активності, бюджетної автономії та фіскального навантаження як базових інструментів стратегічного планування. Регіон має низку стратегічних можливостей. Йдеться про потенціал

розвитку кластерних моделей у пріоритетних сферах (деревообробка, агропереробка, ІТ), посилення міжмуніципальної кооперації та залучення до міжнародних і державних програм економічного відновлення. Важливою перспективою є інтеграція північних областей до загальнонаціональних стратегій регіонального розвитку з вектором на інновації та цифровізацію

Південний регіон України, до якого належать Херсонська, Одеська та Миколаївська області, а також АР Крим, виконує стратегічну функцію в національному господарстві, забезпечуючи реалізацію зовнішньоекономічних зв’язків, транзитних операцій, а також аграрного та логістичного потенціалу. SWOT-аналіз західного регіону України подано у табоиці 2.9. До початку повномасштабної агресії Російської Федерації у 2022 році цей регіон демонстрував зростання валового регіонального продукту (ВРП), що супроводжувалося розширенням експортних можливостей через потужну морську інфраструктуру в Одесі, Миколаєві та Херсоні.

Одеська та Миколаївська області характеризувалися значним рівнем ВРП, зумовленим розвитком суднобудівної промисловості, аграрного сектору, харчової переробки та портового господарства. Водночас бюджетна стійкість виявила ознаки ерозії ще до повномасштабної війни. Індекс бюджетного потенціалу в Одеській області знизився з 0,100 у 2018 році до 0,082 у 2021 році, а в Херсонській — з 0,094 до 0,080. Це свідчить про поступове зниження фінансової автономії територіальних громад і загрозу посилення трансфертної залежності.

У період 2020–2022 років південні регіони України постраждали як від наслідків пандемії COVID-19, так і від руйнівного впливу збройної агресії РФ. Найгіршу динаміку продемонструвала Херсонська область, де зафіксовано істотне скорочення кількості діючих підприємств та глибоке падіння економічної активності. Руйнування транспортної та зрошувальної інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів і міграційні втрати зумовили суттєве послаблення аграрного та експортного потенціалу. Також виявленно високий рівень залежності місцевих бюджетів від трансфертів, що обмежує бюджетну самостійність громад в формування доходів бюджету.

Таблиця 2.15

SWOT-аналіз областей південного регіону України

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
— Потужний портовий та логістичний потенціал (особливо в Одеській області), що забезпечує доступ до міжнародних ринків і формує експортно-орієнтовану модель розвитку. — Високий рівень ВРП у Миколаївській та Одеській областях до 2021 року, зокрема за рахунок розвитку агропромислового комплексу, харчової промисловості, суднобудування та морської інфраструктури. — Історично розвинена аграрна база та наявність великих сільськогосподарських угідь, що формує основу для виробництва та експорту агропродукції.	— Високий рівень зниження кількості діючих підприємств у 2020–2022 роках, що свідчить про втрату економічної стійкості під час кризових подій, особливо в Херсонській області. — Нестабільність бюджетного потенціалу: за період 2018–2021 рр. в Одеській області відбулося суттєве зниження індексу бюджетного потенціалу з 0,100 до 0,082, а в Херсонській області — з 0,094 до 0,080. — Залежність від трансфертів та слабка податкова база в окремих громадах, що знижує фіскальну самодостатність регіонів.
МОЖЛИВОСТІ	**ЗАГРОЗИ**
— Відновлення портової інфраструктури після завершення війни може стати драйвером зростання всього регіону. — Залучення інвестицій у відновлення та модернізацію суднобудування, логістики та аграрної переробки в Миколаївській та Одеській областях. — Можливість розвитку відновлюваної енергетики (сонячної та вітрової), з огляду на кліматичні умови регіону. — Переорієнтація сільськогосподарського експорту через нові логістичні шляхи та європейські коридори.	— Прямий вплив війни на фізичну інфраструктуру, економічні зв’язки та логістику, особливо у Херсонській області, де втрати підприємств та ВРП є одними з найглибших по країні. — Постійна небезпека мінування та руйнувань зрошувальної системи Півдня, що є критичною для аграрного виробництва. — Міграційні процеси та зменшення трудового потенціалу внаслідок евакуації та зниження економічної активності. — Залежність від міжнародної гуманітарної допомоги, що не формує довгострокової моделі стійкого розвитку.
Через відсутність офіційної статистики з 2014 року аналіз соціально-економічного становища АР Крим є ускладненим. Інтеграція Криму у повоєнну модель розвитку України потребуватиме окремої державної стратегії з орієнтацією на відновлення інфраструктури, національну ідею, зміну інституцій та регіональну соціально-економічну реінтеграцію.	

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

Разом із тим, південні області зберігають перспективи економічної відновлюваності. Основні можливості пов’язані з модернізацією портової та залізничної інфраструктури, відновленням суднобудування у Миколаєві, розвитком агропереробки та впровадженням відновлюваних джерел енергії, зокрема вітрової та сонячної. Географічне положення регіону створює умови для інтеграції у європейські транспортні коридори, що частково компенсуватиме обмеження, спричинені блокадою морського експорту.

Окреме місце у структурі регіонального розвитку Півдня посідає Автономна Республіка Крим. Через окупацію території з 2014 року аналіз її соціально-економічного становища базується виключно на непрямих оцінках та прогнозних сценаріях. У перспективі після деокупації Крим потребуватиме цільової стратегії соціально-економічної реінтеграції, яка має охоплювати відновлення інфраструктури, реструктуризацію інституційного середовища, стимулювання місцевої економіки та формування нової моделі регіональної участі у розвитку держави. У цьому контексті Крим має розглядатися як просторово важлива одиниця майбутньої національної стратегії соціально-економічного добробуту регіонів, з вектором на стратегічну інтеграцію.

Важливо зазначити, що піведнний регіон України є важливою складовою для підтримки національної економіки, тому важливо врахувати основні істотні загрози для забезпечення його соціально-економічного добробуту: воєнна небезпека, демографічне виснаження, інституційна нестабільність, а також надмірна залежність від гуманітарної та донорської допомоги. Необхідною умовою подолання зазначених загроз є впровадження просторово орієнтованої регіональної політики з акцентом на стимулювання підприємництва, розвиток критичної інфраструктури та зменшення трансфертної залежності.

Отже, проведений аналіз виявив суттєві регіональні диспропорції у валовому регіональному продукті, бюджетному забезпеченні та динаміці соціальних витрат. Зафіксовано тенденцію до формування нових точок зростання у західних та центральних регіонах, тоді як частина східних та південних областей демонструє критичне скорочення економічної активності. Висновки підтверджують потребу у побудові нової політики забезпечення соціально-економічного регіонального добробуту.

2.3. Оцінка соціально-економічних потреб ТГ України

У сучасних умовах системних внутрішніх та зовнішніх викликів — збройної агресії, економічної нестабільності, демографічного спаду — забезпечення ефективного функціонування об’єднаних територіальних громад (ОТГ) потребує не лише бюджетної автономії, а й глибокого розуміння їх

соціально-економічних потреб. Власне ці потреби є відправною точкою для формування цільових політик державної підтримки, стратегій розвитку регіонів та програм міжбюджетного вирівнювання.

Оцінка потреб ТГ має носити комплексний характер, охоплюючи аналіз таких аспектів, як доступ до базових соціальних послуг (освіта, охорона здоров'я, безпека), рівень інфраструктурного забезпечення, фіскальна спроможність, демографічна динаміка та інституційна здатність до самостійного розвитку. Виявлення системних дисбалансів між потенціалом і реальними можливостями громад дозволяє обґрунтувати пріоритети регіональної політики, уникнути неефективного перерозподілу ресурсів та сформувати більш об'єктивну картину соціально-економічного добробуту на місцевому рівні.

Важливими елементами доходів місцевих бюджетів є місцеві податки і збори. Тому підвищення ролі місцевих податків і зборів у власних доходах місцевих бюджетів є одним із головних завдань підвищення спроможності місцевого самоврядування, фінансової самостійності та стійкості.

Надходження місцевих податків і зборів характеризуються певною волатильністю, поряд із цим, відіграючи суттєву роль у доходах місцевих бюджетів. Протягом 2019-2023 років місцеві податки і збори зросли на 26,4 млн грн або на 36%. Відповідно до аналітичного дослідження експертів проекту «Децентралізація» [91], було проведено оцінювання фінансової спроможності територіальних громад було на основі методики із використанням адаптованої моделі 10-бального тесту Кена Брауна та за результатами звітних бюджетних показників 2024 року у розрізі 11 показників, зокрема: доходи загального фонду з розрахунку на 1 мешканця; видатки загального фонду з розрахунку на 1 мешканця; видатки на утримання апарату управління з розрахунку на 1 мешканця; капітальні видатки з розрахунку на 1 мешканця; рівень дотаційності бюджетів; співвідношення видатків на утримання апарату управління із фінансовими ресурсами громади; питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету громади; питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків; видатки на культуру та фізичну культуру і спорт з розрахунку 1 мешканця; питома вага трансфертів у дохідній частині бюджету;

питома вага місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету.

Оцінювання спроможності територіальних громад було здійснено за результатами звітних показників 2024 року по 1331 територіальній громаді за 11 показниками фінансової спроможності, розрахованих на підставі даних про чисельність населення та показників виконання бюджету відповідної громади. До розрахунку, результати якого подані у таблиці 2.15., не включено 107 територіальних громад тимчасово окупованих територій (які, відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік», було виключено із загального розрахунку базової та реверсної дотацій).

Таблиця 2.15

Узагальнені результати оцінювання фінансової спроможності територіальних громад за 2024 рік

Рівні спроможності ТГ	Загальна кількість ТГ з відповідним рівнем спроможності	% від загальної кількості ТГ
високий	456	34,3%
оптимальний	284	21,3%
задовільний	242	18,2%
низький	218	16,4%
критичний	131	9,8%
Разом	1331	

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

За підсумками оцінювання фінансової спроможності, до категорії з високим рівнем спроможності було віднесено 456 територіальних громад. Найбільша кількість таких громад зосереджена у Київській області — 58, у Дніпропетровській — 46, та у Полтавській — 42. Категорію з оптимальним рівнем фінансової спроможності представляють 284 громади (21,3%), зокрема найбільше їх у Одеській області — 26, у Дніпропетровській — 24, та у Вінницькій — 22 громади.

До громад із задовільним рівнем спроможності віднесено 242 територіальні громади (18,2%), серед яких: у Житомирській області — 24, у Одеській — 23, у Хмельницькій — 17. Низький рівень фінансової спроможності зафіксовано у 218 громадах (16,4%), зокрема у Івано-Франківській області — 23, Чернівецькій — 17, та Закарпатській — 16.

До категорії з критичним рівнем фінансової спроможності потрапили 131 громада (9,8%), з них найбільше у Закарпатській та Чернівецькій областях — по 24 громади, у Рівненській — 19, та у Івано-Франківській — 17. Детальні дані щодо рівнів спроможності окремих територіальних громад наведені в інформаційних матеріалах, доданих до цієї публікації.

Важливо враховувати, що окрім прифронтових територій, де спостерігається висока інтенсивність бойових дій, яка впливає на фінансову спроможність громад, низькі показники також визначено у ряду інших територіальних громад, віддалених від фронту. Зокрема, це громади Закарпатської (24 громади), Івано-Франківської (17 громади), Рівненської (19 громади) та Чернівецької (24 громади) областей. Узагальнені показники оцінки фінансової спроможності територіальних громад України станом на 2024 рік подано у таблиці 2.16. [91].

Оцінка аналітичного дослідження [91] дозволяє визначити, що у 2024 році, на 10 за 10 років проведення реформи децентралізації, у забезпеченні регіонального добробуту маємо наступні результати. Середній рівень доходів загального фонду (без урахування міжбюджетних трансфертів) на одну особу серед 1331 територіальної громади, що підлягали аналізу, становив 8 182,8 грн. При цьому 523 громади (39,3% від загальної кількості) мали дохідні показники, що перевищують середній рівень. Найвищі значення доходів зафіксовано у Пристоличній, Борщагівській та Козинській територіальних громадах Київської області. Водночас найнижчі показники спостерігаються у громадах Луганської області, що зумовлено негативним впливом тривалих бойових дій та загальною соціально-економічною нестабільністю регіону.

Середній обсяг видатків загального фонду на одного мешканця серед зазначених територіальних громад у 2024 році становив 11 652,3 грн. Аналіз показує, що 526 громад (39,5%) мали видаткові показники вищі за середній рівень, тоді як у 60,5% громад відповідні значення були нижчими. До регіонів із найвищим рівнем видатків також належать Пристолична, Борщагівська та Козинська громади Київської області. Найнижчі обсяги видатків зафіксовано в громадах Луганської та Донецької областей. Аналіз співвідношення доходів і

видатків свідчить про наявність значної диспропорції: середній рівень видатків (11 652,3 грн) перевищує середній рівень доходів (8 182,8 грн) на 42,4%. Найбільш виражені розриви між доходами та видатками простежуються в тих самих регіонах, де фіксуються мінімальні доходи на душу населення.

Таблиця 2.16

Кластеризація ТГ по областях України за рівнем фінансової спроможності

Області України	Високий рівень	Оптимальний рівень	Задовільний рівень	Низький рівень	Критичний рівень	**Загальна кількість громад**
Вінницька	19	22	12	9	1	**63**
Волинська	9	9	10	13	13	**54**
Дніпропетровська	46	24	13	3		**86**
Донецька	5	5	8	12	4	**34**
Житомирська	16	13	24	10	3	**66**
Закарпатська	9	2	13	16	24	**64**
Запорізька	3	5	5	9	3	**25**
Івано-Франківська	11	4	7	23	17	**62**
Київська	58	8	3			**69**
Кіровоградська	34	8	5	2		**49**
Луганська				3	1	**4**
Львівська	30	15	10	14	4	**73**
Миколаївська	20	18	12	2		**52**
Одеська	32	26	23	10		**91**
Полтавська	42	16		2		**60**
Рівненська	9	8	14	14	19	**64**
Сумська	14	16	11	8	2	**51**
Тернопільська	8	10	13	15	9	**55**
Харківська	16	18	15	7		**56**
Херсонська		1	4	12	1	**18**
Хмельницька	14	17	17	7	5	**60**
Черкаська	34	18	8	6		**66**
Чернівецька	2	3	6	17	24	**52**
Чернігівська	25	18	9	4	1	**57**
Разом	**456**	**284**	**242**	**218**	**131**	**1331**

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

У 2024 році середній обсяг видатків на утримання апарату управління у розрахунку на одну особу становив 2024,6 грн. Перевищення цього показника за середнє зафіксовано у 517 територіальних громадах. Щодо капітальних видатків, середнє значення по громадах склало 2075,8 грн на одного мешканця, при цьому вищі за середній рівень показники спостерігались у 381 громаді.

Аналіз фінансування галузей культури, фізичної культури та спорту показує, що середній рівень видатків на зазначені напрями становив 528,0 грн на одного мешканця. У 587 громадах цей рівень було перевищено. Вказаний інтегральний показник відображає фінансову спроможність громади забезпечувати належний рівень утримання закладів культури та спорту, а також реалізацію відповідних програм і заходів. Наявність у структурі видатків фінансування культурної та спортивної сфер свідчить про цілісний соціальний розвиток громади, доповнюючи основні напрями соціального забезпечення, такі як освіта, охорона здоров'я та соціальний захист. Це також свідчить про прийняття управлінських рішень щодо забезпечення доступу населення до культурних і спортивних послуг, особливо орієнтованих на молодь та активні соціальні групи.

Разом із тим, серед 1331 досліджуваної територіальної громади 265 (або 20%) упродовж 2024 року взагалі не здійснювали видатків на фізичну культуру і спорт, а ще 209 громад спрямували на ці цілі менш ніж 100 грн на одного мешканця. Така ситуація, поряд з іншими об'єктивними факторами, може свідчити про недостатній рівень уваги до розвитку спортивної сфери на місцевому рівні.

Для повноти аналізу було здійснено оцінку бюджетних показників територіальних громад здійснивши розподіл за типами населених пунктів (сільські, селищні, міські). Визначено, що середній обсяг надходжень місцевих податків і зборів у розрахунку на 1 мешканця, відповідно до таблиці 2.17. склав 2 248,2 грн/1 особу, що на 24,5% більше надходжень за 2022 рік (1 806,2 грн/1 особу) і на 13,7% більше надходжень за 2021 рік (1 978,1 грн/1 особу). Зважаючи на початок воєнних дій надходження місцевих податків і зборів у 2022 році зменшилися на 8,7% (табл. 2.17). Надалі, зважаючи на низьку порівняльну базу та відносну адаптацію економічних агентів до роботи у воєнний період, надходження 2023 року відносно 2022 зросли на 24,5%.

Упродовж 2021–2023 років спостерігається стійка тенденція зростання надходжень місцевих податків і зборів, яка має виражену залежність від типу територіальних громад. Аналіз динаміки показників засвідчує, що найнижчі

темпи зростання зафіксовано в міських громадах — 9,2%, дещо вищі темпи характерні для селищних — 14,1%, а найвищі — у сільських громадах, де приріст становив 15,5%. Рівень надходжень у розрахунку на одного мешканця не відповідає очікуванню, що міські громади мають отримувати більше доходів через більшу концентрацію бізнесу та податкової бази. Так, у 2021 році середні надходження місцевих податків і зборів на одну особу становили: у міських громадах — 1 708,3 грн, у селищних — 1 909,2 грн, у сільських — 2 190,4 грн (рис. 2.17). Це свідчить про атипову ситуацію: найбільші надходження в розрахунку на одного мешканця мали саме сільські громади. Їхній показник перевищував відповідні значення для селищних громад на 14,7% та для міських — на 28,2%.

Таблиця 2.17

Середня сума надходжень місцевих податків і зборів у розрахунку на 1 мешканця у 2021-2023 роках

Типи територіальних громад	Середня сума надходжень місцевих податків і зборів, в розрахунку на 1 мешканця, грн/особу			Відхилення, у відсотках		
	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2022/2021	2023/2022	2023/2021
	1	*2*	*3*	*4 = 2 / 1*	*5 = 3 / 2*	*6 = 3 / 1*
Міські ТГ	1 708,3	1 570,5	1 864,6	91,9%	118,7%	109,2%
Селищні ТГ	1 909,2	1 674,9	2 177,9	87,7%	130,0%	114,1%
Сільські ТГ	2 190,4	2 041,2	2 530,6	93,2%	124,0%	115,5%
Середнє значення по ТГ України	**1 978,1**	**1 806,2**	**2 248,2**	**91,3%**	**124,5%**	**113,7%**

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

За підсумками 2023 року виявлена тенденція не лише збереглася, а й посилилася. Зокрема, надходження у сільських громадах зросли до 2 530,6 грн на особу, що перевищує аналогічний показник по селищних громадах (2 177,9 грн) на 16,2%, а по міських (1 864,6 грн) — на 35,7%. Така динаміка може бути пов’язана як із специфікою розподілу платників податків (зокрема, діяльності аграрного сектору у сільських громадах), так і з різною ефективністю адміністрування податкових надходжень.

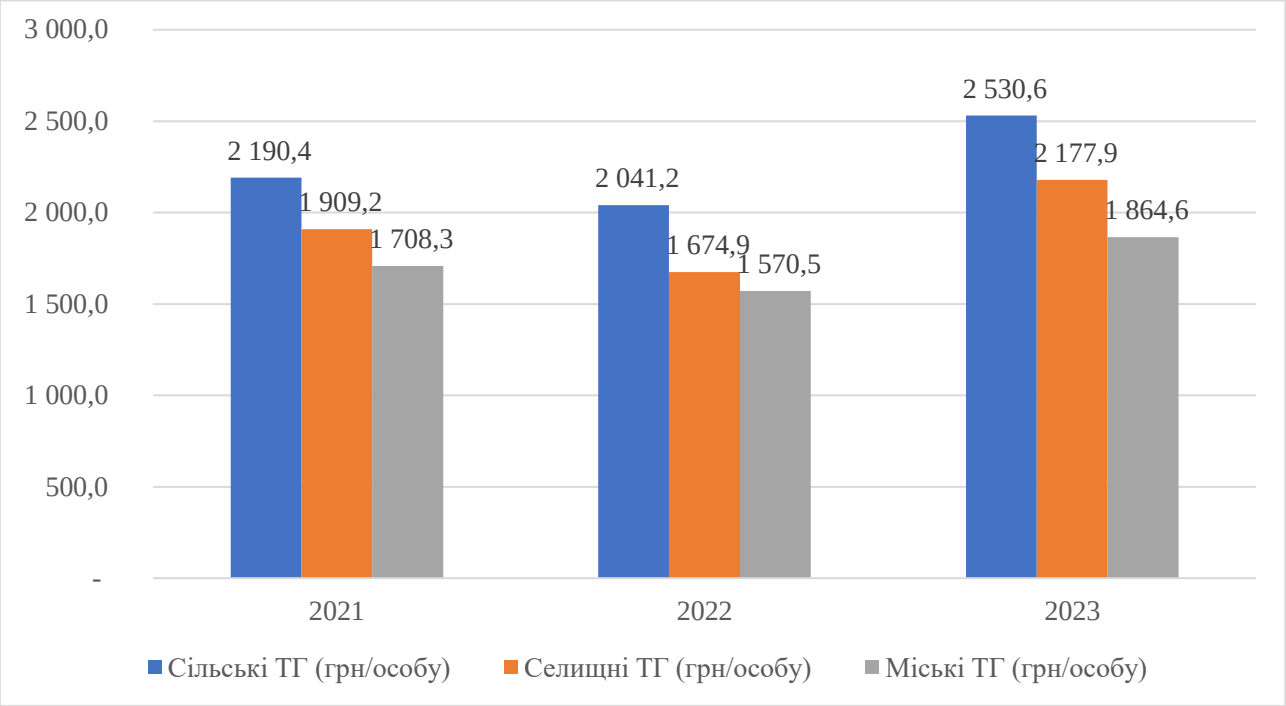

Рис. 2.17. Порівняльні дані надходжень місцевих податків і зборів у розрахунку на 1 мешканця у 2021-2023 роках

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що найвищий рівень ефективності акумуляції місцевих податків і зборів характерний для сільських громад, тоді як найнижчий — для міських. Така ситуація видається нетиповою, зважаючи на те, що міські громади мають значно потужнішу податкову базу порівняно із сільськими та селищними. Це дає підстави припустити, що саме сільські територіальні громади демонструють вищу результативність у процесах адміністрування місцевих податкових надходжень, що може бути зумовлено більш цілеспрямованими організаційними зусиллями на тлі обмежених ресурсів.

Натомість у міських громадах, де зосереджена більшість великих економічних агентів, основний акцент у формуванні бюджету зміщено на інші джерела доходів, зокрема на податок на доходи фізичних осіб, переважно працівників аграрного сектору. Через це місцеві податки і збори можуть не розглядатися як пріоритетне джерело наповнення бюджету, що знижує мотивацію до активної фіскальної політики в даному сегменті. Крім того, слід враховувати, що адміністрування місцевих податкових надходжень потребує

активної взаємодії з платниками та реалізації певного комплексу управлінських дій.

З метою дослідження взаємозв'язків між надходженнями місцевих податків і зборів та чисельністю населення територіальних громад було здійснено їхнє групування відповідно до кількості мешканців. Загалом, запропоновано виокремити 6 груп територіальних громад, а саме з чисельністю населення: до 5 тис. осіб; від 5 до 10 тис. осіб жителів громади; від 10 до 20 тис. осіб жителів громади; від 20 до 50 тис. осіб жителів громади; від 50 до 100 тис. осіб жителів громади; понад 100 тис. осіб жителів громади,показники подано у таблиці 2.18.

Таблиця 2.18

Розподіл територіальних громад за чисельністю населення

Критерії групування	**Кількість ТГ**	**Загальна чисельність населення в групі ТГ, тис. осіб**	**Частка від усього населення**
Населення до 5 тис. осіб	184	728,4	2,0%
Населення від 5 до 10 тис. осіб	444	3 202,2	8,9%
Населення від 10 до 20 тис. осіб	407	5 838,1	16,2%
Населення від 20 до 50 тис. осіб	305	9 098,7	25,2%
Населення від 50 до 100 тис. осіб	58	3 896,0	10,8%
Населення понад 100 тис. осіб	40	13 362,1	37,0%
Разом	**1 438**	**36 125,5**	**100%**

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

На основі узагальнення та аналізу статистичних даних за 2021–2023 роки встановлено, що найвищий середній обсяг надходжень місцевих податків і зборів у розрахунку на одного мешканця зафіксовано в групі територіальних громад із чисельністю населення від 20 до 50 тис. осіб. Згідно з даними таблиці 2.19, ці показники становили

1. 2 147,1 грн на одну особу у 2021 році;
2. 2 005,3 грн на одну особу у 2022 році;
3. 2 559,2 грн на одну особу у 2023 році.

Варто зазначити, що у 2022 році, попри загальне зниження обсягів місцевих податкових надходжень, саме ця група громад зазнала найменшого відносного скорочення — лише на 6,6% порівняно з 2021 роком. Водночас найбільше зниження спостерігалося у громадах з чисельністю населення менш

ніж 5 тис. осіб, де падіння сягнуло 11,8%. Отримані результати можуть свідчити про оптимальну фінансову спроможність середніх за розміром громад, яка забезпечується як масштабністю податкової бази, так і відносною ефективністю адміністрування податків на відповідному рівні. З іншого боку, менші громади є більш вразливими до зовнішніх економічних змін і мають обмежені можливості для стабільного формування дохідної частини бюджету.

Таблиця 2.19

Середня сума надходжень місцевих податків і збори в розрахунку на 1 мешканця залежно від чисельності населення територіальних громад

Групи територіальних громад залежно від чисельності населення	**Середня сума надходжень місцевих податків і збори в розрахунку на 1 мешканця, грн/особу**			**Відхилення, у відсотках**		
	2021 рік	**2022 рік**	**2023 рік**	2022 / 2021	2023 / 2022	2023 / 2021
А	*1*	*2*	*3*	*4 = 2 / 1*	*5 = 3 / 2*	*6 = 3 / 1*
менше 5 тис осіб	1 886,3	1 664,6	2 021,8	88,2%	121,5%	107,2%
від 5 до 10 тис осіб	1 957,7	1 780,7	2 231,9	91,0%	125,3%	114,0%
від 10 до 20 тис осіб	1 940,9	1 779,9	2 189,3	91,7%	123,0%	112,8%
від 20 до 50 тис осіб	2 147,1	2 005,3	2 559,2	93,4%	127,6%	119,2%
від 50 до 100 тис осіб	1 885,3	1 706,9	2 127,2	90,5%	124,6%	112,8%
понад 100 тис осіб	1 938,3	1 756,2	2 070,7	90,6%	117,9%	106,8%

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

У підсумку 2021–2023 років найвищі темпи зростання надходжень місцевих податків і зборів були зафіксовані в територіальних громадах із чисельністю населення від 20 до 50 тис. осіб — приріст склав 19,2%. Найнижчий приріст демонстрували громади з чисельністю населення понад 100 тис. осіб (+6,8 відсотки) та менш як 5 тис. осіб (+7,2 відсотки). Схожі темпи зростання показали й громади з населенням у межах від 10 до 20 тис. осіб та від 50 до 100 тис. осіб — у обох груп приріст становив 12,8 відсотки у 2023 році порівняно з 2021 роком.

Результати аналізу дозволяють зробити висновок, що середні за розміром громади (зокрема, у межах 20–50 тис. осіб) продемонстрували відносно стабільну бюджетну динаміку та найкращу адаптивність у сфері мобілізації місцевих податків у період системної кризи, спричиненої війною. У контексті загальнодержавних показників місцевих податкових надходжень спостерігалася

така динаміка. У 2022 році, під впливом повномасштабної військової агресії росії, обсяг надходжень місцевих податків і зборів зменшився на 5,7 млрд грн, або на 6,4% — із 90,0 млрд грн у 2021 році до 84,3 млрд грн (рис. 2.18). У 2023 році, на тлі низької бази порівняння та часткової адаптації економічних агентів до умов воєнного періоду, обсяг надходжень зріс на 15,7 млрд грн (тобто на 18,6%) у порівнянні з 2022 роком, і на 10,0 млрд грн (11,1%) у порівнянні з довоєнним 2021 роком. Дана динаміка свідчить про відносну стійкість податкових надходжень до зовнішніх викликів.

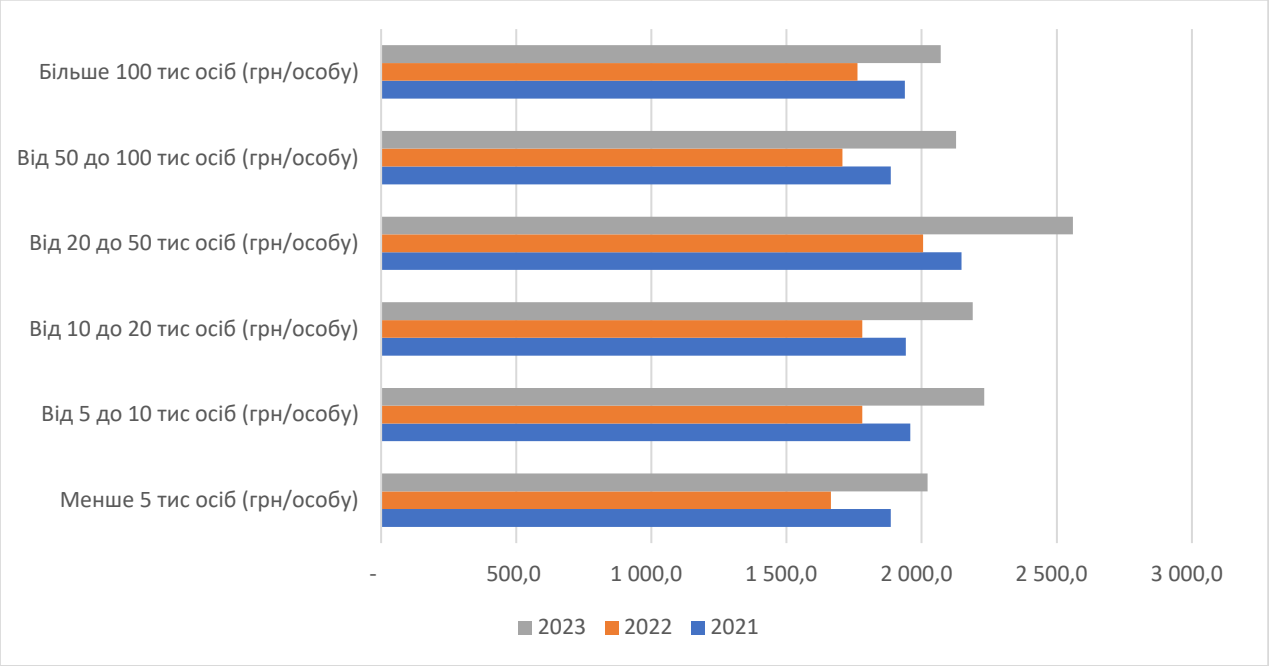

Рис. 2.18. Середня сума надходжень місцевих податків і зборів із розрахунку на 1 мешканця

Джерело: складено автором на основі [91, 92]

Результати аналізу свідчать про взаємозалежність між типом адміністративно-територіальних одиниць та динамікою надходжень місцевих податків і зборів. Зокрема, упродовж 2021–2023 років простежується чітка тенденція: темпи зростання податкових надходжень варіюються залежно від типу громади. Найменший приріст зафіксовано у міських громадах — 9,2%, тоді як у селищних він становив 14,1%, а найвищий — у сільських громадах — 15,5%. Це дозволяє стверджувати, що ефективність акумуляції місцевих податків і зборів є найвищою саме в сільських бюджетах, тоді як у міських вона залишається найнижчою.

Дослідження взаємозв'язку між податковими надходженнями та чисельністю населення громад виявило різновекторний характер податкової спроможності. Найвищі середні обсяги надходжень у розрахунку на одного мешканця зафіксовано в громадах з чисельністю населення від 20 до 50 тис. осіб. Це свідчить про певну оптимальну конфігурацію, за якої масштаби громади забезпечують баланс між наявністю податкової бази та ефективністю її адміністрування.

У ширшому часовому контексті, аналіз показників фінансової спроможності регіонів України у 2014–2020 роках демонструє позитивну динаміку, зумовлену реалізацією реформи бюджетної децентралізації. За цей період регіони поступово посилювали власну фінансову спроможність. Водночас рівень їх фінансової самостійності залишається обмеженим, що свідчить про недостатню незалежність бюджетів громад у прийнятті рішень та формуванні дохідної частини. Відтак, забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів є ключовою передумовою сталого соціально-економічного добробуту регіонів [100].

Проведений аналіз показників фінансової спроможності регіонів України показав, що протягом 2014-2020 років, шляхом реалізації реформи бюджетної децентралізації, регіони стали більш фінансово спроможні, одна рівень їх фінансової самостійності доволі низький. Базовою умовою формування добробуту регіону є забезпечення фінансової стійкості бюджетів його громад.

З метою визначення основних факторів, які впливають на рівень добробуту регіонів, доцільно проаналізувати окремо бюджет ОТГ, як окремої адміністративно-територіальної одиниці. У рамках дослідження соціально-економічного добробуту територіальних громад доцільно здійснити аналіз динаміки бюджетних показників Кам'янець-Подільської територіальної громади (Хмельницької області) як репрезентативного прикладу середніх за розміром громад України. Оцінювання базується на даних за 2018–2023 роки (таблиця 2.10).

Дохідна частина бюджету громади зросла на 30% за досліджуваний період, у 2018 році обсяг доходів становив 919,5 млн грн, тоді як у 2023 році він досягнув

1 195,0 млн грн, що відповідає зростанню на 29,9%. Найнижче значення доходів зафіксовано у 2020 році (688,5 млн грн), що пов'язано із кризою спричиненою пандемією COVID-19, які значно вплинули на надходження до місцевих бюджетів. Починаючи з 2021 року, доходи демонструють відновлення та стабільне зростання, та незважаючи на виклики, спричинені повномасштабною війною, зменшення доходів у 2023 році відбулось лише на 5%, що свідчить про належний рівень фінансової стійкості бюджету громади та наявність необхідних умов для формування та забезпечення добробуту громади.

Таблиця 2.20

Показники бюджету Кам'янець-Подільської ТГ (тис. грн)

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Відносне відхилення (%)		
							2023/ 2018	2020/ 2019	2023 / 2021
Доходи	919525,2	900370,5	688499,3	1258328,0	1166291,2	1195024,1	29,96	-23,53	-5,03
Загальний фонд	874808,8	841676,1	657839,0	848617,2	1118742.4	1141857,9	30,53	-21,84	34,56
Спеціальний фонд	44716,4	58694,4	30660,2	409710,8	47548.8	53166,1	18,90	-47,76	-87,02
Видатки	932119,6	894449,3	685569,0	1230945,1	1013630,5	1073497,4	15,17	-23,35	-12,79

Джерело: складено автором на основі [91, 101]

Видаткова частина бюджету також зазнала вагомих змін. Зокрема, у 2021 році обсяг видатків сягнув максимуму за весь період – 1 230,9 млн грн. У 2023 році видатки склали 1 073,5 млн грн, що на 15,2% більше, ніж у 2018 році. Порівняльний аналіз доходів і видатків дозволив розрахувати дефіцит та профіцит бюджету громади. Дефіцит бюджету був зафіксований лише у 2018 році (–12,6 млн грн), з 2020 року, бюджет характеризується профіцитом, зокрема у 2023 році перевищення доходів над видатками становило 121,5 млн грн. Це свідчить про достатню фінансову спроможність, зростання можливостей для формування резервів, фінансування інвестиційних програм та забезпечення добробуту громади.

Аналіз структури доходів бюджету за фондами показує, що у2018, 2019 та 2020 роках частка загального фонду становила понад 93%, що є типовим для більшості громад, де основну масу ресурсів складають податкові надходження та трансферти з державного бюджету. У 2021 році частка спеціального фонду

суттєво зросла – до 32,6%, що свідчить про реалізацію масштабних цільових програм (зокрема субвенцій на інфраструктуру та охорону здоров'я). Водночас у 2022–2023 роках структура доходів повертається до класичної моделі: загальний фонд знову займає понад 95% доходів, що може свідчити про вичерпання цільових джерел та тимчасове припинення проектного фінансування у зв'язку з безпековими викликами.

З початком повномасштабної війни, упродовж 2022 року у Кам'янець-Подільський релокувалися близько 30 підприємств різних галузей економіки. Першими розгорнули свою роботу 23 релоковані підприємства створили 316 робочих місць. За підсумками 2022 року та січня 2023 року, місцевий бюджет громади отримав понад 3 200 000 гривень податкових надходжень від релокованих підприємств. Загалом громада стала одним із центрів, куди було релоковано промислові та аграрні підприємства.

Загальний висновок щодо спроможності бюджетної політики Кам'янець-Подільської громади впродовж 2018–2023 років та проведений SWOT-аналіз (таблиця 2.21) дозволяє визначити здатність громади адаптуватися до зовнішніх викликів, утримуючи фінансову стійкість та створюючи передумови для стійкого соціально-економічного добробуту.

Таблиця 2.21

SWOT-аналіз Кам'янець-Подільської ОТГ

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
1. Фінансова стабільність: Громада демонструє позитивне бюджетне сальдо та помірний рівень дотаційності (6,2%), що свідчить про ефективне управління фінансами та здатність забезпечувати базові потреби за рахунок власних доходів. 2. Диверсифікована економіка: Наявність промислових підприємств, включаючи переробну, харчову та машинобудівну галузі, забезпечує стійкість економіки та зменшує залежність від окремих секторів. 3. Туристичний потенціал: Історико-культурна спадщина та статус фестивального центру Західної України роблять громаду привабливою для туристів . 4. Розсташування біля кордону з ЄС робить громаду сприятливою для релокації, інвестицій та підтримує фактор безпеки. 5. Історико-культурна спадщина задіюється у стратегії розвитку громади у довгостроковому періоді, зокрема у консолідації ОМС та підприємств у розвитку туризму. 6. Місцеві підприємства залучені до підтримки благоустрою міста.	1. Обмеженість внутрішнього ринку праці. Кам'янець-Подільський не є центром великого промислового вузла або сучасного логістичного хабу. Це обмежує можливості залучення інвесторів та створення високопродуктивних робочих місць із конкурентною оплатою. 2. Відсутність індустріальних парків та логістичних вузлів ускладнює залучення інвесторів, а отже перешкоджає створенню робочих місць.3. Відтік молоді та кваліфікованих кадрів

Продовження таблиці 2.21

Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
1. Залучення інвестицій: Розробка Програми соціально-економічного та культурного розвитку на 2024–2025 роки передбачає заходи з покращення інвестиційного клімату та підтримки місцевого бізнесу. 2. Розвиток аграрного сектору: Діяльність сільськогосподарських підприємств за період дослідження свідчить про потенціал аграрного сектору для економічного зростання та наповнення бюджету. 3. Інфраструктурні проєкти: Планування капітальних ремонтів та модернізації об'єктів соціальної інфраструктури сприяє покращенню якості життя мешканців та створенню нових робочих місць .	1. Вплив війни та безпекова нестабільність. 2. В умовах війни зменшується кількість туристів. Громада має менші можливості проведення туристичних заходів. У довгостроковій перспективі це становить загрозу для добробуту громади. 3. Повернення релокованих підприємств на деокуповані територіх

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження

У забезпеченні добробуту громади важливими окрім бюджетної стійкості також є взаємодія активної громадськості та регіонального підприємництва. Забезпечити синергетичну взаємодію дозволяє гуртування громади навколо спільної мети забезпечення добробуту. Ефективно, коли дана ідея має історичний фундамент. Ефективну співпрацю між ОМС, громадськістю та підприємствами зокрема можемо спостерігати у Кам'янець-Подільській громаді, що відображається у бюджетних показниках. Водночас, аналіз Новгород-Сіверської громади (Чернігівської області), яка також у своїй стратегії враховує об'єднання громади навколо мети, що має історичну основу, демонструє значно нижчі показники (таблиці 2.22). Що зумовлено соціально-економічними та кризовими факторами.

Таблиця 2.22

Показники бюджету Новгород-Сіверської ТГ (тис. грн)

Показники	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Відносне відхилення (%)		
								2023/ 2017	2020/ 2019	2023 / 2021
Доходи	117 748,5	128 384,4	114 833,9	85 619,6	232 840,85	234 114,2	276 764,4	135,05	-25,44	18,86
Загальний фонд	113 511,8	126 952,9	112 844,7	84 545,6	227 159,11	223 863,3	249943,3	120,19	-25,08	10,03
Спеціальний фонд	4 236,7	1 431,5	1 989,2	1 074,3	5 681,74	10250,9	26 821,1	533,07	-45,99	372,06
Видатки	115 261,9	131 584,7	116 164,9	83 131,3	211 101,5	228 140,2	280 641,8	143,48	-28,44	32,94

Джерело: складено автором на основі [91, 102]

У межах дослідження фінансової спроможності громад до забезпечення соціально-економічного добробуту, аналіз бюджету Новгород-Сіверської міської територіальної громади є прикладом північної прикордонної громади з ускладненими умовами функціонування внаслідок воєнної агресії Російської Федерації. Відповідно до показників таблиці 2.22., можемо визначити, що у 2017–2023 роках відбулося суттєве зростання дохідної частини бюджету громади: з 117,7 млн грн у 2017 році до 276,8 млн грн у 2023 році, загалом зростання відбулось більше ніж у два рази, на 135%. Даний показник підтверджує поступове розширення фінансової бази громади, попри геополітичні та економічні ризики. Проте у 2020 році відбувся різкий спад доходів до 85,6 млн грн, що пояснюється наслідками пандемії COVID-19. Видатки бюджету зросли з 115,3 млн грн у 2017 році до 280,6 млн грн у 2023 році, що зокрема перевищує темпи зростання доходів. Характерною ознакою є періодичне перевищення видатків над доходами, зокрема у 2018, 2019, 2020 та 2023 роках, що свідчить про структурну напругу у виконанні бюджету, а також про труднощі у формуванні дохідної та якості у плануванні видаткової частин бюджету громади.

Значний розрив спостерігається у 2023 році, коли видатки перевищили доходи на 3,9 млн грн. Це може свідчити про зростання соціальних зобов’язань громади або неефективність окремих бюджетних програм. Водночас у 2020–2022 роках громада досягла відносного балансу, що вказує на періоди фінансової стабілізації, який пов’язаний також із завершення процесів формування громад.

Загальний фонд бюджету займає в структурі доходів від 96,4% у 2017 році до 90,3% у 2023 році. Однак заслуговує на увагу динаміка зростання спеціального фонду, частка якого у 2023 році сягнула 9,7%, проти лише 3,6% у 2017 році. У абсолютному вимірі надходження до спеціального фонду зросли більш ніж у 6 разів — з 4,2 млн грн до 26,8 млн грн. Така динаміка свідчить про посилення проектної активності громади, зокрема у сфері інфраструктури та соціального розвитку, що пов’язані з програмами підтримки та відновлення деокупованих територій та належністю ТГ до територій зони активних бойових дій.

На основі проведеного аналізу бюджетних показників та SWOT-аналізу (поданого у таблиці 2.23.), можемо визначити, що фінансова самодостатність Новгород-Сіверської громади знижується, що свідчить про те, що громада на даний момент не має фінансової стійкості місцевого бюджету необхідної для формування добробуту у громаді. Досліджувана громада потребує вжиття заходів у бюджетній складовій із оптимізації видатків, посилення контролю за реалізацією програм і активізації роботи щодо залучення до розвитку ТГ громадськості та місцевих підприємств.

Таблиця 2.23

SWOT-аналіз Новгород-Сіверської ОТГ

Сильні сторони (Strengths)	**Слабкі сторони (Weaknesses)**
1. Вигідне географічне розташування. Громада розташована на північному сході Чернігівської області, на березі річки Десна, що створює потенціал для розвитку транскордонного співробітництва та логістики. 2. Багатий природно-ресурсний потенціал. Наявність лісових масивів, родючих ґрунтів та водних ресурсів сприяє розвитку лісового господарства, сільського господарства та рекреаційного туризму. 3. Історико-культурна спадщина почала активно задіюватися у стратегії розвитку громади. Місто Новгород-Сіверський має значну історичну цінність, що може бути використано для розвитку культурного туризму, паломництва та збереження національної ідентичності. 4. Активна участь громади у міжнародних програмах відбудови та розвитку.	1. Незадовільний стан інфраструктури. Більшість доріг перебувають у занедбаному стані, що ускладнює транспортне сполучення та логістику. 2. Демографічні проблеми. Спостерігається зменшення чисельності населення, старіння та відтік молоді, що негативно впливає на трудовий потенціал громади. 3. Обмежені фінансові ресурси. 4. Недостатній розвиток підприємництва. Низький рівень розвитку малого та середнього бізнесу обмежує економічне зростання та створення робочих місць. 5. Не повноцінно використовується історична спадщина, яку має громада.
Можливості (Opportunities)	**Загрози (Threats)**
1. Залучення інвестицій у туризм. Історико-культурна спадщина та природні ресурси можуть стати основою для розвитку туристичної інфраструктури та збільшення туристичних потоків. 2. Участь у державних та міжнародних програмах. Залучення фінансування через програми розвитку громад сприятиме реалізації інфраструктурних та соціальних проектів. 3. Розвиток агропромислового комплексу. Підтримка фермерських господарств та розвиток переробної промисловості можуть сприяти економічному зростанню громади.	1. Геополітична нестабільність. Близькість до кордону з Російською Федерацією створює ризики безпеки та впливає на інвестиційну привабливість регіону. Громада може перетворитися на мілітаризовану зону, непридатну для подальшого економічного та соціального розвитку. 2. Економічна нестабільність. Залежність від обмеженого кола платників податків робить бюджет громади вразливим до економічних коливань. 3. Міграція населення. Відтік молоді та працездатного населення до інших регіонів або за кордон призводить до зменшення трудового потенціалу та соціальної активності.

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження

Обидві проаналізовані вище громади у своїх стратегіях спрямовані на залучення ОМС, громадськості та підприємств до формування та забезпечення добробуту регіону. Однак Новгород-Сіверська громада лише останні роки почала більше апелювати до історичного контексту, в той час, як Кам'янець-Подільська вже давно практикує даний підхід і демонструє позитивні результати. Водночас різниця у концентрації підприємств у даних регіонах суттєва, низька активність МСП у Новгород-Сіверській громаді не дозволяє створити належний рівень фінансової стійкості місцевого бюджету для забезпечення умов формування добробуту у регіону. Важливо зазначити, що неможливо говорити про створення добробуту, допоки регіон перебуває у зоні активних бойових дій. Водночас формування системи співпраці громади, ОМС та підприємств є базовим фактором до формування добробуту. Проведені дослідження показали, що у Кам'янець-Подільській громаді така система створена та дає свій позитивний результат кожному суб'єкту. Водночас у Новгород-Сіверській громаді така система відсутня, що не дозволяє успішно розвиватися ні МСП ні громаді.

У ході порівняння даних громад, з метою проведення поглибленого аналізу, було додано до аналізу також Гайсинську ТГ (Вінницької області). Протягом досліджуваного періоду відзначається суттєве зростання як дохідної, так і видаткової частини бюджету Гайсинської громади (показники подано у таблиці 2.2). У 2018 році обсяг доходів бюджету становив 77,8 млн грн, у 2023 році він сягнув 1 013,1 млн грн. Подібна динаміка є наслідком як реального розширення фіскальної бази громади, так і зміни масштабів територіальної громади внаслідок процесів об'єднання в межах реформи децентралізації. Видаткова частина бюджету також демонструє зростання: з 80,3 млн грн у 2018 році до 1 243,9 млн грн у 2023 році. Водночас слід звернути увагу на специфічну динаміку 2022 року, коли обсяг доходів (1 012,3 млн грн) істотно перевищив видатки (562,9 млн грн), сформувавши рекордний профіцит. Даний профіцит спричинений початком повномасштабної війни. У 2018 році виявлено дефіцит в обсязі 2,5 млн грн, водночас з 2019 року громада має профіцит, зокрема у 2022

році Він досягнув 562,9 млн грн, а у 2023 році залишалося позитивним, що свідчить про стійке перевищення доходів над видатками.

Таблиця 2.24

Показники бюджету Гайсинської ТГ (тис. грн)

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Відносне відхилення (%)	
							2020 / 2019	2023/2021
Доходи	77769,1	77161,7	81043,0	416 813,6	1 012 263,9	1 013 053,7	5,0	143,0
Загальний фонд	74101,0	74986,2	70003,8	401598,9	1003997,3	997211,4	-6,6	148,3
Спеціальний фонд	3668,1	2175,4	11039,2	15214,6	8266,5	15842,3	407,5	4,1
Видатки	80267,0	73622,0	80512,9	415 019,1	562 891,8	1 243 853,0	9,4	199,7

Джерело: складено автором на основі [91, 103]

Проведений аналіз структури доходів показав, що протягом досліджуваного періоду частка загального фонду коливалася у межах від 86,4% (2020 р.) до 99,2% (2022 р.). Це відповідає типовим параметрам для українських громад, де ключовими джерелами є податок на доходи фізичних осіб, плата за землю та акцизний податок. Частка ж спеціального фонду, яка формується за рахунок цільових надходжень (субвенцій, плати за надання адміністративних послуг, доходів від оренди майна тощо), залишалася незначною. Лише у 2020 році вона перевищила 13%, що, ймовірно, пов’язано із отриманням цільових та грантових коштів. У 2022–2023 роках частка спеціального фонду знову зменшилася до 0,8–4,1%.

Загалом отриманні результати аналізу бюджетних показників та результати SWOT-аналіз (таблиці 2.25.) дозволяють визначити наявність у громаді податкової дисципліни та практику застосування помірних раціональних підходів до використання бюджетних ресурсів, а також свідчить про формування внутрішнього фінансового резерву, що може бути спрямований на реалізацію розвиткових програм. Загалом громада має необхідний рівень фінансової самодостатності для формування та забезпечення добробуту громади. Однак добробут громади перебуває досі на етапі формування. Причиною сповільнення є відсутність чіткої стратегії розвитку громади у векторі співпраці підприємств та жителів громади з метою забезпечення добробуту, не врахування історичних

регіональних аспектів у векторах розвитку громади. Відсутність такої системи знижує ефективність бюджетних видатків, збільшує видаткову частину, негативно впливає на благоустрій міста та ускладнює запровадження та розвиток бюджетних програм спрямованих на формування добробуту Гайсинської ОТГ.

Таблиця 2.25

SWOT-аналіз Гайсинської ОТГ

Сильні сторони (Strengths)	**Слабкі сторони (Weaknesses)**
1. Вигідне географічне розташування. Громада розташована на перетині важливих транспортних артерій (автомобільна траса М12/Е50 та два залізничні вузли), що сприяє розвитку логістики та транзитного потенціалу. 2. Родючі ґрунти. Близько 80% земель громади — це родючі чорноземи, що створює сприятливі умови для розвитку сільського господарства. 3. Наявність кваліфікованої робочої сили. У громаді є фахівці для роботи в аграрному секторі, промисловості та сфері послуг. 4. Інвестиційний потенціал. Наявність вільних земельних ділянок та будівель, привабливих для інвесторів у сферах сільського господарства, промисловості та туризму. 5. Розвинена аграрна інфраструктура. Функціонування великих і середніх фермерських господарств, що забезпечують продовольчу безпеку та експортний потенціал.	1. Інфраструктурні проблеми. Території населених пунктів потребують благоустрою, зокрема освітлення, тротуарів та зупинок громадського транспорту. 2. Демографічні виклики. Спостерігається зменшення кількості населення, старіння та відтік кваліфікованих кадрів, особливо молоді. 3. Проблеми з водопостачанням. Нестача мереж водопостачання в селах, низька якість води та недостатнє забезпечення потреб у громаді. 4. Екологічні проблеми:. Накопичення твердих побутових відходів та виникнення несанкціонованих сміттєзвалищ.
Можливості (Opportunities)	**Загрози (Threats)**
1. Розвиток логістичного хабу. Створення багатофункціонального транспортно-розподільчого центру для підвищення транзитного потенціалу громади. 2. Залучення інвестицій. Розробка інвестиційного паспорту громади та реалізація інвестиційних проєктів у сферах сільського господарства, промисловості та туризму. 3. Розвиток туризму. Створення каталогу туристичних ресурсів громади та розвиток туристичної інфраструктури. 4. Покращення екологічної ситуації. Реалізація заходів зі зменшення забруднення довкілля та покращення системи управління відходами.	1. Міграція населення. Відтік населення до сусідніх міст та за кордон у пошуках кращих умов життя та працевлаштування. 2. Військові конфлікти. Продовження військового конфлікту на Сході країни та поширення терористичної загрози на інші регіони. 3. Екологічна ситуація. Річки, ставки та повітря зазнають системного забруднення. Відсутність співпраці між ОМС, підприємницьким кластером та громадою.

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження

Доцільно доповнити вибірку громад для аналізу Ірпінською ОТГ. Дана громада дозволяє оцінити соціально-економічний стан території, яка не має стійкого підприємницького кластеру, перебуває у співпраці із мегаполісом, м. Києвом, перебувала в окупації та зазнала руйнувань, є однією з лідерів в Україні по реалізації реформи децентралізації та розвитку благоустрою. Упродовж 2017–

2023 років Ірпінська громада демонструвала стійку позитивну динаміку зростання дохідної частини бюджету, що підтверджують показники таблиці 2.26. Обсяг доходів зріс із 627,1 млн грн у 2017 році до 1 462,4 млн грн у 2023 році, що становить більш ніж 2,3-кратне зростання (+133,2%). Це є індикатором високого фіскального потенціалу території, активного економічного життя, зростання кількості платників податків, а також можливої реінтеграції бізнесу після втрат, пов'язаних із російською агресією у 2022 році. Найнижче зростання зафіксовано у 2020 році, коли доходи зменшилися на 5,95% у порівнянні з 2019 роком. Це можна пояснити як загальнонаціональними економічними обмеженнями через пандемію COVID-19, так і тимчасовими фіскальними втратами у сфері малого та середнього бізнесу.

Таблиця 2.26

Показники бюджету Ірпінської ТГ (тис. грн)

Показники	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Відносне відхилення (%)		
								2023/ 2017	2020/ 2019	2023 / 2021
Доходи	627051	825 818	937722	881899	893429	901 978,3	1462356	133,2	-6,0	63,7
Загальний фонд	595015	776 407	903212	837405	814518	830 223,1	1235100	107,6	-7,3	51,6
Спеціальний фонд	32036	49411	34509	44493	78910	71 755,1	227256	609,4	28,9	188,0
Видатки	635351	825818	937772	881899	912858	920 072,2	1356520	113,5	-6,0	48,6

Джерело: складено автором на основі [91, 104]

Видатки бюджету Ірпінської ТГ також зросли: з 635,4 млн грн у 2017 році до 1 356,5 млн грн у 2023 році (зростання на 113,5%). Варто зазначити, що видатки у 2020 році дорівнювали доходам (881,9 млн грн), тобто громада досягла бюджетної збалансованості, що є ознакою стабільності бюджетної політики. Починаючи з 2022 року, видатки зростали помірно, відображаючи відновлення бюджетних витрат після кризового впливу 2022 року, пов'язаного із воєнними діями.

Отже, на основі оцінки бюджетних показників та SWOT-аналізу (таблиця 2.27.), визначено, що Ірпінська ТГ демонструє позитивну бюджетну динаміку, притаманну високорозвиненим передмістям великих агломерацій, що дозволяє вважати її одним із фінансово найстійкіших муніципалітетів Київської

області. Значне зростання надходжень до спеціального фонду свідчить про ефективну управлінську політику, спрямовану на розвиток, залучення зовнішніх ресурсів та активне впровадження інвестиційних проєктів. Ірпінська громада має високий рівень фінансової самодостатності, що створює можливості для стратегічного планування та реалізації проєктів розвитку підприємницьких кластерів.

Таблиця 2.27

SWOT-аналіз Ірпінської ОТГ

Сильні сторони (Strengths)	**Слабкі сторони (Weaknesses)**
1. Високий рівень економічної активності. До 2022 року Ірпінь демонстрував найшвидші темпи розвитку серед малих міст Київщини, збільшивши бюджет розвитку громади в 40 разів за п’ять років. 2. Розвинена інфраструктура. До повномасштабного вторгнення за кошти бюджету громади було збудовано сучасні медичні заклади, включаючи відділення невідкладних станів, гінекологічне і пологове, дитячий стаціонар та інші. 3. Активна участь у міжнародних програмах. 4. Зростання кількості підприємців. Станом на липень 2023 року кількість підприємців у громаді зросла до майже 12 тисяч, що свідчить про відновлення та розвиток бізнесу.	1. Незадовільний стан соціальних послуг. У 2023 році в громаді не проводився моніторинг надання та оцінки якості соціальних послуг, що ускладнює оцінку повноти охоплення населення соціальними послугами. 2. Залежність від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО). 3. Високий рівень руйнувань інфраструктури. Під час бойових дій у 2022 році 70% інфраструктури громади було пошкоджено чи повністю знищено, що створює додаткове навантаження на бюджет та потребу у відновленні.
Можливості (Opportunities)	**Загрози (Threats)**
1. Розвиток індустріального парку. 2. Залучення міжнародної допомоги. Громада активно співпрацює з міжнародними партнерами для реалізації проєктів реконструкції об'єктів соціальної інфраструктури, що були знищені або пошкоджені внаслідок бойових дій. 3. Розвиток туризму та культурної спадщини. Ірпінь має потенціал для розвитку. 4. Відновлення та модернізація інфраструктури. Залучення інвестицій та реалізація проєктів з відбудови дозволять модернізувати інфраструктуру та підвищити якість життя мешканців.	1. Геополітична нестабільність: Близькість до зони бойових дій створює ризики безпеки та впливає на інвестиційну привабливість регіону. 2. Відсутність стійкого підприємницького кластеру. 3. Міграція населення.

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження

Наступним етапом аналізу є порівняння даних громад за базовими показниками. Найперше важливо звернути увагу на офіційні трансферти, які є важливим компонентом дохідної частини місцевих бюджетів, що забезпечують фінансову підтримку громад із державного бюджету та сприяють вирівнюванню їх фінансових можливостей. Аналіз показників трансфертів для Ірпінської, Новгород-Сіверської, Гайсинської та Кам’янець-Подільської громад, поданий у

рис. 2.19, свідчить про суттєву варіативність рівня їх залежності від міжбюджетних ресурсів.

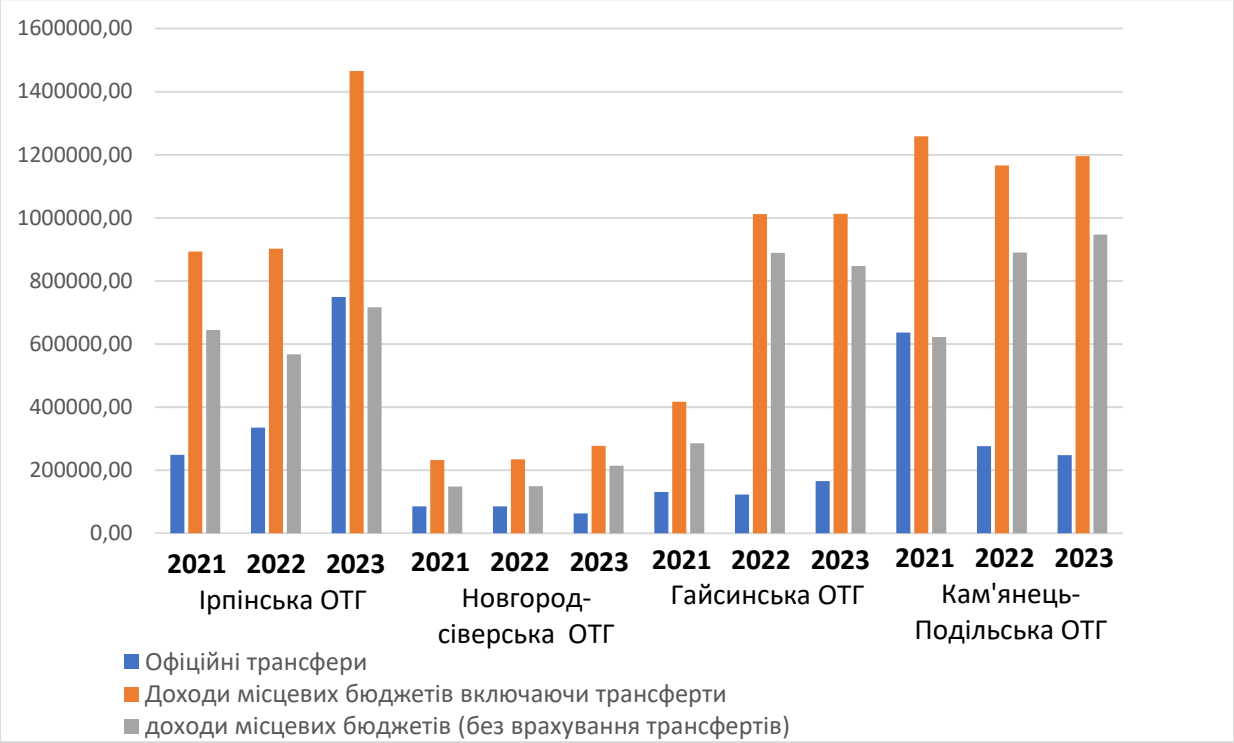

Рис. 2.19. Динаміка трансфертів та доходів місцевих бюджетів громад

Джерело: складено автором на основі [101-104]

Найвищий серед досліджених громад обсяг доходів протягом 2021–2023 років демонструє Кам’янець-Подільська міська територіальна громада. У 2021 році її доходи становили понад 1,25 млрд грн, проте у 2023 році зафіксовано деяке зниження до 1,2 млрд грн. Ірпінська громада посідає другу позицію, забезпечивши зростання доходів з 893 млн грн у 2021 році до 1,46 млрд грн у 2023 році, що свідчить про потужну динаміку розвитку фіскальної бази, зокрема після деокупації. Натомість Гайсинська громада продемонструвала різке зростання доходів у 2022 році (до 1,01 млрд грн), яке спричинене збільшенням ПДФО з заробітної плати військовослужбовців — у 2023 році спостерігається спад до 962 млн грн. Новгород-Сіверська громада впродовж аналізованого періоду зберігає стабільно низький рівень доходів (276 млн грн у 2023 році), що свідчить про значні структурні обмеження у формуванні доходної частини бюджету.

Найбільше зростання трансфертів продемонструвала Ірпінська громада — з 249,0 млн грн у 2021 році до 749,4 млн грн у 2023 році, що обумовлено потребою у відновленні міста після збройної агресії та підтримкою внутрішньо

переміщених осіб. Кам’янець-Подільська громада отримала найбільший обсяг трансфертів у 2021 році (636,6 млн грн), проте у 2023 році цей показник зменшився до 247,6 млн грн, що може свідчити про зменшення фінансування окремих проєктів. У Новгород-Сіверській громаді обсяг трансфертів залишається стабільно низьким (близько 85 млн грн щорічно), що відображає як низький рівень економічного розвитку, так і обмежену державну підтримку. Гайсинська громада отримувала 63,1 млн грн у 2021 році та 123,2 млн грн у 2023 році, що свідчить про помірний рівень державної підтримки, орієнтованої на соціальні потреби та інфраструктурні програми.

Структурний аналіз свідчить, що найбільша залежність від трансфертів зафіксована у Новгород-Сіверській громаді, де їх частка у загальних доходах перевищує 35%. Натомість Кам’янець-Подільська громада демонструє тенденцію до зниження частки трансфертів, що може бути результатом зміцнення власної дохідної бази. Ірпінська громада використовує трансферти як інструмент підтримки відновлення, зберігаючи високий рівень власних доходів. Гайсинська громада підтримує стабільний рівень трансфертів, що відповідає її середній фінансовій спроможності.

З метою виявлення відмінностей у фінансовій спроможності громад було здійснено порівняльний аналіз основних бюджетних показників територіальних громад по надходженнях від податків та зборів (таблиця 2.28.). Податкові надходження становлять основу для аналізу економічної активності території. Кам’янець-Подільська громада демонструє найвищий обсяг податкових надходжень у 2023 році (876 млн грн). Ірпінь утримує стабільне зростання — з 410 млн грн (2021) до 525 млн грн (2023). Гайсинська громада у 2023 році досягла високого показника — 826 млн грн, однак динаміка попередніх років засвідчує нерівномірність формування фіскального потенціалу. Новгород-Сіверська громада, з податковими надходженнями на рівні 213 млн грн у 2023 році, демонструє найнижчі значення серед досліджуваних суб’єктів.

ПДФО залишається провідним джерелом наповнення місцевих бюджетів. У структурі доходів Кам’янець-Подільської громади у 2023 році цей податок становив понад 582 млн грн. У Ірпені — 293 млн грн, що зумовлено

концентрацією трудових ресурсів, у тому числі військових, та високою вартістю праці. У Гайсині ПДФО у 2023 році сягнув 702 млн грн. Новгород-Сіверська громада зібрала лише 132 млн грн, що свідчить про обмежену економічну активність населення.

Таблиця 2.28

Структура податкових надходжень до місцевих бюджетів

Доходи МБ	Ірпінська ОТГ			Новгород-Сіверська ОТГ			Гайсинська ОТГ			Кам'янець-Подільська ОТГ		
	2021	2022	2023	2021	2022	2023	2021	2022	2023	2021	2022	2023
Под. надходження МБ	587925	492600	524997	140774	137316	184349	273093	874069	826150	553223	829417	876665
ПДФО	308662	274653	293744	79472	96263	132411	177027	779448	702555	275674	623084	582316
ЄП	180376	166302	161587	17998	14228	18478	32700	35558	37416	106235	85952	106235
Податок на майно	45674	20289	28406	12101	15760	19403	41374	42735	54383	105651	76973	105651
Неподаткові надходження місцевих бюджетів	50010	73709	189680	15431	10755	2493	12272	14507	18036	65313	58997	67276
Місцеві податки і збори	226663	186932	190257	47379,7	30000	37896	74304	78508	92056	167984	164023	213053
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	12947	5781	7011,6	1119	1350	1416	4391,6	5336	7951	22609	20864	33500
Збір за місця для паркування транспортних засобів	218,8	245,60	191,20	-	-	-	-	-	-	27,8	42,20	33,90
Туристичний збір	394,8	95,0	72,8	53,1	13,0	15,3	230,3	215,2	256,1	8409,2	1055,5	1132,1
Транспортний податок	430,0	253,6	280,3	-	52,1	27,1	6,2	6,2	41,6	41,9	50,0	147,8

Джерело: складено автором на основі [101-104]

Оцінка ефективності функціонування територіальних громад неможлива без глибокого аналізу видаткової частини місцевих бюджетів, яка відображає як пріоритети соціально-економічного розвитку, так і здатність муніципального управління до стратегічного ресурсного планування. Для оцінки функціональної структури видатків було обрано п’ять ключових напрямів, найбільш репрезентативних у контексті повноважень органів місцевого самоврядування: житлово-комунальне господарство, соціальний захист, охорона здоров’я, освіта та державне управління (рис. 2.20.).

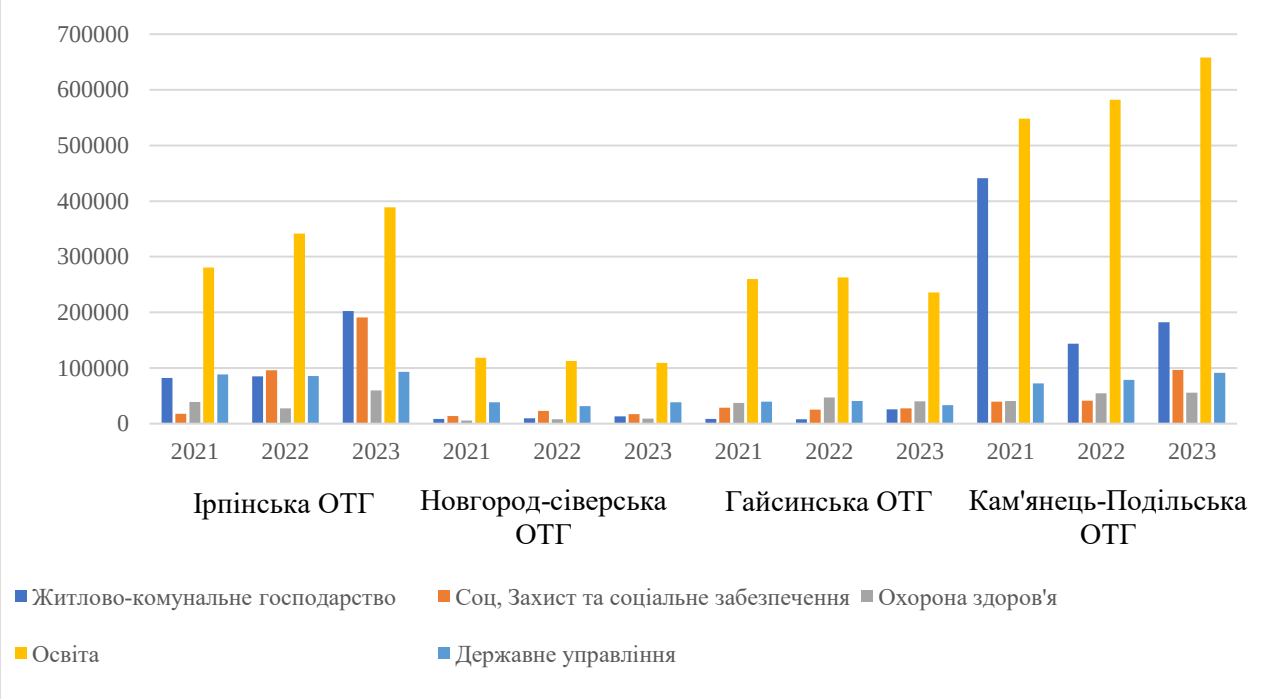

Рис. 2.20. Видатки з місцевих бюджетів ОТГ

Джерело: складено автором на основі [101-104]

Показники видатків на ЖКГ демонструють суттєві міжгромадні відмінності. Найбільші обсяги фінансування у 2022 році були зафіксовані в Кам'янець-Подільській громаді — 441,4 млн грн. Такий масштаб видатків свідчить про реалізацію комплексних інфраструктурних проєктів, можливо, за участі державних або міжнародних коштів. У 2023 році ця стаття витрат зменшилася більш ніж утричі, що вказує на завершення капіталоємних програм або зміну пріоритетів бюджету.

Ірпінська громада продемонструвала відносну стабільність витрат на ЖКГ, витративши 84,8 млн грн у 2023 році, що лише незначно перевищує показник 2021 року (82,3 млн грн), однак має високу управлінську вагу в контексті забезпечення безперебійного функціонування міської інфраструктури після масштабних руйнувань, спричинених збройною агресією. Водночас Новгород-Сіверська та Гайсинська громади витрачають на ЖКГ істотно менше (відповідно 9,4 млн грн та 8,0 млн грн у 2023 році), що може свідчити про обмеженість ресурсів, вузьке охоплення послуг або несформованість політики житлово-комунального розвитку.

У період 2021–2023 років відбулося суттєве зростання видатків на соціальний захист, особливо в Ірпінській громаді. У 2023 році вона спрямувала

на відповідні заходи 95,8 млн грн, що в понад п’ять разів перевищує показник 2021 року. Це зумовлено як зростанням потреб серед внутрішньо переміщених осіб та ветеранів, так і активізацією місцевих соціальних ініціатив, що фінансуються з бюджету громади. У Кам’янець-Подільській та Гайсинській громадах видатки на соціальний захист становили відповідно 41,1 млн грн та 25,2 млн грн, що є прийнятними з огляду на розмір громад та фінансову спроможність. Новгород-Сіверська громада витратила 23,1 млн грн, однак у структурі її бюджету цей показник має вищу питому вагу, оскільки абсолютні обсяги загальних витрат є нижчими.

Аналіз даних свідчить про значну варіативність підходів до фінансування охорони здоров’я. Найвищий обсяг видатків у 2023 році мав місце в Кам’янець-Подільській громаді — 54,7 млн грн. Це свідчить про системну підтримку медичних закладів як первинного, так і вторинного рівня, а також реалізацію цільових програм охорони здоров’я. Ірпінь витратив 27,7 млн грн на охорону здоров’я, що, хоча і є нижчим за показники Кам’янця, демонструє поступову динаміку зростання порівняно з 2021 роком (38,8 млн грн), враховуючи складну ситуацію після звільнення території від окупації. Гайсинська громада забезпечила фінансування галузі у розмірі 47,1 млн грн, з явним приростом за останні два роки. Новгород-Сіверська громада витратила на охорону здоров’я лише 7,8 млн грн, що свідчить про високий ризик недофінансування галузі та обмежену доступність послуг для населення.

Освіта залишається провідним напрямом фінансування в усіх громадах, підтверджуючи її стратегічне значення. Найвищі витрати у 2023 році зафіксовані в Кам’янець-Подільській громаді — 582,4 млн грн, що на 6% більше, ніж у 2022 році. Громада утримує позитивну динаміку фінансування, ймовірно, за рахунок модернізації освітніх закладів та утримання розгалуженої мережі шкіл і дитсадків. Ірпінська громада спрямувала на освіту 341,8 млн грн, Гайсинська — 262,9 млн грн, Новгород-Сіверська — 112,6 млн грн. Усі громади демонструють збереження або збільшення обсягів фінансування, що свідчить про стабільність освітньої політики, навіть в умовах воєнного стану. Фінансування органів місцевого самоврядування залишається стабільним і досить порівнюваним у

розрізі громад. Ірпінська ТГ у 2023 році витратила 85,4 млн грн на утримання управлінського апарату, що відповідає масштабам адміністративної мережі. Кам'янець-Подільська громада витратила 78,6 млн грн, з аналогічною логікою розподілу коштів. Гайсинська та Новгород-Сіверська громади забезпечили менші обсяги видатків — 40,7 млн грн та 31,6 млн грн відповідно. Враховуючи чисельність населення та площу адміністративного управління, ці показники є обґрунтованими, хоча можуть свідчити як про оптимізацію управлінських витрат, так і про обмеження у кадровому ресурсі.

Отже, проведений аналіз соціально-економічного добробуту досліджених громад (Ірпінської, Новгород-Сіверської, Гайсинської та Кам'янець-Подільської) дозволяє комплексно оцінити їхню фінансову спроможність та здатність забезпечувати належний рівень соціально-економічного добробуту. Оцінка ґрунтується на порівнянні бюджетних показників, рівня доходів та видатків, обсягу офіційних трансфертів, а також структурних характеристик бюджетної політики.

Ірпінська громада демонструє високий рівень соціально-економічного добробуту, що обумовлено поєднанням високих власних доходів (716 млн грн у 2023 році) та значного обсягу офіційних трансфертів (749,4 млн грн у 2023 році). Це забезпечує фінансову стійкість громади навіть в умовах відновлення після збройної агресії. Значний обсяг видатків на соціальний захист (95,8 млн грн у 2023 році) свідчить про пріоритетність підтримки вразливих верств населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб та ветеранів. Високий рівень фінансування освіти (388,7 млн грн) та охорони здоров'я (59,6 млн грн) свідчить про стратегічний підхід до розвитку людського капіталу. Така структура бюджету дозволяє громаді забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток.

Кам'янець-Подільська громада зберігає високий рівень соціально-економічного добробуту завдяки збалансованій бюджетній політиці. Власні доходи громади становлять 947 млн грн у 2023 році, що свідчить про потужну фіскальну базу та розвинений економічний потенціал. Видатки на освіту (582,4 млн грн), охорону здоров'я (54,7 млн грн) та соціальний захист (41,1 млн грн)

забезпечують доступність базових послуг для населення. Поступове зниження обсягів трансфертів (247,6 млн грн у 2023 році) вказує на зростаючу фінансову незалежність громади, що є позитивним сигналом для її сталого розвитку. Стратегія громади спрямована на підтримку людського капіталу та забезпечення високої якості життя.

Гайсинська громада демонструє середній рівень соціально-економічного добробуту із вираженою волатильністю бюджетних показників. Власні доходи громади (847 млн грн у 2023 році) свідчать про певний потенціал для розвитку, однак високий рівень залежності від ПДФО (702 млн грн) може бути ризиком у разі змін у законодавстві або скорочення чисельності працюючих. Видатки на соціальний захист (25,2 млн грн) та охорону здоров'я (47,1 млн грн) є помірними, що може обмежувати доступність послуг для населення. Водночас підтримка освітньої сфери (262,9 млн грн) свідчить про прагнення громади до розвитку людського капіталу. Проте нестабільність доходів залишається ключовим викликом для громади.

Новгород-Сіверська громада залишається фінансово вразливою та соціально залежною. Високий рівень залежності від трансфертів (85 млн грн у 2023 році) свідчить про її обмежену здатність до самофінансування. Власні доходи громади становлять лише 213 млн грн, що обмежує можливості фінансування соціальних програм. Вкрай низький рівень видатків на охорону здоров'я (7,8 млн грн) та освіту (112,6 млн грн) ставить під загрозу якість та доступність базових послуг. Фінансування житлово-комунального господарства є найнижчим серед досліджених громад (9,4 млн грн), що свідчить про недостатній розвиток інфраструктури. У таких умовах громада не має можливостей для забезпечення сталого розвитку та підвищення якості життя населення.

Аналіз показників соціально-економічного добробуту засвідчив суттєву диференціацію рівня забезпечення добробуту між дослідженими громадами. Ірпінська та Кам'янець-Подільська громади демонструють найвищий рівень соціально-економічного добробуту завдяки високим власним доходам та ефективному використанню трансфертів. Гайсинська громада має потенціал, але

страждає від нестабільності доходів та залежності від ПДФО. Новгород-Сіверська громада залишається соціально вразливою, із низькими власними доходами та залежністю від трансфертів, що обмежує її здатність забезпечувати належний рівень добробуту для населення.

Для підвищення соціально-економічного добробуту вразливих громад необхідним є посилення їх інвестиційної привабливості, залучення додаткових ресурсів та реалізація програм соціально-економічного розвитку, спрямованих на розширення економічної бази та покращення якості надання соціальних послуг.

Висновки до ІІ розділу:

1. Реформа бюджетної децентралізації виявила себе як один із найбільш трансформаційних чинників у системі територіального управління України. Розширення фінансової автономії місцевих громад, формування власних бюджетів і нової структури адміністративного устрою стали каталізаторами соціально-економічного розвитку низки регіонів. Зростання питомої ваги місцевих доходів у зведеному бюджеті, підвищення ефективності використання ресурсів, а також розширення податкової бази підтверджують результативність обраного курсу. Разом із тим, збереження регіональної асиметрії, слабка фінансова спроможність окремих територіальних громад і загострення зовнішніх викликів, зокрема пандемії та війни, засвідчують необхідність посилення механізмів підтримки регіонів та оптимізації міжбюджетних відносин. Для забезпечення подальшої стійкості реформи необхідним є послідовне вдосконалення фінансових інструментів, інституційна підтримка менш спроможних громад, а також впровадження адресної регіональної політики на принципах субсидіарності та результативності.

2. Визначено наявність системної регіональної диспропорції у соціально-економічному забезпеченні регіонів України. Диференціація між регіонами за ВРП, доходами та видатками місцевих бюджетів засвідчує нерівномірну концентрацію економічного потенціалу та фіскальних можливостей. Встановлено неоднорідність темпів зростання ВРП та бюджетних

показників, що дає змогу ідентифікувати регіони з високим економічним потенціалом, але слабкою фіскальною ефективністю (наприклад, Одеська та Харківська області), а також території, які демонструють позитивну динаміку за рахунок внутрішньої мобілізації (Тернопільська, Хмельницька, Черкаська області). Проаналізовано взаємозв'язок між економічною активністю та соціальними індикаторами. Виявлено, що зниження ВРП у кризових роках не завжди супроводжується відповідним падінням соціальних видатків, що вказує на втрату ефективності розподілу бюджетних ресурсів або зростання трансфертної залежності. Запропоновано використання інтегральних показників добробуту, зокрема індексу бюджетної віддачі, індексу фіскального навантаження та продуктивності, що дозволяє оцінити не лише обсяги ресурсів, а й їх ефективність у контексті соціального забезпечення. Наголошено на необхідності комплексного підходу до оцінки регіонального добробуту, який враховує не лише макроекономічні індикатори, але й якість публічних послуг, рівень зайнятості та фіскальну стійкість територіальних громад. Такий підхід є критично важливим для формування справедливої та дієвої регіональної політики у післявоєнний період.

3. Отже, на основі проведеного дослідження, нами визначено, що Ірпінська та Кам'янець-Подільська громади демонструють ознаки фінансової автономії та сталого зростання, що забезпечується потужною податковою базою, високим рівнем урбанізації та активністю малого і середнього бізнесу. Гайсинська громада є фінансово спроможною, але нестабільною у динаміці показників, що свідчить про залежність від ситуативних надходжень або великих платників податків. Новгород-Сіверська громада потребує поглибленої політики фіскального вирівнювання, а також пошуку нових джерел доходів і посилення підприємницької активності. Основним викликом для всіх громад залишається високий рівень залежності від ПДФО, особливо його військової складової, що створює ризики у разі зміни державної політики щодо його розподілу. Кам'янець-Подільська ТГ демонструє найвищий рівень збалансованості та стабільності фінансування майже в усіх векторах видатків. Ірпінська громада активізує видаткову політику після воєнних втрат, особливо в соціальному

захисті. Гайсинська громада має середні, але нестабільні показники, що потребують контролю з боку планово-фінансових органів. Новгород-Сіверська ТГ критично відстає за всіма напрямами — системне недофінансування охорони здоров’я, освіти та ЖКГ загрожує соціальною деградацією та втратою функціональної спроможності громади.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ ПРІОРІТЕТІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

3.1. Визначення пріоритетів соціального та економічного розвитку регіонів України

Вектори соціального та економічного розвитку регіонів України формуються на основі аналізу викликів, що стоять перед країною і спрямовані на подолання диспропорцій між регіонами, забезпечення сталого зростання, а також підвищення добробуту регіонів. Соціальні пріоритети включають розвиток людського капіталу через покращення доступу до освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг, із врахуванням потреб вразливих груп населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб та ветеранів війни. Економічні пріоритети зосереджуються на стимулюванні інвестиційної привабливості регіонів, підтримці малого та середнього бізнесу, модернізації інфраструктури, розвитку інноваційної економіки та забезпеченні енергоефективності. Доцільно розглянути дані вектори до покращення добробуту детальніше.

На основі проведеного аналізу можемо визначити, що, попри успіхи реформи децентралізації, сьогодні в Україні досі не створенні умови забезпечення належного рівня соціального-економічного добробуту регіонів. Основні фактори, що мають вплив на регіональний розвиток систематизовано за допомогою PEST-аналізу у таблиці 3.1. Реформа бюджетної децентралізації створила ряд вигідних умов для розвитку регіонів, однак залишається чимало факторів, які гальмують створення фінансово стійких та спроможних регіонів [105].

PEST-аналіз є поширеним економічним інструментом для оцінки впливу політичних, економічних, соціальних та технологічних факторів на розвиток регіонів. Першими чинниками, що впливають на регіональний розвиток, є децентралізація влади. Реформа децентралізації, як вже було зазначено, сприяла збільшенню фінансової автономії регіонів, що дозволило ефективніше розподіляти місцеві ресурси та планувати регіональні проєкти. Водночас успіх цієї реформи залежить від подальшого вдосконалення механізмів

самоврядування, особливо в умовах політичної стабільності, яка є вирішальним фактором для залучення інвестицій.

Таблиця 3.1

PEST-аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України

Політичні фактори (P)	**Економічні фактори (E)**
1. **Децентралізація влади** (Реформа децентралізації створила умови для більшої фінансової автономії регіонів, але потребує подальшого розвитку механізмів самоврядування. Політична стабільність впливає на залучення інвестицій, особливо в регіони, які розташовані близько до зон бойових дій). 2. **Міжнародна політика (**Угода про асоціацію з ЄС створює нові можливості для експорту та залучення інвестицій. Підтримка України з боку міжнародних партнерів сприяє відбудові зруйнованих регіонів). 3. **Реформа судової та правоохоронної системи (**Покращення правової системи може стимулювати розвиток підприємництва в регіонах).	1. **Інфраструктурні обмеження (**Нерівномірний розвиток інфраструктури в різних регіонах обмежує економічний потенціал. Відбудова зруйнованих об'єктів вимагає значних інвестицій). 2. **Рівень безробіття (**Високий рівень безробіття в деяких регіонах стимулює трудову міграцію за кордон). 3. **Промислові кластери (**Регіони з високою концентрацією промисловості, як-от Донбас чи Дніпровщина, мають потенціал для відновлення через модернізацію виробництв). 4. **Інвестиції та фінансування (**Необхідність залучення зовнішніх інвестицій для розвитку локальної економіки. Розвиток малого і середнього бізнесу через державні та міжнародні програми підтримки).
Соціальні фактори (S)	**Технологічні фактори (T)**
1. **Демографічна ситуація (**Старіння населення, низька народжуваність та скорочення кількості молоді через еміграцію. Збільшення внутрішньо переміщених осіб впливає на соціальну структуру регіонів). 2. **Освіта та охорона здоров'я. (**Нерівний доступ до якісної освіти та медичних послуг у регіонах. Відтік кадрів через недостатню кількість робочих місць). 3. **Рівень життя та громадська активність (**Низький рівень доходів населення у більшості регіонів обмежує купівельну спроможність. Соціальні програми потребують реформування для більш ефективного розподілу ресурсів).	**1. Інноваційний розвиток (**Розвиток IT-сектору в таких містах, як Київ, Львів, та Харків, але слабкий рівень впровадження інновацій у промисловість. Нерівний доступ до сучасних технологій у сільських регіонах). **2. Цифровізація (**Успіхи у цифровізації державних послуг (Дія), але потреба у розширенні цих сервісів для сільських регіонів). **3. Енергетична інфраструктура (**Переорієнтація на "зелену" енергетику, що може створити нові робочі місця та підвищити енергоефективність регіонів).

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження, додатку Ш та [105]

Міжнародна політика також відіграє значну роль у розвитку регіонів. Угода про асоціацію з ЄС відкриває нові можливості для експорту української продукції та залучення іноземних інвестицій. Водночас адаптація регіональних економік до європейських стандартів залишається викликом. Підтримка з боку

міжнародних партнерів сприяє відновленню зруйнованої інфраструктури, проте її ефективність залежить від локальної адміністративної спроможності. Реформа судової та правоохоронної системи є важливим елементом для створення сприятливого інвестиційного клімату. Прозора і справедлива правова система сприятиме розвитку підприємництва в регіонах та стимулюванню економічної активності.

Економічні ризики для регіонального розвитку України включають інфраструктурні обмеження, які ускладнюють логістичні процеси та негативно впливають на економічну активність. Особливо це стосується депресивних регіонів, де якість доріг і транспортних мереж залишається низькою. Інвестиції в модернізацію інфраструктури мають стати ключовим пріоритетом для уряду.

Високий рівень безробіття є ще однією суттєвою проблемою, що спонукає населення до трудової міграції за кордон. Це призводить до втрати кваліфікованих кадрів і зниження трудового потенціалу регіонів. Для вирішення цієї проблеми необхідно впроваджувати програми стимулювання зайнятості, підтримувати малий та середній бізнес, а також створювати умови для розвитку стартапів.

Промислові регіони України мають значний потенціал для розвитку через модернізацію виробничих потужностей. Це можливо за умови залучення інвестицій та впровадження інноваційних технологій. Водночас дефіцит інвестицій залишається основним викликом, що потребує розробки механізмів залучення внутрішнього та зовнішнього капіталу. Однак з 2022 року більшість промислових регіонів є місцями активних бойових дій, тому точна оцінка потужностей промислового комплексу України у таких умовах стає неможливою.

Поміж соціальних факторів, що впливають на регіональний розвиток, найперше слід відзначити демографічну ситуацію. Старіння населення, низька народжуваність, еміграція молоді та внутрішня міграція призводять до зменшення трудового потенціалу регіонів. Це підсилює дисбаланс між економічно активним населенням та утриманцями. Для вирішення цієї проблеми необхідно створювати умови для повернення молоді, зокрема шляхом

підвищення рівня життя та стимулювання зайнятості, а також створювати умови для працевлаштування ВПО, ветеранів війни та людей з інвалідністю.

Наступними важливими соціальними факторами є освіта та охорона здоров'я. У регіонах України спостерігається недостатній доступ до якісних медичних та освітніх послуг. Це посилює нерівність між містами та сільськими громадами, спричиняючи відтік кадрів із менш розвинених територій. Розвиток регіональної інфраструктури в цих сферах має стати одним із провідних напрямів політики. Низький рівень доходів населення обмежує купівельну спроможність, що негативно впливає на розвиток внутрішнього ринку. Соціальні програми потребують реформування для більш ефективного розподілу ресурсів і підвищення рівня громадської активності.

Технологічні фактори визначають перспективи інноваційного розвитку регіонів. Такі міста як Київ, Львів і Харків (до початку повномасштабної війни 2022 року), демонструють успіхи у сфері IT та інновацій, проте в інших регіонах рівень впровадження сучасних технологій залишається низьким. Розвиток інноваційних кластерів, розширення цифрової інфраструктури та впровадження нових технологій у промисловість є важливими завданнями для забезпечення конкурентоспроможності регіонів.

Цифровізація державних послуг, таких як проєкт «Дія», створює значний потенціал для розвитку регіонів, проте сільські території потребують покращення доступу до інтернету та інших цифрових сервісів. Інвестиції в «зелену» енергетику, такі як розвиток вітрових і сонячних електростанцій, сприяють енергоефективності, але потребують значних фінансових ресурсів.

Загалом PEST-аналіз дозволяє комплексно оцінити вплив політичних, економічних, соціальних та технологічних факторів на регіональний розвиток України. Основними викликами залишаються нерівномірний розподіл ресурсів, інфраструктурні обмеження, демографічна криза та низький рівень впровадження інновацій.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що процес формування та подальшого забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України варто розглядати у трьох векторах:

1) загальнодержавна стратегія регіонального розвитку;

2) обласна стратегія розвитку регіону;

3) стратегія розвитку кожного регіону окремо. Водночас стратегія соціально-економічного розвитку регіону повинна будуватися з чітким розумінням, що в основі розвитку лежать ефективна робота ОМС, розвинений та зацікавлений у розвитку громади підприємницький сектор та активна громада з високим рівнем громадянської свідомості. Забезпечення формування у громаді трьох базових факторів повинно бути на ОМС. Дані три фактори є основними для створення сприятливого середовища для розвитку та проживання у регіоні. Водночас активна діяльність ОМС важлива лише на початку змін у регіоні. Подальше формування та розвиток співпраці з активним підприємницьким сектором та громадськістю повинно перейти у розподіл зон відповідальністю між місцевою владою, приватним сектором та громадськістю.

Подальша робота ОМС щодо забезпечення соціально-економічного добробуту повинна здійснюватися у шести площинах (рис. 3.1):

- Робота з громадою (громадські, волонтерські організації, благодійні та патріотичні акції).
- Робота з підприємницьким сектором (залучення бізнесу у соціально-економічний розвиток громади та створення оптимальних умов для розвитку підприємництва).
- Робота з місцевим бюджетом (Виконання дохідної та видаткової частин місцевого бюджету).
- Робота з партнерами (пошук та розвиток співпраці з вітчизняними та зарубіжними містами, організаціями, фондами, підприємствами тощо)
- Робота з соціального розвитку громади (підтримувати та розвивати галузі освіти, охорони здоров’я та благоустрою у громаді)
- Робота з інфраструктурними об’єктами (забезпечення якості дорожнього покриття, налагодження транспортного сполучення для жителів громади, обслуговування доріг, зупинок та придорожніх територій)

Рис. 3.1. Вектори роботи органів місцевого самоврядування

Джерело: сформовано автором на основі [106]

Оцінка національної стратегії регіонального розвитку України до 2027 року дозволяє виділяє три ключові напрями розвитку регіонів: інтегроване просторове планування, яке спрямоване на збалансований розвиток міських і сільських територій; економічна спеціалізація регіонів, що базується на підтримці кластерних ініціатив, розвитку промислових і аграрних хабів; соціальна згуртованість через підтримку інклюзивних програм, зменшення бідності та забезпечення рівних можливостей. Крім того, значну увагу важливо приділяти цифровізації, яка сприяє трансформації економічних і соціальних процесів у регіонах.

При забезпеченні регіонального добробуту в Україні потрібно окремо враховувати проблематику Донбаського регіону та південних регіонів, які потребують особливої економічної та соціальної уваги через вплив війни та значні втрати інфраструктури. Водночас західні та центральні регіони стають центрами для розміщення внутрішньо переміщених осіб. Також дані регіони мають значний потенціал для розвитку міжнародного співробітництва. Інтеграція України до європейських ринків, а також залучення міжнародної допомоги та адаптація європейських стандартів є важливими аспектами для досягнення цілей регіонального розвитку.

Зазначимо: зменшення диспропорцій між регіонами потребує не лише фінансових інвестицій, але й ефективного управління, зокрема завершення

реформи децентралізації. Створення кластерів інноваційного розвитку сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіонів, особливо у сфері високих технологій. У цьому ж векторі доцільним є створення венчурних фондів. Не менш важливим є рівень соціального розвитку громади, її згуртованості та громадянської самосвідомості. Дослідження С.В. Коваленко вказує на значення соціального капіталу, який може стати основою для більш активного залучення місцевих громад до економічного життя. Тому важливо максимально залучати громаду та місцевих підприємців до розвитку регіону.

Для розвитку громади не менш важливими є створення благодійних, волонтерських та громадських організацій та акцій із залученням місцевих підприємств та жителів громади, зокрема щодо розвитку та підтримки галузей освіти та охорони здоров'я, культури та соціальної сфери. Зазначимо, що у таких країнах як США та Канада така практика сьогодні є вже традиційною [44].

У векторі розширення повноважень ОМС в межах реформи децентралізації доцільним є розширення фінансових прав ОМС, як це, до прикладу, зроблено у Швеції. Реформи Швеції, у свою чергу, базувалися на успішному досвіді Великої Британії, в результаті країна знайшла оптимальну модель розвитку, при якій забезпечуються місцеві та загальнодержавні інтереси, а також не обмежуються ініціативи ОМС. Децентралізація надає місцевій владі можливості для пошуку ресурсів, необхідних для виконання покладених на них завдань та функцій, а також передбачає процес скорочення втручання уряду в процеси місцевого розвитку, та орієнтується на розширення повноважень ОМС [26].

Низька активність органів місцевого самоврядування є однією з ключових перешкод на шляху до сталого розвитку громад в Україні. Аналіз бюджетних показників проведений у 2 розділі підтвердив, що значна частина місцевої влади не зацікавлена у забезпеченні фінансового розвитку своїх громад. Це часто пояснюється звичкою покривати дефіцит бюджету через державні трансферти, що знижує стимул до пошуку альтернативних джерел фінансування. Такий підхід значно послаблює економічну стійкість громад і шкодить їхньому соціально-економічному добробуту.

Відсутність стратегічного планування є одним із головних проявів проблеми. Більшість громад працює без чітко визначених і реалістичних стратегій розвитку. Навіть якщо стратегічні документи формально створені, їх виконання часто залишається незадовільним. Замість довгострокових планів місцева влада зосереджується на вирішенні короткострокових завдань, які мають обмежений вплив на загальний розвиток громади. Це унеможливлює реалізацію масштабних проєктів, таких як модернізація інфраструктури чи залучення інвестицій.

Ще одним серйозним викликом є низька ініціативність місцевої влади. Багато органів самоврядування не докладають зусиль для залучення додаткових ресурсів. Вони не ініціюють нових проєктів, не беруть участі у грантових програмах і не співпрацюють із міжнародними партнерами. Інноваційні підходи впроваджуються лише у виняткових випадках, тоді як більшість громад покладається на застарілі методи управління, що не відповідають сучасним викликам регіонального розвитку.

Корупція залишається однією з основних причин низької активності органів місцевого самоврядування. Непрозорість у розподілі бюджетних коштів, непрозорі тендери та призначення посадовців підривають довіру громадян і знижують ефективність використання ресурсів. Відсутність механізмів громадського контролю дозволяє місцевій владі уникати відповідальності за неефективне управління бюджетами та іншими ресурсами.

Недостатнє використання можливостей, які надала реформа децентралізації, також є серйозним недоліком. Хоча громадам було передано більше фінансових і адміністративних повноважень, багато з них не змогли ефективно скористатися цими інструментами через відсутність компетентності й ініціативності. Деякі громади не володіють достатніми знаннями про нові фінансові інструменти, такі як бюджети участі, і не використовують потенціал для залучення приватного капіталу.

Проблема також поглиблюється через низький рівень співпраці між громадами. Відсутність координації у реалізації спільних проєктів, таких як модернізація транспортної інфраструктури, розвиток туристичних кластерів чи

вирішення екологічних проблем, обмежує можливості для сталого розвитку. Це призводить до ізоляції багатьох громад і ускладнює їх інтеграцію у регіональні й національні економічні системи.

Прозорість використання бюджетних коштів також залишається проблемою. Проведений аналіз показав, що звітування про виконання бюджету здійснюється трьома способами: 1) публікація детальної інформації на сайті громади, включно з проміжними і зведеними звітами та даними про підрядників; 2) публікація основних показників бюджету на сайті громади без деталізації; 3) періодично частину інформації про виконання бюджету передають через місцеві медіа (радіо чи газети), які фінансуються ОМС і не мають широкої аудиторії. Перший підхід варто вважати зразковим, адже він сприяє залученню громадян до контролю за фінансами. Другий і третій підходи хоча й відповідають законодавству, створюють ризики для прозорого використання коштів через обмеження доступу до повної інформації.

Процеси євроінтеграції відкривають для громад нові можливості залучення фінансування через гранти, міжнародні програми та партнерства. Проте низька якість кадрового забезпечення ОМС і брак ініціативності суттєво ускладнюють цей процес. Наприклад, недостатній рівень кваліфікації в підготовці грантових заявок, відсутність досвіду управління міжнародними проєктами та низький рівень володіння англійською мовою обмежують можливості громад у цьому напрямі [107].

Причини низької активності місцевої влади включають також низький рівень кваліфікації працівників, які часто не мають достатніх знань і навичок для ефективного управління ресурсами та реалізації проєктів. Для підвищення професійного рівня працівників місцевого самоврядування уряд України разом із міжнародними партнерами розробили ряд навчальних програм, які передбачають як теоретичне, так і практичне навчання. Однак ефективність цих програм і їхній вплив на соціально-економічний розвиток регіонів потребують додаткового вивчення.

Окремо варто зазначити, що політична залежність керівництва також негативно впливає на діяльність органів місцевого самоврядування, адже їхні

рішення часто визначаються інтересами політичних партій, керівництвом області або окремих груп, а не потребами громади. Недостатня прозорість і підзвітність лише посилюють цю проблему, адже недосконаліть механізмів громадського контролю дозволяє ухвалювати рішення без врахування інтересів населення.

Наслідки низької активності органів місцевого самоврядування є руйнівними для соціально-економічного добробуту регіонів. Відсутність змін у громадах спричиняє стагнацію регіонального розвитку, поглиблює соціально-економічну нерівність і призводить до відтоку населення, особливо молоді й кваліфікованих кадрів, до інших регіонів чи за кордон. Недостатній розвиток громад робить їх менш привабливими для інвесторів, що ще більше ускладнює економічну ситуацію.

З метою подолання зазначених викликів необхідно розробити нову систему регіонального менеджменту, яка передбачає підвищення кваліфікації кадрів, впровадження цифрових платформ для прозорого контролю за бюджетами громад і створення стимулів для активного залучення ресурсів. Це сприятиме подоланню негативного впливу людського фактору та забезпечить сталий розвиток регіонів України. Насамперед слід підвищити кваліфікацію працівників органів місцевого самоврядування через проведення тренінгів і навчальних програм із планування, управління проєктами та залучення інвестицій. Важливим є також запровадження електронних платформ для прозорості звітності й участі громадян у прийнятті рішень. Формування культури громадської участі через бюджети участі, консультації та громадські слухання сприятиме підвищенню довіри до місцевої влади й активізації її діяльності. Крім того, варто стимулювати міжмуніципальну співпрацю, яка дозволить ефективніше використовувати ресурси для вирішення спільних завдань.

Негативним чинником розвитку регіонів в Україні є нерівномірний розподіл влади та значні видатки на утримання місцевих органів влади. Частково цю проблему було вирішено після місцевих виборів, що відбулися 25 жовтня 2020 року, шляхом укрупнення районів зменшилась кількість районних

адміністрацій. Однак видатки на утримання органів влади залишаються значними, а їх ефективність залишається мало дослідженою. Доцільно внести зміни до структури місцевих рад, у яких утримується ряд працівників, які займаються видачею ліцензій, дозволів та документів, це той сегмент роботи, який сьогодні можна зробити частково автоматизованим за допомогою цифрових технологій. Попри успіхи реформи, надмірна бюрократизація управлінських процесів стримує розвиток регіонів.

Вивчення міжнародного досвіду Франції, як держави з подібною до України кількістю місцевих бюджетів серед країн ЄС, є прикладом успішної реалізації реформи децентралізації. Починаючи як країна з міцною централізованою бюрократією, Франція провела глибоку реформу, завдяки якій її система державної влади нині базується на засадах децентралізації. Ключовим елементом реформи стало закріплення за центральною адміністрацією лише тих функцій, які мають загальнонаціональний характер або не можуть бути делеговані на місцевий рівень згідно із законодавством. Це дозволило суттєво зменшити адміністративні витрати, оптимізувати процеси прийняття рішень і стимулювати регіональний розвиток.

Зокрема, у Франції впровадження механізмів децентралізації включало чітке розмежування повноважень між центральними, регіональними та місцевими органами влади. Такий підхід сприяв підвищенню ефективності використання ресурсів та забезпеченню більшої прозорості в управлінні. Наприклад, на місцевий рівень було делеговано управління освітою, житлово-комунальним господарством та іншими галузями, що дозволило враховувати регіональні особливості та потреби населення. Крім того, цифровізація державних послуг стала важливим інструментом для скорочення бюрократії та підвищення доступності адміністративних послуг для громадян.

Важливим завданням ОМС є рівномірний розподіл ресурсів на економічний та соціальний розвиток. Соціальні фактори часто залишаються недооціненими у аналізі добробуту регіону. Дані фактори визначають рівень життя населення, демографічні тенденції, стан освіти, рівень соціальної інтеграції та ступінь мобільності робочої сили. У цьому контексті розглянемо

детально основні аспекти соціальних факторів, які впливають на розвиток регіонів України.

Одним із ключових викликів для формування соціально-економічного добробуту регіонів України є несприятливі демографічні тенденції. Населення країни скорочується через низький рівень народжуваності, високий рівень смертності та активну еміграцію працездатного населення. Згідно зі статистичними даними, значна частина молоді виїжджає за кордон у пошуках кращих економічних можливостей, що призводить до дефіциту кваліфікованих кадрів у регіонах. Аналіз поточного демографічного стану в Україні відповідно до підходів науковця Дж. Равенстейн, який сформулював теорію міграції, дозволяє визначити, що економічні мотиви є основним фактором міграції як за межі України, так і між її регіонами. Працездатне населення переїжджає у ті населені пункти, регіони та країни, де умови праці є кращими. Однак в Україні також можна побачити ще одним феномен. Якщо практика трудової міграції у США, зазвичай, передбачає переїзд всієї родини, в Україні переїжджати можуть лише працездатні члени родини виключно на період роботи. Такий підхід призводить до зменшення економічного потенціалу регіонів, через виїзд працездатного населення, але зменшує темпи спаду густоти населення у регіонах. Відповідно доходи місцевих бюджетів зменшуються, в той час як витрати на соціальну складову потребують і далі значних надходжень.

Викликами у сфері соціальної інтеграції посилилися у 2014, 2020 та 2022 роках, особливо щодо внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих груп населення. Проблеми соціальної дискримінації та нерівності створюють перешкоди для повноцінної інтеграції таких осіб у соціально-економічне життя громади. Державних програм спрямованих на фінансову та матеріальну підтримку ВПО та вразливих груп населення достатньо для часткового забезпечення їх базових потреб, однак недостатньо для повної інтеграції цих людей у життя громад. Доцільним є створення за ініціативи ОМС та активної громадськості курсів, громадських організацій, а також підприємств, які б допомагали даній категорії громадян соціалізуватися та робити свій внесок у забезпечення соціально-економічного добробуту населення.

Проблемним аспектом є низька соціальна мобільність, яка ускладнює доступ до кращих економічних можливостей для мешканців регіонів з низьким рівнем розвитку. У контексті теорії соціальної стратифікації Макса Вебера можемо визначити, що в Україні вертикальна мобільність обмежена, особливо для мешканців депресивних регіонів. Відсутність програм перенавчання та обмежений доступ до фінансових ресурсів перешкоджають професійному зростанню населення.

Загалом процеси урбанізації та міграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) внаслідок військових дій та окупації окремих територій також суттєво вплинули на соціальну структуру регіонів. У багатьох випадках це призвело до перевантаження соціальної інфраструктури міст, що приймають значну кількість ВПО. Проведений аналіз показав, що рівень життя населення в регіонах України є нерівномірним, що є наслідком, як історичних, так і сучасних соціально-економічних обставин. Найвищий рівень доходів спостерігається в столиці та великих промислових центрах, таких як Дніпро, Одеса, Львів та Харків (до 2022 року). У той час аграрні регіони, що постраждали від військових дій, мають значно нижчий рівень доходів населення.

Економіст П. Самуельсон стверджував, що рівень життя населення безпосередньо залежить від розподілу ресурсів та економічної ефективності їх використання. В Україні нерівномірний доступ до ресурсів в регіонах створює значні регіональні відмінності і у соціальному забезпеченні. Одним із проявів низького рівня життя є обмежений доступ до якісних освітніх та медичних послуг. У сільській місцевості часто не вистачає лікарів, вчителів та обладнання у школах та лікарнях, що підсилює нерівність у соціальному забезпеченні.

Освітній рівень населення є одним із вирішальних факторів, який впливає на конкурентоспроможність регіонів. Економічна теорія людського капіталу, запропонована Г. Беккером, пояснює, що інвестиції в освіту і професійний розвиток населення мають значний вплив на продуктивність праці та економічне зростання регіонів. Проте в Україні цей потенціал реалізується не повною мірою через невідповідність між рівнем освіти та запитами ринку праці.

Попри те, що в Україні є достатньо розвинена система освіти, існують суттєві регіональні диспропорції в доступі до якісної освіти. Зазначимо, що останні реформи у галузі освіти, зокрема реформа «Нова українська школа», та урядові програми підтримки дошкільних навчальних закладів та навчальних закладів І-ІІІ ст. дозволили покращити забезпечення навчальних закладів необхідним навчальним устаткуванням.

Кожен регіон України має навчальні заклади різних рівнів, однак спеціалізація значної частини закладів освіти І-ІІ рівнів акредитації вже не є актуальними ні для специфіки регіону ні для формування кадрового забезпечення ринку загалом. Навчальні заклади ІІІ-ІV рівнів акредитації дозволяють залучати у життя громад більше молоді, з-поміж тих, хто приїжджає на навчання, це пожвавлює підприємницький сектор громади та дозволяє підтримувати рівень культурного та освітнього розвитку території. Проте доцільним є перегляд навчальних спеціальностей у закладах освіти, зокрема 2-го рівня акредитації, з метою їх оновлення найперше відповідно до потреб ринку та специфіки регіону.

Як вже було зазначено, рівень розвитку системи охорони здоров'я є важливим чинником соціально-економічного розвитку регіонів України. Регіональні диспропорції в доступі до якісної медичної допомоги та рівень фінансування галузі створюють суттєві виклики для забезпечення здоров'я населення. Військові дії на сході країни та пандемія COVID-19 додатково загострили проблеми у даній сфері. Для протидії кризовим викликам важливо на регіональному рівні звертати увагу на особливості та потреби кожної громади, щоб забезпечити рівний доступ до якісної медичної допомоги.

Забезпечення добробуту регіонів неможливе без врахування екологічних факторів, які відіграють значну роль у соціально-економічному розвитку регіонів. Згідно з теорією сталого розвитку Г. Дейлі, екологічна безпека є фундаментом для економічного зростання. Проблеми забруднення повітря, водних ресурсів та ґрунтів негативно впливають на здоров'я населення та якість життя. Відповідальними за дотриманням екологічних нормативів у більшості випадків є відповідні державні органи місцевого та обласного рівнів. Однак

ефективність їх діяльності потребує оптимізації, адже багато водойм, пасовищ та лісів України перебувають у критично забрудненому стані. Враховуючи курс країни на євроінтеграцію, важливим кроком є розробка ефективних програм щодо моніторингу рівня шкідливих викидів та пошук підходів до їх мінімізації. Крім того, розвиток «зеленої енергетики» в умовах енергетичної кризи може стати одним із шляхів до покращення екологічної та енергетичної ситуації в країні.

Розвинена транспортна інфраструктура є базовим чинником соціально-економічного розвитку регіонів. Адже саме вона забезпечує мобільність населення, доступ до ринків збуту, залучення інвестицій та розвиток міжрегіонального співробітництва. У ході аналізу структури автомобільних доріг України (додаток Щ) встановлено чітку залежність між якістю транспортної інфраструктури та рівнем соціально-економічного добробуту громади. Громади, які розташовані вздовж доріг державного та міжнародного значення, демонструють значно вищі показники економічної активності, аніж периферійні громади, які не мають зручного доступу до основних транспортних сполучень.

Громади, що знаходяться поблизу основних транспортних шляхів, користуються низкою переваг. Їхнє стратегічне розташування сприяє інвестиційній привабливості, оскільки логістична зручність зменшує витрати на перевезення товарів і послуг. Це стимулює розвиток малого та середнього бізнесу, зокрема у сферах торгівлі, логістики, ресторанного та готельного бізнесу. Такі громади забезпечують вищу мобільність населення, що погіршує кращий доступ до ринків праці, освітніх закладів та медичних послуг. Наприклад, громади, розташовані вздовж транспортних магістралей М-06 (Київ–Чоп), М-05 (Київ–Одеса), мають розвинену інфраструктуру, яка забезпечує активну економічну діяльність.

Громади, розташовані у віддалених районах із недостатньо розвиненою транспортною мережею, стикаються з низкою проблем. Відсутність зручного транспортного сполучення обмежує можливості для торгівлі та створює для жителів додаткові витрати на логістику, що робить підприємницьку діяльність у

таких громадах менш конкурентоспроможною. Інвестори уникають громад із поганою інфраструктурою через високі ризики й обмежений доступ до ресурсів. Це, своєю чергою, спричиняє відтік населення, особливо молоді та кваліфікованих кадрів, до більш розвинених регіонів або ж за кордон. Як результат, такі громади можуть перейти в стан депресії, а їх соціально-економічний добробут залишатиметься на низькому рівні.

Винятком є громади, в яких сконцентровані великі промислові підприємства. Завдяки стабільним надходженням до місцевих бюджетів і створенню робочих місць вони демонструють високий рівень економічної стійкості навіть через створення розвиненої транспортної інфраструктури. Проте залежність таких громад від одного чи кількох великих роботодавців є суттєвим ризиком, оскільки економічна криза в певній галузі, наприклад, у вугільній або металургійній, може мати негативні наслідки для їх добробуту.

Досліджувані у пункті три, розділу два, громади також показали відповідну кореляцію. Зокрема соціально-економічні показники Гайсинської ТГ є вищими ніж показники Дрогобицької та Новгород-Сіверської ТГ. Гайсинська ТГ розташована на автошляху М-12 — колишньому автомобільному шляху міжнародного значення на території України (тепер це частина автомобільного шляху міжнародного значення М 30), маршрут сполучення охоплював наступні міста: Стрий — Тернопіль — Кропивницький — Знам'янка. Із Знам’янки починався автошлях М 04 колишній автомобільний шлях міжнародного значення на території України), який охоплював такі населенні пункти: Знам'янка, Луганськ, Ізварине. У цьому ключі важливо звернути увагу, що ті громади, які розташовані на логістичних шляхах сполучення із країною агресором, після закінчення війки, можуть перейти у стан стагнації через відсутність логістики. Найперше це буде відображено у скороченні кількості діючих підприємств, зменшенні податкових надходжень та збільшені кількості безробітних. Важливо врахувати цей фактор та запропонувати громадам альтернативу підтримки наповнення бюджету.

Доцільним є спрямування коштів та подальше укрупнення районних центрів, зробивши їх привабливими для інвесторів. Це створить альтернативні

робочі місця для жителів громад. Водночас виникне потреба у налагоджені якісних процесів пасажирських перевезень із громад до районних центрів. В перспективі такий підхід дозволить створити умови укрупнення та збільшення районних центрів, покращити його демографічні показники, що у свою чергу позитивно вплине на розвиток малого підприємництва та соціальної сфери. Неминучою є міграція із східних громад та громад, віддалених від основних логістичних сполучень. Побудована система транспортних сполучень для забезпечення пересування громадян, яка була в УРСР вже не ефективна та дороговартісна. Зокрема в Україні є чимало сіл, життєздатність яких забезпечувалась за рахунок залізничного сполучення. Залізничне сполучення у секторі пасажирських перевезень сьогодні змінене та націлене на охоплення великих міст: обласних центрів, міст обласного значення та туристичних центрів. Забезпечення залізничного сполучення для жителів сільської місцевості у комфортному форматі стає для держави фінансово не вигідним та дороговартісним для підтримки такого типу перевезення за рахунок коштів бюджету громади.

Відсутність належної транспортної інфраструктури в багатьох громадах України не лише перешкоджає їх економічному зростанню, але й поглиблює соціально-економічні диспропорції між регіонами. Основні інвестиції з державного бюджету спрямовуються на модернізацію доріг міжнародного та державного значення, тоді як дороги місцевого значення залишаються у незадовільному стані, що зумовлено дорогою вартістю виконання робіт даного типу. Проблемою також є перебування доріг у підпорядкуванні різних державних структур. Відповідно, ті дороги, що перебувають на балансі районів, які не мають належного фінансування для їх утримання та ремонту, залишаються у занедбаному стані. Доцільним є розробка механізму формування міжмуніципальних об’єднань у проектному та фінансовому плані, наприклад, для спільної реалізації інфраструктурних проектів.

Відповідно, викладений вище аналіз проблем соціально-економічного регіонального розвитку та векторів їх вирішення дозволяє систематизувати та виокремити основні проблеми забезпечення регіонального добробуту в умовах

реформи децентралізації, які подано схематично на рис. 3.2. Існує низка перешкод у забезпеченні економічного добробуту регіонів. Вони включають нерівномірний розвиток регіонів, низький рівень інвестиційної привабливості, недосконале законодавство, а також корупційні ризики та політичну конкуренцію. Також у регіонах спостерігається високий рівень безробіття, недостатній розвиток інфраструктури та неефективне використання бюджетних коштів, спрямованих на стимулювання економічного зростання.

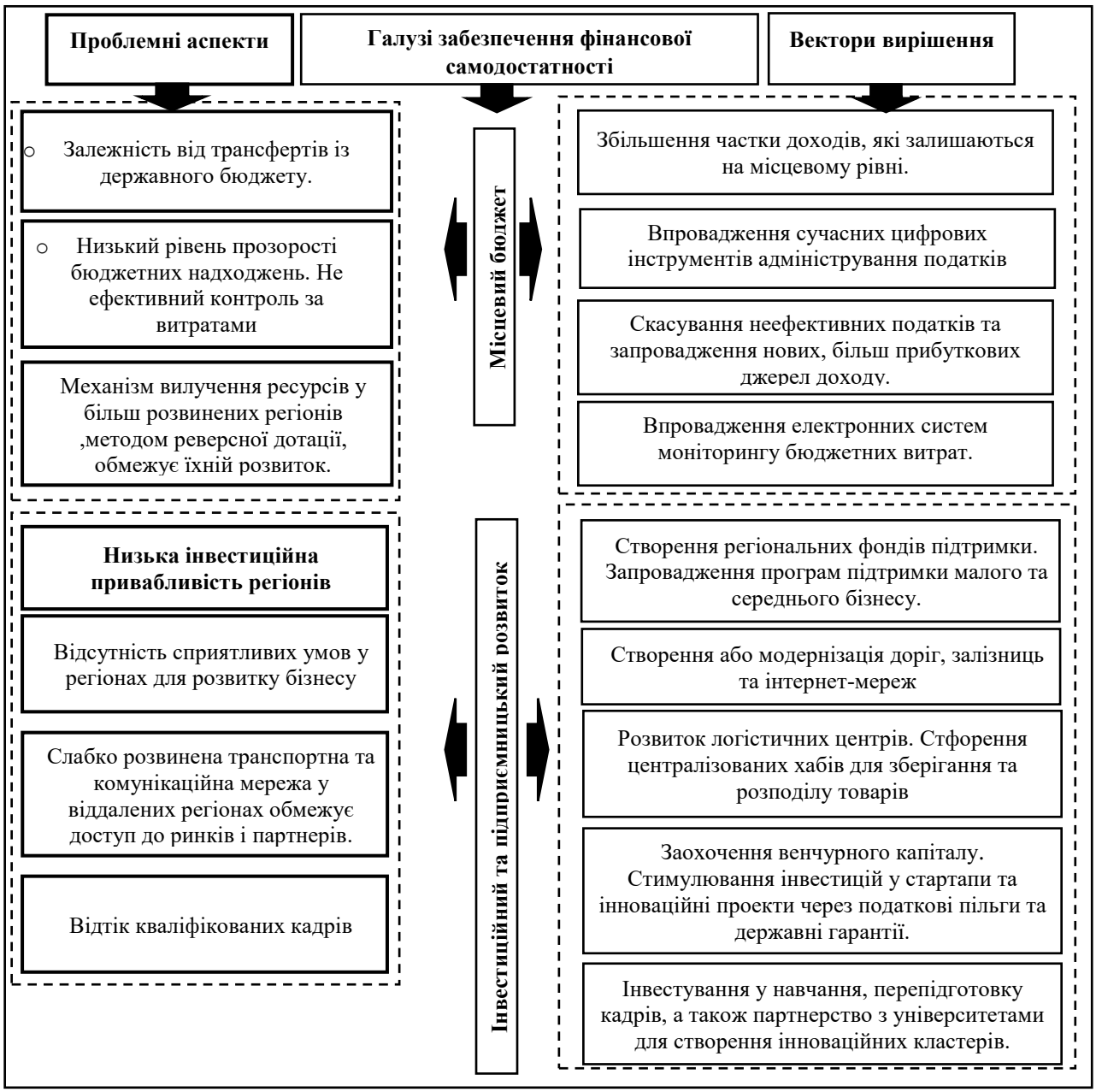

Рис. 3.2. Проблеми забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів в умовах реформи децентралізації

Джерело: розроблено автором на основі [108, 109]

У соціальному вимірі регіонального розвитку зберігається значна нерівність у рівні життя населення, нерівномірний доступ до якісної освіти та медицини, що поглиблює нерівномірний розвиток між регіонами. Також важливо зазначити про, як і у випадку економічних чинників, низьку ефективність використання бюджетних коштів у соціальній сфері, яка створює додаткові ризики для сталого розвитку громад.

Попри позитивні тенденції розвитку регіонів, існує диспропорційний розвиток через історичні, географічні, демографічні та економічні причини, що створює дисбаланс в розвитку країни в цілому. В таких умовах важливим є розробка індивідуальних планів для кожного регіону, з урахуванням його особливостей та потенціалу. А також доцільна імплементація досвіду податкових пільг та субсидій для бізнесу, що працюють у менш розвинених регіонах. Але в основі механізму подолання диспропорційного розвитку регіонів насамперед потрібно забезпечити належний рівень фінансової самодостатності. Яка повинна містити інструменти вирішення проблем у секторі місцевих бюджетів та у секторі інвестиційного та підприємницького розвитку регіонів. Основні проблеми та вектори їх вирішення по даних двох секторах подано на рис 3.3.

Подана на рис. 3.3 схема поділена на дві ключові сфери: місцевий бюджет та інвестиційний і підприємницький розвиток, що є базовими елементами регіональної фінансової автономії. Вона комплексно демонструє причинно-наслідкові зв’язки між ключовими фінансовими викликами регіонів та механізмами їх подолання, що може слугувати основою для формування ефективної політики економічного розвитку на регіональному рівні.

З метою створення умов для формування фінансово спроможних громад ОМС необхідно забезпечити збільшення частки доходів, що залишаються на місцевому рівні, оптимізувати управління та адміністративну діяльність шляхом впровадження цифрових інструментів адміністрування, підтримати створення регіональних фондів підтримки малого та середнього бізнесу. Також не менш важливими є модернізація інфраструктури, розвитку логістичних центрів,

стимулювання венчурного капіталу та створення умов для залучення інвестиційних ресурсів у регіональну економіку.

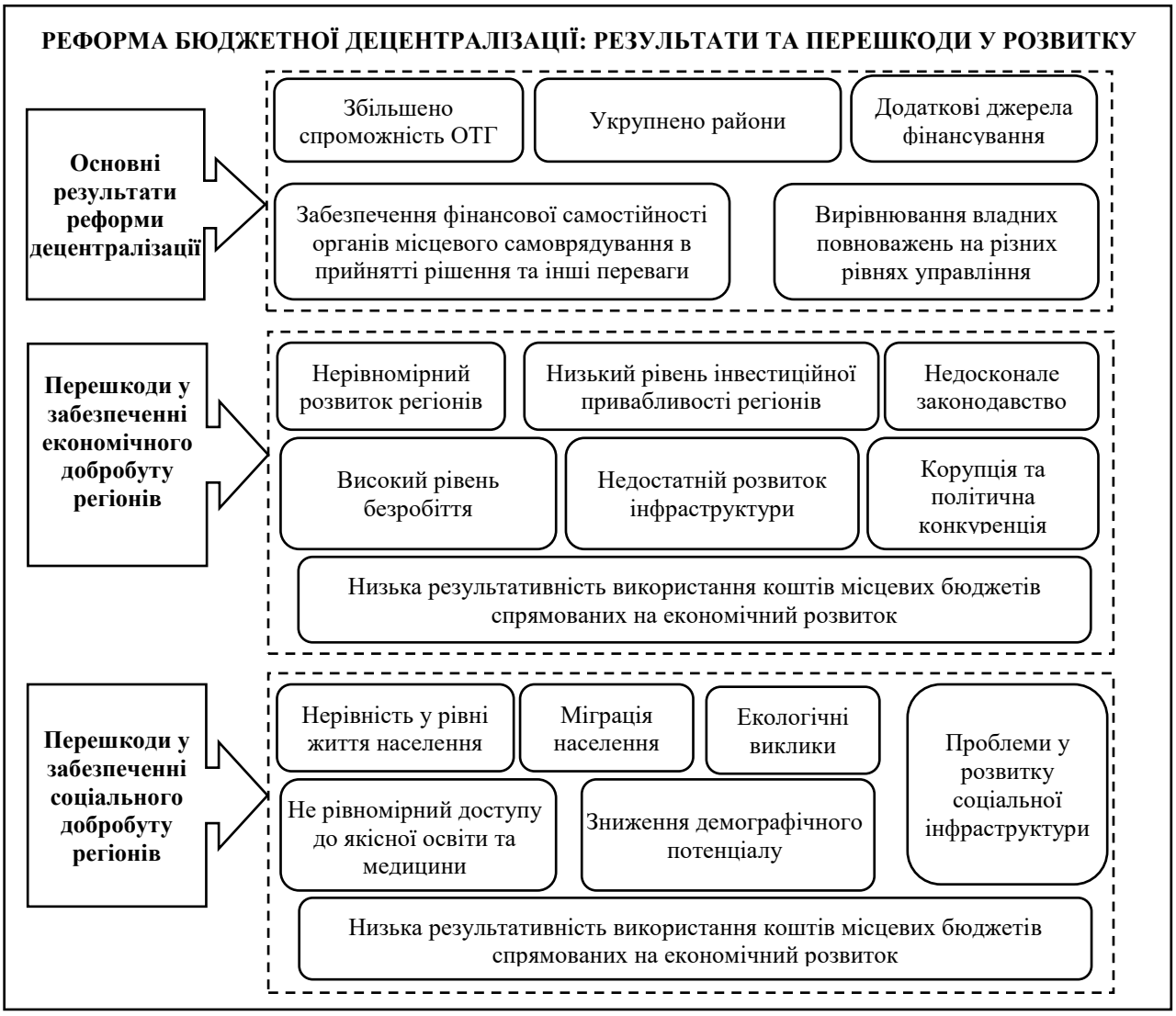

Рис. 3.3. Проблеми забезпечення фінансової самостійності регіонів по галузях та шляхи їх вирішення

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження

Отже, ефективність реформи бюджетної децентралізації значною мірою залежить від усунення зазначених проблем шляхом розробки комплексних стратегій регіонального розвитку, що поєднують економічні, соціальні та управлінські підходи. Особливу увагу слід приділити підвищенню інвестиційної привабливості регіонів, вдосконаленню інфраструктури, реформуванню системи управління бюджетними ресурсами, а також розширенню соціальних програм, спрямованих на підтримку вразливих верств населення. Для подолання факторів, що негативно впливають на забезпечення добробуту регіонів, доцільно продовжувати реформу децентралізації для забезпечення фінансової

самодостатності регіонів, стимулювати інноваційний розвиток та залучення цифрових інструментів у процеси управління та адміністрування громад, забезпечити рівний доступ до освіти, медицини та інших соціальних послуг у регіонах.

Створення розвиненої транспортної інфраструктури є важливим елементом для досягнення соціально-економічної добробуту регіонів. Вирішення проблем інфраструктурної галузі дозволить створити рівні можливості для всіх громад та підвищити їхню конкурентоспроможність. Низька активність органів місцевого самоврядування значно шкодить соціально-економічному добробуту регіонів України, спричиняючи стагнацію економічного розвитку, зниження інвестиційної привабливості, демографічні втрати через відтік населення та поглиблення соціально-економічної нерівності між громадами. Подолання цієї проблеми потребує системного підходу, спрямованого на підвищення компетенції, прозорості та активізації місцевої влади, що стане запорукою сталого розвитку громад і підвищення якості життя їхнього населення. Зазначені кроки сприятимуть забезпеченню сталого розвитку регіонів та зменшенню соціально-економічних диспропорцій в Україні.

Отже, проведений PEST-аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України дозволив виявити системні перешкоди, що стримують реалізацію потенціалу децентралізації, а саме — інституційну слабкість, низьку інвестиційну привабливість, недостатню цифровізацію, інфраструктурні розриви та демографічну деградацію. Водночас позитивні результати реформування, зокрема зростання бюджетної автономії, створюють основу для впровадження комплексних стратегій регіонального розвитку, орієнтованих на зміцнення соціального капіталу, модернізацію економіки та підвищення конкурентоспроможності територій. Визначено, що недостатня активність органів місцевого самоврядування, низька якість стратегічного планування, а також неспроможність до ефективного залучення фінансових і людських ресурсів суттєво обмежують можливості забезпечення добробуту громад. Для подолання цих викликів необхідним є запровадження стимулюючих механізмів відповідальності, підвищення професійного рівня управлінців, а також розвиток

міжмуніципального співробітництва. Впровадження цифрових рішень для прозорого управління фінансами та громадською участю повинно стати обов'язковим компонентом стратегій сталого розвитку регіонів.

3.2. Формування механізму забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України

Нерівномірний розвиток регіонів України ускладнює створення умов забезпечення соціально-економічного добробуту. На основі проведеного аналізу основних проблем регіонального розвитку можемо визначити головний аспект, проблеми забезпечення розвитку територій є системними та різногалузевими. Відповідно виникає потреба у формуванні механізму, який би діяв системно та одночасно у кількох галузях, первинним завданням якого має стати мінімізація негативного впливу людського фактора, другорядним – оптимізація процесів забезпечення регіонального добробуту.

Досягнення даних цілей у нинішніх умовах можливе лише шляхом створення ефективного механізму забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів на базі автоматизації та цифровізації аналітичних та управлінських функцій державних органів. Отож, створення в Україні системи «Цифрове місто» дозволило б значно покращити умови забезпечення добробуту територій.

Цифровізація міст є важливим чинником сталого розвитку регіонів, оскільки концепція «Цифрове місто» здатна інтегрувати сучасні технології в усі сфери життєдіяльності, сприяючи ефективності управління, прозорості та залученню інвестицій. Однак однією з вагомих переваг цифрових міст є можливість мінімізації негативного впливу, який часто проявляється в бездіяльності, а подекуди і некомпетентності чи відсутності ініціативи органів місцевого самоврядування.

В Україні, в умовах нерівномірного регіонального розвитку, впровадження цієї концепції стає необхідністю. Особливо це актуально в умовах, коли пріоритетними завданнями є забезпечення прозорого управління ресурсами, координація гуманітарної допомоги, підтримка безпеки та відновлення

критичної інфраструктури. Цифрові технології дозволяють оперативно реагувати на виклики, забезпечуючи доступ громадян до адміністративних послуг, медичної допомоги та освітніх ресурсів навіть у складних умовах, одночасно мінімізуючи ризики, пов'язані з людським фактором. Також вони зменшують цифрову нерівність і сприяють формуванню основ для повоєнного відновлення країни.

Концепція «Цифрове місто» передбачає інтеграцію різних цифрових рішень і платформ для забезпечення ефективної взаємодії між владою, бізнесом і громадянами. Історичний розвиток цифрових міст розпочався із застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для покращення управління міськими ресурсами та надання громадських послуг. З часом ці технології перетворяться на всеохоплюючі системи, що сприятимуть розвитку добробуту урбанізованих територій.

У світовій практиці існують різні підходи до трактування поняття «цифрове місто». Зазвичай, це поняття асоціюється із використанням сучасних технологій для підвищення якості життя мешканців, ефективності міських процесів і сталого розвитку. Однак часто виникає плутанина у визначеннях через схожість із іншими термінами, які мають дещо відмінні акценти. Наприклад, поряд із терміном «цифрове місто», широко використовуються такі поняття, як «розумне місто» (Smart-city), «інноваційне місто» (Innovation City), «кабельне місто» (Wired City), «електронне місто» (e-City), «зелене місто» (Green City) та «мудре місто» (Wise City), які підкреслюють технологічні інновації та цифровізацію міських процесів господарювання. Хоча всі ці терміни мають спільну основу — орієнтацію на вдосконалення міського середовища, кожен із них акцентує увагу на певному аспекті чи напрямі розвитку. У таблиці 3.2 наведено ключові концепції, які дозволяють краще зрозуміти різницю між цими термінами, а також основні характеристики «цифрового міста».

Враховуючи існуючі концепції, вважаємо, що «цифрове місто» – це концепція, що має базуватися на інтеграції сучасних технологій для підвищення якості життя мешканців, оптимізації міських процесів господарювання та забезпечення сталого розвитку.

Таблиця 3.2

Існуючі інноваційні концепції розвитку міст

Назва	Зміст концепції
Цифрове (електронне) місто (Digital City, e-City)	Місто, яке активно впроваджує цифрові технології для оптимізації процесів і надання електронних послуг мешканцям [110].
Смарт-місто (Smart City)	Місто, яке використовує інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для підвищення ефективності та інтерактивності критично важливих компонентів інфраструктури та послуг, таких як адміністрація, освіта, охорона здоров'я, транспорт тощо [111].
Кабельне місто (Wired City)	Місто з розвиненою цифровою інфраструктурою, що забезпечує високошвидкісну передачу інформації та доступ до Інтернету [112].
Зелене місто (Green City)	Місто, що слідує принципам сталого розвитку, зменшуючи викиди парникових газів, мінімізуючи відходи, ефективно використовуючи природні ресурси та зберігаючи біорізноманіття [113].
Інноваційне місто (Innovation City)	Місто, що сприяє розвитку наукоємності та технічного прогресу, інтегруючи сучасні технології в міське середовище. Інноваційні міста часто пов'язують із використанням сенсорних систем та комунікаційних технологій [114].
Мудре місто (Wise City)	Місто, яке керується універсальними цінностями, такими як справедливість, демократія, турбота про навколишнє середовище, співчуття та доброта. Ці міста сприяють гармонійному розвитку суспільства [115].

Джерело: сформовано авторами

Головна мета «цифрового міста» полягає у створенні інфраструктури, яка сприятиме ефективному управлінню ресурсами, забезпеченню безпеки та комфорту мешканців, а також активній взаємодії громади з владою. Серед основних компонентів «цифрового міста» слід виділити інфраструктурні, соціальні та технологічні елементи, які забезпечують сталий розвиток територій, інтегрують інноваційні рішення в повсякденне життя, а також сприяють створенню комфортного середовища для проживання громадян.

У таблиці 3.3 наведено ключові компоненти «цифрового міста» та їхні характеристики, які дозволяють зрозуміти масштаби впровадження цієї концепції. Розвиток концепції «цифрових міст» є однією з ключових тенденцій сучасного урбаністичного планування та управління. У різних куточках світу міста активно впроваджують цифрові рішення, спрямовані на вирішення соціальних, екологічних та економічних викликів. Успішні приклади реалізації концепції «цифрового міста» демонструють, як інноваційні підходи впливають

на міське середовище, сприяючи сталому розвитку, залученню інвестицій та формуванню інклюзивного суспільства.

Таблиця 3.3

Основні компоненти концепції «цифрове місто»

Компоненти	Характеристика компоненту
Цифрова інфраструктура	– швидкісні інтернет-мережі (оптоволоконні мережі, 5g); – хмарні обчислення для зберігання та обробки даних; – інтернет речей (IoT) для підключення та взаємодії різних пристроїв;
Розумний транспорт	– інтелектуальні системи управління дорожнім рухом; – електронні квитки та безконтактні способи оплати в громадському транспорті; – електромобілі, станції зарядки та системи спільного використання транспорту (car-sharing, bike-sharing);
Розумне управління ресурсами	– інтелектуальні енергосистеми (smart grids) для ефективного розподілу електроенергії; – системи моніторингу та збереження водних і теплових ресурсів; – управління відходами (розумні сміттєві контейнери, сортування);
Електронне врядування (e-Governance)	– доступ до адміністративних послуг через онлайн-платформи; – цифрові платформи для голосування, петицій та громадських обговорень; – відкриті дані (open data) для підвищення прозорості діяльності влади;
Розумні будівлі та домогосподарства (Smart Buildings)	– інтеграція IoT для управління освітленням, опаленням, безпекою; – енергоефективні системи та "зелені" технології; – дистанційний контроль через мобільні додатки;
Цифрова освіта та охорона здоров'я	– впровадження онлайн-платформ для навчання (e-Learning); – телемедицина та електронні медичні картки; – системи моніторингу громадського здоров'я;
Безпека та моніторинг	– відеоспостереження з використанням штучного інтелекту для аналізу даних; – системи кібербезпеки для захисту міських даних; – попереджувальні системи для надзвичайних ситуацій (повені, пожежі);
Розумна економіка (Smart Economy)	– інтеграція цифрових платформ для малого та середнього бізнесу; – розвиток cashless-економіки та цифрових банківських сервісів; – інноваційні кластери для стимулювання стартапів;
Управління довкіллям (Smart Environment)	– моніторинг якості повітря, води та ґрунтів; – впровадження екологічно чистих джерел енергії (сонячні панелі, вітрові турбіни); – системи прогнозування змін клімату;
Платформи для участі громади	– мобільні додатки для подання скарг, ідей чи питань до влади; – соціальні мережі для активного залучення мешканців до міських ініціатив.

Джерело: сформовано авторами на основі [116, 117, 118, 119,]

Проаналізований досвід впровадження концепції цифрове місто у Сінгапурі та Барселоні (міста представники Азійського та Європейського регіонів) та Талліну (одного з перших міст колишнього СРСР, який увійшов в

ТОП-30 рейтингу IMD за рівнем розвитку технологій в управлінні громадою»), дозволяє оцінити її внесок у соціально-економічний розвиток регіонів. У таблиці 3.4 представлені інтегровані показники забезпечення добробуту громади через впровадження цифрових інструментів управління.

Таблиця 3.4

Інтегровані показники забезпечення добробуту громади через впровадження концепції «цифрове місто»

Показники	**Сінгапур**	**Таллін**	**Барселона**
Онлайн доступ до моніторингу фінансів громади	72.5	38.8	37.7
Можливість пропонувати ідеї розвитку громади	82.5	52.8	50.1
Робота з документами, для жителів громади, через онлайн платформи	84.5	77.2	59.2
Онлайн сервіси для оптимізації процесів відкриття бізнесу	81.5	61.2	51.6
Доступність громадського Wi-Fi: покриття бездротовою мережею громадських місць.	71.3	63.8	51.5
Якість інтернет з'єднання	88.9	70.4	71.1
Послуги громадського транспорту	89.4	77.1	67.4
Моніторинг рівня екологічної забрудненості	76.5	40.1	40.7
Охорона здоров'я (запис до лікаря онлайн)	89.4	71	66.8
Інформування про рішення ОМС	77.1	67	46.9
Частка безготівкових операцій у місті	72.4%	75.4%	66.1%

Джерело: складено авторами на основі [120]

Особливості досвіду Барселони зосереджені на інноваційних рішеннях, які сприяють громадянській участі. Зокрема, платформа Decidim дозволяє мешканцям брати участь у прийнятті рішень, підвищуючи прозорість і залученість. Екологічні ініціативи, такі як інтелектуальне освітлення, система моніторингу якості повітря та розумне паркування, покращують якість життя мешканців і роблять місто більш екологічно чистим. Барселона також активно інтегрує цифрові рішення у туристичну інфраструктуру, що важливо для міста, яке є одним із найбільших туристичних центрів Європи.

Натомість Сінгапур вирізняється своїм акцентом на технологіях штучного інтелекту та інноваціях. Використання ШІ для управління транспортними потоками дозволило значно зменшити затори, скоротити час пересування та знизити екологічний вплив транспорту. Сінгапур має одну з найрозвиненіших цифрових інфраструктур у світі, включаючи швидкісний інтернет і інтегровані

IoT-системи. Важливим досягненням є також програма Green Mark, яка стимулює будівництво енергоефективних будівель, сприяючи сталому розвитку.

Незважаючи на різні акценти, Барселона та Сінгапур мають багато спільного. Відтак обидва міста активно використовують цифрові платформи для надання електронних послуг громадянам, розвивають інтелектуальні транспортні системи, що спрямовані на підвищення мобільності та енергоефективності. Важливою рисою є також прозорість цифрового врядування, що забезпечується через онлайн-сервіси та відкриті дані. Водночас обидва міста стикаються із проблемами захисту персональних даних та необхідністю забезпечення кібербезпеки.

Ще одним містом успішного впровадження концепції «цифрове місто» є Таллінн. Столиця Естонії має кілька ключових відмінностей від Барселони та Сінгапура, які і визначають її унікальний підхід. Основний акцент у Таллінні зроблено на електронному врядуванні. Місто досягло високого рівня цифровізації адміністративних послуг, що дозволяє громадянам і бізнесу отримувати доступ до більшості державних сервісів онлайн. Важливою особливістю є впровадження програми e-Residency, яка створює унікальні умови для міжнародного бізнесу, дозволяючи підприємцям із різних країн світу отримувати електронне резидентство та користуватися естонськими цифровими послугами.

Крім того, Таллінн став глобальним центром кібербезпеки завдяки тісній співпраці з міжнародними організаціями, зокрема НАТО. У місті розташований Центр передового досвіду НАТО з питань кіберзахисту, що забезпечує не лише захист даних, але й розвиток інновацій у сфері кібербезпеки. Ще однією відмінною рисою цього міста є висока доступність цифрових послуг. Практично всі адміністративні процеси, такі як реєстрація бізнесу, оплата податків чи доступ до медичних записів, можна виконати онлайн. Це суттєво спрощує життя громадян, робить державні послуги прозорими і суттєво підвищує ефективність управління.

Звісно, впровадження системи «цифрове місто» на усіх рівнях життєдіяльності громади, на етапі інтеграції системи, створює додаткове

навантаження на видаткову частину місцевого бюджету. Зокрема у 2019 році з місцевого бюджету Сінгапуру на розширення та розвиток «цифрового міста» було спрямовано 34% місцевого бюджету. Міжнародна корпорація даних (IDC) зазначає, що загальні планові витрати на ініціативи цифрових міст у світі в 2018 році становили 95,8 мільярда доларів США, що на 17,7% більше, ніж у 2018 році. Однак інвестиції в технології цифрових міст значно відрізняються по всьому світу. Зокрема у 2020 році у Сінгапурі було закладено у план бюджету інвестицію у розвиток цифрового міста на понад 1 мільярд доларів США, в той час, як лише чотири міста США – Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Вашингтон, округ Колумбія і Чикаго – за плановими показниками бюджету планували витратити понад 300 мільйонів доларів.

Таким чином, досвід впровадження концепції «цифрове місто» у Сінгапурі демонструє переваги технологічних інновацій і широке використання штучного інтелекту, Барселона робить акцент на інтеграції громадян у процес управління містом, у той час, як Таллінн вирізняється своєю зосередженістю на кібербезпеці та зручності цифрових сервісів для громадян і бізнесу. Ці приклади є важливими орієнтирами для України, яка вже розвиває власну платформу цифровізації через мобільний застосунок «Дія», адже вони наочно демонструють, як різні стратегії можуть сприяти соціально-економічному розвитку регіонів та підвищенню якості життя.

В Україні впровадження концепції «цифрове місто» доцільно здійснювати поетапно, відповідно до адміністративної ієрархії (обласні центри, міста обласного значення, районні центри, центри об’єднаних територіальних громад). В умовах повномасштабної війни, наслідком якої є релокації підприємств та збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб доцільним є впровадження концепції «цифрове місто» найперше у обласних та районих центрах. Така система з одного боку допоможе громадянам швидше отримувати доступ до адміністративних послуг громади, а також реєструватися у відповідних соціальних програмах, а з іншого – дозволить органам місцевого самоврядування швидше моніторити та реагувати на виклики у громаді. Зокрема ВПО та ветерани російсько-української війни потребують отримання значної кількості документів

та перебувають у різних реєстрах соціальних програм. Низький рівень автоматизації створює навантаження на державні органи та на громадян.

Український досвід із використання цифрових платформ також є цікавим для вивчення. Зокрема інструменти Online Banking, «Kyiv Digital», «Дія» та інші платформи. В умовах повномасштабної війни такі цифрові платформи, як «Повітряна тривога» та «Резерв+», «Брама» - дозволяють відстежувати графік та тривалість відключення електроенергії, вчасно інформувати населення про тип обстрілів, їх тривалість та території, під час повітряних тривог, а також здатні оптимізувати роботу з військово-обліковими документами громадян, протидіяти дезінформації, російській пропаганді та незаконному контенту в інформаційному просторі. Проте найбільшого поширення в Україні набуває додаток «Дія». Впровадження цього додатку демонструє великі перспективи у напрямі цифровізації державних послуг. «Дія» стала інструментом, який полегшує доступ громадян до адміністративних сервісів, таких як реєстрація документів, бізнесу чи електронне голосування. Це значно спрощує взаємодію громадян із державними органами та підвищує прозорість управління. Однак, попри позитивні зрушення, існують аспекти, які потребують подальшого розвитку для інтеграції концепції «цифрове місто» в повному обсязі.

Зіставлення функціоналу «Дії» із ключовими компонентами цифрового міста (табл. 3.5) виявляє низку елементів, які наразі не охоплюються або реалізовані частково. Наприклад, відсутні інструменти для інтеграції з міською інфраструктурою, управління транспортом, енергоресурсами, а також функції моніторингу стану довкілля та забезпечення громадської безпеки.

З огляду на це, можемо сформувати низку пропозицій, які можуть сприяти розширенню функціоналу «Дії» та її інтеграції в більш широку концепцію «цифрове місто». Ці пропозиції в узагальненому вигляді представлені у таблиці *3.5*. Впровадження «Дії» також супроводжується певним рівнем недовіри з боку населення. Основні побоювання стосуються захисту персональних даних та ризиків конфіденційності. Проте значна частина користувачів готові прийняти ризики, пов’язані з конфіденційністю, заради зручності та доступності цифрових послуг. Підтвердженням цього є статистичні

дані: якщо у 2019 році кількість користувачів становила лише 2,5 мільйона, то станом на січень 2022 року вона зросла до 17,3 мільйона. Разом з тим варто зауважити, що «Дія» потребує впровадження передових рішень у сфері кібербезпеки. Зважаючи на досвід Таллінна, ними є технології блокчейн та багаторівнева автентифікація, які здатні забезпечити захист цих громадян і підвищити довіру до цифрових сервісів.

Таблиця 3.5

Пропозиції щодо розширення функціоналу «Дії» та її інтеграції в концепцію «цифрове місто»

№ п/п	Необхідні напрями розширення функціоналу «Дії»	Пропозиції, що базуються на міжнародному досвіді
1	У «Дії» відсутні інструменти для управління міською інфраструктурою, наприклад, моніторинг систем Інтернету речей (IoT) або управління енергоресурсами.	Запозичити досвід Сінгапура, який активно розвиває 5G-мережі та IoT для оптимізації роботи міської інфраструктури.
2	Платформа не інтегрує рішення для управління транспортною інфраструктурою, включаючи інтелектуальні транспортні сервіси, системи паркування чи сервіси спільного транспорту (bike-sharing, car-sharing).	Інтегрувати транспортні сервіси, використовуючи підхід Сінгапура, який впроваджує штучний інтелект для оптимізації дорожнього руху.
3	У «Дії» відсутні інструменти моніторингу поточного стану розвитку ОТГ, енергоефективного управління будівлями, зокрема моніторингу споживання енергії чи автоматизоване керування системами освітлення та опалення.	Розвинути програми енергозбереження, використовуючи приклади Сінгапура, де активно впроваджуються розумні лічильники. Також має бути можливість подати скаргу у вищі інстанції у випадку зловживання/не виконання службових обов'язків державними установами.
4	Наразі платформа не передбачає інтеграції систем громадської безпеки, таких як відеоспостереження або попередження про надзвичайні ситуації.	Використати досвід Лондона з інтеграції відеоспостереження та аналізу даних штучним інтелектом для забезпечення громадської безпеки
5	«Дія» фокусується на підтримці окремих елементів електронної економіки, але не охоплює повної інтеграції цифрових платформ для малого бізнесу та розвитку cashless-економіки.	Запровадити платформу відкритих даних, як у Таллінні, для стимулювання інновацій та розвитку нових бізнес-моделей
6	Відсутні функції моніторингу стану довкілля, такі як якість повітря, води чи управління відходами.	Використати досвід Барселони, яка активно впроваджує системи моніторингу екологічного стану та управління ресурсами.

Джерело: сформовано авторами

Сьогодні «Дія» може стати платформою, на базі якої може бути розвинено концепцію «цифрове місто». Зазначимо, що з 2008 по 2014 рр. в Україні

розвивався проект «Електронне місто», сьогодні у багатьох містах діє проект «Відкрите місто» для комунікації органів місцевого самоврядування (ОМС) та жителів громади. Зазначені у статті вітчизняні цифрові платформи доцільно інтегрувати у одну платформу «Дія», яка б мала багатоцільове призначення, зокрема і «Цифрове місто».

Інтегруючи цифрові технології у процеси забезпечення регіонального розвитку, важливо використати весь їх потенціал. З одного боку цифровізація дозволить автоматизувати значну частину роботи з документами, проте це не вплине на забезпечення добробуту регіонів. Як було зазначено, соціально-економічний добробут, це стан, за якого діяльність жителів громади, підприємств та ОМС дають синергетичний ефект із створенню комфортних умов для проживання, діяльності та розвитку суб'єктів громади. Однак в основі створення умов забезпечення добробуту лежить активність та ефективність ОМС, які не можливі без формування фінансово стійких місцевих бюджетів.

У сучасних кризових умовах регіони України стикаються із необхідністю вирішення у бюджетній площині питань забезпечення фінансової самостійності, соціальної стабільності та економічної ефективності. Це вимагає впровадження сучасних, цифрових, підходів до управління бюджетними ресурсами. Залучення цифрових систем до аналізу бюджетних показників та оцінки діяльності розпорядників бюджетних коштів є важливим елементом забезпечення ефективного використання ресурсів місцевих бюджетів, що прямо впливає на соціально-економічний добробут регіонів.

Водночас більшість громад України стикається з низкою проблем, які ускладнюють реалізацію цього завдання. Серед ключових викликів слід виділити відсутність уніфікованої методики аналізу бюджетних показників, різноспрямованість та специфіку діяльності окремих установ, обмеження у доступі до статистичних даних, а також недосконаліть законодавчої бази. Ці проблеми суттєво впливають на якість прийняття управлінських рішень, перешкоджають формуванню дієвих стратегій розвитку громад і знижують прозорість управління бюджетними коштами. У таких умовах важливим є запровадження системного підходу, який забезпечить чітке планування,

раціональну організацію, оперативний контроль та детальний аналіз доходів і витрат.

Особливу увагу слід приділити адаптації методик аналізу до сучасних умов, що характеризуються високою динамікою змін, економічною нестабільністю та зростанням ролі цифрових технологій. Використання таких інструментів, як штучний інтелект і автоматизовані системи аналізу, може значно підвищити ефективність управлінських рішень [98].

Аналіз доходів і витрат місцевих бюджетів є основою для ефективного функціонування бюджетних установ та раціонального використання фінансових ресурсів. Він включає дослідження джерел фінансування бюджетних установ, оцінку дефіциту або профіциту бюджету, аналіз структурних зрушень у фінансових показниках і виконання кошторису доходів і витрат. Цей процес дозволяє забезпечити обґрунтованість управлінських рішень і спрямувати ресурси на вирішення актуальних потреб громад [120].

Ефективне управління громадою неможливе без проведення комплексного аналізу показників її соціально-економічного розвитку. Частину даних функцій можна автоматизувати за допомогою цифрових технологій. Розроблені алгоритми автоматизованої оцінки та аналізу розвитку громад допомагали б ОМС та Уряду швидше координувати процеси регіонального розвитку, реалізацію державних програм та дозволили б краще визначити доцільність та ефективність використання фондів грошових коштів. Аналіз, який буде здійснювати система «Цифрове місто», має включати такі аспекти [121]:

1. Соціально-економічні показники розвитку громади. Аналіз цього блоку має вивчати валовий регіональний продукт (ВРП) як основний показник економічного потенціалу громади, рівень зайнятості населення та середньої заробітної плати, які характеризують добробут її жителів. Також важливо оцінювати рівень бідності, щоб визначити масштаби соціальних проблем. Окремо слід приділити увагу обсягу інвестицій в основний капітал (є показником динаміки економічного розвитку), стану транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури (дозволяє оцінити якість умов для життя населення та діяльності бізнесу), структурі підприємств, їхнього внеску у розвиток громади

та індексу людського розвитку (допомагає зрозуміти рівень і напрямок соціально-економічного прогресу).

2. Аналіз бюджетних показників. Необхідно вивчати джерела доходів місцевого бюджету, включаючи податкові та неподаткові надходження. Значну увагу слід приділити частці ПДФО, яка показує ступінь залежності громади від цього джерела доходів. Аналіз рівня залучених інвестицій демонструє здатність громади залучати додаткові фінансові ресурси. Структура видатків бюджету дозволяє оцінити, наскільки ефективно здійснюється розподіл коштів між різними напрямами.

3. Аналіз ефективності використання бюджетних коштів. Цей елемент включає вивчення виконання програмних видатків, ефективності реалізації цільових програм, капітальних вкладень, а також загальних видатків на розвиток. Важливо оцінити, чи використовуються бюджетні кошти відповідно до запланованих цілей, і наскільки це сприяє досягненню стратегічних завдань тієї чи іншої громади.

4. Оцінка діяльності розпорядників бюджетних коштів. Аналіз діяльності розпорядників включає оцінку повноти використання бюджетних ресурсів, дотримання принципів раціонального та прозорого використання коштів, а також своєчасності їх освоєння. Оцінка діяльності має також враховувати відповідність витрат реальним потребам громади.

5. Аналіз використання трансфертних коштів. Ефективність міжбюджетних трансфертів і субвенцій має оцінюватися з погляду їх впливу на виконання програм розвитку громади. Аналіз дозволяє визначити рівень залежності громади від таких коштів і виявити можливості для їх оптимізації.

6. Оцінка конкурентоспроможності громади. Рівень інвестиційної привабливості громади характеризується здатністю залучати зовнішніх інвесторів та створювати умови для розвитку бізнесу. Крім цього, враховується вплив економічних і соціальних чинників, таких як рівень зайнятості, розвиток інфраструктури та можливості для реалізації інноваційних проектів.

7. Гендерний аналіз. Особливу увагу слід приділити рівномірності розподілу бюджетних ресурсів між різними соціальними групами. Гендерний

аналіз дозволяє визначити, наскільки справедливо бюджет громади відповідає потребам різних категорій населення, таких як жінки, чоловіки, молодь, пенсіонери тощо. Такий підхід сприяє соціальній рівності та інклюзивному розвитку громади.

Для забезпечення точності й прозорості аналізу всі зазначені вище аспекти доцільно зводити у єдину систему інтегрованих коефіцієнтів. Ці коефіцієнти дозволяють оцінювати соціально-економічний стан громади в цілому та здійснювати порівняння з іншими громадами. Такий підхід сприяє кластеризації громад за їхнім рівнем розвитку (депресивні, такі, що розвиваються, та успішні громади). Кластеризацію громад система «Цифрове місто» могла б здійснювати за наступними критеріями, вираженими у коефіцієнтах [121]:

1. Рівень фінансової спроможності громади. Включає аналіз виконання дохідної та видаткової частини бюджету, що демонструє здатність громади забезпечувати власні потреби за рахунок власних ресурсів. Оцінюється залежність громади від міжбюджетних трансфертів (субвенцій і дотацій), що дозволяє визначити ступінь її фінансової незалежності. Також враховуються доходи та видатки на одного мешканця, які відображають рівень забезпечення базових соціальних і економічних потреб населення.

2. Рівень активності органів місцевого самоврядування. Оцінюється кількість проектів, реалізованих громадою протягом року, із врахуванням їхнього масштабного охоплення та впливу на соціально-економічний розвиток. Аналізується успішність участі у грантових програмах, зокрема кількість виграних проектів, обсяги залучених коштів і результати їх впровадження. Додатково вивчається ефективність проектів, спрямованих на вирішення соціальних проблем громади, благоустрій, розвиток інфраструктури та створення нових економічних можливостей.

3. Гендерний аналіз. Вивчається рівномірність розподілу бюджетних коштів між різними соціальними групами населення, зокрема жінками, чоловіками, дітьми, молоддю, пенсіонерами та іншими вразливими категоріями. Аналіз дозволяє виявити дисбаланси у фінансуванні програм та проектів, що мають забезпечувати соціальну рівність і включення. Окрема увага приділяється

врахуванню гендерних аспектів під час розробки та реалізації бюджетних програм.

4. Порівняльний аналіз. Включає зіставлення ключових показників розвитку громади з іншими громадами, які мають схожі демографічні характеристики, масштаби економічної діяльності та рівень розвитку інфраструктури. Це дозволяє виявити сильні та слабкі сторони громади, визначити, які практики можна запозичити у громад-лідерів, та сформувати напрями співпраці між громадами для підвищення ефективності розвитку.

5. Ефективність використання бюджетних коштів. Аналізується рівень прозорості управління бюджетом, включаючи публічність інформації про доходи, видатки та результати реалізації програм. Досліджується організація витрат, їх відповідність затвердженим кошторисам і запланованим цілям. Дотримання раціонального принципу витрат виявляється через оцінку реального економічного і соціального ефекту від здійснених видатків. Вивчається повнота освоєння бюджетних ресурсів, зокрема ефективність їхнього використання кінцевими розпорядниками коштів.

Кластеризація громад на основі цих критеріїв дозволяє створити об’єктивну основу для аналізу фінансової спроможності громад дозволить виявляти ключові проблеми у функціонуванні місцевих бюджетів, а також формувати обґрунтовані рекомендації для підвищення ефективності їхньої діяльності. Це сприятиме підвищенню рівня прозорості та об’єктивності оцінки, а також забезпечить необхідну базу для стратегічного планування розвитку регіонів. Відтак для проведення аналізу фінансової спроможності громади, доцільно використовувати ряд показників, які в узагальненому вигляді представлені у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Методика розрахунку коефіцієнтів для оцінки рівня фінансової спроможності громад у системі «Цифрове місто»

№	Показник	Спосіб розрахунку
Коефіцієнти оцінки фінансової стійкості бюджету громади на основі загальних показників дохідної частини місцевого бюджету		
1	Коефіцієнт стійкості дохідної бази	*Kpa = PNmb / (Dmb)*
2	Коефіцієнт фінансової самостійності	*Kfs = Dvmb / Dmb*

3	Коефіцієнт бюджетного покриття за рахунок коштів спеціального фонду	*Kbp = Dsf / Vsf*
OT – офіційні трансферти*; Dmb*- доходи місцевих бюджетів (включаючи трансферти); *Dvmb* - доходи місцевих бюджетів (без врахування трансфертів); *PNmb* – податкові надходження місцевих бюджетів; *NNmb* – неподаткові надходження місцевих бюджетів; *Vsf* – видатки місцевих бюджетів спеціального фонду; *Dsf*- доходи місцевих бюджетів спеціального фонду		
Коефіцієнти оцінки дохідної частини місцевих бюджетів за бюджетною класифікацією		
1	Коефіцієнт податкових надходжень	*Kpn = PNmb / Dmb*
2	Коефіцієнт неподаткових надходжень	*Knn = NNmb / Dmb*
3	Коефіцієнт доходів від цільових фондів	$K_{cf} = D_{cf} / D_{mb}$
4	Коефіцієнт офіційних трансфертів	$K_{ot} = OT / D_{mb}$
5	Коефіцієнт податкової самостійності	$K_{ps} = MP / D_{mb}$
PN_{mb} – податкові надходження місцевих бюджетів; *Dmb*- доходи місцевих бюджетів (включаючи трансферти); *NNmb* – неподаткові надходження місцевих бюджетів; *Dvmb* - доходи місцевих бюджетів (без трансфертів); *Nop* – надходження від операцій з капіталом місцевих бюджетів; *OT* – міжбюджетні (офіційні трансферти); *MP* – місцеві податки		
Коефіцієнти фінансової стійкості бюджету громади		
1	Коефіцієнт субвенційної залежності	$K_{dz} = S / D_{mb}$
2	Коефіцієнт стійкості бюджету	*Ksb = OT / Dvmb*
D_{vmb} – власні доходи місцевих бюджетів (без врахування трансфертів); *OT* – міжбюджетні (офіційні трансферти); *S* – субвенції місцевим бюджетам; *Dmb*- доходи місцевих бюджетів (включаючи трансферти); *Vmb* - видатки місцевих бюджетів		

Примітка: сформовано авторами на основі [122. 123]

Фінансова спроможність місцевого бюджету є важливим індикатором його стабільності та самодостатності. У *таблиці 3.7* представлено динаміку коефіцієнтів, які характеризують різні аспекти фінансової стійкості бюджету м. Ірпінь у період з 2020 по 2023 рік. Аналіз фінансової спроможності бюджету м. Ірпінь демонструє як позитивні, так і негативні тенденції, проте ці показники потрібно розглядати в контексті надзвичайних обставин, зокрема війни, яка розпочалася у лютому 2022 року. Під час окупації у лютому-квітні 2022 року місто зазнало значних руйнувань інфраструктури, а чимало жителів виїхали. Водночас після деокупації у кінці квітня 2022 року та особливо з кінця 2022 року місто стало важливим притулком для внутрішньо переміщених осіб, що вплинуло на фінансове навантаження бюджету. У цих умовах показники, такі як зниження фінансової самостійності бюджету чи скорочення частки податкових надходжень, можуть бути частково пояснені війною, руйнуванням економічної бази та міграційними процесами.

Попри ці виклики, зростання коефіцієнта стійкості бюджету з 0,34 у 2020 році до 0,89 у 2023 році свідчить про те, що місто змогло адаптуватися до нових умов і знайти шляхи підтримки фінансової стабільності. Збільшення ролі

спеціального фонду та доходів від цільових фондів також вказує на активні дії місцевої влади щодо залучення цільового фінансування для відновлення інфраструктури та соціальної підтримки. Зокрема з 2022 року Ірпінська громада отримує чималі обсяги цільової допомоги від зарубіжних програм та фондів. Водночас зниження коефіцієнта податкових надходжень та податкової самостійності вимагає від органів місцевого самоврядування додаткових заходів, таких як стимулювання економічної активності, підтримка розвитку бізнесу та створення умов для повернення мешканців і відновлення підприємництва.

Таблиця 3.7

Розрахунок коефіцієнтів фінансової спроможності бюджету м. Ірпінь (2020-2023 роки)

Показники	2020	2021	2022	2023
Коефіцієнт стійкості дохідної бази	0,74	0,72	0,59	0,52
Коефіцієнт фінансової самостійності	0,75	0,73	0,60	0,53
Коефіцієнт бюджетного покриття за рахунок коштів спеціального фонду	0,12	0,22	0,34	0,46
Коефіцієнт податкових надходжень	0,74	0,72	0,59	0,52
Коефіцієнт неподаткових надходжень	0,009	0,009	0,006	0,012
Коефіцієнт доходів від цільових фондів	0,047	0,097	0,086	0,184
Коефіцієнт офіційних трансфертів	0,25	0,27	0,40	0,47
Коефіцієнт податкової самостійності	0,19	0,28	0,23	0,19
Коефіцієнт субвенційної залежності	0,04	0,05	0,20	0,13
Коефіцієнт стійкості бюджету	0,34	0,37	0,67	0,89

Джерело: складено та розраховано автором на основі [124]

Криза, викликана війною, також підкреслила важливість використання коефіцієнтного аналізу як інструменту управління місцевими фінансами. У складних умовах аналіз показників дозволяє швидко оцінити стан бюджету, виявити слабкі сторони та оперативно реагувати на нові виклики. Наприклад, низький коефіцієнт неподаткових надходжень вказує на необхідність більш ефективного використання комунального майна та ресурсів. Зростання доходів від цільових фондів демонструє можливості цільового фінансування як механізму для підтримки регіонів, що постраждали від війни.

Коефіцієнтний аналіз також надає важливу інформацію для адаптації стратегій розвитку у воєнний і післявоєнний періоди. У ситуації, коли місто стало притулком для біженців, важливо враховувати зміну соціальної структури громади, потреби у фінансуванні соціальних послуг та відновленні

інфраструктури. Коефіцієнти допомагають не лише оцінити вплив цих змін, а й побудувати довгострокову стратегію відновлення та розвитку. Регулярне використання такого аналізу дозволить місцевій владі забезпечувати фінансову стабільність навіть за умов зовнішніх криз.

Робота з такою великою кількістю показників потребує від держави створення єдиний цифрової бази, у якій були б показники від органів місцевого самоврядування, державної служби статистики, соціального страхування, податкової служби, митниці тощо. Водночас у запровадженні коефіцієнтного підходу є дві основні проблеми: складність обрахунку великої кількості показників та зведення їх у єдині коефіцієнти; та людський фактор – роботу з коефіцієнтами, відповідно до структури органів місцевого самоврядування [125], доцільно доручити економічним відділам.

Однак органи місцевого самоврядування можуть цілеспрямовано не дотримуватися добросовісної методики обрахунку з метою фальсифікації показників для прикривання випадків зловживання владою або ж невиконання службових обов’язків. На противагу доцільно розробити систему на основі ШІ, яка б самостійно здійснювала обрахунок показників на основі введених даних державними службами різних галузей (органів місцевого самоврядування, державної служби статистики, податкової служби тощо). Ця система повинна мати механізми перевірки достовірності даних, зокрема доцільно використовувати паралельну перевірку даних з різних джерел, метод перехресного затвердження даних, автоматизована перевірка на наявність розбіжностей або ж аномалій у даних [126].

Створення єдиної бази даних із цифровими алгоритмами обрахунку, оцінки, аналізу та порівняння за допомогою ШІ, на основі показників із різних галузей мінімізує людський фактор негативного впливу, ліквідовує потребу у виділенні коштів на навчання працівників економічного відділу та розширення штату, дозволить автоматизувати та оптимізувати аналітичні процеси. Інтеграція ШІ дозволить забезпечити об’єктивність та прозорість аналізу даних. Така система дозволить автоматично враховувати економічні, політичні та соціальні фактори державного та світового рівня, які мають вплив на розвиток громади

(зокрема інфляція, зміни у законодавстві, регіональна політика та ін.), без додаткових методичних рекомендацій для ОМС забезпечуючи швидке корегування аналітичних даних, збільшуючи їх актуальність.

Окремо варто визначити, що економічні відділи при органах місцевого самоврядування неспроможні здійснювати якісне аналітичне прогнозування даних через низьку якість підготовлених кадрів. Аналітична система на основі ШІ дозволить органам місцевого самоврядування щоденно відстежувати динаміку прогнозованих показників та своєчасно реагувати на них (наприклад, прогнозування рівня доходів бюджету під впливом зміни зайнятості населення через 5 років). Розробка та моніторинг за методикою обрахунків та прогнозування для даної системи відповідно повинно здійснювати Міністерство регіонального розвитку України.

На основі опрацьованих даних система робитиме розподіл громад за зазначеними вище критеріями. Поділ громад на категорії (депресивні, ті, що розвиваються, успішні) забезпечить чітке розуміння стану кожної громади та посприяє формуванню адресних рекомендацій. Зокрема міністерство регіональної політики, обласні та районні ради зможуть чітко бачити причино-наслідкові фактори проблем розвитку громад та допомагати їм, дистанційно, у їх вирішенні. Відповідно, доцільним було б доповнення такої системи базовими рекомендаціями, кейсами з успішним зарубіжним досвідом та досвідом вітчизняних громад (наприклад, підвищення інвестиційної привабливості громади, її благоустрою або ефективності використання бюджетних коштів тощо). Дані рекомендації підбиралися б ШІ на основі аналізу показників та давали б органам місцевого самоврядування ідеї та вектори для розвитку громад та вирішення проблем. Загалом дана система стане зручним інструментом обліку даних для державних органів, єдиним джерелом даних для науковців та інструментом забезпечення прозорості та об’єктивності для громадян. А генерація автоматичних звітів із візуалізацією (графіки, карти, діаграми) спростить процес сприйняття даних для громадян [127].

Подібні системи вже мають успішне впровадження у інших країнах. Європейський Союз надає особливу увагу систематизації та моніторингу

показників розвитку через ініціативу Urban Audit. Ця програма охоплює понад 800 міст Європи, збираючи дані про якість життя, які включають соціальні, економічні та екологічні аспекти. Використання стандартизованих показників дозволяє не лише порівнювати різні міста, а й сприяти прийняттю обґрунтованих стратегічних рішень. Інформація, яку пропонує Urban Audit, є надзвичайно важливою для органів місцевого самоврядування, адже вона відображає реальний стан розвитку громади і допомагає визначати вектори для розвитку та поточні проблеми .

У Німеччині активно використовується інструмент «Kommunale Finanzen», який спрямований на аналіз фінансової стійкості громад. Ця система використовує інтегровані коефіцієнти, такі як податкова спроможність, ефективність витрат бюджетних коштів і рівень залучених інвестицій. У Баварії, наприклад, завдяки цій системі було розроблено рекомендації для оптимізації бюджетного планування в малих громадах. Це дозволило значно підвищити рівень фінансової стабільності у сільських районах.

Швеція є першопрохідцем у впровадженні гендерного аналізу під час складання бюджетів муніципалітетів. «Gender Responsive Budgeting» дозволяє враховувати потреби різних соціальних і гендерних груп, що сприяє соціальній рівності. Завдяки цьому підходу муніципалітети забезпечують рівномірний розподіл ресурсів між групами населення. Ця практика стала обов’язковою для багатьох регіонів і довела свою ефективність у вирішенні соціальних та бюджетних проблем.

США демонструють приклад активного впровадження аналітичних платформ у рамках програми «Data-Driven Governance». Зокрема муніципалітети, такі як Нью-Йорк, використовують OpenGov або GovTech для оцінки ефективності бюджетних витрат. Ці системи дозволяють проводити аналіз у реальному часі, оптимізувати витрати та забезпечувати прозорість у роботі державних структур. Наприклад, Нью-Йорк зменшив витрати на обслуговування громадських послуг завдяки використанню великих обсягів даних для прогнозування потреб.

Канадська програма «Municipal Performance Measurement Program (MPMP)» базується на оцінці ефективності надання муніципальних послуг через стандартизовані показники, які включають витрати на послуги, рівень задоволеності мешканців та якість інфраструктури. Ця модель дозволяє муніципалітетам проводити обґрунтований розподіл ресурсів залежно від потреб громад. Зокрема завдяки MPMP в Онтаріо було зменшено бюджетні розриви у фінансуванні між громадами різного рівня розвитку. Програма є прикладом того, як інтегрований аналітичний підхід може допомогти у прийнятті обґрунтованих управлінських рішень.

Отже, концепція «Цифрового міста» є актуальним інструментом підвищення ефективності управління та забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України. На основі міжнародного досвіду (Сінгапур, Барселона, Таллінн) встановлено, що цифровізація процесів в управлінні сприяє прозорості, залученню громадян і зменшенню впливу людського фактору. Інтеграція вітчизняної платформи «Дія» у розширену модель «цифрового міста» є перспективним напрямом для подолання викликів, спричинених війною та кризовими явищами в управлінні. Проведене дослідження доводить доцільність впровадження концепції «цифрового міста» як базової інфраструктурної основи для забезпечення добробуту територіальних громад України. Визначено ключові компоненти цифрового управління, серед яких пріоритетними є електронне врядування, цифрові сервіси, розумна інфраструктура та автоматизовані аналітичні системи. Впровадження таких підходів здатне підвищити якість управлінських рішень, зменшити корупційні ризики та створити інноваційне середовище для розвитку. Адаптація світового досвіду до умов України має відбуватись поетапно, з фокусом на найбільш навантажені громади та кризові регіони.

3.3. Інструменти забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України

Реформа децентралізації прямо вплинула на фактори регіонального розвитку в Україні, маючи на меті спершу реформування лише бюджетної та

адміністративної галузей. Дана реформа стала рушійною силою до змін у регіонах, відповідно фінальним етапом реалізації реформи повинна стати розробка інструментів та системи забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів, а також створення стратегії подолання диспропорцій у соціально-економічному розвитку областей України.

Запропоновані нами зміни у першому підпункті третього розділу мають локальний характер та повинні стати інструментами регіональної політики закріпленими на державному рівні. Створення системи «Цифрове місто», описаної у другому підпункті даного розділу, дозволить мінімізувати негативний вплив людського фактору та покращити аналітичну роботу на місцевому рівні, що сприятиме кращому управлінню громадою та мінімізує нераціональне використання коштів місцевих бюджетів. Також дана система зменшить ймовірність статистичних похибок чи подання недійсних показників розвитку громади, які є важливими при розробці локальних та державних стратегій розвитку регіонів. Наступним етапом варто розглянути базові складові, які повинні доповнити державну стратегію регіонального розвитку, та сприяти зменшенню регіональних диспропорцій. Адже забезпечення соціально-економічного добробуту повинно здійснювати на місцях ОМС, громадами та підприємствами, а також на рівні обласної та державної регіональної політики, чітко закріпленої у єдиній стратегії забезпечення регіонального добробуту.

На основі проведеного аналізу можемо визначити, що протягом 2014-2023 років було зроблено ряд важливих кроків для збільшення фінансової самостійності регіонів. Було розширено права ОМС, найбільшим досягненням є отримання можливості ОМС самостійно визначати ставки податків, відповідно до Податкового кодексу України. Змінено дохідну частину місцевих бюджетів, шляхом розширення податкових джерел їх наповнення. Регіони отримали ширші права щодо формування та використання бюджетних коштів. Однак можемо визначити, що попри здійснення заходів направлених на створення самостійних регіонів, мета досягнута не була. Більшість регіонів України залишаються з низьким рівнем фінансової самостійності. Лише незначна частка місцевих бюджетів мають позитивні фінансові показники.

Головною проблемою фінансового забезпечення ОМС є неефективне використання отриманих трансфертів на місцях, що, своєю чергою, негативно відображається на соціально-економічному розвитку регіонів. Зазначимо, що в процесі здійснення аналізу, визначено, що здійснюючи оцінку фінансової самостійності регіонів, недоцільно враховувати обсяги субвенцій, як показник, який зменшує фінансову самостійність регіонів. Адже на відмінно від трансфертів, субвенції мають цільове призначення та сприяють оптимізації видаткової частини місцевих бюджетів, здійснюючи цільове фінансування з державного бюджету до закладів освіти та охорони здоров'я у регіонах.

Проведений аналіз показав, що утворення нових адміністративно-територіальних одиниць лише ускладнило дві основні проблем регіонального розвитку в країні: диспропорційний розвиток регіонів, неефективна політика щодо використання коштів місцевих бюджетів та розвитку регіонів. Зазначимо, що значна частина регіонів стала більш фінансово спроможною, але у більшості регіонів України найбільшу частку бюджету становлять трансферти, відповідно при існуванні такої пропорції не може бути високого рівня фінансової самостійності регіонів.

Відповідно, з метою підвищення фінансової самостійності регіонів та створення умов подолання великих соціально-економічних розривів необхідно здійснювати нові методики та підходи. Традиційні підходи у вигляді трансфертів, пропорції розщеплення податків та корегуванні ставок місцевих податків та зборів, в сучасних економічних умовах диспропорційного розвитку регіонів України є неефективними, а частина бюджетних інструментів взагалі є не дієздатними та не задіяними у розвитку територій [128].

Світовий досвід підвищення рівня фінансової самостійності місцевих бюджет часто базується на розширенні податкової бази. Зокрема, досвід європейських країн демонструє, що у структурі доходів місцевих бюджетів переважають податкові надходження. Зокрема, у Швеції показник доходів від податків становить більше 60 відсотків; у Швейцарії – більше 45 відсотків; у Фінляндії, Франції та Норвегії – від 35-40 відсотків [129].

Більшість економічно розвинутих держав ЄС оперує типовими місцевими податками. До таких податкових платежів, переважно, належать: податок на нерухомість, а також податок на торгівлю, які є обов'язковими в таких країнах, як Італії, Данії, Іспанії, Австрії; як і в Україні, ПДФО, який займає важливе місце в системі оподаткування та наповнення місцевих бюджетів в таких країнах як Норвегія, Бельгія, Швеція, Фінляндія; у Великобританії податок на майно, становить найбільший внесок в структурі податкових надходжень місцевих бюджетів [91].

Однак сумнівною є доцільність розширення податкової бази, зокрема шляхом збільшення ставки податків та зборів у нинішніх критичних соціально-економічних умовах. Адже виникає ризик скорочення кількості суб'єктів господарювання, зниження якості товарів та послуг, збільшення частки тіньової економіки, зменшення купівельної спроможності громадян. Усі ці ризики створюватимуть систему негативних факторів, які будуть зменшувати дохідну частину бюджету та збільшувати видаткову.

Окремо важливо враховувати темпераментність українського суспільства та його активну громадську позиції щодо будь яких нововведень. Водночас, бюджетна система країни перебуває у кризовому стані і збільшення податкових надходжень є необхідним та водночас не популярним рішенням.

Як інструмент оптимізації процесів імплементації важливих рішень у нестабільних соціально-економічних умовах, нами розроблено «Акупунктурний підхід», схематичне використання даного підходу подано у таблиці 3.8. Зміст його полягає у розробці довгострокового плану досягнення мети, який охоплює кілька галузей та має містити мінімум три етапи, на кожен етап планується «n-період». У плані державних змін важливо чітко визначити часові межі «n-періоду». Якщо цей період буде надто довгим, підприємства можуть почати шукати шляхи уникнення податків.

Даний підхід є поєднанням основних ідей концепцій поетапного реформування. Зокрема у працях економістів та Дугласа Норта [130] та Дарона Аджемоглу [131], зазначається важливість етапного підходу, що передбачає поступову адаптацію суспільства до нових економічних реалій. Запропонований

нами «Акупунктурний підхід» базується також на секторальній моделі економіки, з врахуванням поглядів вчених-економістів Джеймса Б'юкенена та Річарда Масгрейва у праці «Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави» [132].

Таблиця 3.8.

Схема оптимізації процесів збільшення податкових ставок за допомогою «акупунктурного підходу»

Структура реформи/ законодавча зміна:	*Впровадження*	*Тривалість та результат*
Блок змін №1	Інформаційна політика. Формування податкової культури. Підвищення ставок податків та зборів з метою акумулювання коштів для вирішення важливих державних проблем.	n-період, збільшення військового збору, додатковий податок на забезпечення армії для бізнесу
Проведення аналізу фіскальної ефективності: наскільки зростуть податкові надходження на даному та наступному етапах. Корегування стратегії. Діалог з основними суб'єктами господарювання та регуляторами по секторах економіки.		
Блок змін №2	Формування у суспільства розуміння необхідності та доцільності нових змін у вторинному секторах економіки.	n-період, реформування галузей на 10-15 %. Задіюються оптимальні сектори галузей та вузькопрофільні типи підприємств.
Проведення аналізу фіскальної ефективності: наскільки зростуть податкові надходження на даному та наступному етапах. Початок залучення цифрових технологій у автоматизацію та оптимізацію даних процесів. Корегування стратегії. Діалог з основними суб'єктами господарювання та регуляторами по секторах економіки.		
Блок змін №3	Виведення реформи на стратегічний рівень державного розвитку та розвитку регіону, Оголошення попереднього плану «Блоку змін №3». Зміни у первинному та вторинному секторах економіки.	n-період, реформування галузей на 30-80 %. Задіюються високорентабельні, мережеві та фінансово стійкі підприємства.
Проведення аналізу фіскальної ефективності: наскільки зростуть податкові надходження на даному та наступному етапах. Продовження інтеграції цифрових технологій у автоматизацію та оптимізацію даних процесів. Корегування стратегії. Діалог з основними суб'єктами господарювання та регуляторами по секторах економіки.		
Блок змін №4	Створення єдиної системи в результаті впровадження реформи. Зміни у первинному, вторинному та третинному секторах економіки.	n-період, реформування галузей на 100 %. Зміни у найкритичніших та низькорентабельних галузях
Проведення аналізу фіскальної ефективності: наскільки зростуть податкові надходження на даному та наступному етапах. Подальший аналіз фіскальної ефективності на місцевому рівні здійснюється автоматизовано системою «Цифрове місто».		

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень та [133]

Зокрема застосування диференційованих ставок оподаткування для різних галузей повинно узгоджуватися з принципами податкової політики, що

враховують еластичність попиту та рівень рентабельності. У випадку необхідності, підвищення податків доцільно розпочати з найменш критичних позицій, у яких суспільство буде усвідомлювати необхідність, наприклад збільшення військового збору, додатковий податок на забезпечення армії для бізнесу, тощо. Після певного проміжку часу, *«n*-періоду», доцільним є підвищення ставок оподаткування у галузях з високим рівнем рентабельності, які відносяться до вторинного сектору економіки. В останню чергу необхідно підіймати податки тим секторам, які постраждали від війни, мають стратегічне значення для вітчизняної економіки та безпеки країни, а також мають низькі показники рентабельності.

Водночас будь які зміни повинні бути системними. Підвищення податкових у кілька етапів, але однаково для різних галузей підприємництва дозволить зменшити негативний вплив. Проте створення національної ідея сумлінності та важливості сплати податків, збільшення податкових навантажень на рівні з країнами ЄС неможливе. Якісна побудова інформаційної політики дозволить скорочувати «n-періоди» та збільшувати результативність реформи.

Акупунктурний підхід базується на непоспіху та делікатності впроваження інноваційних рішень у соціально-економічний розвиток територій. Це дозволяє аналізувати кожен етап та відразу коригувати стратегію подальших дій. Створюються умови для комунікації із підприємницьким сектором для уникнення ризиків. Найперше податкові зміни можуть спричинити ризик у високорентабельних секторах – якщо податки зростатимуть у високорентабельних галузях швидкими темпами, за короткого n-періоду, суб’єкти господарювання можуть перереєструвати бізнес за кордон, що спричине відтік капіталу.

Наступний ризик, що виникає при використанні даного підходу, це ризик формування дисбалансу між секторами – поступове підвищення податків може створити несправедливий розподіл податкового навантаження між суб’єктами господарювання. Якщо високорентабельні галузі сплачують більше, а низькорентабельні чекають останнього етапу, це може стимулювати ухиляння від податків. Як альтернативні інструменти для протидії даним ризикам,

доцільно розглянути механізми компенсацій або податкових пільг для секторів, які сплачуватимуть вищі податки першими. Наприклад, на блокові 3, групи підприємств блоку 2 отримують податкові пільги на половину n-періоду.

Окремо варто зазначити на ризику збільшення тінізації економіки. Будь яким реформам має передувати боротьба з корупцією. Боротьба з корупцією - це одна з найбільших проблем у податковій системі у будь якій країні світі. Без реальної податкової амністії та стимулів для легального ведення бізнесу реформа може мати зворотний ефект.

Водночас збільшення обсягів податкових надходжень до місцевого та державного бюджетів можна не лише шляхом підняття податкових ставок, а і шляхом їх зменшення, що повинно посприяти виведенню підприємств з тіні. Відповідно більша кількість підприємств, за менших або ж існуючих ставок оподаткування дозволить збільшити доходи бюджетів у секторі податкових надходжень.

Зокрема такий досвід мали країни Балтії. Естонія, Латвія та Литва після відновлення незалежності здійснили радикальні податкові реформи. У 1994 році Естонія запровадила плоску ставку податку на прибуток та доходи фізичних осіб, що спростило податкову систему та зробило її прозорішою. Крім того, у 2000 році було скасовано податок на нерозподілений прибуток підприємств, стимулюючи реінвестування прибутків у розвиток бізнесу [134].

У 2005 році Латвія провела податкову реформу, яка передбачала поступове зниження ставки податку на доходи фізичних осіб з 33% до 24% протягом 2006-2008 років. Це сприяло зменшенню податкового навантаження на працююче населення та підвищенню конкурентоспроможності країни. Литва також впровадила нову шкалу оподаткування та здійснила заходи щодо спрощення податкового адміністрування, що сприяло покращенню бізнес-клімату та залученню іноземних інвестицій [135].

Отже, помірні ставки оподаткування та ефективне адміністрування, сприяє економічному зростанню та інтеграції до міжнародних економічних структур. Досвід країн Балтії показує, що спрощення податкових систем та встановлення

прозорих правил оподаткування можуть стати потужними чинниками економічного розвитку.

Глибокий аналіз основних проблем і ризиків, таких як нерівномірний економічний розвиток, трудова міграція, дефіцит інвестицій та екологічні виклики, вказує на необхідність структурованого підходу до їх вирішення. Досвід вирішення подібних проблем у багатьох країнах світу показує, що регіональний розвиток може бути суттєво прискорений через реалізацію стратегій, заснованих на моделі полюсів зростання. Модель полюсів зростання пропонує концептуальну основу для стимулювання регіонального розвитку. Ця концепція дозволяє зосередити зусилля на розвитку ключових економічних центрів, які, у свою чергу, генерують позитивний ефект для прилеглих територій.

У вітчизняній бюджетній системі існує проблема низького рівня ефективності використання бюджетних коштів. Вагомою проблемою є розподіл коштів на різновекторні проєкти, в медах однієї галузі, які на фінальному етапі реалізації та завершення не зводяться до єдиного результату – покращення умов добробуту у галузі. Відповідно розподіл бюджетних коштів між галузями, відомствами та структурами здійснюється без дотримання базових вимог економічної теорії справедливого розподілу ресурсів, в основі якого лежить принцип розподіляти ресурси у напрямках, де вони дадуть максимальну ефективність. Застосування концепції полюсів в Україні може стати наступним етапом реформи децентралізації. Вона має передбачає спрямування бюджетних ресурсів на створення у кожному районні центру розвитку, у якому буде акумулюватися підприємницький сектор, інтелектуальний капітал, відбуватиметься розвиток освіти та культури.

Механізм подальшого забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України доцільно побудувати на основі теорії полюсів Ф. Перру, а також враховуючи інші важливі для регіонального розвитку економічні теорії та наукові погляди, основні з яких подано у таблиці 3.9.

Сучасний ринок динамічний та доволі розгалужений. Більшість регіонів об’єднують кілька кластерів від аграрних до промислових та ІТ. Водночас аграрна галузь є провідною в Україні і важливо вивести її розвиток на рівні

державної стратегії. В цьому контексті важливим є втручання держави на законодавчому рівні щодо захисту та підтримки малих та середніх сільськогосподарських підприємств, ліквідація аграрних монополій та доступ до програм модернізації аграрних технологій.

Таблиця 3.9

Зміст поняття «полюс росту» у дослідженнях найвідоміших теоретиків

Автор	Теоретичні концепції
Франсуа Перру	Науковець зазначає: «В галузях промисловості і окремих підприємствах, що динамічно розвиваються, зосереджений "імпульс розвитку", який впливає на територіальну структуру господарства та її динаміку. Це відбувається в результаті концентрації нововведень, які групуються навколо лідируючої галузі. Якщо ця галузь здатна створювати позитивний мультиплікаційний ефект (не тільки швидко зростає, а й породжує ланцюгову реакцію виникнення і зростання промислових центрів), то вона утворює полюс зростання» [136].
Жак Будвіль	Автор здійснив наступний внесок: «прив'язав теорію полюсів до конкретного географічного простору і дав регіональне тлумачення «полюса росту» Перру: полюси зростання це географічні агломерації (економічної) активності, які представляють собою міста, що володіють комплексом пропульсивних галузей (виробництв, що швидко розвиваються і розширюються), здатних викликати подальший розвиток економічної діяльності у всій зоні свого впливу» [137].
Хосе Рамон Ласуен	Змінив підхід до визначення: «Полюс зростання – регіональний вузол підприємств, пов'язаний з експортним сектором економіки регіону, Зростає за рахунок імпульсів, породжених загальнонаціональним попитом, що сприймаються в процесі конкуренції між полюсами. Імпульс зростання передається до периферійних другорядних галузей за посередництвом ринкових зв'язків між підприємствами» [138].
П. Потьє	Дає наступне пояснення: «Території, що розташовані між полюсами росту і забезпечують транспортний зв'язок, отримують додаткові імпульси розвитку завдяки збільшенню вантажопотоків, поширенню інновацій, розвитку інфраструктури. Таким чином, вони перетворюються в осі (коридори) розвитку, що визначають разом з полюсами зростання просторовий каркас економічного зростання великого регіону або країни» [139].

Джерело: сформован автором на основі проведеного теоретичного аналізу

Важливим завданням, яке потребує вирішення є усунення диспропорційності соціально-економічного розвитку областей та районів України. Важливо, найперше, визначити центри і зони економічного простору в кожній області. Визначені підприємства лідируючих галузей громад в подальшому, стають полюсами тяжіння факторів виробництва, оскільки забезпечують найбільш ефективне їх використання. Однак в Україні було допущено за перші роки незалежності ліквідацію та занепад лідируючих промислових галузей, відповідно усі ланцюги суміжних підприємств з виробництва та перевиробництва припинили існувати, що призвело до

посилення кризи безробіття, неплатоспроможності населення, зниження соціального рівеня життя, тощо.

Окремо варто зазначити, що відсутність ефективного державного регулювання на території Україні у галузі містобудування та розбудови призвели до того, що в незалежній Україні у кожній області було до 10 міст обласного значення, в середньому 15-25 районів, у кожному районі було 40-70 сіл. Окрім того, виникала необхідність утримувати у даних населених пунктах школи, лікарні, будинки культури у кількості, яка значно перевищувала потрібну. Така система адміністративно територіального устрою створює тягар для держави з позиції забезпечення адміністративних витрат, неможливим є також забезпечення ефективних кадрів у потрібній кількості, які б могли розвивати території, а також фінансування великої кількості населених пунктів потребує для держави значного збільшення витрат на підтримку соціально-економічного розвитку.

Таку ж думку розділяє вітчизняний вчений-економіст Г. П. Підгрушний. Полюси соціально-економічного розвитку розглядаються науковцем як ключові елементи територіальної організації суспільства. Науковець встановив наявність прямого взаємозв’язку між формуванням таких полюсів і процесами урбогенезу. У межах дослідження визначено хронологічні межі проходження в економічному розвитку України чотирьох циклів Кондратьєва-Шумпетера, що супроводжувалися чотирма виразними хвилями урбогенезу. На основі аналізу просторової структури мережі міських поселень України зроблено висновок, що 88% з них належать до категорії згасаючих або стагнуючих. У зв’язку з цим обґрунтовано необхідність оптимізації територіальної організації суспільства шляхом збільшення частки динамічно зростаючих міських поселень у 4–4,5 рази — до рівня, що відповідає кількості обласних та районних центрів країни. [140].

Реформа децентралізації частково вирішила це питання, шляхом укрупнення районів та формуванням громад. Однак це дозволило вирішити лише адміністративну сторону проблеми забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів. Фінансове навантаження на державний бюджет залишилось

по статтях офіційних трансфертів. Депресивний стан регіонів погіршується, а сучасні виклики лише поглиблюють соціально-економічний спад у громадах.

В кризових умовах, у яких сьогодні перебуває Україна, необхідно здійснювати перегляд стратегії розвитку регіонів, а також переглянути механізмів міжбюджетних відносин в контексті розподілу офіційних трансфертів. Зокрема, відповідно до теорії полюсів, доцільно виділити у кожному регіоні центри-лідери та сконцентрувати основну частку допомоги у вигляді трансфертів на створенні умов для розвитку бізнесу та підвищення якості життя громад. Важливо приділити увагу населеним пунктам, які мають історико-культурне значення, як історичним центрам росту регіонів.

Під «центром росту» слід розуміти географічну інтерпретацію полюса, конкретний центр, місто. Зазначена у другому розділі проблема з логістикою та розвитком транспортної інфраструктури теж потребує визначення міст-центрів, на основі яких здійснюватиметься подальша робота над розвитком інфраструктури. Зазначимо, що у працях П. Потьє, який є автором теорії «осей (коридорів) розвитку», розкривається поняття «вісь розвитку» і пов’язане воно із просторово-транспортними зв’язками між центрами росту та із якісно новими тенденціями розвитку територій між ними. Загальна схема полюсів росту та мультиплікаційних ефектів, які вони створюють, зображена у додатку Ю.

Один із найвідоміших сучасних теоретиків полюсів росту Джон Парр писав про те, що однією із найбільших основоположних суперечностей досліджуваної теорії є відсутність чіткого розмежування між полюсом росту як ознакою просторової економіки, що динамічно розвивається, та полюсом росту як ключової концепції державних стратегій довгострокового економічного розвитку, тобто між поняттями «природний» («спонтанний») та «спроектований» («індукований») полюс росту. Він зазначив, що у багатьох державних стратегіях явища, які описували спонтанний розвиток у межах регіональної просторової економіки, були помилково викладені як аргументи на користь створення спроектованих полюсів росту [141].

За класичною теорією Франсуа Перру, полюсами зростання є міста або регіони, що мають у своїй структурі «пропульсивні» галузі, здатні генерувати

мультиплікативний ефект для розвитку суміжних секторів економіки. Така важлива властивість полюса росту як дифузія розвитку прямо пропорційно залежить від його початкових конкурентних переваг. Відповідно, індукованому центру росту важко дорівнюватися за потужністю і динамікою розвитку до природного (сформованого в результаті еволюційно-суспільних відносин). Для цього йому, як мінімум необхідно штучно створити і постійно підтримувати свої конкурентні переваги. Місія, що відводиться полюсам соціально-економічного розвитку, має кореспондуватись із їх внутрішньою сутністю та можливостями реалізовувати функції динамічних елементів територіальної організації суспільства, її своєрідних «локомотивів» [142].

Роздуми науковців про ефективність природних та індукованих полюсів зростання підтверджує широкий спектр використання цієї теорії для України. Вчений-економіст О. В. Журавльов, аналізуючи показники соціально-економічного розвитку економічних центрів країн світу, їхнє місце у регіональній та національній економічних системах, доходить висновку, що вони є природними центрами розвитку у даних країнах та в силу сприятливих геоекономічних та геополітичних факторів не мають тенденції до припинення генерування позитивних мультиплікаційних ефектів. Прикладами є штат Каліфорнія у США, провінція Гуандун в Китаї, Рим, Флоренція, Венеція в Італії, Баварія в Німеччині, тощо [143].

Зазначимо, що з наукової точку зору, полюсом росту виступає основна лідируюча галузь у регіоні, що найбільш динамічно розвивається та розповсюджує імпульси свого розвитку на зону свого впливу. Важливо, що вона функціонувала не лише в межах регіону, вона повинна мати окрім регіонального, також і національний та глобальний виміри. Чим ширший спектр економічних зв’язків лідируючої регіональної галузі, тим кращі соціально-економічні умови добробуту в регіоні. Також участь на різних ринках лідируючої галузі позитивно впливає на суміжні підприємства регіону.

Національний вимір передбачає, що галузі міжнародної спеціалізації країни, визначені її конкурентними перевагами, і є її полюсами розвитку. Глобальні полюси росту це високотехнологічні галузі світової економіки. Вони

є не що інше, як ключовий фактор, ядра шести технологічних укладів, і їхньою особливістю є якраз те, що вони змінюються із плином часу.

В умовах післявоєнної відбудови, за умов надання Україні дієвих гарантій безпеки, доцільним є створення на деокупованій території, у одному з міст, наприклад м. Маріуполь, полюса, який би охопив одночасно розвиток ІТ галузі, а також розвиток освіти і культури, що у свою чергу сприяло б розвитку туризму у регіоні та покращенню інвестиційного середовища.

Зазначимо, що ідеї першого дослідника даної теорії Ф Перру виявилися привабливими і мали попит у всій об'єднаній Європі. В результаті такої регіональної стратегії були прийняті регіональні програми, які і сьогодні працюють по всьому світу: у Франції, Іспанії, Швеції, Великобританії, Данії, Нідерландах, Фінляндії, Бельгії, Італії, Словенії, Хорватії, Ірландії, Австралії, Бразилії, Колумбії, Китаї, Туреччині, нових індустріальних країнах та ін.

Кожна держава, що впроваджувала стратегію регіонального розвитку на засадах формування полюсів зростання, прагнула досягти практичних результатів відповідно до власних соціально-економічних умов. Водночас спостерігались і помилки в реалізації даного підходу. Зокрема, прикладом таких прорахунків є спроби її адаптації в Україні, що полягали у стимулюванні розвитку центральних та західних регіонів через розміщення у малих і середніх містах великих підприємств військово-промислового комплексу в 1970–1980-х роках. У результаті цього проявився ефект соціально-економічної територіальної несумісності між новими промисловими об'єктами та традиційною виробничою структурою регіонів [144].

В Україні є чи мало міст, які є «спроектованими» полюсами росту – це міста збудовані за період колонізації України та приєднанням її до радянського союзу Малі промислові міста, створені в радянський період, після його розпаду зіткнулися з безробіттям, злочинністю та соціально-економічним занепадом. Адже у Радянському Союзі міста часто розбудовувалися як спеціалізовані промислові центри (наприклад, металургійні комбінати, хімічні підприємства, шахтарські поселення). Такі міста дійсно могли виконувати роль регіональних точок економічного зростання, однак їхній розвиток не передбачав економічної

диверсифікації і це було помилкою, яка мала критичний результат. Цей підхід демонструє неефективність штучно створених центрів економічного розвитку. Це відрізняється від концепції Перру, оскільки полюси зростання мають розвивати суміжні галузі, а не бути моногалузевими утвореннями.

Після розпаду Радянського Союзу багато таких міст втратили свою економічну базу через: 1) занепад промисловості (закриття заводів, шахт, підприємств); 2) відсутність приватних інвестицій (через невигідні умови кредитування та залучення коштів для підприємств); 3) міграцію працездатного населення (відтік молоді до мегаполісів, а також працездатного населення за кордон). Зокрема, лише по Донецькій області можемо визначити наступні міста:

1) Алчевськ, Лисичанськ, Єнакієве – шахтарські та металургійні міста, які після економічного занепаду стали осередками соціальних криз.

2) Нововолинськ, Селидове, Вугледар – міста, що втратили свої основні промислові активи, що призвело до зростання безробіття.

3) Світлодарськ, Южноукраїнськ – спеціалізовані міста навколо великих підприємств, які без стабільної роботи заводів не змогли адаптуватися до нової ринкової економіки.

Спадщина радянського планового розвитку створила мережу міст, які після економічних змін стали депресивними територіями. Важливо, для створенні в Україні нових полюсів росту у регіонах, які постраждали в результаті війни, врахувати недоліки та прорахунки раніше створених «спроектованих» міст полюсів розвитку. Основними факторами, які спричинили соціально-економічний занепад українських «спроектованих» міст радянських часів та відрізняли їх від полюсів Перу були:

1) Монофункціональність – залежність від одного промислового підприємства.

2) Відсутність економічної диверсифікації – неспроможність створити нові робочі місця в інших секторах економіки.

3) Недосконала та слаборозвинена транспортна інфраструктура– обмеженість транспортної логістики та інвестиційних потоків.

4) Соціальні проблеми – високий рівень безробіття, трудова міграція, злочинність.

Дані фактори зберігають свій негативний вплив на соціально-економічний добробут регіонів України і досі. Відповідно, соціально-економічний добробут регіонів України повинен містити механізми забезпечення економічної еластичності відповідно до зміни ринкової кон'юнктури. У практиці післявоєнного відновлення, важливо, щоб міста мали можливість самостійно підтримувати динамічний мультиплікативний ефект, тобто сприяти розвитку не лише промисловості, а й супутніх галузей (освіти, науки, логістики, тощо). Відбудова регіонів повинна передбачати створення полюсів зростання та не допустити неконтрольованого урбогенезу в регіонах. Розбудова міст повинна здійснюватися на основі розробки нових державних стандартів та принципів містобудування. Українські міста повинні мати власні механізми саморозвитку поза державним фінансуванням.

Українські науковці, які досліджують теорію полюсів зростання, акцентують увагу на можливостях її практичного застосування для формування науково обґрунтованих механізмів активізації регіонального розвитку, зокрема у контексті стимулювання економічного відновлення депресивних територій. До кола таких дослідників належать О. Б. Ватченко, Л. І. Федулова, В. І. Дубницький та інші. Водночас І. Ю. Підоричева підкреслює, що максимальний ефект у прискоренні регіонального розвитку в Україні може бути досягнутий не шляхом застосування єдиної концепції «полюсів зростання», а завдяки раціональному поєднанню низки сучасних теорій економічного зростання з акцентом на інноваційний чинник. Йдеться, зокрема, про концепції національної та регіональної інноваційних систем, а також теорію регіональних кластерів, що базуються на ключових положеннях теорії інноваційного розвитку [144].

Вчена-економіст Т. М. Калашнікова зазначає, що досвід Франції, як країни, яка в період післявоєнного економічного відновлення реалізовувала політику державного втручання, спираючись на концепцію дирижизму Ф. Перру та індикативне планування, заслуговує на особливу увагу з боку української наукової спільноти та ОМС. Зазначається, що інструментарій регіонального

регулювання, розроблений у французькій практиці, вважається одним із найефективніших у європейському досвіді. [145].

Реформа децентралізації вже створила потенційні полюси росту, провівши укрупнення районів. Наступним етапом має стати перевірка відповідності районних центрів критеріям полюсів зростання. Після чого необхідно розробляти стратегії соціально-економічного розвитку даних, формувати окрему програму трансфертів та інвестиційних проєктів. Використання економічних полюсів як категорії, яка створює певну схему інтеграції, дозволило в розвинених країнах інституціалізувати функції держави у забезпеченні структурних зрушень. На їх основі стало можливим формування цілей розвитку регіонів і забезпечення створення соціально-економічних умов подальшого самостійного розвитку регіонів. Цей аспект є надзвичайно важливим для економічного розвитку України, однією із найбільших проблем якої залишається відсутність власної чіткої стратегії розвитку та стратегічних пріоритетів, а також низький рівень фінансової спроможності громад.

Реформа децентралізації, а саме її адміністративна на бюджетна складові перебувають на етапі завершення. В умовах післявоєнної відбудови, а також необхідності посилання соціально-економічного добробуту регіонів до рівня країн ЄС, необхідно на базі реформи децентралізації продовжити роботу над формуванням міст полюсів зростання. Окремо варто виділити два типи міст: соціально добробуту та міста соціально-економічного добробуту. У перших містах забезпечується дотримання стандартів містобудування, благоустрою, розвитку культури, мале та середнє підприємництво. Другий тип міст, це міста полюси, у яких виконуються стандарти міст соціального добробуту, а також створенні економічні центри зростання, ширша кластеризація підприємств, створенні освітні хаби, тощо. Водночас, обидва типи міст доцільно класифікувати за рівнем добробуту, У процесі післявоєнної відбудови та розвитку регіонів України важливо розробити на рівні Уряду та обласних рад стратегії урбогенезу та містобудування. Після чого на законодавчому рівні необхідно закріпити важливість дотримання таких стандартів. Новостворенні та відбудовані промислові зони повинні бути на безпечній відстані від житлових

районів. Що дозволить покращити екологічний стан міст України. Також, досвід ведення війни показав, що промислові зони стають «фортецями» у ході бойових дій. Відповідно їх розбудова за межами міст, дозволить у випадку повторної військової агресії змістити бойові дії з житлових районів, забезпечивши більш безпечні умови для евакуації населення.

Отже, запровадження реформи децентралізації в Україні забезпечило підґрунтя для посилення фінансової самостійності регіонів, однак досі не вирішено проблему диспропорційного розвитку. Підтверджено необхідність переходу від фрагментарної бюджетної підтримки до комплексної регіональної політики, що поєднує економічну ефективність, просторову оптимізацію та інституційну сталість. Ключовими інструментами виступають цифровізація управління, диференційована податкова політика («акупунктурний підхід») та концепція полюсів зростання. Узагальнення світового досвіду підтверджує ефективність кластеризації та фіскальної гнучкості, а також потребу в регуляторному балансі. Подальша децентралізація має супроводжуватись стратегією просторового розвитку й містобудування, що забезпечить формування стійкої моделі регіонального добробуту в умовах післявоєнної відбудови.

Висновки до ІІІ розділу:

1. На основі глибокого PEST-аналізу соціально-економічного розвитку регіонів України обґрунтовано, що формування добробуту на місцевому рівні є багатофакторним процесом, у якому ключову роль відіграють інституційна спроможність органів місцевого самоврядування, ефективність реалізації політики децентралізації, рівень соціального капіталу та якість інфраструктури. Запропоновано тривекторну модель регіонального розвитку (державна, обласна та локальна стратегії), яка має ґрунтуватися на розширенні повноважень місцевої влади, активізації підприємницького середовища, підвищенні соціальної згуртованості та цифровій трансформації управлінських процесів. Запропоновані підходи спрямовані на мінімізацію міжрегіональних

диспропорцій та формування основ сталого соціально-економічного зростання регіонів України.

2. Запропоновано використання концепції «Цифрове місто» як інструменту формування механізму забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України, що дозволяє системно вирішувати багаторівневі проблеми регіонального розвитку шляхом цифрової трансформації управлінських процесів. Проведено комплексну типологізацію сучасних концепцій розвитку міського середовища (smart city, innovation city, green city тощо), на основі чого обґрунтовано доцільність застосування інтегрованого підходу на засадах цифровізації. Встановлено, що впровадження цифрових сервісів, включно з аналізом бюджетних показників, моніторингом соціально-економічних індикаторів, електронним урядуванням і системами прогнозування розвитку, підвищує ефективність функціонування громад, мінімізує людський фактор і дозволяє забезпечити прозорість управління. Зроблено висновок про необхідність уніфікації цифрових ініціатив у межах єдиної державної системи на базі платформи «Дія» з її подальшою інтеграцією у регіональні системи управління.

3. У результаті проведеного аналізу обґрунтовано, що сучасна парадигма забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України має базуватись на переході від фрагментарної бюджетної підтримки до комплексної регіональної політики, інтегрованої з принципами економічної ефективності, просторової оптимізації та інституційної стійкості. Ключовими інструментами виступають: цифровізація управлінських процесів (система «Цифрове місто»), впровадження диференційованих моделей оподаткування через поетапний «акупунктурний підхід», а також стратегічне застосування концепції «полюсів зростання» як основи модернізації регіональної структури економіки. Проведено системне узагальнення світового досвіду, зокрема країн ЄС і Балтії, який засвідчує доцільність еластичності податкової політики, акцент на локалізацію конкурентних переваг та розвиток багатогалузевий кластерів. Водночас визначено ризики надмірного фіскального навантаження, зростання тінізації та асиметрій між галузями, що вимагає чітко структурованих механізмів

регуляції. Особливу увагу приділено моделі індукованих полюсів розвитку як ефективному засобу післявоєнного відновлення. Обґрунтовано, що подальша реформа децентралізації має доповнюватися стратегією просторового розвитку з чітким виокремленням центрів соціально-економічного добробуту, визначенням зон урбогенезу, модернізацією містобудівних стандартів та класифікацією регіонів за рівнем добробуту. Запропонований науковий підхід формує підґрунтя для побудови стійкої системи регіонального розвитку України, спроможної до адаптації у складних умовах та орієнтованої на довгострокове зростання.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано вирішення важливої науково-практичної проблеми системної концептуалізації засад цифрової трансформації економіки України і розробці практичних рекомендацій щодо спрямування цифровізації бізнес-процесів на реалізацію нових економічних моделей і систем управління, спроможних забезпечити інклюзивне економічне зростання. За результатами дослідження сформульовано такі висновки концептуально-теоретичного, методологічного, емпіричного та прикладного характеру.

1. У межах першого розділу дисертаційного дослідження здійснено систематизацію теоретико-методологічних підходів до аналізу соціально-економічного добробуту регіонів в умовах трансформації державного управління та реформи децентралізації. Уточнено категоріальний апарат дослідження, зокрема запропоновано авторське трактування соціально-економічного добробуту регіону як динамічного результату взаємодії соціальних і економічних систем в умовах децентралізації та розвитку регіону. Визначено, що регіон слід розглядати як цілісну соціально-економічну систему, яка поєднує економічні, соціальні, інституційні та просторові компоненти, а соціально-економічний добробут — як комплексну категорію, що відображає не лише рівень економічного зростання, а й якість життя, доступ до послуг, рівень соціальної згуртованості та ефективність використання потенціалу територій. Соціально-економічний добробут регіону розглядається як цільовий стан, що забезпечується через ефективну взаємодію соціальної політики (розвиток освіти, охорони здоров’я, культури, зайнятості, благоустрою) та економічного розвитку (місцеві бюджети, підприємництво, інфраструктура, інвестиції, ресурсна база). Особлива увага приділяється ролі місцевих бюджетів як фінансового інструменту забезпечення добробуту та розвитку громад. У роботі визначено, що соціально-економічний добробут регіону доцільно оцінювати через систему показників, які відображають як наявні фактори розвитку, так і результати та ступінь досягнення цілей регіональної політики.

На основі критичного аналізу сучасних наукових концепцій розвитку територій визначено, що найефективнішими у контексті забезпечення регіонального добробуту є підходи, що поєднують стратегічне управління, смарт-спеціалізацію, кластерну взаємодію та принципи сталого розвитку. Визначено, що інтеграція концепцій сталого розвитку, смарт-спеціалізації, регіональної інноваційної політики та кластеризації формує фундамент для довгострокового зростання територій. На основі аналізу зарубіжного досвіду підтверджено ефективність моделей, які поєднують економічну активність, якість життя та екологічну безпеку в єдину систему територіального розвитку. Обґрунтовано, що в умовах воєнної нестабільності та посткризового відновлення особливого значення набуває адаптація існуючих моделей до реалій соціальної вразливості, фіскальних обмежень і потреб у відновленні локальної економіки. Запропоновано підходи до формування гібридної регіональної моделі добробуту, яка інтегрує соціальні, економічні та інституційні складові в єдину систему стійкого розвитку, шляхом створення умов співпраці ОМС, громади та підприємств.

Узагальнення та систематизація зарубіжного досвіду дозволило ідентифікувати ефективні інструменти та підходи до забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів, які можуть бути адаптовані в Україні відповідно до сучасних реалій. Аналіз практик провідних країн світу – зокрема держав Західної Європи, Скандинавського регіону, США та Азії – засвідчив ключову роль бюджетних та адміністративних реформ спрямованих на децентралізації, а також роль розвитку інноваційної інфраструктури (зокрема інноваційних парків), стимулювання кооперативного руху та підтримки малого й середнього підприємництва. Особлива увага приділяється інвестиціям у людський капітал та розвиток територіальної інфраструктури як базовим умовам регіональної стійкості та зростання. Встановлено, що успішна регіональна політика вимагає комплексного підходу, що включає: посилення фінансової автономії місцевого самоврядування, системне впровадження інновацій, активну участь приватного сектору у співфінансуванні соціально значущих програм, а також переорієнтацію бюджетної політики на стратегічні цілі. Така інтегрована

модель сприяє зменшенню міжрегіональних диспропорцій, підвищенню інституційної спроможності територій і формуванню стійкого соціально-економічного добробуту на регіональному рівні.

2. На основі здійсненого аналізу у другому розділі отримано наступні результати. аналіз динаміки формування об’єднаних територіальних громад у контексті бюджетної децентралізації засвідчив, як позитивні ефекти впровадження реформи, так і її прорахунки. Встановлено, що у період 2016–2020 років спостерігалося інтенсивне нарощування мережі громад та активне зростання їх фінансової самостійності, що супроводжувалося підвищенням бюджетної централізації на місцевому рівні та зміцненням інституційної спроможності органів місцевого самоврядування. Однак наслідки пандемії COVID-19 та повномасштабної збройної агресії Російської Федерації у 2022 році спричинили критичне уповільнення реформи: скорочення кількості самодостатніх громад, зниження доходів місцевих бюджетів, порушення системи міжрегіонального вирівнювання. Виявлено територіальну асиметрію в адаптації громад до нових умов: у низці регіонів зросла фіскальна вразливість та залежність від трансфертів. Підтверджено ефективність реформи бюджетної децентралізація, як базового інструменту забезпечення регіонального добробуту в умовах стабільності, однак потребують перегляду та доопрацювати механізми підтримки вразливих територій, посилення інституційного супроводу та розвитку фінансових моделей, стійких до кризових потрясінь.

Обґрунтовано доцільність застосування комплексного аналітичного підходу до регіональної оцінки добробуту, що базується на поєднанні бюджетних, соціальних, інституційних та виробничих індикаторів. З’ясовано, що індикатори ВРП, бюджетного потенціалу, підприємницької активності, фіскальної самодостатності та рівня соціального забезпечення мають розглядатися не ізольовано, а як взаємопов’язані елементи у визначенні реального рівня добробуту населення в регіонах.Проведене дослідження забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України на основі показників валового регіонального продукту, бюджетного забезпечення та розрахованих індиксів засвідчило глибоку просторову асиметрію соціально-

економічного розвитку країни. Виявлено наявність чіткої диференціації регіонів за рівнем економічної активності, бюджетної спроможності та соціального добробуту, що значною мірою обумовлено як історично сформованою структурою господарств, так і зовнішніми шоками, зокрема пандемією COVID-19 та повномасштабною війною. У ході аналізу встановлено, що регіони з традиційно високим ВРП, такі як м. Київ, Дніпропетровська, Одеська, Харківська області, мають значні економічні потужності, однак не завжди супроводжуються відповідним рівнем бюджетного перерозподілу, що вказує на наявні фіскальні виклики. Натомість окремі області західної та центральної України демонструють високі темпи приросту ВРП та бюджетних показників, що свідчить про їх адаптивність до кризових викликів і здатність до внутрішньої фінансової мобілізації. Високий рівень безробіття у поєднанні з низьким ВРП на душу населення у прифронтових регіонах підтверджує потребу у просторово-диференційованій регіональній політиці, яка має враховувати ступінь руйнувань, релокаційний потенціал та можливості для структурної перебудови економіки на локальному рівні. Застосування інтегральних показників добробуту, зокрема індексу бюджетної віддачі та бюджетного потенціалу, дозволяє виявити справжню ефективність використання економічних ресурсів та якість бюджетної політики в регіонах, що є необхідним кроком для стратегічного управління регіональним розвитком.

З метою забезпечення просторової повноти аналізу, було також проаналізовано бюджетні показники чотирьох громад на спроможність забезпечувати соціально-економічний добробут територій. Отримали наступні результати. Ірпінська ТГ демонструє оптимальну бюджетну динаміку, притаманну високорозвиненим передмістям великих агломерацій, що дозволяє вважати її одним із фінансово найстійкіших муніципалітетів Київської області. Значне зростання надходжень до спеціального фонду свідчить про ефективну управлінську політику, спрямовану на розвиток, залучення зовнішніх ресурсів та активне впровадження інвестиційних проєктів. Формування позитивного бюджетного сальдо у 2023 році є результатом раціональної політики витрат та зростання податкового потенціалу, незважаючи на втрати, завдані війною. У

2020 році громада зуміла збалансувати бюджет в умовах кризи, що свідчить про гнучкість управління місцевими фінансами. Ірпінська громада має високий рівень фінансової самодостатності, ефективні механізми співпраці з підприємствами та громадою, що створює можливості для стратегічного планування та реалізації програм та проєктів забезпечення соціально-економічного добробуту.

Новгород-Сіверська громада демонструє тенденцію до зростання дохідного потенціалу, однак він не забезпечує повноцінного покриття збільшених видатків. Поглиблення дефіциту бюджету у 2023 році є потенційно ризикованим сигналом, що вимагає посилення бюджетного планування, прогнозування та моніторингу. Ріст надходжень до спеціального фонду є позитивним фактором, що свідчить про здатність громади залучати цільові ресурси. Цей напрямок варто розглядати як точку зростання у наступних бюджетних періодах. Громаді слід активізувати використання механізмів державно-приватного партнерства, грантових програм, державних інфраструктурних субвенцій, а також налагодити сприяти розвитку громадської активності.

Гайсинська ТГ демонструє динамічне зростання фіскального потенціалу, що обумовлюється як змінами територіальної структури, так і зростанням обсягів податкових надходжень. Формування позитивного бюджетного сальдо упродовж останніх років є ознакою ефективного управління видатковою частиною бюджету та дозволяє створити базу для стратегічного фінансування місцевих проєктів. Домінування загального фонду у структурі доходів свідчить про стабільність базових надходжень, проте низька частка спеціального фонду вказує на потребу посилення активності в частині залучення додаткових ресурсів: грантів, міжнародної допомоги, державно-приватного партнерства. Високе сальдо у 2022 році має бути об’єктом окремого управлінського аналізу щодо структури цих доходів, їх сталості та можливостей цільового використання у довгостроковому періоді. Таким чином, бюджетна політика Гайсинської громади у 2018–2023 роках може бути охарактеризована як така, що відповідає критеріям фіскальної стійкості. Водночас стратегічною задачею має стати

оптимізація структури доходів, підвищення інвестиційної активності громади, а також формування ефективних механізмів використання бюджетного профіциту для забезпечення сталого соціально-економічного добробуту. Проблемою громади також є відсутність механізмів ефективної співпраці ОМС, громади та підприємсвтв, що у неможливлює забезпечення добробуту.

Кам'янець-Подільська громада демонструє позитивну динаміку доходів, що є індикатором зростання її фінансової спроможності та здатності забезпечувати базові послуги. Видатки громади зростають помірними темпами, що вказує на контрольовану витратну політику. Формування профіциту в останні роки свідчить про наявність фіскального простору для інвестицій у розвиток території. Підвищення питомої ваги спеціального фонду у 2021 році заслуговує на окрему увагу, адже є свідченням активності громади у залученні зовнішніх ресурсів. Визанчено, що підприємств, громада та ОМС працюють злагоджено та ефективно для розвитку території. Ефективність бюджетної політики громади варто оцінювати позитивно, однак подальший розвиток має базуватись на підвищенні частки інвестиційних витрат та оптимізації внутрішніх джерел наповнення бюджету. На основі проведеного аналізу визначено та підтверджено, що добробут територій можливий лише за умови поєднання фінансової автономії з комадною роботою ОМС, громади та підприємств.

3. На основі проведеного дослідження було сформовано та описано у третьому розділі рекомендації щодо забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів. У ході дослідженння проведено глибокий аналіз передумов та обмежень соціально-економічного розвитку регіонів України на основі PEST-моделі. Встановлено, що політичні чинники — зокрема децентралізаційна реформа, адміністративно-територіальні зміни та зміцнення повноважень місцевого самоврядування — створили потенціал для розширення автономності громад. Водночас обмежена інституційна спроможність, нерівномірний доступ до ресурсів та нестабільність нормативно-правової бази стримують реалізацію цього потенціалу на практиці. Соціальні аспекти розвитку засвідчують поглиблення регіональних диспропорцій за рівнем доходів, якості освіти, охорони здоров'я та зайнятості, що ускладнює формування збалансованого

добробуту на всій території країни. Економічні фактори вказують на високу залежність окремих регіонів від дотацій, низьку продуктивність праці, значну тінізацію господарської діяльності, а також зменшення кількості активних суб'єктів господарювання. Технологічний вимір розвитку виявив істотну нерівномірність цифровізації, що обмежує доступ до сучасних інструментів управління та сервісів у низці територіальних громад. Визначено необхідність формування адаптивної моделі регіонального розвитку, яка базуватиметься на поєднанні стратегічного планування, фіскальної децентралізації, розвитку людського капіталу та цифрової трансформації. Така модель має враховувати диференціацію потенціалу регіонів, рівень інституційної готовності громад і наявні соціальні ризики, що дає змогу спрямувати державну політику на подолання системних міжрегіональних диспропорцій і формування засад стійкого добробуту на місцях.

У роботі Обґрунтовано доцільність впровадження концепції «Цифрового міста» як інноваційного механізму підвищення рівня соціально-економічного добробуту на місцевому та регіональному рівнях. Аналіз світових практик (Сінгапур, Барселона, Таллінн, Торонто) продемонстрував, що цифрова трансформація публічного управління дозволяє підвищити ефективність державних сервісів, зменшити транзакційні витрати, забезпечити прозорість управлінських рішень та залучити громадян до процесів планування й моніторингу політик. Здійснено критичний аналіз структури цифрового середовища в Україні, зокрема платформи «Дія» та її функціоналу в частині надання адміністративних послуг, інтеграції реєстрів та автоматизації облікових процедур. Встановлено, що незважаючи на суттєвий поступ у розвитку цифрової держави, системна інтеграція цієї платформи в практики управління місцевого самоврядування є фрагментарною та нерівномірною по регіонах. Відсутність єдиної цифрової архітектури, стандартизованих підходів до інтероперабельності баз даних і обмежений доступ до якісної цифрової інфраструктури (особливо у сільських громадах) стримують формування повноцінних «цифрових міст» в Україні. Запропоновано концептуальну модель впровадження цифрових міст у національному контексті, яка базується на таких принципах: поетапність (через

пілотні проєкти у містах з високим цифровим потенціалом), міжсекторальна інтеграція (поєднання цифрової інфраструктури з бюджетним управлінням, соціальними сервісами, безпекою тощо), децентралізоване адміністрування та локалізація цифрових індексів ефективності. Також рекомендовано адаптацію показників цифрової зрілості до умов українських громад, що дозволить системно оцінювати прогрес та інституційну спроможність кожного регіону у сфері цифрової трансформації. У підсумку підкреслено, що модель цифрового міста може слугувати ефективною формою реалізації політик добробуту в умовах обмежених ресурсів, воєнних ризиків та високого запиту на прозорість. Її впровадження потребує синхронізації державної цифрової політики з регіональними та муніципальними стратегіями, інституційного супроводу, модернізації локальної ІТ-інфраструктури та розвитку цифрових компетентностей кадрів органів влади. У довгостроковій перспективі це дозволить сформувати нову модель управління, орієнтовану на результат, прозорість та соціальну згуртованість.

Обґрунтовано, що забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України потребує системного роширення інструментів регіональної політики, зокрема через трансформацію міжбюджетних відносин, фіскального регулювання та просторового планування. Запроповано запровадження розробленого акупунктурного підходу – концептуально нової моделі податкового реформування, що передбачає поступове, диференційоване за галузями підвищення фіскального навантаження з урахуванням рентабельності, еластичності попиту та соціальних ризиків по регіону. Такий підхід дозволяє гнучко адаптувати податкову політику до кризових умов, мінімізуючи ризики тінізації та відтоку капіталу. Окрему увагу в роботі приділено, оновленій під вітчизняні сучансні виклики, моделі «полюсів зростання» як стратегічній основі просторового розвитку. Полюсами виступають економічно активні, сформовані історично, центри з високою концентрацією інноваційного потенціалу, підприємницької ініціативи та інтелектуального капіталу, які здатні генерувати мультиплікативний ефект на навколишні території. У роботі підкреслено необхідність переходу формування полюсів, що потребує державного

планування, інвестиційної підтримки та створення інфраструктури з урахуванням національних безпекових інтересів. Особливої ваги ця концепція набуває в умовах післявоєнного відновлення, коли міста мають стати не лише точками економічної активності, а й осередками соціального добробуту, модернізованої урбаністики та безпечним простором.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тульчинська С.О., Підходи до визначення поняття «регіон» в сучасних умовах. Ефективна економіка. №6 (2012) URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1201

2. Голікова Т.В. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика. Монографія. НАДУ, 2007. С. 296

3. Проект Закону про територіальний устрій України. Верховна Рада України URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9738&skl=7

4. Конституція України - Розділ IX. URL:https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ix

5. Постанову № 807–IX від 17.07.2020 «Про утворення та ліквідацію районів» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20

6. Цимбалюк І., Павліха Н., Корнелюк О. Місцеві бюджети як основа фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій. Економіка та суспільство, 2023. (55).

7. Аверкина М.Ф., Вальчук В.В. Забезпечення соціально-економічного розвитку міст. Ефективна економіка. №4 (2019) URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2019/3.pdf

8. Чабак Л. А. Виховний потенціал історико-культурної спадщини міста / Людмила Анатоліївна Чабак // Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризаці : тези IV Міжнародної науковопрактичної конференції, 21-22 квітня 2017 року. — Львів, 2017. — С. 135–136.

9. Стоянець Н.В., Методологічні аспекти соціально-економічного розвитку регіону. Науковий вісник Мукачівського державного університет. Серія Економіка. Випуск 2(4). (2015) URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2%282%29__39

10. Порудєєва Т.В., Ткаченко М.О., Крамаренко А.Ю. Концепція сталого розвитку регіону. Класичний приватний університет. Випуск 6 (11). (2018) URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/65.pdf

11. Маліков В. В. Визначення напрямів державного регулювання економіки. Науково-виробничий журнал «Держава та регіони». Серія: Державне управління. Дніпропетровськ, № 1. (2011). С. 72- 76.

12. Воробей В. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах. USAID DOBRE. (2021) URL: https://decentralization.ua/news/13511

13. Krugman, P. (1991). Geography and Trade. MIT Press.

14. Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. Free Press.

15. Sachs, J. D. (2005). The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time. Penguin Press.

16. Мельник А. Стратегічне планування в системі інституційного забезпечення соціально економічного розвитку України. Вісник економічної науки України. 2016. № 1 (13). С. 74—83.

17. Посібник:Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період. USAID DOBRE. (2023). URL: https://decentralization.ua/news/16043

18. Жеребило І. В. Соціальна політика держави як регулятор розвитку соціальної сфери: теоретико-методологічні аспекти. Проблеми економіки № 1 (43), (2020). URL: https://www.problecon.com/article/?year=2020&abstract=2020_1_0_283_289

19. Маліков В. В., Дєгтяр О. А. Світовий досвід становлення і розвитку громадянського суспільства і соціальної держави. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. 2014. Вип. 1. С. 25–34.

20. Кіш Г.В., Світлинець О.В. Компонентний аналіз стратегічного планування розвитку регіону. ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО. Випуск № 34. (2021). URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1023

21. Кришень О.В., Сучасні тенденції формування, реалізації та розвитку регіональної соціальної політики в Україні. Державне управління та місцеве

самоврядування. №144. (2020). URL: https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/212

22. Халецька А.А. Контури соціальної політики держави: соціальна безпека. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. №2 URL: https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/download/212/186/305

23. Бідак В. Я. Функціонально-цільовий підхід в удосконаленні системи соціального захисту населення: загальнодержавний і регіональний аспекти / В. Я. Бідак, Л. О. Павлова // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2014. - Вип. 5. - С. 430-441. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_5_49

24. Щепак В. В. Складові регіональної соціально-економічної системи. Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 2. Т. 1. С. 144-148. URL : http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_2_1/pdf/144-148.pdf.

25. Попов В. М., Малімон Н. І. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні розвитку регіонів. Наукові записки. 2015. №18. С. 64–71.

26. Міщенко, Р.О. Гордей, О.Д. Теоретико-організаційні аспекти бюджетного стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні. Університет митної справи та фінансів. Науковий погляд: економіка та управління; №1 (71). 2021.

27. Квасній О. Р., Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: теоретичні аспекти. Фінансова політика. 2018. №5. С. 147–153.

28. Звєряков М.І., Кухарська Н.О., Клевцевич Н.А., Шараг О.С. Стратегування регіонального розвитку: теорія, методологія, концепція: монографія. Одеський національний економічний університет МОН України. Одеса : Атлант ВОІ СОІУ, 2019. 241 с.

29. Ковалевич Д. А. Місцеві бюджети та їх роль у територіальному розвитку. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2014. № 2. С. 198-203.

30. Міністерство фінансів України URL: https://www.minfin.gov.ua/news/ bjudzhet/ptsm

31. Бугас Н.В. Особливості регіонального розвитку як об’єкта управлінського впливу держави. Ефективна економіка. 2017. № 2.

32. Саймон Г. Раціональність як процес і продукт мислення// THESIS. – 1993. – Вып. 3. – С. 16–38. 7. Law and Economics: An Institutional Perspective

33. Качний О.С. Стратегічне планування як один із найсучасніших методів державного управління регіональним соціально-економічним розвитком. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/23.pdf

34. Blair P., Premus R. Locotion Theory //Theories of Local Economic Development. Perspectives from Across the Disciplines. Ed. By Richard P.Bingham, Robert Mier. Sage Publications. 2011. – №1 - P. 132-139.

35. Bates T. Theories of Entrepreneurship // Theories of Local Economic Development. Perspectives from Across the Disciplines /Ed. By Richard P.Bingham, Robert Mier. Sage Publications. 2011. – №1. – P. 48-62.

36. Возняк Г., Стасишин А. Кризи: причини, типи та наслідки для розвитку територіальних громад. Фінансовий простір. №4 (52). С. 7-25. 2023.

37. Brundtland Report 1987: Our Common Future. URL: http://brundtland.co.za/other-publication/brundtland-report-1987-our-common-future/

38. https://academic.oup.com/spp/article-abstract/47/6/865/6026550?redirectedFrom=fulltext&login=false

39. Tödtling F., Trippl M., Frangenheim A. Policy options for green regional development: Adopting a production and application perspective. Science and Public Policy, Volume 47, Issue 6, December 2020, Pages 865–875, URL:https://scholar.harvard.edu/sen/publications/development-freedom

40. Sen A. Development as Freedom. New York: Alfred Knopf; 1999. URL: https://econpapers.repec.org/article/oupcjrecs/v_3a6_3ay_3a2013_3ai_3a2_3ap_3a187-216.htm

41. Peter Nijkamp, C. J. M. van den Bergh, and Frits J. Soeteman. Regional Sustainable Development and Natural Resource Use. 1991 The International Bank for Reconstruction and Development . The World Bank. URL:

https://documents1.worldbank.org/curated/en/239311468771020043/pdf/multi-page.pdf

42. Porter, M. The Competitive Advantage of Nations. Free Press, New York. (1990). URL: https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1392221

43. Martin, R. and Sunley, P. Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea. Journal of Economic Geography, 3, 5-35. (2003). URL: https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1810545

44. Ketels C. Recent research on competitiveness and clusters: what are the implications for regional policy? Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, Volume 6, Issue 2, July 2013, Pages 269–284. URL: https://academic.oup.com/cjres/article-abstract/6/2/269/365901

45. Bresch S., Malerba F. The Geography of Innovation and Economic Clustering: Some Introductory Notes. Industrial and Corporate Change, 2001, vol. 10, issue 4, 817-33. URL: https://econpapers.repec.org/article/oupindcch/v_3a10_3ay_3a2001_3ai_3a4_3ap_3a817-33.htm

46. The Idea of Smart Specialisation in the Evolution of EU Regional Policy URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09654313.2016.1185953

47. European Commission: Smart Specialisation Platform URL: https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/

48. Smart Specialisation: Opportunities and Challenges for Regional Innovation Policy. URL: https://www.researchgate.net/publication/271929905_Smart_Specialisation_Opportunities_and_Challenges_for_Regional_Innovation_Policy

49. Modern Urban and Regional Economics URL: https://www.springer.com/gp/book/9780230242141

50. Smart specialisation strategy (S3). Policy Learning Platform on Research and innovation. (2020). URL: https://www.interregeurope.eu/sites/default/files/inline/Smart_Specialisation_Strategy__S3__-_Policy_Brief.pdf

51. OECD: Smart Specialisation in Regional Development. URL: https://www.oecd.org/innovation/smart-specialisation.htm

52. Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS3). URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/smart_spec/

53. Кабінет міністрів України. Розпорядження від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Київ. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р#Text

54. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»: від 21 травня 1997 р. Верховна Рада України. 1997. № 24. Ст. 170.

55. Скорик М.О., Фінансове забезпечення об’єднаних територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення. Молодий вчений. № 5 (117). С. 174-178. 2023.

56. Сокирко О.С., Плахотнюк В. В. Аналіз стану доходів місцевих бюджетів при реалізації реформи бюджетної децентралізації. Бізнес-інформ. 2019. № 7. С. 304–311.

57. Кужелєв М. О., Плахотнюк В. В. Формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. Економічний вісник університету. 2018. № 36(1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2018_36(1)__36

58. Бюджетний кодекс України. Верховна Рада України. 2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text. Повтор джерела 1 і 2

59. Скорик М.О., Європейський досвід забезпечення сталого економічного розвитку сільських територій. Сталий розвиток економіки. No 3 (50), С.195-202. 2024.

60. Bätz, (2019) URL: https://www.researchgate.net/publication/332187564_Regional_Innovation_Systems_in_Germany.

61. Ministère de l'Économie et des Finances, (2021) URL: https://www.economie.gouv.fr

62. Netherlands Foreign Investment Agency, (2021) URL: https://investinholland.com

63. Данське енергетичне агентство, (2020) URL: https://ens.dk/en

64. Norwegian Ministry of Local Government and Modernisation, (2021) URL: https://www.regjeringen.no/en/dep/kmd/id504/

65. Finnish Ministry of Education and Culture, (2022) URL: https://minedu.fi/en/frontpage

66. GUS, (2021) URL: https://stat.gov.pl

67. European Commission, (2020) URL: https://ec.europa.eu

68. Leszek B. Economic Freedom: Fundamentally Important and the Most Attacked. Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft, De Gruyter, vol. 69(1), pages 392-400, July. (2018). URL: https://ideas.repec.org/a/bpj/ordojb/v69y2018i1p392-400n18.html

69. Ministerstvo Průmyslu a Obchodu, (2021) URL:https://www.mpo.cz

70. Fayola, (2019) URL: https://www.researchgate.net/publication/334321098_Entrepreneurship_and_Regional_Development_in_the_Czech_Republic

71. KSH, (2021) URL:https://www.ksh.hu

72. Inhof, (2020) URL:https://www.springer.com/gp/book/9783030367546

73. Hungarian Innovation and Technology Agency, (2021) URL:https://nkfih.gov.hu

74. World Bank, (2021) URL: https://www.worldbank.org

75. National Bureau of Statistics of China, (2020) URL: http://www.stats.gov.cn

76. Yanrui Wu. Regional Development and Economic Growth in China. Series on Economic Development and Growth: Volume 7. (2013) URL: https://www.worldscientific.com/worldscibooks/10.1142/8655?srsltid=AfmBOopo47Y5WgxTeUlMozLFF-0ehBdECvQIVZ86aqfHgKmkcYMhqKpr#t=aboutBook

77. Korea Statistical Information Service, (2020) URL: https://kosis.kr

78. KIST, (2021) URL: https://kist.re.kr

79. Enterprise Singapore, (2021) URL: https://www.enterprisesg.gov.sg

80. OECD, (2021) URL: https://www.oecd.org

81. Ministry of Rural Development, India, (2020) URL: https://rural.nic.in

82. MGNREGA, (2021) URL: https://nrega.nic.in

83. HUD, (2021) URL: https://www.hud.gov

84. EDA, (2020) URL: https://eda.gov

85. SBA, (2021) URL: https://www.sba.gov

86. U.S. Department of Commerce, (2021) URL:https://www.commerce.gov

87. CBPP, (2021) URL: https://www.cbpp.org

88. U.S. Department of Treasury, 2021 URL:https://home.treasury.gov

89. Горин, В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту : теоретична концептуалізація та проблеми функціонування [Текст] : монографія / В. П. Горин. - Тернопіль : ТНЕУ, 2020. - 516 с.

90. Плахотнюк В.В. «Фінансова самодостатність місцевих бюджетів в умовах кризових викликів». Видання - Український журнал прикладної економіки та техніки. Випуск №4. URL: http://ujae.org.ua/publications/2024-4/

91. Децентралізація в Україні. URL: https://decentralization.gov.ua/

92. Державні фінанси. (2024). URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/

93. Ясіновська І. Ф., Тишковець М. М. Фіскальна децентралізація як зміна податкової системи на користь фінансової незалежності місцевих бюджетів України. Бюджетна та податкова децентралізація в Україні: проблеми та перспективи: науково-практичн. круглий стіл, 1 квітня 2020 р. Львів: ЛНУ, 2020. С. 134–136.

94. Плахотнюк В.В., Піжук О.І., тези на тему «Ризики припинення діяльності підприємства для розвитку місцевих бюджетів у період коронакризи» Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні перспективи підприємництва», 18–19.02.2022

95. Плахотнюк В.В. «Вплив релокації підприємств на соціально-економічний добробут регіонів України». Актуальні проблеми інноваційної економіки та права випуск №6 URL: http://apie.org.ua/uk/publications-uk/2024-6/

96. Татарин Н. Б., Шиманський М. В. Теоретичні аспекти бюджетної та податкової децентралізації. Фінанси, митна та податкова справа: збірник наукових праць студентів. 2020. №4. С. 378–380.

97. Державна служба статистики. (2024). URL: https://www.ukrstat.gov.ua

98. В.В. Плахотнюк, О.І. Піжук «Інтегрована методика оцінки фінансової спроможності місцевих бюджетів». Актуальні проблеми економіки. № 12 (282), 2024. DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-282-147-156 URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/12/12.24._topic_Volodymyr-Plahotniuk-Olha-Pizhuk-147-156.pdf

99. ЗУ «Про Державний бюджет України на 2025 рік» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2025, №№ 15-17, ст.40) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text

100. Плахотнюк В.В., Піжук О.І. Особливості використання коштів місцевих бюджетів у період воєнного стану» Видавництво "Молодий вчений", участь у роботі конференції «Економіка підприємства: вектори розвитку в умовах глобальних змін», м. Вінниця, 27-28 травня 2022 року (http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/eko/52may2022/52may2022.pdf)

101. Офіційний сайт Кам'янець-Подільської міської ради URL: https://kam-pod.gov.ua/index.php

102. Офіційний сайт Новгород-Сіверської міської ради URL: https://ns-mrada.cg.gov.ua/index.php?tp=main

103. Офіційний сайт Гайсинської міської ради URL: https://haisyn-municipality.gov.ua

104. Офіційний сайт Ірпінської міської ради URL: https://imr.gov.ua

105. Плахотнюк В.В. «Соціально-економічний розвиток регіонів України: виклики та стратегічні перспективи». Видання - Економіка та суспільство. Випуск № 70/2024. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/70

106. Плахотнюк В.В. «Вектори забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів». Збірник тез XII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна фінансова політика України: проблеми та перспективи» 12 грудня 2024 р. Київський університет імені Бориса Грінченка Факультет економіки та управління. URL: https://feu.kubg.edu.ua/images/FEU/KF/3/12/22/ZBIRNYK_TEZ_12.12.2024.pdf

107. Плахотнюк В.В. «Формування податкових надходжень до місцевих бюджетів в умовах євроінтеграційних процесів». XV міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції» 22 листопада 2024 року місто Ірпінь URL: https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Naukovi%20zahodi/11%20listopad%20Naukovi%20zahodi/22%2011/Programa%20panelnih%20diskusij_Transformacia_fiskalnoi_politiki.pdf

108. Цимбалюк І.О. Інноваційна економіка, сталий розвиток і детінізація як стратегічні орієнтири активізації ЗЕД та інвестиційної діяльності в Україні. Стратегічне єврорегіональне співробітництво: основа для активізації зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності в Україні: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 432 с. С. 210-225. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/23404/1Monograf_Zelinska_27.11.23%20%281%29.pdf

109. Плахотнюк В.В., Піжук О.І. Вектори післявоєнного розвитку регіонів України» Міжнародний конгрес «Фінанси, економіка, право та війна». Державний податковий університет. Ірпінь. 27 квітня 2022 року. URL: https://www.nusta.edu.ua/2022/04/27/u-podatkovomu-vidbuvsya-mizhnarodnyj-kongres-finansy-ekonomika-pravo-vs-vijna/

110. Voronkova V., Nikitenko V. Creative city as a factor of digital society development. Municipal Economy of Cities. 2022. No. 2 (169). P. 57–64. DOI: https://doi.org/10.33042/2522-1809-2022-2-169-57-64

111. Belissent J. Getting clever about smart cities: New opportunities require new business models. Cambridge : Forrester, 2010. 28 p.

112. Dutton W. H. Wired City. The Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies. 2019. P. 1–4. DOI: https://doi.org/10.1002/9781118568446.eurs0414 8. OECD: Green Cities Programme. – 2010. URL: http://www. oecd.org/gov/regional-policy/49318965.pdf

113. Inkinen T. Reflections on the innovative city: examining three innovative locations in a knowledge bases framework. Journal of Open Innovation: Technology,

Market, and Complexity. 2015. Vol. 1. No. 1. P. 8. DOI: https://doi.org/10.1186/s40852-015-0009-5

114. Coll J. M. Why Wise Cities? Conceptual Framework. Wise Cities, 2017. URL: https://readingroom.law.gsu.edu/cgi/ viewcontent.cgi?article=3919&context=faculty_pub

115. Opinion of the European Economic and Social Committee on 'Smart cities as drivers for development of a new European industrial policy' (own-initiative opinion). Official Journal of the European Union. 2015. C 383(05). P. 24–33. URL: https:// op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/12e55c72-8cf7- 11e5-b8b7-01aa75ed71a1

116. IMD Smart City Observatory. International Institute for Management Developmentю. URL: https://www.imd.org/smartcity-observatory/home/

117. Возняк Г., Харчев О. Цифрові технології та їхня роль у реалізації управлінських рішень на локальному рівні. Socio-economic relations in the digital society. № 54, С. 80-89.

118. Скорик М.О., Марченко О.І. «Smart cities» та «urban-tech» екосистеми як драйвери сталого розвитку міст і територій. Цифрова економіка та економічна безпека, 2024. 5(14), 91–98. https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-2

119. Криниця С., Гордей О., Коваленко Ю., Данькевич А., Болдов А. Використання технологій BIG DATA для посилення участі громадськості в управлінні публічними фінансами. Financial and credit activity problems of theory and practice. 2024. № 3 (56). С. 186-203.

120. Плахотнюк В. В. «Альтернативні сценарії цифрового майбутнього». Бізнес Інформ. 2023. №8. С. 127–137. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-8-127-137

121. Піжук О. І., Плахотнюк В. В. «Інноваційні підходи до розвитку регіонів: концепція «цифрового міста». Проблеми економіки. 2024. №4. С. 154–160.

https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-4-154-160 URL:

https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2024-4_0-pages-154_160.pdf

122. Cohen B. What exactly is a smart city? Fast Company. September 9. 2012. URL: https://www.fastcodesign.com/1680538/ what-exactly-is-a-smart-city

123. Gascó-Hernandez M. Building a smart city: Lessons from Barcelona. Communications of the ACM. 2018. Vol. 61. No. 4. P. 50–57.

124. McBride K., Kalvet T. Open government data cocreated public services. Communications of the ACM. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/341293646_Open_ Government_Data_Co-Created_Public_Services

125. Le T. L., Pham A. D., Nguyen T. et al. A comparative study of PSO-ANN, GA-ANN, ICA-ANN, and ABC-ANN in estimating the heating load of buildings' energy efficiency for smart city planning. Applied Sciences. 2019. Vol. 9, No. 13. P. 2630. URL: https://www. researchgate.net/publication/334094230_A_comparative_study_ of_PSO-ANN_GA-ANN_ICA-ANN_and_ABC-ANN_in_estimating_ the_heating_load_of_buildings%27_energy_efficiency_for_ smart_city_planning

126. Плахотнюк В.В. Вектори залучення цифрових технологій для підтримки соціально-економічного розвитку регіонів України. Збірник тез XI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна фінансова політика України: проблеми та перспективи» 7 грудня 2023 р. Київський університет імені Бориса Грінченка Факультет економіки та управління.

127. Плахотнюк В.В. Перспективи використання цифрових технологій для забезпечення сталого регіонального розвитку. XIV міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції» 08 грудня 2023 року місто Ірпінь

128. Плахотнюк В. В. Теоретичні основи забезпечення фінансової самостійності регіонів. Економіка та суспільство. Випуск № 56/2023. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-157

129. Нечипоренко А. В., Мамалига А. В. Зарубіжний досвід управління процесами децентралізації: стратегічні завдання для україни. Бюджетна

децентралізація та її вплив на регіональний розвиток в Україні: збірник матеріалів Науково-практичного круглого столу. 2019. С. 38–41.

130. «Інституційні зміни та американський економічний під'йом» (Institutional Change and American Economic Growth, 1971; спільно з Ленсом Девісом), а тдруге джерело: акож «Розуміння процесу економічної зміни» (Understanding the Process of Economic Change; 2005).

131. Introduction to Modern Economic Growth. Princeton University Press. (2009) URL: http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/8436/1/29%20.%20Daron_Acemoglu.pdf

132. Б'юкенен, Джеймс М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави [Текст] / Джеймс М. Б'юкенен, Річард А. Масгрейв; Пер. з англ.: А. Іщенко. - К. : КМ Академія, 2004. - 176 с. - (Актуальні світові дискусії). - Бібліогр.: с.167-170. - Покажч.: с. 170-176. - ISBN 966-518-279-X : 9.00 р., 17.00 р.

133. Криниця С., Гордей О., Коваленко Ю., Данькевич А., Болдов А. Використання технологій BIG DATA для посилення участі громадськості в управлінні публічними фінансами. Financial and credit activity problems of theory and practice. 2024. № 3 (56). С. 186-203.

134. Коровій В. В. Податкова політика країни в умовах глобалізації економіки. Проблеми економіки № 4 (42). (2019). URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2019-4_0-pages-179_185.pdf

135. Коркушко О. Н. Особливості оподаткування в країнах Балтії. Облік, аналіз, аудит, оподаткування та фінансовий моніторинг в умовах повоєнного відновлення України : зб. матеріалів IX Міжнар. наук.-практ. конф. 8 груд. 2023 р. М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Ф-т обліку та податк. менеджменту [та ін.] ; [редкол.: М. І. Бондар (голова) та ін.]. – Електрон. текст. дані. – Київ : КНЕУ, 2023. – С. 153–156. – Назва з титул. екрану. URI https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/43889

136. Perroux F. Note on the Concept of Growth Poles. Regional Economics: Theory and Practice. NY: The Free Press, 1970. – P. 93–103.

137. Boudeville, J. R. Problems of Regional Economic Planning. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1966. – 126 p.

138. Lasuean, J. R. On growth poles. – 1969 – №6. – P. 137-161.

139. Pottier, P. Axes de communication et developpement economique Revue Economique. – 1963. – № 1. – P. 12-58.

140. Підгрушний, Г. П. Значення полюсів соціально-економічного розвитку у вдосконаленні територіальної організації суспільства. Український географічний журнал. – 2013. – №4. – С. 40-47.

141. Parr, J. B. Growth-pole Strategies in Regional Economic Planning: A Retrospective View: Part 1. Origins and Advocacy. 1999. Vol. 6, no. 7. – Pp. 1195-1215 URL: http://usj.sagepub.com/content/36/7/1195.full.pdf+html

142. Журавльов О.В., Гарус А.Г. Застосування теорії «полюсів зростання» до економічного розвитку України. Ефективна економіка № 8, (2015) URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4245

143. The Global Innovation Index The Human Factor in Innovation. (2014). URL: https://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=GII-Home

144. Підоричева, І. Ю. Теорії регіонального зростання та розвитку з інноваційною домінантою / І. Ю. Підоричева // Вісник економічної науки України. – 2014. – №1. – С. 87-94.

145. Калашнікова, Т. М. Надбання французької школи просторової економіки у контексті людського розвитку. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв: Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського, 2015. – №4. – С. 3-9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4245

146. Мапа «Автомобільні дороги державного значення». Міністерство розвитку громад та територій. URL: https://mtu.gov.ua/files/Карта%20автодоріг.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

УКРАЇНА
ГАЙСИНСЬКА МІСЬКА РАДА
Гайсинського району Вінницької області
вул. 1 Травня, 7, м. Гайсин, 23700, тел.2-25-74 , 2-12-50, факс 2-21-60
http://www. https://haisyn-municipality.gov.ua/ E-mail: gaysinrada@gmail.com Код ЄДРПОУ 03084523

від 10.04.2025 р. № 02.2-08/02.2-17-709

Державний податковий університет
вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська область, 08205

Про впровадження науково-практичних результатів дисертаційного дослідження

Гайсинська міська рада повідомляє, що науково-практичні результати дослідження аспіранта кафедри управління та бізнес-адміністрування **Плахотнюка Володимира Віталійовича**, які були ним отримані в процесі роботи над дисертацією на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051- «Економіка» на тему: «Забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України в умовах децентралізації», мають цінність у процесі формування стратегії та проектів соціально-економічного розвитку Гайсинської міської ради.

Результати дослідження можуть бути використані при розробці програм соціально-економічного розвитку регіонів, а також при підготовці та ухваленні управлінських рішень, спрямованих на підвищення добробуту населення в умовах децентралізації.

Практичну цінність для відділу економіки, інвестицій, регуляторної діяльності та агропромислового розвитку виконавчого комітету Гайсинської міської ради становлять науково-обґрунтовані рекомендації щодо покращання ефективного управління розвитком громади, зокрема, підходи щодо:

- ✓ формування стратегії підтримки підприємств, створення програм економічного розвитку та стимулювання інвестиційної активності;
- ✓ впровадження інноваційних моделей співпраці між органами місцевого самоврядування, громадою та підприємницьким середовищем;
- ✓ впровадження соціальних ініціатив для підтримки зайнятості у громаді;
- ✓ використання цифрових систем для здійснення контролю над соціально-економічними процесами в регіоні;
- ✓ впровадження електронного документообігу та цифрових сервісів для оптимізації роботи органів місцевого самоврядування.

Міський голова **Анатолій ГУК**

Вик.Максимчук О.
097 014 99 08

Гайсинська міська рада Гайсинського району Вінницької області 03084523 Україна

Практична цінність окремих результатів підтверджуються їх використанням у роботі органів місцевого самоврядування у процесах формування стратегії та проектів забезпечення соціально-економічного добробуту громад, зокрема у діяльності Гайсинської міської ради, Вінницької області (від 10.04.2025 р. №02.2-08/02.-17-709)

Кунківська сільська рада Гайсинського району Вінницької області
23713 с. Кунка вул. Українська 61корп А , тел. (04334)79-2-45, ел. адреса:
kunka_selo@ukr.net

11.04.2025 р. №241

на № _____ від_____

Державний податковий університет
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь,
Київська область, 08205

Про впровадження науково-практичних результатів дисертаційного дослідження

Повідомляємо, що науково-практичні результати дослідження аспіранта кафедри управління та бізнес-адміністрування Плахотнюка Володимира Віталійовича, які були ним отримані в процесі роботи над дисертацією на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 - «Економіка» на тему: «Забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України в умовах децентралізації», мають цінність у процесі формування стратегії та проектів соціально-економічного розвитку Кунківської сільської ради. Результати дослідження можуть бути використані при розробці програм соціально-економічного розвитку регіонів, а також при підготовці та ухваленні управлінських рішень, спрямованих на підвищення добробуту населення в умовах децентралізації.

Практичну цінність для відділу економіки Кунківської сільської ради становлять науково-обгрунтовані рекомендації щодо забезпечення соціально-економічного добробуту регіону, зокрема, підходи щодо:

модернізація управлінської діяльності шляхом впровадження електронного документообігу та цифрових адміністративних послуг;

реалізація ініціатив соціального спрямування, орієнтованих на підвищення рівня зайнятості населення у межах територіальної громади;

використання цифрових алгоритмів для здійснення контролю над соціально-економічними процесами в регіоні;

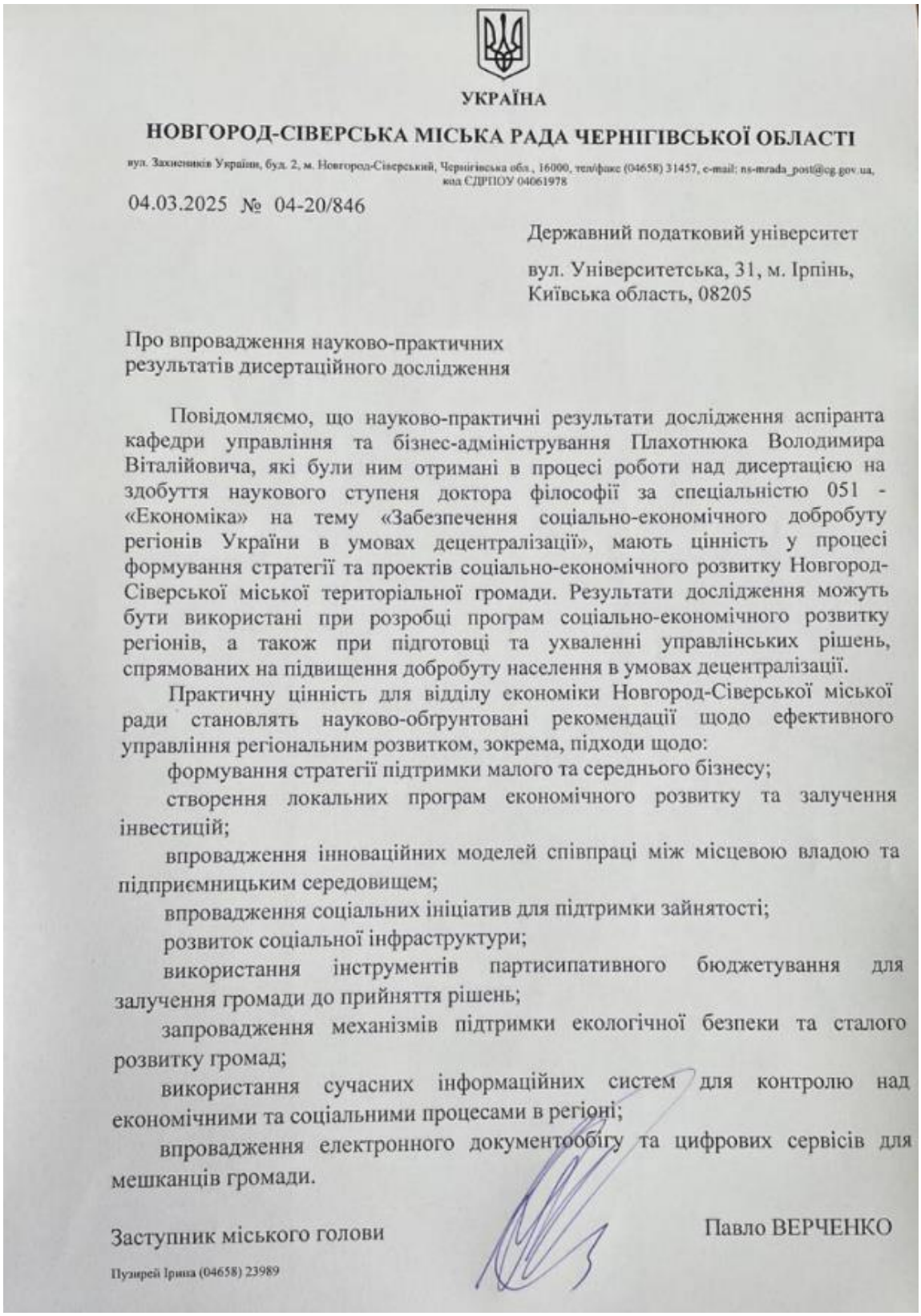
формування комплексної стратегії підтримки розвитку малих підприємств;

впровадження інноваційних підходів до створення співпраці між органами місцевого самоврядування, громадою, громадськими організаціями та підприємницьким середовищем.

Сільський голова Василь Безбах

Практична цінність окремих результатів підтверджуються їх використанням у роботі органів місцевого самоврядування у процесах формування стратегії та проектів забезпечення соціально-економічного добробуту громад, зокрема у діяльність Кунківської сільської ради Гайсинського району, Вінницької області (від 11.04.2025,№241)

Продовження додатку А

УКРАЇНА

НОВГОРОД-СІВЕРСЬКА МІСЬКА РАДА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Захисників України, буд. 2, м. Новгород-Сіверський, Чернігівська обл., 16000, тел/факс (04658) 31457, e-mail: ns-mrada_post@cg.gov.ua, код ЄДРПОУ 04061978

04.03.2025 № 04-20/846

Державний податковий університет

вул. Університетська, 31, м. Ірпінь,
Київська область, 08205

Про впровадження науково-практичних
результатів дисертаційного дослідження

Повідомляємо, що науково-практичні результати дослідження аспіранта кафедри управління та бізнес-адміністрування Плахотнюка Володимира Віталійовича, які були ним отримані в процесі роботи над дисертацією на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 - «Економіка» на тему «Забезпечення соціально-економічного добробуту регіонів України в умовах децентралізації», мають цінність у процесі формування стратегії та проектів соціально-економічного розвитку Новгород-Сіверської міської територіальної громади. Результати дослідження можуть бути використані при розробці програм соціально-економічного розвитку регіонів, а також при підготовці та ухваленні управлінських рішень, спрямованих на підвищення добробуту населення в умовах децентралізації.

Практичну цінність для відділу економіки Новгород-Сіверської міської ради становлять науково-обґрунтовані рекомендації щодо ефективного управління регіональним розвитком, зокрема, підходи щодо:

формування стратегії підтримки малого та середнього бізнесу;

створення локальних програм економічного розвитку та залучення інвестицій;

впровадження інноваційних моделей співпраці між місцевою владою та підприємницьким середовищем;

впровадження соціальних ініціатив для підтримки зайнятості;

розвиток соціальної інфраструктури;

використання інструментів партисипативного бюджетування для залучення громади до прийняття рішень;

запровадження механізмів підтримки екологічної безпеки та сталого розвитку громад;

використання сучасних інформаційних систем для контролю над економічними та соціальними процесами в регіоні;

впровадження електронного документообігу та цифрових сервісів для мешканців громади.

Заступник міського голови Павло ВЕРЧЕНКО

Пузирей Ірина (04658) 23989

Практична цінність окремих результатів підтверджуються їх використанням у роботі органів місцевого самоврядування у процесах формування стратегії та проектів забезпечення соціально-економічного добробуту громад, зокрема у діяльність Новгород-Сіверської міської ради, Чернігівської області (від.04.03.2025 №04-20/846)

Додаток Б

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Плахотнюк В. В. «*Альтернативні сценарії цифрового майбутнього».* Бізнес Інформ. 2023. №8. С. 127–137. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-8-127-137 ***(0,8 д.а.)***
2. Плахотнюк В. В. Теоретичні основи забезпечення фінансової самостійності регіонів. Економіка та суспільство. Випуск № 56/2023. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-157 ***(0,7 д.а.)***
3. Піжук О. І., Плахотнюк В. В. «*Інноваційні підходи до розвитку регіонів: концепція «цифрового міста».* Проблеми економіки. 2024. №4. С. 154–160. https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-4-154-160 URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2024-4_0-pages-154_160.pdf ***(0,7 д.а.)***
4. Плахотнюк В.В. *«Соціально-економічний розвиток регіонів України: виклики та стратегічні перспективи».* Видання - Економіка та суспільство. Випуск № 70/2024. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/70 ***(0,9 д.а.)***
5. Плахотнюк В.В. *«Вплив релокації підприємств на соціально-економічний добробут регіонів України».* Актуальні проблеми інноваційної економіки та права випуск №6 URL: http://apie.org.ua/uk/publications-uk/2024-6/ ***(0,7 д.а.)***
6. Плахотнюк В.В. *«Фінансова самодостатність місцевих бюджетів в умовах кризових викликів».* Видання - Український журнал прикладної економіки та техніки. Випуск №4. 2024 URL: http://ujae.org.ua/publications/2024-4/ ***(0,5 д.а.)***
7. В.В. Плахотнюк, О.І. Піжук *«Інтегрована методика оцінки фінансової спроможності місцевих бюджетів»*. Актуальні проблеми економіки. № 12 (282), 2024. DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-282-147-156 URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/12/12.24._topic_Volodymyr-Plahotniuk-Olha-Pizhuk-147-156.pdf ***(0,7 д.а.)***

Апробацію матеріалів дисертації
Матеріали конференцій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Плахотнюк В.В., Піжук О.І. Ризики припинення діяльності підприємства для розвитку місцевих бюджетів у період коронакризи. *Економічні перспективи підприємництва:* матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (18–19 лютого 2022 р., м. Ірпінь). Ірпінь: ДПУ, 2022. ***(0,1 д.а.)***
2. Plakhotniuk V. V., Kovalenko Yu. M. The role of taxes in ensuring the welfare of regions. Scientific community: interdisciplinary research: materials of the 6th International Scientific and Practical Conference (дата і місце проведення потребують уточнення). 2022. ***(0,1 д.а.)***
3. Plakhotniuk V., Onuchak L. V. Vectors of post-war development of the regions of Ukraine. Ukraine of the Future: Challenges, Realities, Strategies: materials of the 21st All-Ukrainian Student Scientific and Practical Online Conference (28 May 2022, Irpin). Irpin: State Tax University, 2022. URL: https://www.nusta.edu.ua/-en/2022/05/28/vidbulasya-hhi-vseukrayinska-studentska-naukovo-praktychna-internet-konferencziya-inozemnymy-movamy-ukrayina-majbutnogovyklyky-realiyi-strategiyi ***(0,2 д.а.)***
4. Плахотнюк В. В., Піжук О. І. Особливості використання коштів місцевих бюджетів у період воєнного стану. Економіка підприємства: вектори розвитку в умовах глобальних змін: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27–28 травня 2022 р., м. Вінниця). Вінниця: Молодий вчений, 2022. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/eko/52may2022/52may2022.pdf ***(0,2 д.а.)***

5. Плахотнюк В. В., Піжук О. І. Вектори післявоєнного розвитку регіонів України. Фінанси, економіка, право та війна: матеріали Міжнародного конгресу (27 квітня 2022 р., м. Ірпінь). Ірпінь: Державний податковий університет, 2022. URL: https://www.nusta.edu.ua/2022/04/27/u-podatkovomu-vidbuvsya-mizhnarodnyj-kongres-finansy-ekonomika-pravo-vs-vijna ***(0,2 д.а.)***

6. Плахотнюк В. В. Проблеми розвитку підприємств під час війни. Економічні перспективи підприємництва у воєнні часи та опісля: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, секція 2 Моделі державної політики розбудови підприємництва та підприємницького середовища (22 травня 2023 р., м. Ірпінь). Ірпінь: ДПУ, 2023. ***(0,1 д.а.)***

7. Плахотнюк В. В. Вектори залучення цифрових технологій для підтримки соціально-економічного розвитку регіонів України. Сучасна фінансова політика України: проблеми та перспективи: збірник тез XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (7 грудня 2023 р., м. Київ). Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, факультет економіки та управління, 2023. ***(0,2 д.а.)***

8. Плахотнюк В. В. Перспективи використання цифрових технологій для забезпечення сталого регіонального розвитку. Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (8 грудня 2023 р., м. Ірпінь). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. ***(0,1 д.а.)***

9. Плахотнюк В. В. Економічна сутність місцевих бюджетів та підходи до забезпечення їх фінансової спроможності. Modern research in science and education: materials of the IV International Scientific and Practical Conference (7–9 December 2023, Chicago, USA). Chicago, 2023. ***(0,1 д.а.)***

10. Плахотнюк В. В. Вектори забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. Сучасна фінансова політика України: проблеми та перспективи: збірник тез XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (12 грудня 2024 р., м. Київ). Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, факультет економіки та управління, 2024. URL: https://feu.kubg.edu.ua/images/FEU/KF/3/12/22/ZBIRNYK_TEZ_12.12.2024.pdf ***(0,2 д.а.)***

11. Плахотнюк В. В. Формування податкових надходжень до місцевих бюджетів в умовах євроінтеграційних процесів. Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (22 листопада 2024 р., м. Ірпінь). Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. URL: https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Naukovi%20zahodi/11%20listopad%20Naukovi%20zahodi/22%2011/Programa%20panelnih%20diskusij_Transformacia_fiskalnoi_politiki.pdf ***(0,1 д.а.)***

12. Плахотнюк В. В. Вектори економічного відновлення регіонів України у післявоєнний період. Синергетичні драйвери розвитку обліку, податкового аудиту та бізнес-аналітики: збірник тез за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (6 травня 2025 р., м. Ірпінь). Ірпінь: Державний податковий університет, 2025. 706 с. PDF-формат; мережеве видання; інституційний депозитарій. ISBN (уточнити) ***(0,2 д.а.)***

Додаток В

Таблиця В.1.

Підходи до визначення економічного змісту поняття «регіон»

Науковець/ джерело	Визначення
П. Бубенко	Науковець зазначає, що кордони регіонів і межі одиниць адміністративно-територіального устрою можуть не співпадати: «уявлення про регіон, – зазначає дослідник, виникає тоді, коли на деякій території створюються і реалізуються програми будь-якої конкретної діяльності (чи комплексу видів діяльності): господарської, культурної, освітньої, військової й ін., що має метою формування будь-яких специфічних характеристик життя на цій території. І тоді регіон визначається як територія, на якій розгорнута відповідна програма, що перетворить один чи кілька аспектів (факторів) життєдіяльності цієї території».
В. Бильчака і В. Захарова	Регіон – це соціально-економічна просторова цілісність, що характеризується структурою виробництва всіх форм власності, концентрацією населення, робочих місць, духовного життя людини з розрахунку на одиницю простору і часу, має місцеві органи управління своєю територією.
С. Романюк	Під регіоном науковець розуміє «найбільшу адміністративно-територіальну одиницю субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет»
Словник регіональної політики	Негіон це – територія, яка відрізняється від інших територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Регіони виділяються з території відповідно до певних цілей і завдань, найголовнішою з яких є управління розвитком регіону. Регіони можуть бути будь-якого розміру – від міста (або району у великому місті) до величезних регіонів всередині континенту/
Великому тлумачному словнику сучасної української мови	Регіон – певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами графічними, геологічними, етнографічними, економічними та ін.
Ф. Кожурін	Під регіоном потрібно розуміти певну частику народногосподарського комплексу країни, що відрізняється географічними умовами і природно-ресурсною спеціалізацією.
Лучик В.Є.	Регіон розглядається як сукупність різних галузей господарської території, яка охоплює виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ і послуг
Герасимчук З.В.	Регіон – соціо-еколого-економічна система господарської території, самостійна в адміністративно-правовому відношенні, яка є складовою частиною країни, виділяється своїм економіко-географічним положенням, комплексом природних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, спеціалізацією і структурою господарства, спільністю екологічних проблем, а також високим рівнем внутрішніх соціально-економічних зв'язків.
Книш Я.В.	Регіон слід розглядати як просторову територіально – економічну систему, що включає взаємовідносини «природа-бізнес-населення-влада», саморегулює економічні процеси та зв'язки та підпорядковується центральному рівню влади країни.
Богашко О.Л.	Регіон – це адміністративно-окреслена, територіально цілісна частина країни, яка має характерний комплекс природних, трудових, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів, що визначають її спеціалізацію і економічні зв'язки та напрям господарської діяльності в системі державного господарства, забезпечують відтворювальний процес розвитку, сприяють економічній самостійності у вирішенні внутрішніх питань життєдіяльності
Бут Т.В.	Регіон – господарська територія, яка враховує особливості міжгалузевих зв'язків на сучасному виробництві, характерним для якого є нерозривний зв'язок цілого ланцюга процесу відтворення суспільного продукту, робочої сили і природного середовища та інноваційно-розвиненого людського потенціалу і інвестиційної активності.

Джерело: сформовано автором на основі [1]

Додаток Г

Рис. Г.1. Трактування поняття «економічний розвиток»

Джерело: сформовано автором на основі [1, 6, 9]

Додаток Д

Таблиця Д.1.

Вектори дослідження регіональної соціальної політики вченими-економістами

Б. Скеггс	Аналізує взаємозв'язок між соціальними нерівностями, культурою та класом у контексті соціальної політики
Г. Еспен-Андерсен	Визначає, що діяльність органів влади повинна бути зосереджена на концепціях добробуту, соціального захисту та принципах розподілу ресурсів
Е. Губер	Досліджує питання рівних можливостей у суспільстві
Е.О. Райтом	Пропонує концепцію «комплексної справедливості», як вектор розвитку соціальної політики
К. Ніколаєць	Досліджує вектори та напрями соціальної політики України в контексті історії
О. Макарова	Аналізує методологічні питання розроблення та оцінювання державних соціальних програм
О. Беляєв, Р. Атаманюк	Досліджує питання сутності та форм прояву соціальної економіки, соціалізації економіки та її соціально-економічного потенціалу
В. Хаустова та О. Омельченко	Описує регіональні аспекти соціальної політики

Джерело: сформовано автором на основі [10, 12, 16, 18]

Додаток Е

Таблиця Е.1

Підходи вітчизняних і зарубіжних учених до трактування поняття «соціальна політика»

Підходи	Автори	Дефініції
Організаційно-цільовий	І. Ортіз	Інструмент влади, який дозволяє регулювати та доповнювати ринкові механізми і соціальні структури щодо надання різноманітних соціальних послуг населенню (освіти, охорони здоров'я, зайнятості, соціального захисту) на основі принципів перерозподілу, захисту та соціальної справедливості
	В. Скуратівський, О. Палій, О. Лібанова	Система цілеспрямованої діяльності суб'єктів соціально-політичного життя, сукуп- ність принципів, норм, правил, рішень, дій, спрямованих на забезпечення ефектив- ного, оптимального функціонування та розвитку процесів соціального буття
	А. Крупнік	комплекс заходів, що здійснюються з метою виявлення, задоволення та узгодження потреб та інтересів громадян, соціальних груп, територіальних громад
об'єктно-суб'єктний	О. Воронін	діяльність, пов'язана з організацією відносин між суб'єктами (державними органами, органами управління організацій, посадовими особами різних рівнів, недержав- ними суб'єктами) та об'єктами управління (складовими соціальної сфери)
	О. Сергієнко	діяльність державних і цивільних інститутів, суспільних груп і окремих осіб (суб'єктів соціальної політики), спрямована на реалізацію природних прав людини, що забезпечують її життєдіяльність і розвиток як соціальної істоти за невід'ємного дотримання її цивільних прав і бажань
процесно-діяльнісний	А. Сіленко	Система взаємодії державної влади, що постійно оновлюється, недержавних структур, самої особистості щодо життєзабезпечення та розвитку людини
	Т. Ганслі	діяльність, пов'язана із заходами уряду, спрямованими на підвищення добробуту населення. Зміст соціальної політики може включати як тактику, так і програми соціального захисту
Системно-структурний	В. Мандибура	Сукупність науково сформульованих ідей, положень та концептуальних підходів (як довготермінового, стратегічного, так і короткотермінового, тактичного характеру), що поєднується із системою конкретних дій, заходів, важелів, стимулів і механізмів, за допомогою яких практично регулюються соціальні процеси
	А. Ягодка]	Сукупність різноманітних заходів, форм діяльності суб'єктів соціально-політичного життя, спрямованих на формування та реалізацію соціальних потреб, що відобража- ють життєво необхідні інтереси людини та суспільства для їхнього матеріального та соціального становища
Історичний	О. Холостова	Сукупність історично сформованих ідеологічних уявлень суспільства і держави про цілі соціального розвитку та діяльність щодо досягнення соціальних показників, які відповідають цим цілям
	О. Скомарохова	Система заходів, принципів, рішень, дій держави та інших суспільних суб'єктів, що сформувалася в суспільстві на певному історичному етапі його розвитку і спрямована на забезпечення позитивних змін у соціальному просторі

Джерело: систематизовано автором на основі [18, 21, 22]

Додаток Ж

Таблиця Ж.1.

Класифікація основних моделей соціальної політики

Види моделей	Основні представники	Характеристика
Ліберальна	США (американська)	Відокремлення соціального захисту від вільного ринку й обмеження захисту лише тих, хто не має інших доходів, крім соціальних виплат. Забезпечується високий рівень і якість життя основної частини населення.
	Японія (японська)	Передбачає проведення політики вирівнювання доходів, особливу політику використання робочої сили, домінування психології колективізму, солідарності в доходах, досягнення консенсусу між різними суб'єктами у розв'язанні соціально-економічних проблем, виділення питань підвищення життєвого рівня населення в ранг національних пріоритетів.
	Канада, Велика Британія, Ірландія (англосаксонська, модель Беверіджа)	Проміжна модель між ліберальною американською і соціально орієнтованою шведською та німецькою моделями. Для неї характерним є активніше, ніж для першої моделі, регулювання соціальних процесів з боку держави, проте нижчий, ніж в останніх двох моделях, рівень оподаткування і перерозподіл ВВП через державний бюджет (не більше 40 %)
Консервативна	Німеччина, Франція, Нідерланди, Швейцарія (модель Бісмарка)	Модель відрізняється сильною роллю держави в системі соціального захисту, держава керує основними каналами перерозподілу коштів. Обов'язковим є соціальне, пенсійне, медичне страхування, виплати по безробіттю і т.д. Найбільш важливою особливістю соціальної політики в цій моделі є сильна залежність між особою на ринку праці та її доходами
Соціал-демократична	Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія (шведська модель)	Відзначається надзвичайно високою часткою ВВП, яка розподіляється через бюджет (понад 50 %); соціальна політика тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, що має чітко виражену соціальну спрямованість
Південно-Європейська	Італія, Іспанія, Греція, Португалія (рудиментарна модель)	Передбачає, що держава практично не бере участі або її роль мінімальна у вирішенні соціальних проблем суспільства. Модель характеризується сильною зосередженістю на захисті традиційної структури сім'ї та підтримці її згуртованості. Соціальні допомоги розподіляються нерівномірно і виплачуються вибірково

Джерело: систематизовано автором на основі [18, 28, 32]

Додаток К

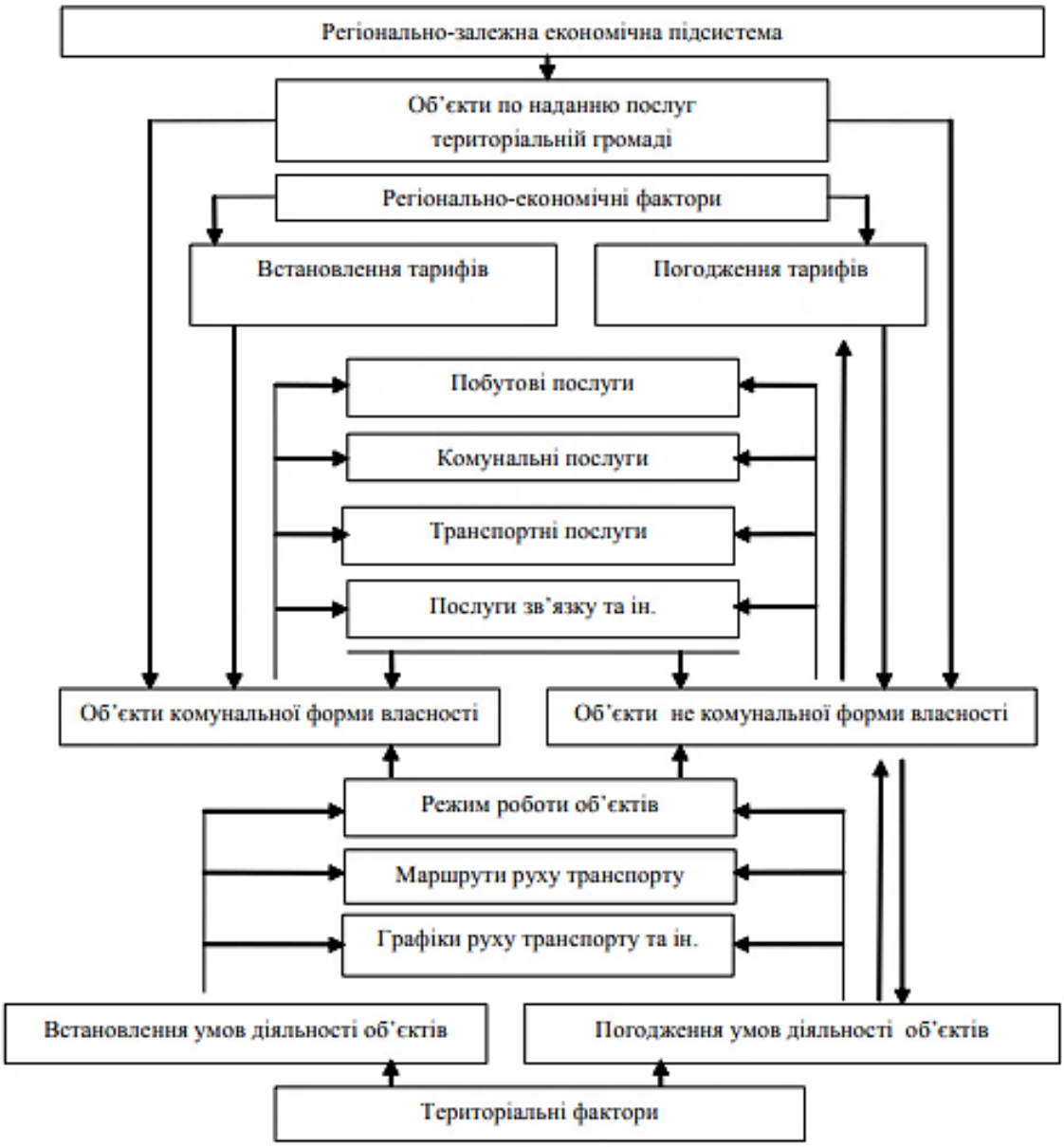

Рис. К.1. Структура регіонально-залежної економічної підсистеми

Джерело: систематизовано автором на основі [24, 33]

Додаток Л

Таблиця Л.1

Підходи до визначення поняття «місцевий бюджет»

Автор	Визначення
Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»	«план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування»
Бюджетний кодекс України	«бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування»
О. П. Кириленко	«місцеві бюджети є фінансовим планом розвитку певної території, в якому відображаються найважливіші завдання місцевої влади та очікувані результати діяльності»
В. І. Кравченко	«по-перше, це правовий акт, згідно з яким виконавчі органи влади отримують легітимне право на розпорядження певними фондами грошових ресурсів; по-друге, це план доходів і видатків відповідного місцевого органу влади чи самоврядування; по-третє, це економічна категорія, оскільки бюджет є закономірним атрибутом будь-якої самостійної територіальної одиниці, наділеної відповідним правовим статусом»
К. В. Павлюк	«місцеві бюджети – це фонди фінансових ресурсів, призначені для реалізації завдань і функцій, покладених на органи самоврядування»
Мельник В. І. Зілінська А. С.	«це обов'язковий документ у вигляді рішення про місцевий бюджет, який юридично забезпечує організацію бюджетного процесу на місцевому рівні»
Л. І. Карамушка	«місцеві бюджети є вагомою складовою системи бюджетного регулювання та дієвим інструментом фінансово-бюджетної політики країни»
О. І. Чугунов	«місцевий бюджет є важливим інструментом впливу на розвиток економічної та соціальної сфери адміністративно-територіальної одиниці»

Джерело: систематизовано автором на основі [128]

Додаток М

Таблиця М.1

Функції місцевих бюджетів

Функції	Зміст функції
Акумуляційна	передбачає формування фінансової бази ОМС
Розподільча	передбачає розподіл чистого доходу між суб'єктами бюджетних відносин
Регуляторна	забезпечує вплив місцевих бюджетів на перебіг процесів у відповідній адміністративно-територіальній одиниці з метою досягнення планомірності фінансування відповідних суб'єктів, а також дотримання часових рамок
Облікова	передбачає відповідну фіксацію руху обсягів грошових коштів між суб'єктами бюджетних відносин
Стабілізаційна	забезпечує вплив на обсяги споживання суспільства, а також рівень зайнятості, показники економічного розвитку та темпи інфляції тощо
Контрольна	передбачає забезпечення заходів фінансового контролю впродовж бюджетного періоду
Функція забезпечення самостійності	забезпечує відповідний рівень самостійності адміністративно-територіальної одиниці у питанні фінансування, а також надання соціальних послуг та економічного розвитку території

Джерело: систематизовано автором на основі [56, 57, 128]

Додаток Н

Рис. Н.1. Цілі сталого регіонального розвитку

Джерело: систематизовано автором на основі [56, 57, 128]

Додаток О

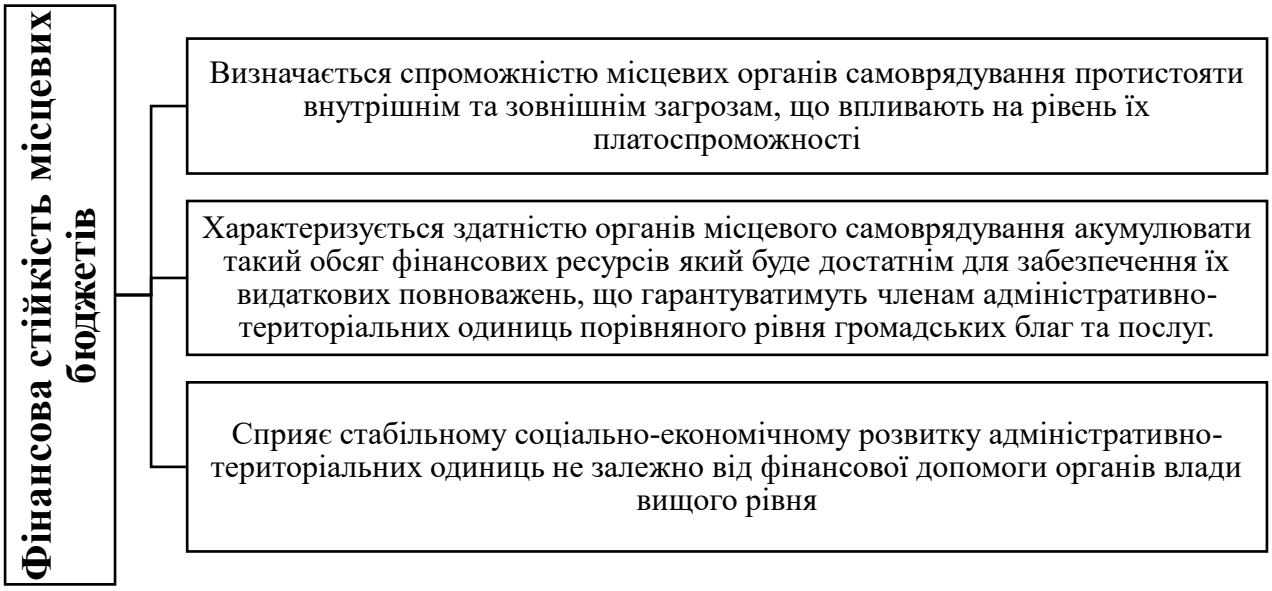

Рис. О.1. Змістовні характеристики фінансової стійкості місцевих бюджетів

Джерело: систематизовано автором на основі [56, 57, 128]

Додаток П

Рис. П.1. Цілі сталого розвитку визначенні ООН

Джерело: [67]

Додаток Р

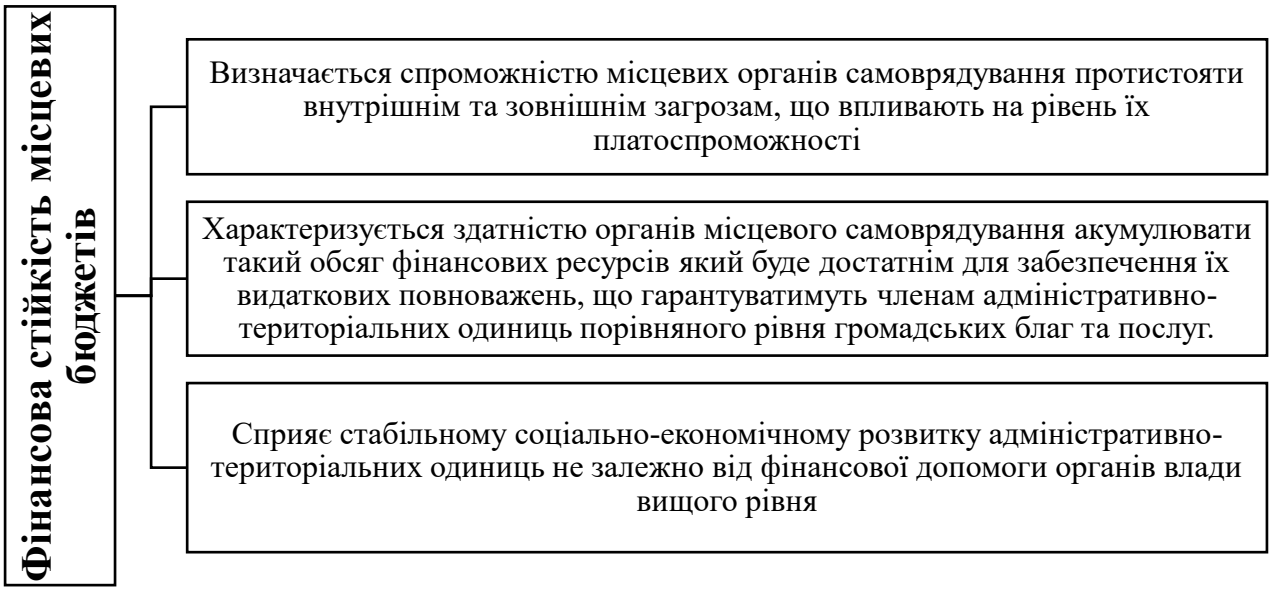

Рис. Р.1. Змістовні характеристики фінансової стійкості місцевих бюджетів

Джерело: складено автором на основі [2, 18, 31]

Додаток С

Таблиця С.1

Податкові надходження місцевих бюджетів (млн грн)

	Області	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	Вінницька обл.	7972,66	9330,01	9778,6	11339,57	14603,46	16149,	16671,72
2	Волинська обл.	4232,89	4815,35	5173,66	6252,68	8660,12	9820,2	9693,91
3	Дніпропетровська обл.	24922,77	29407,47	30214,76	38890,97	44879,8	49771,09	50258,16
4	Донецька обл.	11199,1	12947,28	13616,8	16156,82	14128,89	11427,91	6161,88
5	Житомирська обл.	5810,95	6804,77	7264,35	8643,08	12389,37	14045,15	11340,46
6	Закарпатська обл.	4412,15	4977,3	5211,24	6229,28	8828,36	10204,28	9677,75
7	Запорізька обл.	11344,76	12477,46	13106,66	15976,68	13366,82	12615,91	11514,44
8	Івано-Франківська обл.	5144,32	6040,34	6415,97	7826,83	10259,35	11398,76	11271,6
9	Київська обл.	13116,46	15443,3	16840,31	20379,15	22167,05	27963,5	29398,35
10	Кіровоградська обл.	5164,32	5957,04	6343,86	7335,15	8709,87	9988,27	10376,37
11	Луганська обл.	2956,86	3415,39	3778,31	4448,83	3323,09	1332,54	531,1
12	Львівська обл.	13278,75	15567,39	16688,17	20405,1	29414,22	32396,59	32767,53
13	м. Київ	36483,79	44016,06	46068,75	55808,61	58077,02	67800,14	86940,51
14	Миколаївська обл.	5826,25	6869,87	7432,5	8644,69	11381,33	11947,59	10210,2
15	Одеська обл.	15073,68	16526,96	17245,63	20469,93	23957,84	26888,52	26500,83
16	Полтавська обл.	10406,8	11923,58	12043,72	15414,98	18144,3	19397,45	19587,5
17	Рівненська обл.	4468,49	5261,38	5760,79	7008,5	8976,65	10432,86	10069,87
18	Сумська обл.	5708,78	6468,23	6864,97	8120,39	9640,11	10268,33	9880,64
19	Тернопільська обл.	3797,2	4476,06	4846,81	5913,71	7474,47	8634,49	8857,77
20	Харківська обл.	16579,96	19423,19	20366,7	25417,08	23131,36	25685,9	25176,97
21	Херсонська обл.	4438,	5040,96	5403,29	6372,45	3762,59	2721,67	2165,98
22	Хмельницька обл.	5792,96	6815,44	7371,54	8743,	11804,5	12807,9	12548,25
23	Черкаська обл.	6427,9	7275,02	7724,74	9134,95	11533,79	13942,82	13304,84
24	Чернівецька обл.	2873,21	3274,78	3486,48	4152,16	5608,3	6489,54	6468,
25	Чернігівська обл.	5099,89	5991,19	6522,96	7627,45	9237,47	10410,18	9717,18

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Додаток Т

Таблиця Т.1.

Валовий регіональний продукт, у фактичних цінах, млн.грн

№		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Вінницька	59871	74411	92288	111489	129097	135867	173531
2	Волинська	31688	35744	51919	60445	75637	77404	92535
3	Дніпропетровська	215206	244478	313527	369356	390325	398732	582363
4	Донецька	115012	137500	165932	192161	204893	206309	283326
5	Житомирська	38425	47919	61424	77103	85267	91365	113919
6	Закарпатська	28952	32390	43037	52445	61325	62022	75626
7	Запорізька	89061	104323	130187	147043	155158	167260	228906
8	Івано-Франківська	45854	51404	63809	78439	86679	90398	119680
9	Київська	104030	128638	156829	198142	218647	242406	291519
10	Кіровоградська	38447	46021	52978	64417	73066	75208	99564
11	Луганська	23849	31356	30265	35204	40291	43204	52135
12	Львівська	94690	114842	147308	177233	214400	236254	296182
13	м.Київ	451700	559140	699378	833299	949570	1014693	1276376
14	Миколаївська	48195	57815	69299	79903	92427	96648	124162
15	Одеська	99761	119800	149392	173224	197153	220242	271669
16	Полтавська	95867	116272	150543	174089	187289	188424	266694
17	Рівненська	35252	39469	48796	56835	67363	71901	88859
18	Сумська	41567	46287	56473	68476	75827	80432	105254
19	Тернопільська	26656	31072	40715	49127	57140	62661	81485
20	Харківська	124843	154871	187238	233279	247592	257805	319796
21	Херсонська	32215	38743	47819	55152	61939	68467	88182
22	Хмельницька	41088	48859	63808	75638	83006	96380	119876
23	Черкаська	50843	59412	73073	93287	103466	108822	131154
24	Чернівецька	18506	21239	28579	33905	41660	45054	54582
25	Чернігівська	36966	43362	56611	70611	77981	84068	113474
26	м.Севастополь	…	…	-	-	-	-	-
27	Автономна Республіка Крим	…	…	-	-	-	-	-

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Додаток У

Таблиця У.1.

Показники зміни у абсолютних та відносних показниках ВРП по регіонах за 2015-2021 роки

№	Області	Зміни у абсолютних показниках (млн грн)			Темпи приросту %		
		2021-2015	2021-2019	2019-2015	2021-2015	2021-2019	2019-2015
1	Вінницька	113660	44434	69226	1,90	0,34	1,16
2	Волинська	60847	16898	43949	1,92	0,22	1,39
3	Дніпропетров-ська	367157	192038	175119	1,71	0,49	0,81
4	Донецька	168314	78433	89881	1,46	0,38	0,78
5	Житомирська	75494	28652	46842	1,96	0,34	1,22
6	Закарпатська	46674	14301	32373	1,61	0,23	1,12
7	Запорізька	139845	73748	66097	1,57	0,48	0,74
8	Івано-Франківська	73826	33001	40825	1,61	0,38	0,89
9	Київська	187489	72872	114617	1,80	0,33	1,10
10	Кіровоградська	61117	26498	34619	1,59	0,36	0,90
11	Луганська	28286	11844	16442	1,19	0,29	0,69
12	Львівська	201492	81782	119710	2,13	0,38	1,26
13	м.Київ	824676	326806	497870	1,83	0,34	1,10
14	Миколаївська	75967	31735	44232	1,58	0,34	0,92
15	Одеська	171908	74516	97392	1,72	0,38	0,98
16	Полтавська	170827	79405	91422	1,78	0,42	0,95
17	Рівненська	53607	21496	32111	1,52	0,32	0,91
18	Сумська	63687	29427	34260	1,53	0,39	0,82
19	Тернопільська	54829	24345	30484	2,06	0,43	1,14
20	Харківська	194953	72204	122749	1,56	0,29	0,98
21	Херсонська	55967	26243	29724	1,74	0,42	0,92
22	Хмельницька	78788	36870	41918	1,92	0,44	1,02
23	Черкаська	80311	27688	52623	1,58	0,27	1,04
24	Чернівецька	36076	12922	23154	1,95	0,31	1,25
25	Чернігівська	76508	35493	41015	2,07	0,46	1,11
26	м.Севастополь	-	-	-	-	-	-
27	Автономна Республіка Крим	-	-	-	-	-	-

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Додаток Ф

Таблиця Ф.1.

Видатки місцевих бюджетів на 1 особу (грн)

№	Область	2018	2019	2020	2021	2022
1	Вінницька	19676,57	17718,72	12768,08	13655,41	12863,05
2	Волинська	20053,52	18386,34	12591,11	13544,66	12390,45
3	Дніпропетровська	20813,47	19016,78	14802,31	19088,09	16490,68
4	Донецька	8624,66	7937,27	6577,25	8139,48	3783,34
5	Житомирська	19674,31	17853,20	12487,00	13648,79	12578,17
6	Закарпатська	17229,92	17062,42	11491,56	11989,64	12418,05
7	Запорізька	18899,96	17600,76	13210,15	15013,34	11426,43
8	Івано-Франківська	18931,17	17524,63	11123,95	12326,31	12351,08
9	Київська	21620,39	20321,80	16036,39	18064,38	15728,85
10	Кіровоградська	20274,71	18437,33	12839,39	14609,92	13050,66
11	Луганська	5687,54	5443,27	4174,36	5353,60	1938,01
12	Львівська	18679,20	17036,79	12917,00	14310,34	14143,27
13	м.Київ	19697,59	20597,60	19529,13	23444,65	20186,06
14	Миколаївська	16896,26	16753,09	12246,10	13760,49	12054,99
15	Одеська	17025,09	17411,95	13267,91	14523,09	11949,79
16	Полтавська	22147,38	19092,67	14858,47	17457,52	17253,28
17	Рівненська	19759,74	18203,40	11685,90	13623,89	13008,29
18	Сумська	19810,64	16855,67	11628,40	13457,69	11991,82
19	Тернопільська	18512,39	16289,77	10629,52	12995,26	11849,20
20	Харківська	19931,62	18951,20	14076,80	17289,85	11333,33
21	Херсонська	17542,54	16112,43	11861,48	13636,48	6934,74
22	Хмельницька	19230,06	17317,44	11476,22	14138,27	12495,74
23	Черкаська	19690,95	17603,30	11987,86	13492,18	13009,52
24	Чернівецька	17273,41	16490,10	10405,83	11864,75	11205,96
25	Чернігівська	21545,61	18204,71	12294,60	13676,61	12334,43

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Продовження додатку Ф

Таблиця Ф.2.

Доходи місцевих бюджетів на 1 особу (грн)

№	Область	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	**Вінницька**	7033,27	8994,22	13082,24	19621,37	17531,33	12731,93	13696,45
2	**Волинська**	7620,02	9148,13	13123,32	19982,43	18291,10	12448,54	13625,60
3	**Дніпропетровська**	8102,49	10051,76	13437,73	20266,40	18893,88	14435,57	19650,38
4	**Донецька**	3889,76	4239,09	6147,83	8233,81	7741,62	5975,18	8013,17
5	**Житомирська**	7157,11	9044,34	12697,94	19602,60	17927,20	12376,26	14176,38
6	**Закарпатська**	6697,19	8041,15	11136,39	17355,34	16953,43	11512,36	12408,21
7	**Запорізька**	7243,73	9609,31	12924,60	18195,69	17083,28	12993,24	15428,74
8	**Івано-Франківська**	7079,00	8924,27	12336,08	18898,80	17325,15	11076,26	12581,63
9	**Київська**	7857,18	10059,38	14865,67	20915,29	20168,53	16014,96	18731,29
10	**Кіровоградська**	7234,51	9122,70	12680,58	20288,45	18396,46	12704,01	14886,54
11	**Луганська**	2461,05	2894,27	3705,78	5670,68	5277,78	3984,94	5337,17
12	**Львівська**	7282,02	9213,73	12685,13	18325,03	16842,36	12596,76	14351,02
13	**м.Київ**	10890,39	13222,78	16617,73	19361,00	20967,37	19587,51	24054,82
14	**Миколаївська**	6978,67	8636,12	11695,36	16846,26	16647,10	12488,91	13964,37
15	**Одеська**	6906,08	8707,31	12259,62	16829,72	17105,49	12966,10	14501,31
16	**Полтавська**	7698,52	10302,50	14298,05	22267,00	19001,80	14433,33	18366,66
17	**Рівненська**	7383,28	8978,67	12810,35	19588,06	18064,34	11775,85	13996,55
18	**Сумська**	7063,42	9391,04	12754,09	19622,53	16737,06	11617,93	13956,51
19	**Тернопільська**	6781,74	8824,77	12004,23	18514,37	16129,46	10751,04	13468,95
20	**Харківська**	6787,43	8482,82	11567,19	20062,37	18729,09	13949,01	17331,15
21	**Херсонська**	6606,46	8112,92	11148,24	17571,58	16055,74	11775,53	13903,55
22	**Хмельницька**	7144,70	8969,11	12686,90	19083,83	17061,22	11506,67	14423,68
23	**Черкаська**	7159,29	9338,78	13147,32	19805,19	17555,06	12008,27	14088,57
24	**Чернівецька**	6702,82	8397,31	11280,79	17475,65	16206,97	10481,38	11610,81
25	**Чернігівська**	6884,69	8839,07	12842,35	21496,53	18027,96	12371,72	13969,91

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Додаток Х

Таблиця Х.1.

Доходи місцевих бюджетів з врахуванням трансфертів (млн особі)

№	Області	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
1	Вінницька	30617,07434	27093,19867	19658,71826	20943,23803	21921,05238	25878,29466	26481,35648	4207,490365
2	Волинська	20688,4111	18865,82096	12836,99271	13998,94628	14633,97297	17227,14703	17543,65283	2846,714002
3	Дніпропетровська	64983,72974	60019,21204	45821,70266	61741,49261	58619,85968	68543,90017	71319,91412	11558,27179
4	Донецька	34301,23749	31986,89122	24671,85761	32856,39853	21158,23127	23199,50045	23007,33554	3263,522054
5	Житомирська	23918,95397	21659,86021	14941,48299	16947,8604	18166,69347	22699,21785	20191,91852	3284,348393
6	Закарпатська	21812,22093	21256,05763	14432,40651	15511,50417	16369,69703	19410,16071	19393,96564	3032,883127
7	Запорізька	31038,85694	28826,35058	21905,22289	25712,00173	19818,05217	23018,25758	25579,61687	4462,635942
8	Івано-Франківська	25952,81479	23702,49187	15147,15483	17124,85748	17624,74996	20176,66182	20640,3515	3381,968127
9	Київська	36976,98491	35921,03321	28537,20196	33500,91137	31743,03163	43576,55118	46098,29754	6972,660478
10	Кіровоградська	19183,72338	17165,90614	11840,90815	13697,10878	13087,32311	15665,28245	15490,18761	2436,188028
11	Луганська	12202,36507	11272,88532	8506,898513	11321,73942	6335,414748	5824,507953	5323,784188	637,7182523
12	Львівська	46216,10799	42309,43187	31630,31307	35845,97726	41155,18887	47505,06778	48595,38648	8112,042834
13	м.Київ	57130,80899	62217,74394	58121,73164	71255,17542	68333,41123	80170,89147	101677,6124	16108,83033
14	Миколаївська	19054,7368	18642,46011	13976,64402	15478,10954	16221,13205	18992,7097	20034,62557	2975,532216
15	Одеська	40059,90978	40663,68535	30816,57832	34340,54205	34572,34622	40870,49717	41578,61629	6522,644824
16	Полтавська	31183,5732	26355,08402	20004,12156	25189,87942	25050,75225	28190,40723	27760,36337	4371,71841
17	Рівненська	22669,27575	20827,47585	13574,06601	16075,03565	15626,53658	18868,07924	19013,91562	3064,1105
18	Сумська	21220,15388	17879,31078	12397,87536	14703,18462	14001,04159	16325,42128	16259,18904	2499,530327
19	Тернопільська	19363,7926	16753,59173	11161,54329	13881,09786	12822,66037	15049,81208	14852,08005	2438,13352
20	Харківська	53678,84366	49790,54343	37059,02895	45646,77763	32376,92691	42364,37748	45533,68998	7384,419476
21	Херсонська	18232,97609	16503,90437	12093,62058	14135,74094	8076,499021	11056,78162	11152,05597	1559,317751
22	Хмельницька	24135,41967	21406,74768	14428,5639	17940,16762	17763,94113	20479,74722	20638,3195	3313,995052
23	Черкаська	23892,00705	20928,04158	14302,9676	16600,56371	16570,42973	21271,38738	20408,19144	3203,522314
24	Чернівецька	15804,52002	14612,72468	9446,038782	10410,25293	10743,29279	13128,15355	13501,04458	2101,243658
25	Чернігівська	21620,02599	17871,01296	12250,4876	13644,40703	13592,98569	16931,03464	16988,85921	2555,044317

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Продовження додатку Х

Таблиця Х.2

Динаміка трансфертів місцевим бюджетам по областях

№	Області	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	Вінницька	21306452991,87	16292378447,04	8676810453,71	8342071843,54	5999284746,41	7934018679,96	7563513620,58
2	Волинська	15743112273,85	13462030856,64	7101793982,34	7138109127,38	5312929119,53	6368082889,56	6461589356,3
3	Дніпропетровська	37238023943,52	28336397058,25	13779637171,96	20139467703,47	11455015895,39	14359629318,98	16867869241,96
4	Донецька	21341973025,67	17328088559,83	9563240630,55	14957084018,02	6515185813,93	10667837468,96	15376883656,84
5	Житомирська	17310336554,82	13907833967,9	6923378215,84	7324694563,25	4915803856,46	6925802220,71	7163800560,16
6	Закарпатська	16691395634,29	15257228333,49	8455820242,03	8366129616,23	6663517530,48	7808924102,38	7918291380,12
7	Запорізька	18531655455,77	15257841337,63	7911237230,55	8778400536,03	6008524173,24	9442785328,5	12786021121,67
8	Івано-Франківська	20061917088,64	16886699230,24	8062321851,76	8562114401,38	6633520558,07	7670972724,01	7991927671,29
9	Київська	22332567890,22	18844468823,82	9943579652,65	11246728357,94	8117018730,48	12799230379,11	13009526144,89
10	Кіровоградська	13549316520,26	10730447501,85	5107239888,2	5888800568,58	3767983660,82	4827717651,42	4247736215,18
11	Луганська	8764825012,41	7411744794,71	4320031261,92	6328524789,22	2910217065,26	4382282099,79	4694498044,31
12	Львівська	31114529426,85	24657374655,25	13022179140,42	13334521120,26	9877247278,24	12253025255,37	12282463363,8
13	м.Київ	15396419271,45	13688467418,49	8587445343,65	10155431199,24	7240339795,66	8522645570,73	9072649150,55
14	Миколаївська	12621630324,51	11145979634,59	6041738510,9	6246655929,45	4259616093,94	5755232293,95	7817744435,12
15	Одеська	22780205863,3	22168694187,67	11644524120,98	11996785327,18	8592188696,87	11811812895,36	12665454883,62
16	Полтавська	19687552591,47	13318913013,25	6949263871,09	8515404944,11	5898470226,14	7373583075,86	6624224754,89
17	Рівненська	17245902182,88	15018334830,9	7300318268,65	8421018592,68	5923641763,81	7334861007,42	7631514510,47
18	Сумська	14865865360,35	10825772584,87	5048272521,62	6004624191,98	3735525246,54	4931734122,28	4900584331,84
19	Тернопільська	15047426412,27	11651550795,06	5783929603,7	7244246773,27	4725105557,11	5428954014,41	4955220762,43
20	Харківська	35544637682,82	28811819751,51	15221402320,34	18751143180,6	8384475592,44	14811436075,04	17476478395,27
21	Херсонська	13048593125,68	10752558842,61	6043154008,95	6999316005,28	4169022537,28	7793616039,59	8068834297,25
22	Хмельницька	17435286370,4	13624707188,63	6362908596,82	8131442157,92	4822917559,5	6062193153,71	6444815044,48
23	Черкаська	16740572130,42	13004900346,79	5867176066,85	6649696066,4	4300167356,4	6114937669,07	5882634322,39
24	Чернівецька	12309574494,55	10686399166,38	5481649784,08	5636598191,74	4376574834,31	5245556463,55	5611418905,88
25	Чернігівська	19054736797,97	18642460114,59	13976644023,19	15478109538,21	16221132045,02	18992709704,	20034625566,26
26	Вінницька	15846915325,41	11279252506,43	5208546628,46	5415274881,26	3661369837,29	4771343773,45	5380004093,62
27	Волинська	40059909783,46	40663685345,23	30816578317,89	34340542054,76	34572346221,84	40870497167,7	41578616288,77

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Додаток Ц

Таблиця Ц.1

Кількість діючих підприємств по областях

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2023-2018	2021-2019	2023-2021
Україна	666986	697282	699803	698771	659755	643602	-23384	1489	-55169
Вінницька	21248	22037	22261	22505	21753	21670	422	468	-835
Волинська	14753	15227	15442	15701	15413	15616	863	474	-85
Дніпропетровська	49625	52418	52340	52336	50939	50223	598	-82	-2113
Донецька	30720	31481	31358	31400	28807	24900	-5820	-81	-6500
Житомирська	16943	17381	17381	17314	16728	16598	-345	-67	-716
Закарпатська	15828	16223	16470	16577	16159	16108	280	354	-469
Запорізька	27168	27991	28150	28403	26128	22841	-4327	412	-5562
Івано-Франківська	19091	19615	19436	19155	18774	18555	-536	-460	-600
Київська	36341	37878	37610	37381	35294	35884	-457	-497	-1497
Кіровоградська	15054	15808	15861	15742	15296	15049	-5	-66	-693
Луганська	14010	14347	14152	14081	11918	11323	-2687	-266	-2758
Львівська	40531	42958	43995	44707	43473	44270	3739	1749	-437
м.Київ	122249	132735	133405	133209	124330	124136	1887	474	-9073
Миколаївська	20926	21860	21278	21114	18982	18123	-2803	-746	-2991
Одеська	41572	42945	43165	41904	39401	38973	-2599	-1041	-2931
Полтавська	22000	22498	22497	22340	21511	21270	-730	-158	-1070
Рівненська	13998	14569	14967	15174	14691	14911	913	605	-263
Сумська	13469	13833	13869	13581	12865	12737	-732	-252	-844
Тернопільська	14354	14812	14919	14909	14596	14627	273	97	-282
Харківська	38785	40209	41008	41896	38133	35054	-3731	1687	-6842
Херсонська	16550	16944	16737	16518	14508	11118	-5432	-426	-5400
Хмельницька	18093	18604	18606	18654	18139	18191	98	50	-463
Черкаська	19197	19837	19723	19595	18652	18376	-821	-242	-1219
Чернівецька	10763	11040	11173	10952	10659	10808	45	-88	-144
Чернігівська	13718	14032	14000	13623	12606	12241	-1477	-409	-1382

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Додаток Ч

Таблиця Ч.1.

Видатки місцевих бюджетів на освіту (млн грн)

№	Область	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	Вінницька	6657,06	7492,18	8044,5	9841,39	9936,89	10992,01	12697,91
2	Волинська	5092,22	5714,44	6226,62	7727,05	7699,65	8603,27	9880,92
3	Дніпропетровська	13938,95	15319,1	15799,7	20157,11	18978,35	20091,95	23749,48
4	Донецька	7407,98	8193,61	8100,98	10230,38	6628,04	4377,46	4566,43
5	Житомирська	5594,15	6360,13	6707,75	8473,95	8135,38	9573,84	10389,2
6	Закарпатська	5785,78	6648,51	7438,56	8605,38	8847,88	9493,99	10742,49
7	Запорізька	7350,38	8229,6	8724,63	10841,64	9146,85	8033,74	9055,66
8	Івано-Франківська	5774,95	6525,26	7141,26	8616,43	9241,57	9570,63	10817,04
9	Київська	8255,	9347,21	10321,83	12964,13	12679,59	15071,72	18098,99
10	Кіровоградська	4340,2	4825,15	5064,93	6262,61	6322,76	6899,25	8175,82
11	Луганська	2734,12	3015,44	3183,65	3975,32	2028,47	940,02	919,71
12	Львівська	10122,84	11560,87	12332,37	15867,93	17325,84	19719,55	21797,7
13	м.Київ	14968,89	17378,88	19555,56	25026,83	20958,01	23533,34	27699,09
14	Миколаївська	4985,36	5629,28	5924,11	7242,99	6319,27	7232,37	8350,91
15	Одеська	9269,29	10473,27	11211,64	13951,14	13209,18	14321,61	16904,93
16	Полтавська	6115,7	7089,05	7187,33	9134,1	9064,62	9988,48	11466,44
17	Рівненська	5563,74	6268,77	6886,77	8552,82	8784,37	9613,8	10876,35
18	Сумська	4334,11	4843,29	5125,39	6307,76	6092,97	6701,81	7522,5
19	Тернопільська	4559,33	5048,13	5338,12	6690,	6655,72	7330,4	8269,07
20	Харківська	9284,13	10762,45	11314,07	14016,71	11994,86	11370,64	12624,61
21	Херсонська	4761,59	5344,5	5636,39	6955,51	4855,5	3508,73	3543,09
22	Хмельницька	5672,55	6279,89	6667,81	8413,45	8374,12	9610,77	10676,55
23	Черкаська	5142,65	5636,41	5992,69	7444,64	7285,4	8455,99	9566,69
24	Чернівецька	3839,74	4483,01	4652,83	5798,57	5789,6	6489,79	7541,6
25	Чернігівська	4155,36	4631,35	4846,37	5979,59	5895,51	6661,47	7761,17

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Продовження додатку Ч

Таблиця Ч.2.

Видатки з місцевих бюджетів на громадський порядок, безпеку та судову владу (млн грн)

№	Область	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024,
1	Вінницька	673,71	710,92	830,98	869,06	3267,	2599,96	6786,56
2	Волинська	257,89	284,3	386,83	414,58	1993,51	4387,9	7694,65
3	Дніпропетровська	1396,17	1577,96	1627,47	1839,53	16869,69	25049,29	17348,6
4	Донецька	988,22	693,5	1022,62	967,81	8368,27	10677,04	27747,39
5	Житомирська	208,38	290,09	365,95	399,49	2807,29	9044,05	6324,2
6	Закарпатська	300,66	464,71	510,53	303,36	3049,41	2600,45	1781,47
7	Запорізька	347,82	386,01	400,72	441,56	3616,35	3267,73	23795,11
8	Івано-Франківська	513,44	643,94	746,27	957,56	2578,35	4031,69	4918,32
9	Київська	975,44	1253,35	2177,12	1766,88	18266,2	23697,83	20288,41
10	Кіровоградська	246,31	280,73	368,78	356,12	1120,09	1379,87	1021,64
11	Луганська	111,8	81,46	138,2	91,49	1569,17	1331,57	981,02
12	Львівська	384,86	444,94	922,66	664,79	3176,79	4314,35	5582,46
13	м.Київ	635,1	803,36	1037,03	1298,05	1472,66	2188,36	7559,
14	Миколаївська	441,33	389,16	637,23	458,01	3577,14	3970,52	4097,86
15	Одеська	1019,63	1112,05	1562,11	1752,6	8478,51	11820,68	9406,49
16	Полтавська	613,56	899,1	1025,17	1097,33	5943,81	9751,97	6034,61
17	Рівненська	229,39	343,15	445,03	319,89	3562,01	5108,58	3484,53
18	Сумська	310,44	391,11	410,67	478,19	2228,12	5709,36	3556,16
19	Тернопільська	193,73	221,93	230,75	220,65	1833,02	1483,78	1822,83
20	Харківська	258,75	217,92	549,37	328,09	7897,57	11123,94	14652,75
21	Херсонська	278,92	248,49	1012,09	462,27	321,8	10011,36	8518,82
22	Хмельницька	260,18	281,27	341,61	331,65	1955,74	2557,31	4590,45
23	Черкаська	157,1	194,29	314,49	250,53	1674,03	4675,75	4209,09
24	Чернівецька	251,05	295,76	707,39	689,48	1154,84	1658,27	1309,47
25	Чернігівська	442,17	536,54	566,79	638,13	4301,64	5731,81	7028,57

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Продовження додатку Ч

Таблиця Ч.3.

Видатки з місцевих бюджетів на охорону навколишнього природного середовища (млн грн)

№	Області	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	Вінницька обл.	167,0	137,3	47,7	110,2	32,1	51,4	25,8
2	Волинська обл.	11,0	43,0	13,4	17,6	8,9	18,1	18,4
3	Дніпропетровська обл.	450,8	465,4	449,9	441,6	69,7	222,8	78,2
4	Донецька обл.	767,5	693,5	598,7	604,8	63,8	91,8	54,3
5	Житомирська обл.	20,6	37,9	24,0	21,9	12,9	9,1	8,4
6	Закарпатська обл.	18,8	35,9	14,6	8,1	9,0	9,4	17,7
7	Запорізька обл.	430,1	340,9	168,3	164,9	16,0	36,9	29,4
8	Івано-Франківська обл.	218,3	281,3	147,2	131,4	26,5	79,9	12,3
9	Київська обл.	119,0	198,0	158,7	81,7	41,1	67,0	66,6
10	Кіровоградська обл.	49,2	83,6	36,9	67,6	16,3	42,0	31,1
11	Луганська обл.	41,5	136,1	139,1	45,6	0,2	0,1	7,8
12	Львівська обл.	94,6	179,6	61,5	90,3	15,8	122,5	83,6
13	м. Київ	124,9	160,4	85,7	89,3	30,0	81,9	119,1
14	Миколаївська обл.	16,9	42,0	22,1	45,5	10,8	19,5	33,3
15	Одеська обл.	95,9	65,8	50,2	43,4	10,4	67,6	51,6
16	Полтавська обл.	119,5	120,5	89,5	152,1	68,7	48,6	67,5
17	Рівненська обл.	17,4	33,5	16,0	23,3	2,1	23,4	18,7
18	Сумська обл.	23,3	28,2	26,4	39,6	6,3	20,0	15,3
19	Тернопільська обл.	6,6	5,9	6,5	8,2	2,0	8,2	5,4
20	Харківська обл.	100,1	98,7	119,3	112,4	11,8	44,0	40,2
21	Херсонська обл.	11,0	15,7	8,3	13,7	0,0	0,5	0,1
22	Хмельницька обл.	32,2	54,3	23,6	18,4	7,4	44,1	19,2
23	Черкаська обл.	33,6	81,0	61,7	47,6	26,8	39,8	37,8
24	Чернівецька обл.	8,7	25,0	5,5	8,1	2,9	8,6	6,0
25	Чернігівська обл.	22,4	50,3	44,9	33,4	20,9	36,2	21,3

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Продовження додатку Ч

Таблиця Ч.4.

Видатки з місцевих бюджетів на охорону здоров'я (млн грн)

№	Області	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	Вінницька обл.	3646,18	3607,43	2076,34	1391,45	1497,59	1760,11	1354,88
2	Волинська обл.	2183,25	2024,48	1038,63	469,36	570,75	710,3	567,92
3	Дніпропетровська обл.	8131,57	7757,26	4699,54	3304,53	3214,39	3712,1	3715,23
4	Донецька обл.	4786,48	4635,05	2652,33	1531,02	595,27	629,35	674,67
5	Житомирська обл.	2733,65	2531,	1221,73	626,94	709,62	970,94	862,79
6	Закарпатська обл.	2502,67	2490,06	1144,87	524,08	561,59	790,86	657,72
7	Запорізька обл.	4862,99	4536,94	2334,96	1806,61	1289,54	1105,28	1105,39
8	Івано-Франківська обл.	2934,75	2803,65	1353,93	712,95	846,17	855,42	767,07
9	Київська обл.	4482,	4373,91	2753,5	1660,54	1569,54	2093,62	2221,68
10	Кіровоградська обл.	2379,84	2201,24	1126,58	709,39	796,	971,43	971,98
11	Луганська обл.	1867,75	1859,46	1099,07	774,27	269,55	195,12	401,39
12	Львівська обл.	5660,41	5302,76	2803,11	1731,44	2047,3	2675,26	2463,89
13	м. Київ	10248,64	11231,55	7916,3	6670,19	5492,38	6950,92	6815,01
14	Миколаївська обл.	2394,66	2356,6	1164,05	656,45	689,22	944,84	975,1
15	Одеська обл.	5147,29	5210,97	2918,17	1563,23	1487,81	2103,08	2282,72
16	Полтавська обл.	3700,34	2604,84	2108,66	1856,4	2462,4	2588,33	2434,89
17	Рівненська обл.	2510,13	2312,72	1120,44	648,37	718,91	833,57	791,31
18	Сумська обл.	2582,68	2361,48	1197,04	732,65	719,96	1021,44	929,42
19	Тернопільська обл.	2117,55	2042,96	1009,46	596,53	595,78	727,48	720,67
20	Харківська обл.	5748,2	5570,13	3128,52	1816,82	1587,98	1874,8	2126,19
21	Херсонська обл.	2267,44	2111,91	1064,44	516,08	178,95	267,82	497,01
22	Хмельницька обл.	2947,93	2868,94	1297,53	877,98	1025,31	1420,89	1002,22
23	Черкаська обл.	3043,24	2892,38	1594,71	828,42	1065,3	1621,38	1374,89
24	Чернівецька обл.	1817,56	1835,23	829,5	433,52	403,91	471,49	421,91
25	Чернігівська обл.	2532,68	2293,29	1212,58	666,02	612,81	865,43	919,68

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Продовження додатку Ч

Таблиця Ч.5.

Видатки з місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення (млн грн)

№	Області	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024,
1	Вінницька обл.	6513,07	4075,71	789,44	973,44	1185,55	1781,5	2158,3
2	Волинська обл.	4527,94	3247,52	409,5	457,27	587,08	817,81	1030,99
3	Дніпропетровська обл.	10847,84	7479,56	2012,41	2438,65	2848,6	4421,71	5282,08
4	Донецька обл.	6655,2	4663,75	1154,9	1378,79	921,45	1352,98	1815,52
5	Житомирська обл.	5392,05	3712,27	694,3	825,5	892,05	1437,46	1727,27
6	Закарпатська обл.	4347,41	3468,94	466,56	477,78	789,53	1061,89	1131,61
7	Запорізька обл.	5733,04	3901,32	865,98	1037,78	920,55	1054,77	1264,89
8	Івано-Франківська обл.	6006,66	4054,63	523,29	592,77	868,74	1388,32	1851,99
9	Київська обл.	7068,28	5075,72	1239,47	1386,08	1441,56	2732,19	4132,9
10	Кіровоградська обл.	4008,59	2755,35	604,82	782,61	1002,86	1325,92	1576,92
11	Луганська обл.	2551,53	1755,53	408,67	531,99	134,31	154,59	250,66
12	Львівська обл.	9767,13	6440,63	1377,89	1583,28	1897,64	2837,72	3498,15
13	м. Київ	8719,69	8131,21	3968,16	4763,28	3355,12	7370,55	10439,99
14	Миколаївська обл.	3699,95	2933,9	642,47	722,72	749,82	1169,6	1307,02
15	Одеська обл.	6146,12	5740,74	1440,7	1671,66	1969,52	2560,42	3344,1
16	Полтавська обл.	6449,97	3872,57	1078,83	1214,2	1625,97	2181,1	2515,36
17	Рівненська обл.	5199,18	3907,77	480,96	522,79	704,78	973,34	1243,08
18	Сумська обл.	5035,35	3002,62	656,26	773,3	1061,95	1529,21	1646,3
19	Тернопільська обл.	4636,4	2876,02	479,93	532,08	691,67	918,48	1112,57
20	Харківська обл.	9267,36	6461,56	1581,43	1824,12	1486,05	2104,09	2783,2
21	Херсонська обл.	3525,62	2601,73	446,19	533,47	300,12	289,18	427,45
22	Хмельницька обл.	5461,72	3645,75	732,32	844,98	1035,45	1600,58	2083,24
23	Черкаська обл.	5646,98	3756,19	807,11	898,03	1193,84	1806,06	2209,95
24	Чернівецька обл.	3550,84	2588,95	358,35	401,11	578,1	741,57	845,46
25	Чернігівська обл.	4740,1	3008,17	779,26	900,08	956,83	1268,44	1514,35

Джерело: сформовано автором на основі [30, 97]

Додаток Ш

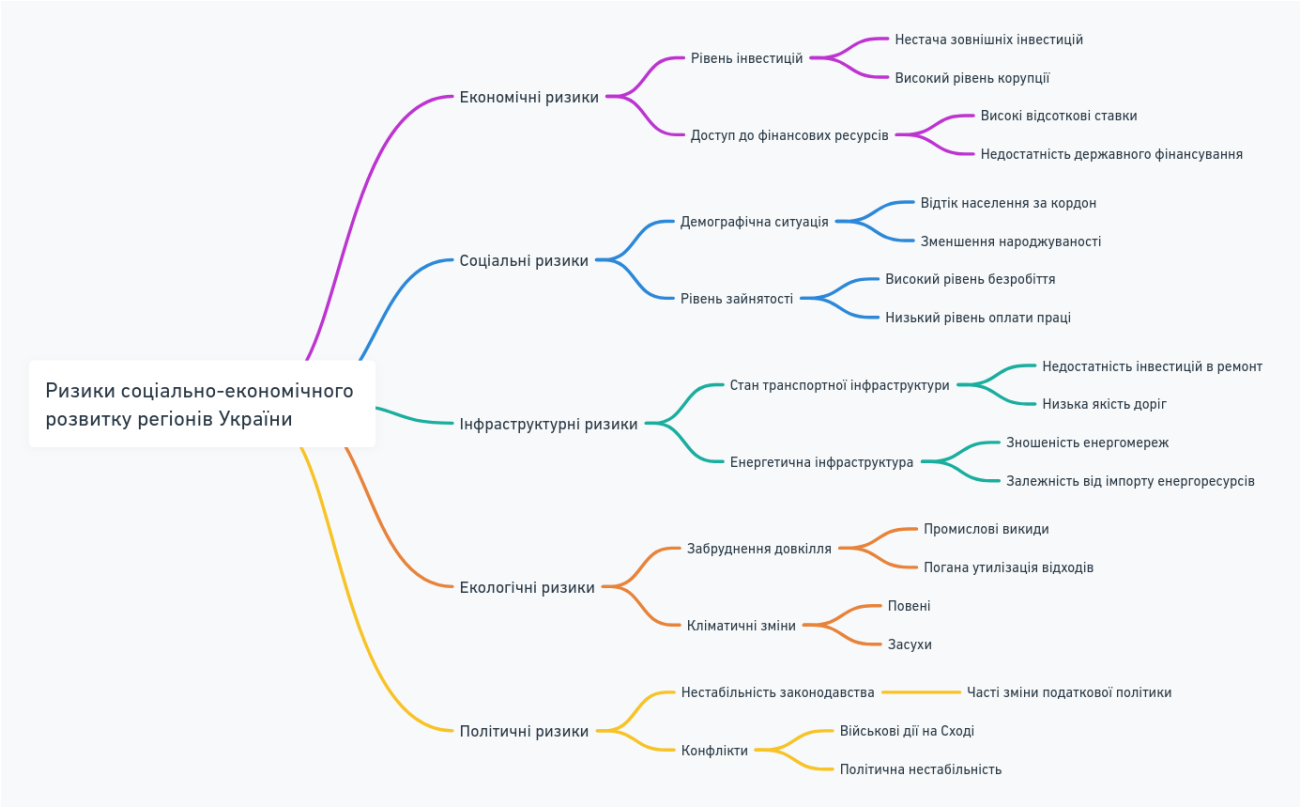

Рис. Ш.1. Негативні фактори впливу на соціально-економічний розвиток регіонів України

Джерело: сформовано автором на основі результатів дослідження

Продовження додатку Ш

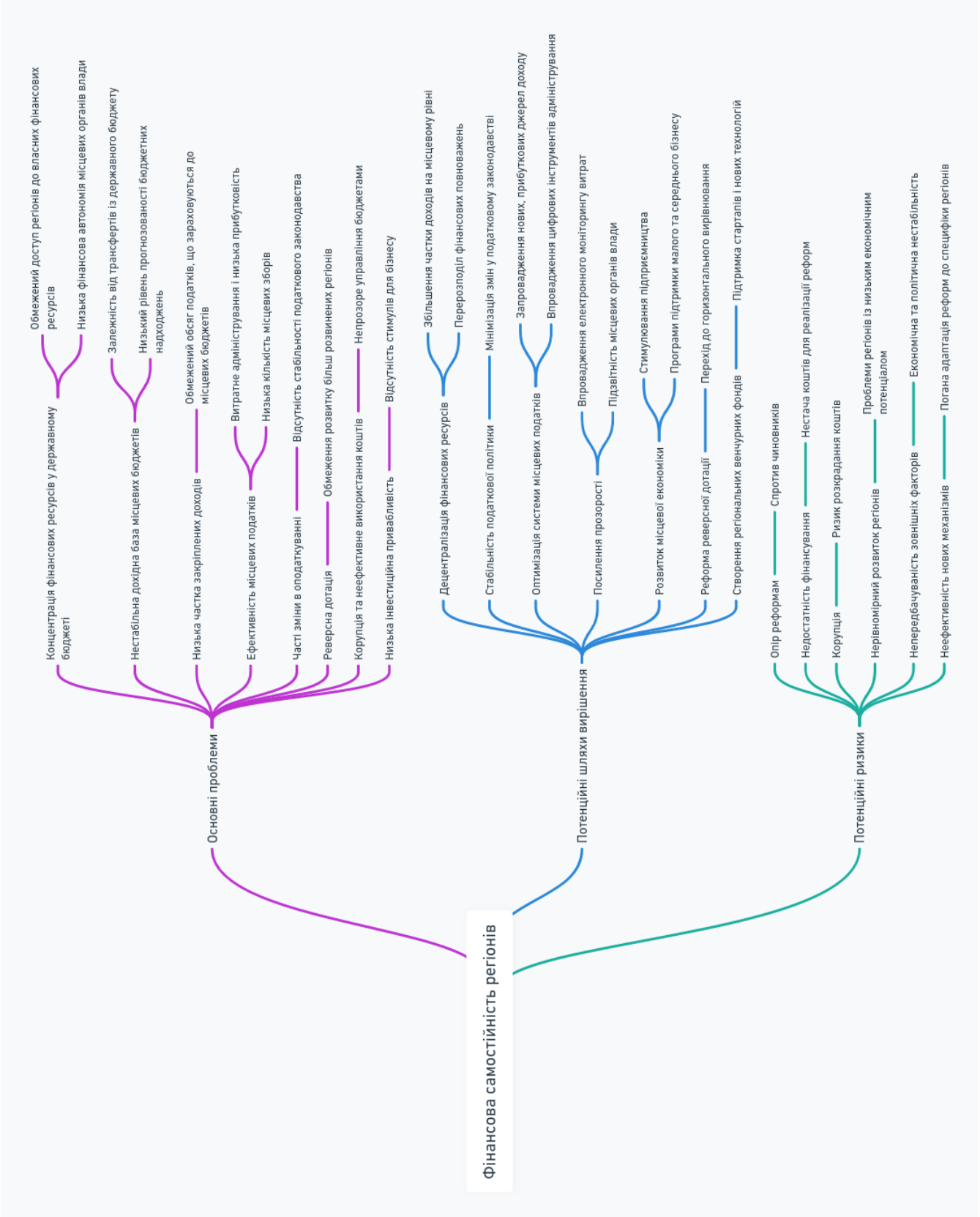

Рис. Ш.2. Проблеми та ризики у забезпеченні фінансової самостійності регіонів

Джерело: сформовано автором на основі результатів дослідження

Додаток Щ

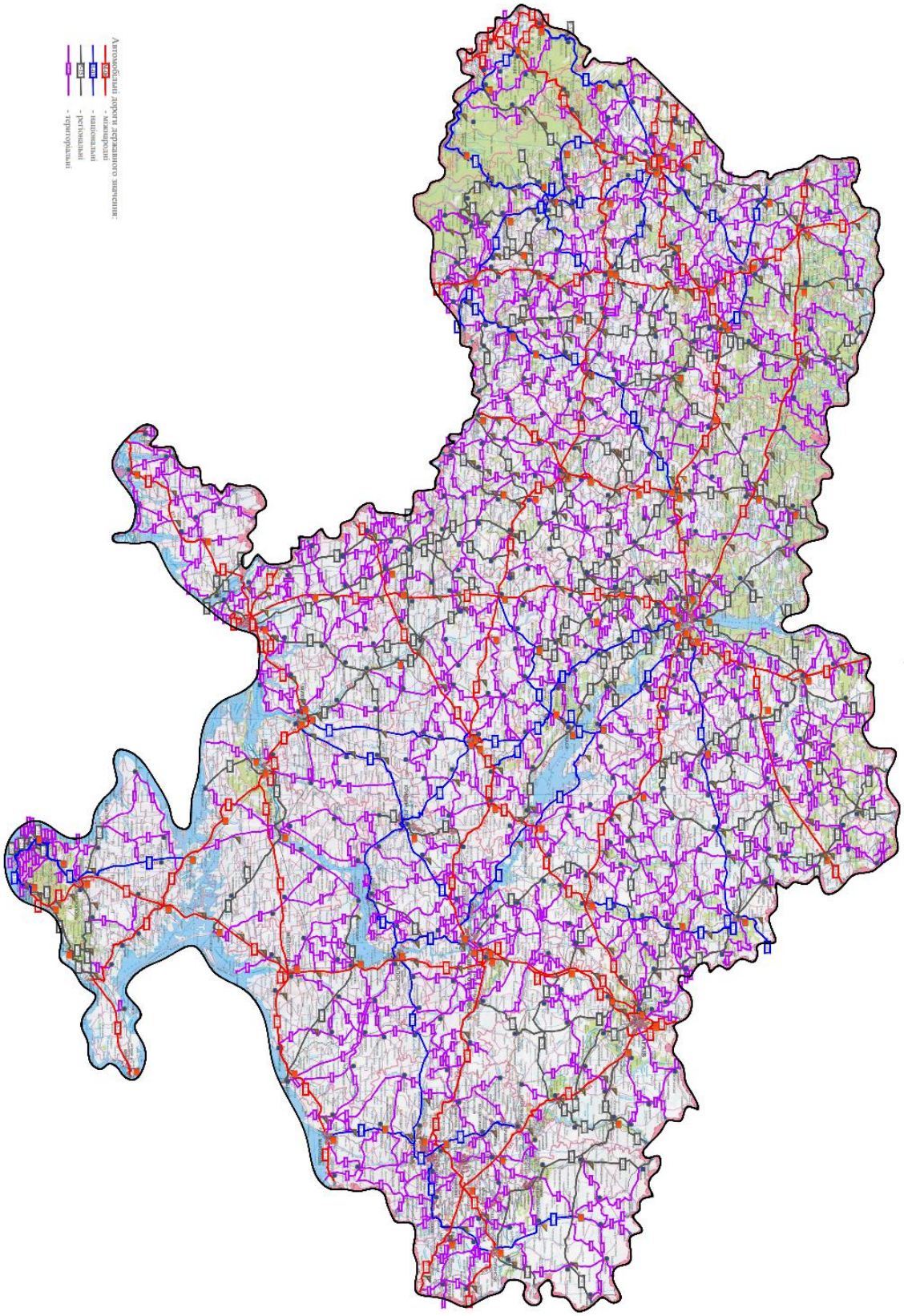

Рис. Щ.1. Мапа автомобільних доріг України

Джерело: [146]

Додаток Ю

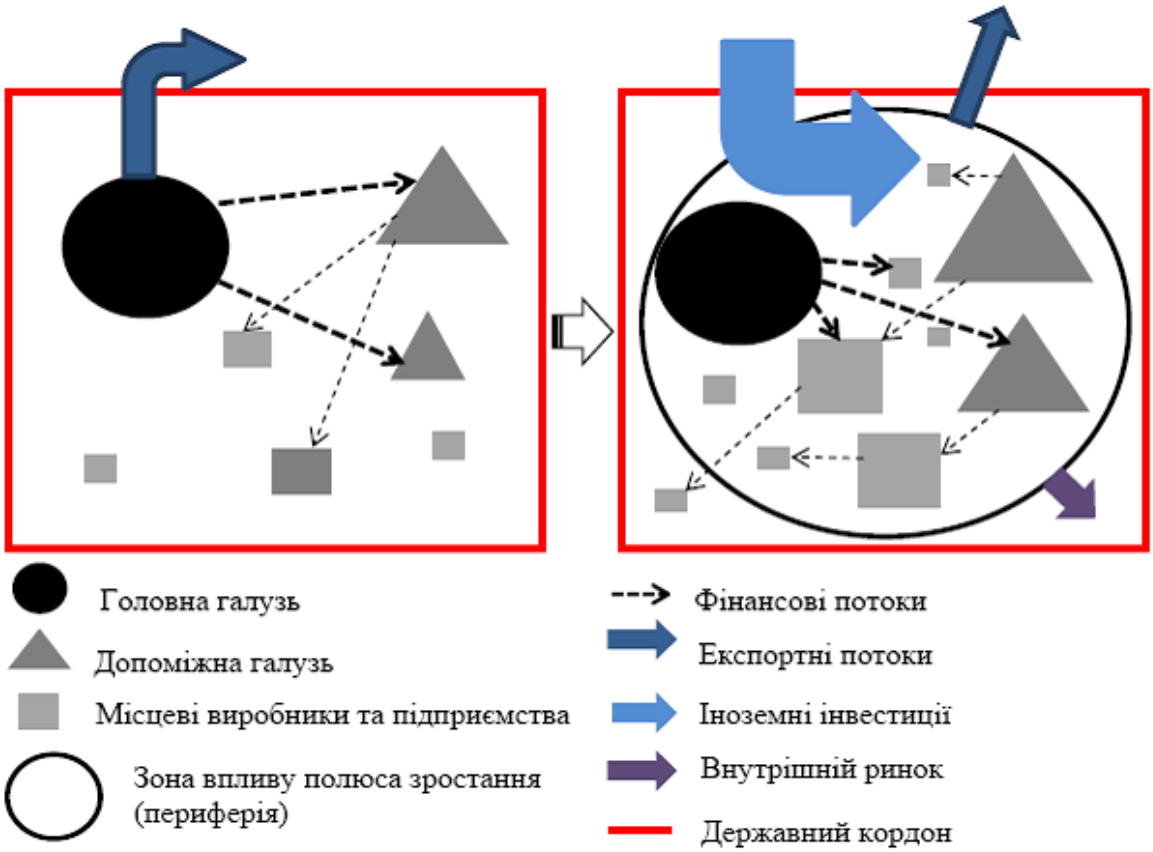

Рис. Ю.1. Схема полюсів росту та їхній розвиток у часовому вимірі
Джерело: [142]